

MUZEUL
REGIONAL
MARAMUREȘ

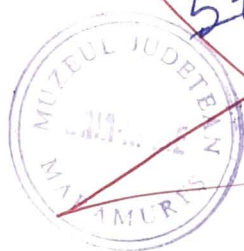
VLAD ZIRRA

UN CIMITIR CELTIC ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

VLAD ZIRRA

UN CIMITIR CELTIC
ÎN NORD-VESTUL
ROMÂNIEI

UN CIMITIR CELTIC ÎN NORD-VESTUL ROMÂNIEI

C I U M E Ș T I I.

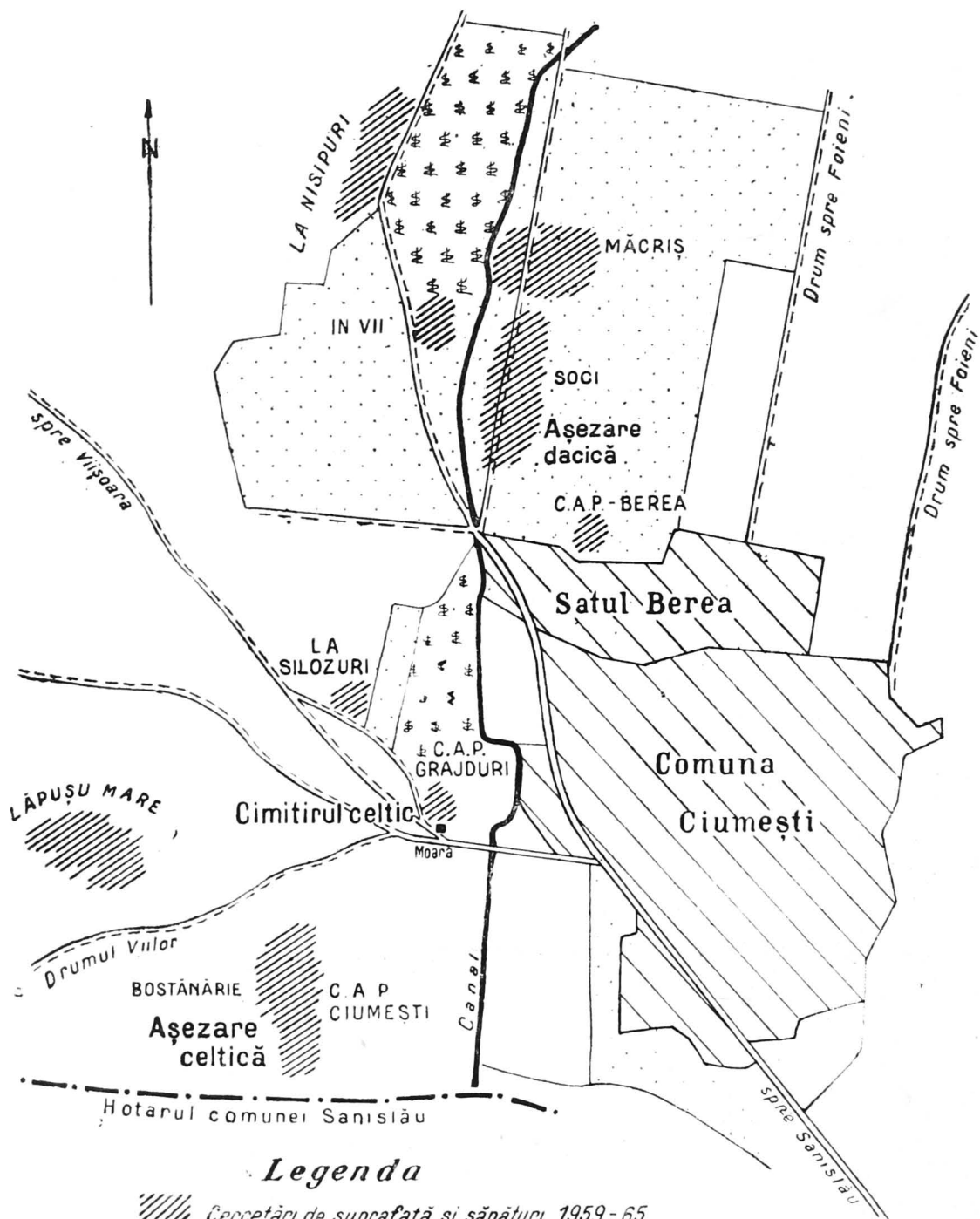
În comuna Ciumești, localitate așezată la 11 km SV de orașul Carei (r. Carei, reg. Maramureș), s-a descoperit în anul 1960, un cimitir celtic. Descoperirea s-a făcut întâmplător, datorită construirii unor grajduri pe terenul Cooperativei agricole de producție Ciumești.¹⁾

Comuna se află în cîmpia Nirului, șes ce se extinde și spre apus, peste granița țării noastre. Din punct de vedere geologic cîmpia Nirului este un vechi bazin lacustru și aluvial care conține uneori în stratele mai puțin dense ale subsolului, benzi orizontale de oxid natural de fier — limonit. La începutul cvaternarului vînturi puternice dinspre NE au purtat mari cantități de nisip și le-au stivuit uneori în dune. Datorită unui humus gras așezat deasupra și în parte limonitului în stare permanentă de formare, pămîntul este roditor, prielnic așezărilor omenești.

În decursul ultimilor ani, pe teritoriul comunelor Ciumești, Berea, Foeni, Sanislău, vecine între ele, s-au făcut multe prospecțiuni arheologice. Rezultatele acestora arată o abundență și intensitate de viață deosebită, începînd cu etapele cele mai timpurii ale neoliticului, pînă în vremurile medievale — secolele XIII—XIV, cînd Ciumeștii și Berea sînt atestate istoric, și firește pînă în zilele noastre.² (fig. 1).

¹ O parte din inventarul funerar a fost salvat de colecționarul localnic Iuliu Kovács. Ulterior, piesele recuperate au ajuns la Muzeul regional Baia Mare.

² Cîteva din descoperirile mai importante din spațiul indicat: I. Punctele Surpătura (Rengatjö) — Berea, 1959; „Bostănărie” (Tökös) și „La silozuri” — Ciumești, 1961. Cultura linară est-slovacă, neolitic. Cercetări, Al. Păunescu, Eug. Comșa, Cf. Al. Păunescu, *Perejtki tardenauazkoi culturî v drevnem neolite v Ciumești, în Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 467—475; Eugen Comșa, *K voProsu o periodizatii neoliticeskih kultur na severozapade Ruminscoi Narodnoi Republiki, în Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 477—484; Al. Păunescu, *Cu privire la perioada de sfîrșit a epipaleoliticului în nord-vestul și nord-estul României și unele persistențe ale lui în neoliticul vechi*, în SCIV, 3, 1964; II. Punctele, „La silozuri” și „Bostănărie” (Tökös) Ciumești, cultura Bükk — neolitic, cercetări Eug. Comșa, 1961; VI. Zirra, 1962—1964, III. Punc-

0 500 1000 m

Fig. 1.

Unul din obiectivele arheologice căruia i s-a dat o deosebită atenție, a fost cimitirul celtic aflat pe terenul grajdurilor G.A.P. Ciumești. Lucrări arheologice sistematice au început în 1962, au continuat în 1964 și au fost terminate în 1965. În paralel, s-au făcut cercetări și în așezarea celtică contemporană necropolei, situată la circa 600 m VSV de aceasta, pe locul numit Bostănărie (Tökös).³

În lucrarea de față vom prezenta numai cimitirul celtic deoarece cercetarea acestuia poate fi considerată ca terminată.⁴

Celții așezați prin părțile actuale ale comunei Ciumești și-au ales loc pentru înmormintare o dună de nisip cu diametrele aproximative de 136 m x 104 m, adică o suprafață de circa 14.000 m.p. Colina de nisip avea o formă ovoidă, cu partea sa mai ascuțită îndreptată spre ENE. Zona cea mai înaltă a dunei se află în partea opusă, spre VSV (2,45—2,70 m față de

tele „La Măcriș (Sooskás) și „Soci” (Bodzás), Berea; „Bostănărie” Ciumești, cultura Tisa-neolitic. Cercetări VI. Zirra, 1962, 1964—1965; IV. Punctele „Bostănărie” și CAP-grajduri-Ciumești, cultura Baden-Pécel, cercetări VI. Zirra și I. Németh, 1962, 1964—1965; V. Punctele „La silozuri”-Ciumești, cultura Bodrogekészur, cercetări Eug. Comșa 1961. Cf. Eugen Comșa, *op. cit.* în *Dacia*, N. S., VII, 1963; Cimitir cultura Bodrogekészur la biserica reformată-Berea, Cercetări M. Rusu, 1961; VI. Punctele „Bostănărie” și „CAP-grajduri”-Ciumești, Cimitirul Otomani I, epoca timpurie a bronzului. Cercetări M. Rusu, 1962, VI. Zirra și I. Németh, 1964—1965; VII. Punctele „Măcriș”-Berea; „Bostănărie” Ciumești. Necropolă Otomani III, epoca bronzului dezvoltat. Cercetări VI. Zirra; VIII. Punctele „În vii” și „Soci”-Berea. Așezare hallstattiană; IX. Punctele Soci și GAP-grajduri-Berea. Așezare dacică, secolul III—II î.e.n. Cercetări VI. Zirra, 1965; X. Punctele „Bostănărie” și GAP-Grajduri, Ciumești, așezare și cimitir celtic, secolele III—II î.e.n. Cercetări Vlad Zirra, M. Rusu, 1962; VI. Zirra, I. H. Crișan și I. Németh, 1964—1965; XI. Punctele „Capela catolică”, Sanislău. Cimitir celtic, secolele III—II î.e.n., cercetări Vlad Zirra și I. Németh, 1965; XII. Punctele „La silozuri”, Foeni, cimitir celtic; XIII. Punctele „Soci” și „Căramidărie” GAP, Berea; grajduri, CAP Ciumești. Așezări dacice, secolul III î.e.n. Cercetări Vlad Zirra, I. Németh, 1962, 1964—1965; XIV. Punctele „Măcriș” și „Soci”, Berea; grajduri GAP, Ciumești. Așezări secolele V—VI î.e.n. Cercetări Vlad Zirra și I. Németh, 1962, 1964—1965; XV. Punctele „Soci” și „În vii”, Berea, așezare secolele VIII—IX î.e.n.; XVI. Punctele „La silozuri”, CAP-Foeni, cimitir secolele X—XI î.e.n.; XVII. Punctele „Soci”, teritoriul com. Berea; „Cîmpul Mare” (Nagy Lapos), teritoriul comunei Ciumești, așezări secolele XIII—XIV.

³ Fondurile pentru săpăturile arheologice au fost puse la dispoziție de către Muzeul regional Baia Mare. Mircea Rusu, de la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj, cu care am făcut prima campanie, a avut amabilitatea colegială să-mi cedeze dreptul său de publicație asupra rezultatelor obținute în anul 1962, la necropolă și așezare. Aduc colegului Mircea Rusu mulțumirile mele și pe această cale. În campaniile 1964—1965, la cimitir și așezare am fost ajutat de muzeograful Muzeului Baia Mare, I. Németh și M. Zdroba. Concursul lor a fost mai mult decât util.

⁴ Rezultatele obținute în așezare sînt deocamdată insuficiente. Descoperirea doar a opt bordeie dispersate topografic pe o suprafață fără o limită vizibilă, nu poate oferi un temei suficient pentru concluzii, fie și parțiale. Cercetările făcute pînă în prezent pot aduce totuși unele indicii utile cu privire la caracterele unor complexe funerare din necropolă, pot oferi analogii cu unele obiecte descoperite în aceasta. În sfîrșit asigură unele relații de cronologie relativă. În consecință, unele date obținute în sondajele așezării vor fi folosite ori de cîte ori se vor dovedi necesare.

baza dunei).⁵ Ridicarea acareturilor gospodărești și scoaterea nisipului pentru construcții sau alte lucrări, au distrus colina și respectiv parte din cimitir pe o suprafață de aproape 5.000 m.p. (fig. 2).

Cercetările noastre au cuprins zona dominantă a colinei și pantele doimoale ale sale spre NNE, ESE și VNV. Latura de SSV, mult mai abruptă decât celelalte, a fost urmărită pe toată întinderea sa existentă, cu excepția curții și locului unde se află moara comunei. Un drum lat care trece pe la moară a distrus de mult o parte din panta inferioară a dunei. Totalul cercetărilor noastre au atins aproape 2.000 m.p.

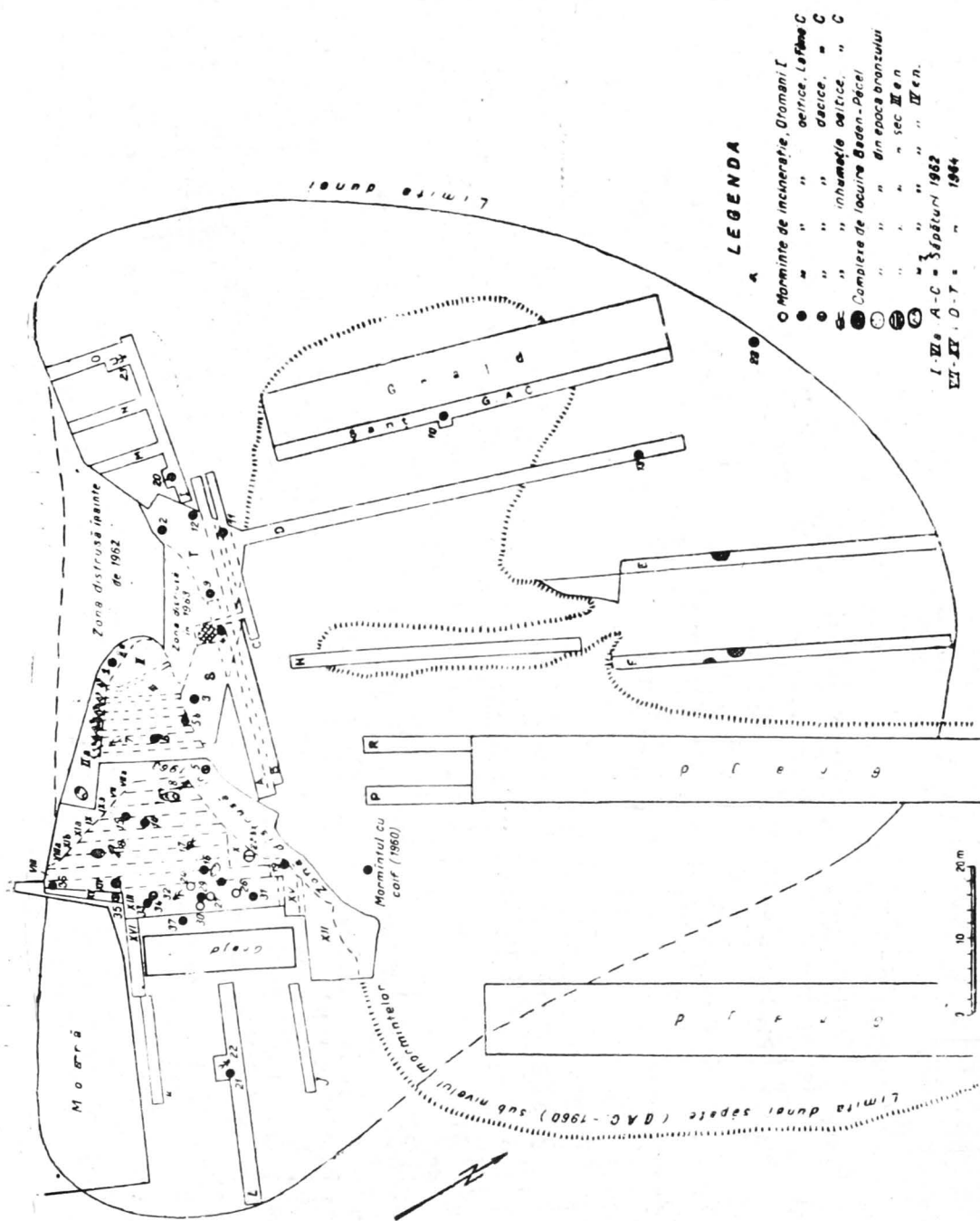
Numărul mormintelor celtice aflate în necropola de la Ciumești este de 35. Dintre acestea, 24 de complexe funerare au ocupat partea mai înaltă a dunei, restul de 11 complexe fiind risipite pe toate pantele, până la 100 m distanță de zona cea mai populată. Față de suprafața de circa 500 m.p. săpată pe culmea colinei, mormintele aflate aici reprezintă un procentaj de 4,8 la sută. În restul terenului cercetat (excluzând circa 2.000 m.p. suprafață pe care s-au făcut construcțiile), raportul, este foarte redus, ceva mai mult de un mormânt la 1.000 m.p. Aceste cifre, desigur aproximative, dacă ținem seamă de porțiunile distruse din dună, de suprafețele ocupate de clădiri, precum și de zonele săpate incomplet, sînt totuși în măsură să ne arate că zona funerară de maximă aglomerare a fost totdeauna către culmea dunei, în timp ce spre poalele prelungi ale acesteia, densitatea a fost cu mult mai mică.

Stratigrafia depunerilor arheologice pe dună este următoarea: nisip steril, galben roșcat, de formație eoliană, adesea umed datorită unor benzi negre roșcate de limonit. O depunere nisipoasă, inegală, între 0,10—0,30 m, colorată cenușiu închis, conține răspîndiri ale culturii din faza de trecere spre epoca bronzului, Baden-Pécel.

De deasupra acestui nivel se urmăresc slab colorate, profilele unor gropi de morminte care aparțin epocii timpurii a bronzului, cultura Otomani.⁶ Aproximativ tot cam de la aceeași adîncime coboară, perforînd uneori nivelul Baden-Pécel gropile mormintelor celtice și dacice. Deasupra stratului ce corespunde necropolei de care ne ocupăm, urmează o depunere nisipoasă cenușie deschis, uneori vineție, groasă între 0,20—0,35 m., care aparține unei locuiri sporadice (gropi, vetre, semibordei parțial distruse) din secolul al III-lea e.n. Acest nivel a fost constatat numai în partea mai înaltă a dunei. Uneori, la baza locuirii din secolul III și deasupra gropilor funerare menționate, s-au găsit lentile orizontale de nisip steril, lungi de 3—5 m. Ele se datoresc probabil unor puternice deplasări eoliene.

⁵ Depuneri ulterioare necropolei celtice din secolele III, V—VI e.n. și humusul recent a amplificat cu circa 0,30—0,40 m înălțimea dunei, încît în perioada cînd s-au făcut înmormintările în cimitir, duna nu măsura mult peste 2 m.

⁶ În 1962, Mircea Rusu a început cercetarea unui cimitir cu morminte similare pe dealul „Bostănărie”. În linii mari, descoperitorul consideră că necropola aparține orizontului Otomani I. În anii 1964—1965 numărul mormintelor aflate la „Bostănărie” ca și în aria cimitirului celtic a sporit (M. 24, 26—27, 30), încît studierea acestui grup funerar de către Mircea Rusu se va baza pe complexe mai numeroase.

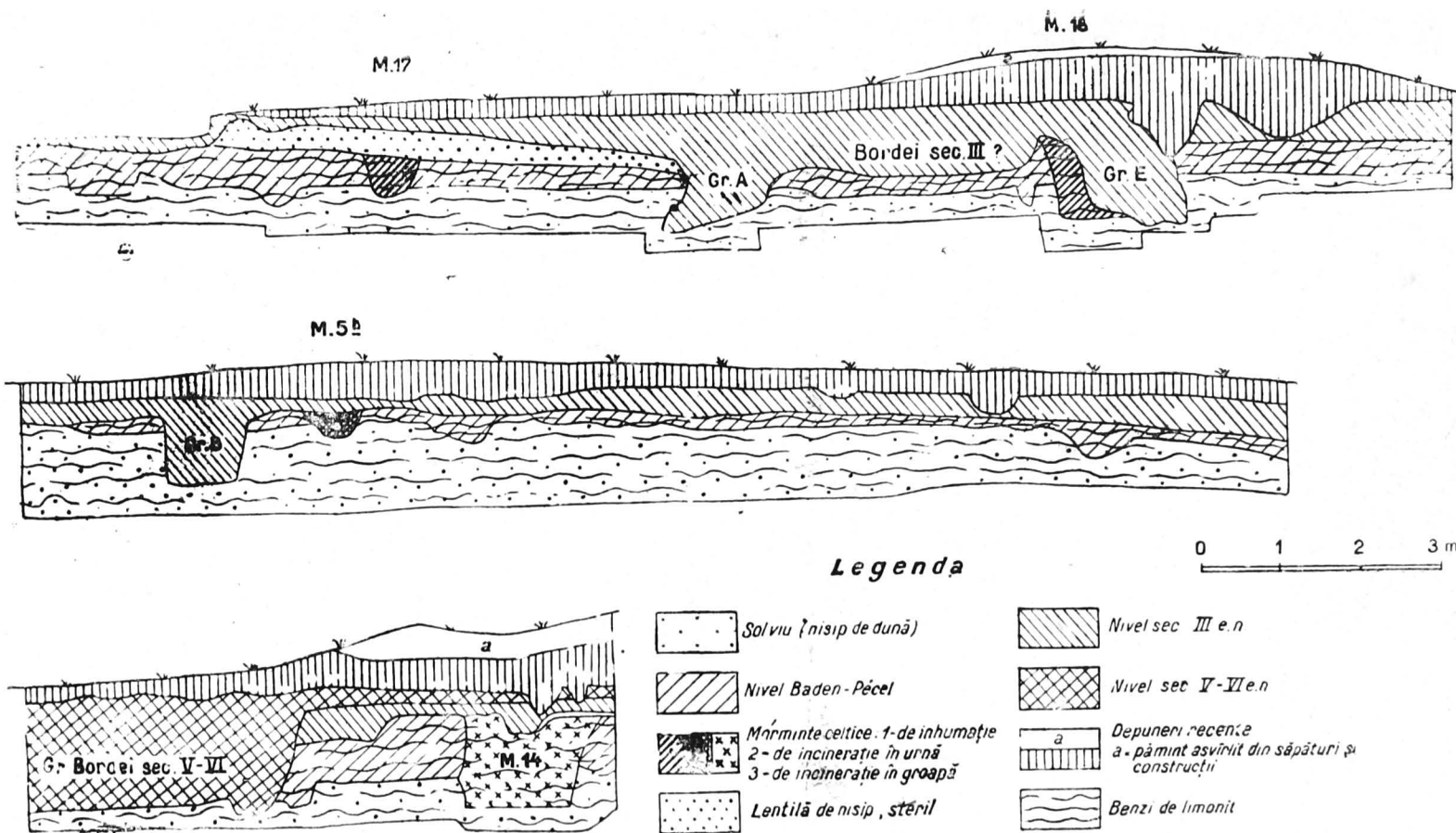

Fig. 3.

Stratul imediat superior secolului III, constă dintr-o depunere redusă ce corespunde veacurilor V—VI e.n. În acest nivel, de asemenea existent numai în partea dominantă a dunei, s-a surprins conturul unei gropi de bordei. Nivelul secolelor V—VI, este mai intens colorat, datorită unui pământ granulos cu un procentaj mai mic de nisip. Nivelul de deasupra, recent, constă dintr-un cernoziom de grădină (fig. 3).

Cele 35 de înmormântări din necropola de pe dună aparțin ambelor rituri funerare, înhumatie și incineratie. Cele mai puțin numeroase sînt mormintele celtice cu schelete (M. 7, 8, 17, 18, 22, 23, 32). Majoritatea este reprezentată de mormintele de incineratie. În cadrul acestui rit se disting două grupe: morminte depuse în gropi simple (M. 1—4, 5 b, 6, 9—16, 19—20, 28—29, 33—34, 36), morminte celtice depuse în urne (M. 21, 25, 31, 37). Trei înmormântări, de asemenea, de incineratie în urnă, sînt dacice dar fac parte din cimitirul celtic (M. 5, 22 b, 35).

Între cele două rituri nu există o succesiune în timp. Contemporaneitatea lor s-a constatat pe baza similitudinii inventarului funerar din morminte, pe observația că toate mormintele — cînd gropile au fost sesizabile — coborau de sub stratul de locuire din secolul III și în sfîrșit pe faptul că nu există un grupaj anume al mormintelor de înhumatie, al acelor de incineratie în groapă sau urne, ele fiind răspindite pe toată suprafața dunei funerare.⁷

Morminte de înhumatie. Nivelul de la care s-au săpat gropile funerare este același pentru toate înmormîntările de pe dună: sub stratul de locuire din secolul al III-lea. Gropile rar surprinse, puțin colorate cenușiu deschis, sînt rectangulare, cu colțurile rotunjite. Nu s-au găsit scînduri sau pietre de sprijinit pereții. Gropile nu sînt marcate. Pereții gropilor erau săpați puțin înclinat, iar fundul netezit orizontal. Adîncimile mormintelor variază între 0,90—2,00 m. De obicei, gropile funerare perforază nivelul Baden-Pécel; trei morminte cu schelet zac în stratul cenușiu nisipos al nivelului menționat. Din cauza umidității permanente întreținută de benzile de limonit și poate din cauza acestui oxid, toate scheletele sînt aproape complet măcinate.⁸ Se mai păstrează doar cîteva oase de craniu și membre lungi (M. 8, 17, 18, 22, 32). Din scheletul din M. 18, cu 8 brățări, nu a mai rămas nici unul din membrele superioare, iar din acelea inferioare numai o parte din piciorul drept. Doar poziția brățarilor și felul cum au alunecat acestea după măcinarea totală a oaselor lungi superioare, indicau modul în care au fost așezate brațele. În M. 7, unde nu s-a mai păstrat nici cel mai mic rest

⁷ Într-un singur caz s-a constatat o întretăiere. Un mormînt de înhumatie M. 22, a atins groapa și parțial conținutul M. 21 de incineratie în urnă. Cazul este izolat și nu poate modifica situația generală.

⁸ Procesul de formare a benzilor de limonit este permanent și se petrece cu predilecție în acele zone unde nu întîmpină strate de sol prea compacte. Așa se explică de ce benzile de limonit, întrerupte la un moment dat de gropile mormintelor, și-au refăcut ulterior rețelele și în cuprinsul acestora, ca și cum nu ar fi fost vreodată perforate.

din schelet, numai poziția a două brățări de bronz, parțial suprapuse, puteau indica, prin analogie cu situația de la M. 18 că mormîntul aparține unui înhumat. Puținele oseminte păstrate fac dificilă precizarea pozițiilor de înmormîntare. Totuși după felul cum s-au găsit unele oase, obiectele de inventar și ofranda, putem deduce că scheletele din mormintele nr. 8, 18, 23 și 32 erau așezate pe spate.

Orientările mormintelor sînt complet diferite; nici măcar două inhumatii nu au aceeași orientare (M. 8 = NNV—SSE, M. 17 = ESE—VNV, M. 18 = VNV—ESE, M. 22 = SSE—NNV, M. 23 = SSV—NNE, M. 32 = VSV—ENE).⁹ Condițiile de păstrare și a acelor puține oase adunate din morminte, nu pot da decît reduse indicii din punct de vedere antropologic.¹⁰ S-a putut preciza totuși că scheletele M. 8, 17, 23, sînt de copii, scheletul M. 23 aparține unui matur, iar acela din M. 18 este al unui individ către 25 de ani. Inventarul funerar aflat în mormînt indică suplimentar, că a fost al unei femei.

Oamenii inhumați în necropolă au fost îmbrăcați în straiile lor obișnuite, nefolosindu-se o îmbrăcăminte specială, ritual funerară. Obiectele de podoabă găsite la schelete (fibule, brățări, cingători, cuțite, etc.) aflate la piept, mîini, picioare, mijloc, arată limpede acest fapt (M. 17, 18, 32). În M. 18, pe o brățară de fier s-a găsit amprenta unei pînze fine, urzită în două ite.

Vasele de ofrandă — maximum două —, sînt așezate fie lateral, relativ depărtate de schelet (M. 18), fie alăturate acestuia (M. 32). Ofranda „de carne”, absolut comună la mormintele de incinerare în groapă, este întîlnită o singură dată (la M. 18) la un loc cu vasele.

M. 7/1962. Conturul gropii neprecizat. Adîncime 1,91 m, la baza unei slabe depunerii Baden-Pécel. Nici o urmă de schelet. Nu s-au aflat decît două brățări de bronz, suprapuse. Brățara de deasupra era așezată mai puțin de jumătate peste cea de a doua, rămasă orizontal pe sol. Poziția de găsire a celor două obiecte de podoabă sugerează eventualitatea alunecării lor pe unul din brațele unui înhumat, ulterior fărîmițat cu desăvîrșire. (cf. pentru poziția brățărilor și dispariția oaselor de la mîini, M. 18). (fig. 4/M. 7 Pl. I/1).

I. Brățară tubulară de bronz cu reliefuri geometrice. Miezul umplut cu lut, întărit. Un capăt al brățării este introdus în golul celeilalte extremități și fixat cu un știft. Decor la exterior format din mănunchiuri în relief de V-uri ce alternează cu mănunchiuri în relief de I-uri. Extremitatea ce îmbracă celălalt capăt al brățării are o vagă umflătură asemănătoare cu un cap de șarpe. Diam. ext: 0,085 m. (fig. 4/M. 7/1; 31, M 7/1; pl. IX. M. 7/1).

II. Brățară de bronz formată din 9 semiove, dintre care un segment detașabil dintr-o singură semiovă, prevăzută cu limbă și balama pentru fixare. Brățara nu este decorată. Diam. ext.: 0,077 m (fig. 4, M. 7/II; 31, M. 7/II; pl. IX, M. 7/II).

M. 8/1964. Groapă funerară neprecizată, săpată în nisipul steril al dunei și acoperită de nivelul de locuire din secolul III e.n. Adîncime 0,90 m.

I. Scheletul este în cea mai mare parte măcinat. Orientare NNV—SSE. În mormîntare cu scheletul întins și așezat pe spate. Craniul deplasat spre NNV. Oasele toracelui

⁹ Prima direcție indică în ce parte este orientat craniul.

¹⁰ Materialul a fost depus pentru studiu la Centrul de antropologie al Academiei Republicii Socialiste România.

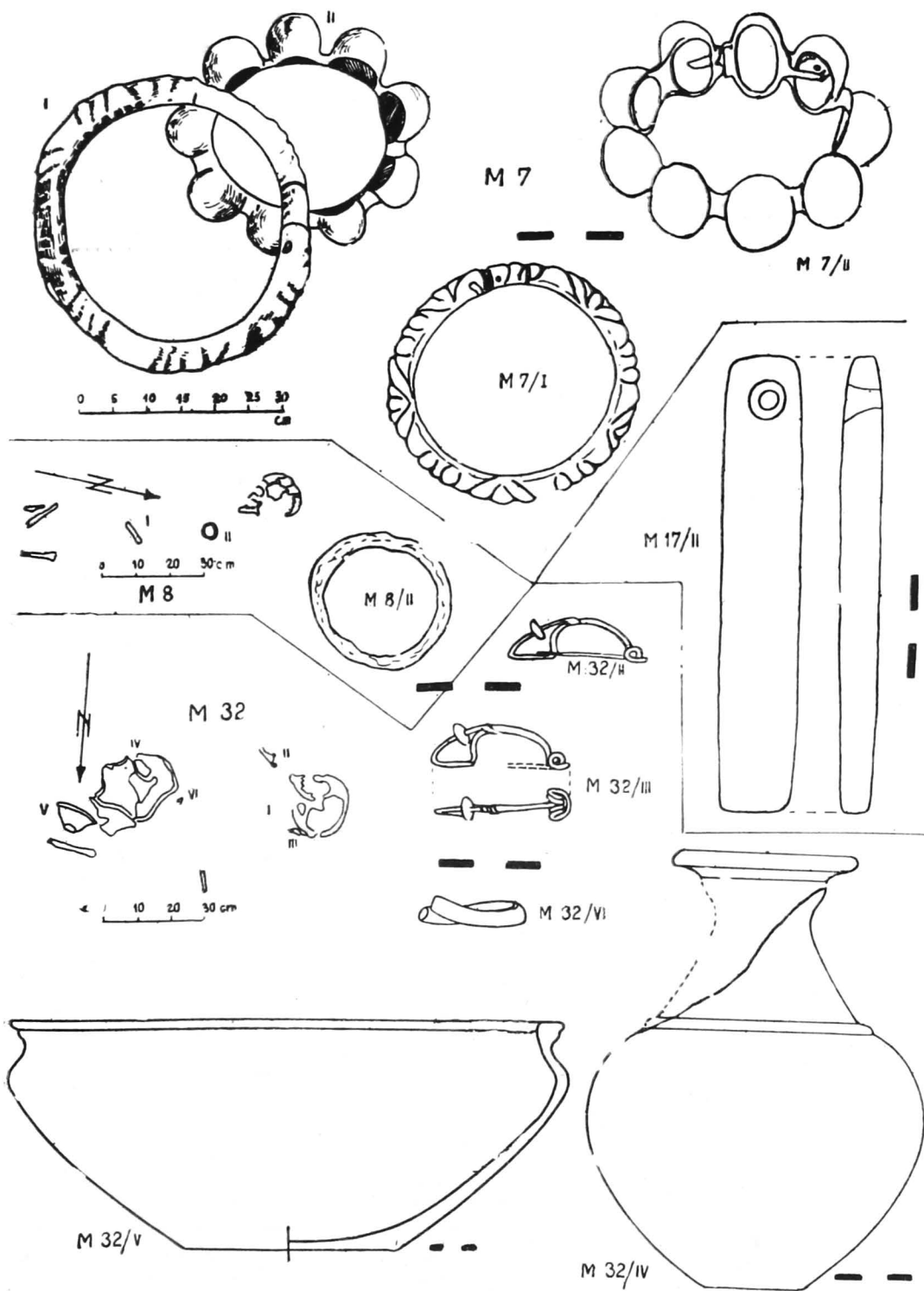

Fig. 4.

și porțiuni din antebrate au fost mișcate de rezătoare. Bazinul era complet distrus. Fragmente de femure și tibii „in situ”. Scheletul aparține unui copil de 8—10 ani. Sexul nedeterminabil (fig. 4/M. 8; pl. I/2).

II. In regiunea unde se afla partea superioară a toracelui s-a găsit o verigă de fier, lucrată prin batere, foarte oxidată. Diametru: 0,043 m. (fig. 4, M. 8/II).

M. 17/1964. Groapa funerară străbătea depunerea Baden-Pécel. Nivelul cenușiu al locuirii din secolul al III-lea e.n. sigila groapa mormintului. Forma gropii în plan era rectangulară, cu colțurile rotunjite. Dimensiuni: 1,30 x 1,00 m. Adâncimea 1,15 m.

I. Din schelet nu se mai păstra decât craniul și un fragment din tibia stângă. Craniul orientat ESE, fragmentul de tibie îndreptat spre VNV. Creasta tibiei era așezată în sus, ceea ce indică, eventual, poziția întinsă pe spate a scheletului.

II. In regiunea unde fusese bazinul s-a aflat o cute plată de gresie cenușie, găurită dublu conic spre unul din capete. Dimensiuni: lung. 0,135 m, gros. 0,013 m. (fig. 4, M. 17/II; 36, M. 17/II).

III. Alăturat cutei s-a mai găsit câteva fragmente foarte oxidate din lama unui mic cuțit de fier.

M. 18 1964. Groapa funerară, adâncită prin nivelul Baden-Pécel, se oprea în stratele sterile de nisip ale dunei. O groapă care probabil aparținea unui semibordei din veacul al III-lea e.n. a distrus la rîndul său umplutura gropii funerare, fără însă să atingă complexul propriu-zis. Forma gropii mormintului, puțin vizibilă în plan, era aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 1,45 x 1,70 m. Adâncime 2,00 m (fig. 5 și pl. I/4—7).

I. Scheletul aproape complet distrus. Se mai păstrau porțiuni din craniu, partea superioară a toracelui, cite un fragment din tibia și peroneul stîng. Sînt suficiente indicii pentru a putea preciza poziția întinsă pe spate a scheletului. Orientare VNV-ESE. Scheletul aparține unui individ între 20—25 ani. In jurul epifizei humerusului drept s-au găsit două fibule de bronz, de tip Latène mijlociu.

II. Un exemplar, cu capul format din 6 spire și coarda în față, are piciorul împodobit cu două sfere, dintre care ultima mai mică, reprezintă totodată și virful. Acesta nu se prinde pe arc. Dimensiuni: lung. 0,037 m. (fig. 5/II, 28, M. 18/II; pl. VII, M. 18/II).

III. Al doilea exemplar, de asemenea, cu capul format din 6 spire și coarda așezată în față, are piciorul prevăzut cu un buton sferic, parte aplatizată și creștături incizate pe virf, pînă la manșonul care-l fixează pe arcul fibulei. Dimensiuni: lung. 0,035 m. (fig. 5, III, fig. 28, M. 18/III; pl. VII, M. 18/III).

IV. O altă fibulă de bronz s-a aflat alunecată printre coastele superioare ale toracelui. De schemă Latène mijlociu, fibula are capul format din 4 spire și coarda în față, piciorul este prevăzut cu un nodul. Virful este prins de arc. Acesta din urmă, este decorat, între cap și punctul de fixare al cozii, cu alți trei noduli. Dimensiuni: 0,031 m. (fig. 5/IV, 23, M. 18/IV și pl. VII, M. 18/IV).

V. In partea superioară a toracelui s-a găsit, întins între cei doi humerus, un colier de fier lucrat din două sîrme alipite și răsucite. Colierul este alcătuit din 6 segmente cu mijlocul torsionat și terminate la ambele capete cu cite un „ochi” pentru articularea între ele. Al șaptelea segment care probabil va fi fost prevăzut cu un buton de prindere, lipsește. Dimensiuni: lung. circa 0,58 m; diametrul segmentelor circa 0,01 m. (fig. 5/V, 35, M. 18/V).

VI. In dreptul sternului s-a găsit o fibulă de fier, fragmentară, tip Latène mijlociu. Coardă spiralei este petrecută sub arcul fibulei. Dimensiuni: circa 0,12 m. (fig. 5/VI; 30, M. 18/VI).

VII. La jumătatea humerusului drept se mai află o fibulă similară. Piesa era foarte prost conservată.

VIII. In dreptul unde fusese bazinul scheletului, s-a găsit o centură de briu fragmentară, din fier, lucrată din mai multe segmente. Fiecare segment era alcătuit din mai multe verigi prinse între ele în cruce. O extremitate a cingătorii se termină cu un brînzător arcuit cu un buton aplatizat. Extremitatea opusă avea un inel-cheutoare, unde se introducea butonul de fixare. Cele 20 de fragmente ale cingătoriei însumează circa 0,70 m (fig. 5/VIII, 35, M. 18/VIII).

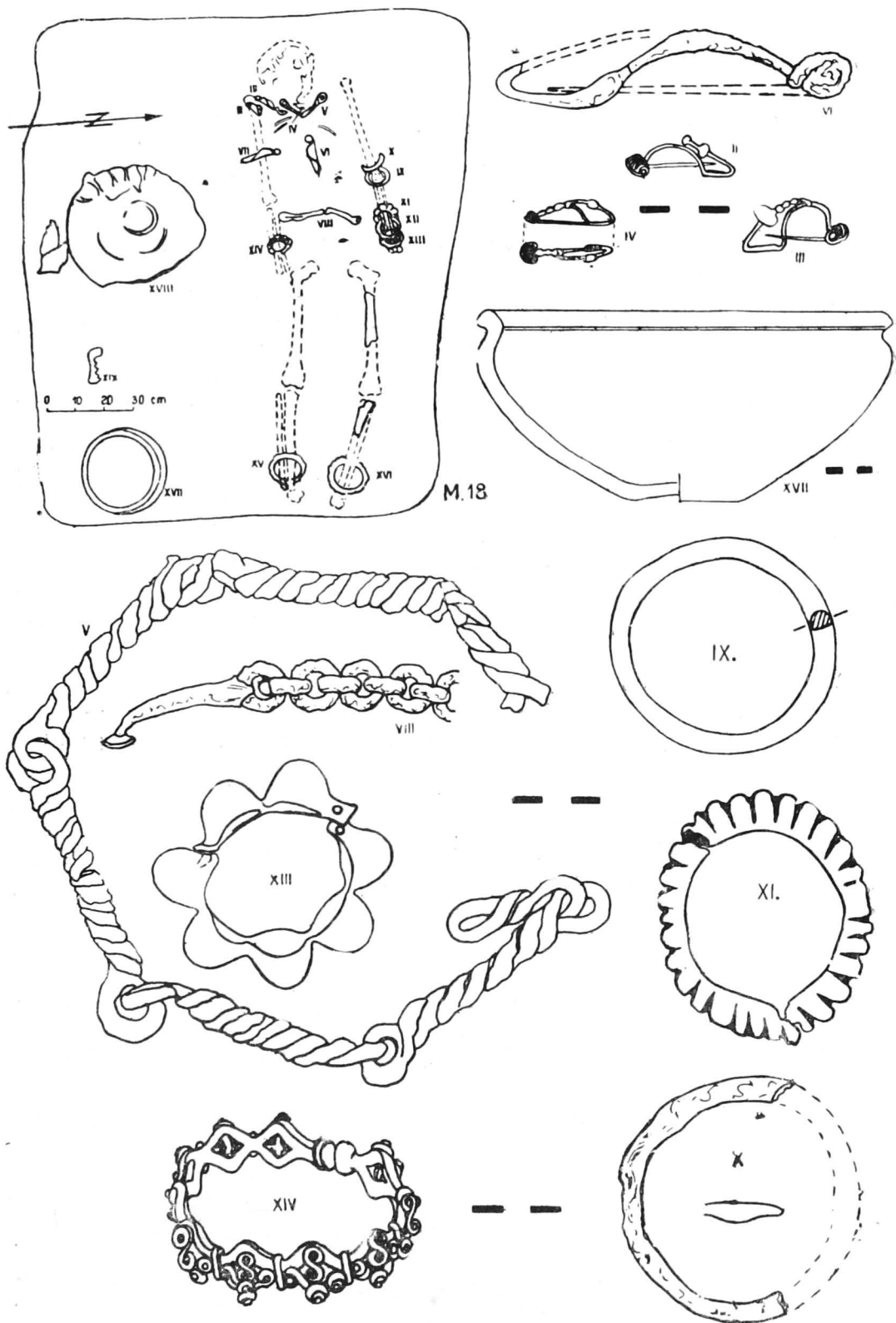

Fig. 5.

În locul unde fusese brațul stîng, s-au găsit cinci brățări care se succedau din susul brațului spre laba mîinii în felul următor:

IX. Brățară de sapropelit, finisată dar fără ornament. Secțiune plan convexă. Diametru: 0,078 m. (fig. 5/IX, 32, M. 18/IX).

X. Brățară de fier, fragmentară, foarte oxidată, probabil nedecorată. Secțiune lentiliformă, cu extremitățile ușor profilate. Pe fața internă a brățării se observă amprente de la o țesătură fină. Diametru: 0,085 m. (fig. 5/X, 32, M. 18/X).

XI. Brățară tubulară cu reliefuri mamelonate, din tablă de bronz. Unul din capetele brățării este introdus în celălalt și fixat printr-un mic știft. În interior, brățara conține un miez de lut, întărit. Diametru: 0,086 m. (fig. 5/XI- 32, M. 18/XI, pl. X, M. 18/XI).

XII. Brățară similară cu precedenta. Se mai păstrează doar cîteva fragmente.

XIII. Brățară de bronz cu șapte semiove. Un segment de brățară, format din două ove este prevăzut cu balama și limbă pentru fixare. Diametru: 0,083 m. (fig. 5/XIII, M. 18/XIII, pl. IX).

XIV. La încheietura mîinii drepte s-a aflat o brățară de bronz pseudo-ajurată, cu capetele deschise și terminate „în pecete”. Piesa este formată din opt rame rombice, goale în interior. Pe acest schelet sînt fixate la exterior spirale în S ce pornesc din cele 4 colțuri ale fiecărui romb și se aduna cruciș la centru. Ochiurile celor șase volute ale spiralilor se termină în butoane reliefate. Romburile care alcătuiesc brățara sînt lucrate prin turnare. Spiralele decorative sînt lucrate manual și sudate pe romburi. Diametru: 0,073 m. (fig. 5/XIV, 32, M. 18/XIV și pl. X, M. 18/XIV).

XV. La laba piciorului drept s-a mai găsit o brățară fragmentară de tipul cu reliefuri mamelonate. Diametru aproximativ 0,095 m. (pl. X, M. 18/XV).

XVI. La celălalt picior s-au găsit cîteva fragmente dintr-o brățară din același tip cu precedenta.

La circa 0,30 m SSV de schelet se afla depusă ofranda, formată din două vase și oase de animal.

XVII. Strachină adîncă, cu pereții arcuți, fără gît, buza inelară. Fundul foarte ușor concav. Culoare cenușiu-gălbui. Dimensiuni: înălțime 0,10 m, diametrul gurii 0,24 m. (fig. 5/XVII, 42, M. 18/XVII și pl. XIX, M. 18/XVII).

XVIII. Vas mare negru, aproximativ bitronconic, strivit pe loc. Nerecuperabil.

XIX. Maxilar de porc și cîteva oase neidentificabile de animal, așezate între cele două vase.

M. 22/1964. Groapa funerară neprecizată, adîncită în stratele sterile de nisip. Adîncime 1,40 m. La 0,20 m ESE de schelet se afla M. 21, incineratie în urnă, dar la adîncime doar de 0,60 m. Este posibil ca M. 21 să fi fost atins de groapa funerară a mormîntului de înhumatie, deoarece în nisipul din zona gropii acestuia s-au surprins cîteva oase calcinate.

I. Scheletul este în cea mai mare parte distrus. Se păstrează doar părți din craniu și un rest de la un peroneu. Orientare SSE-NNV. Apartine unui matur.

II. La 0,10 m. vest de fragmentul de peroneu s-a găsit o verigă de fier, oxidată.

M. 28/1964. Groapă rectangulară cu colțurile rotunjite, foarte slab colorată, cu dimensiunile 1,52 x 0,75 m. Fundul gropii la 1,10 m, în nisipul steril, traversat de benzi groase de limonit.

I. Scheletul foarte prost păstrat. Se mai păstrau porțiuni din temporalul și parietalul stîng, cîteva fragmente din oasele picioarelor. Probabil scheletul era întins pe spate și orientat SSV-NNE.

II. Lîngă resturile femurului drept (?), se aflau trei bucăți foarte oxidate dintr-o lamă de cuțit.

M. 32/1965. Groapa funerară adîncită în nivel Baden-Pécel. Adîncime 1,00 m. Conturul gropii neprecizat (fig. 4, M. 32 și pl. I/3).

I. Scheletul prost păstrat; puține resturi din craniu și dintr-o tibie. Orientare aproximativ VSV-ENE.

II. La 0,03 m de fragmentul de mandibulă s-a găsit o fibulă de bronz cu capul format din 4 spire și coarda petrecută în față. Piciorul este prevăzut cu un disc. Vîrfurile acestuia este prins de arc. Lung. 0,041 m. (fig. 4, M. 32/II, 28, M. 32/II și pl. VII, M. 32/II).

III. O a doua fibulă similară se afla lipită de occipital. Dimensiuni: 0,041 m. (fig. 4, M. 32/III; 28, M. 32/III, pl. VII, M. 32/III).

Cam în dreptul unde se aflau oasele iliace s-au găsit două vase alăturate și înclinate spre vest.

IV. Un vas cenușiu cu peretii arcuți în formă de „carafă” (Linsenflasche). Inele reliefate sub buză și în partea superioară a pinteceluș. Dimensiuni: 0,168 m, înălțime, diam. 0,188 m. (fig. 4, M. 32/IV; 40, M. 32/IV, pl. XVI, M. 32/IV).

V. O strachină galben-cenușie cu fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,105 m, diam. 0,33 m. (fig. 4, M. 32/V; 41, M. 32/V, pl. XVIII, M. 32/V).

VI. Foarte aproape de vasul „carafă”, s-a găsit un mic obiect de fier torsional. Fragmentul ar putea proveni de la un lanț de centură (fig. 4, M. 32/VI).

MORMINTE DE INCINERAȚIE ÎN GROAPĂ. (Caractere generale)

Din punct de vedere stratigrafic, mormintele de acest tip se prezintă la fel ca mormintele cu schelet. Pornesc de la același nivel de sub baza locuirii din secolul III e.n., perforează depunerile Baden-Pécel și se opresc în stratele sterile de nisip. Adâncimea mormintelor variază între 0,60—2,20 m.

Gropile funerare sînt în general mai mari decît acelea al primului tip de morminte și au un contur oval, mai mult sau mai puțin regulat (nici un mormint cu groapă rectangulară). Uneori în cuprinsul gropilor sînt amenajate trepte ușor înclinate. Pe aceste polițe se așează cîteodată un vas de lut (M. 9 și M. 13).

Gropile nu sînt niciodată arse. Foarte slab colorate, recunoașterea lor este de cele mai multe ori greu de făcut, atît în profil cît și în plan. În puține cazuri, datorită unor resturi de birne carbonizate, sau benzilor de cenușe azvirlite în gropi, conținutul acestora e mai colorat.

Mormintele de incineratie de acest fel sînt răspîndite pe toată suprafața dunei și reprezintă ritul funerar cel mai des întîlnit în necropolă (M. 1—4, 5 b, 6, 9—16, 19—20, 28—29, 33—34, 36).

În toată zona cercetată nu s-a întîlnit însă nici un complex arheologic care să poată fi interpretat ca rug sau ruguri funerare, locuri unde se petreceau arderile rituale ale morților (așa cum s-a constatat la Apahida).

Conținutul mormintelor este determinat de cele două elemente esențial rituale: resturile corpurilor arse ale decedaților și ofrandele depuse spre cinstirea acestora. În cuprinsul mormintelor, de cele mai multe ori împreună cu oasele arse, sau imediat alături, se găsesc obiectele sau podoabele personale ale incineratilor. Așezarea resturilor de incineratie, inclusiv inventarul metalic și ofrandele, este mai mult sau mai puțin stereotipă, dar totuși se pot deosebi două variante, în funcție de locul unde sînt așezate oasele calcinate față de ofrande.

Prima variantă, cu puțin mai frecventă față de a doua, este reprezentată de morminte în care oasele sînt așezate strîns la un loc, pachet și sînt depuse către părțile marginase ale gropilor, în timp ce ofranda — vase și resturile de carne de animale — se afla depărtată la 0,20—0,50 m, către cen-

trul sau marginile opuse ale gropilor (M. 1—3, 11—12, 15, 19—20, 28, 34, 36).

Mormintele din varianta a doua, conțin pachetul de oase calcinate așezat către mijlocul gropii și din apropierea imediată a vaselor și ofrandei „de carne” (M. 4, 6, 9, 10, 13—14, 16, 29). Poate din cauza apropierii vaselor de resturile de oase se explică de ce, câteodată, s-au găsit oase arse (4—5 bucăți) și în interiorul vaselor (M. 10, 14).¹¹

La ambele variante, oasele umane calcinate nu sînt prea numeroase. Pachetul de oase conține obișnuit cam între 100—150 de oase calcinate. Cele mai mari ating 3—4 cm, cele mai mici nu depășesc 1 cm. Se disting uneori fragmente din membrele lungi, ori de la craniu sau bazin. Arderile pe rug au fost destul de puternice, chiar și fragmentele mai mari de oase sînt insuficiente pentru unele precizări antropologice. Împreună cu oasele a fost adusă din rugul funerar și cenușa, de cele mai multe ori de oase, dar și de la lemnele cu care s-a făcut focul (stejar și o altă esență tare, nedeterminată).

Obiectele personale ale decedaților sînt așezate, cum s-a amintit, lângă pachetul de oase și la un loc cu acesta. Constau aproape totdeauna din obiecte de metal, bronz și fier, rare ori din sticlă și piatră. La o bună parte din obiecte se recunosc urmele de trecere prin foc, la altele mai puțin, mai ales dacă sînt din fier și acoperite cu rugină. Sînt unele piese care sigur nu au fost trecute prin foc. Acestea fac parte în deosebi din inventarul care nu era strict vestimentar și eventual au fost așezate direct în mormînt fără să se fi aflat și în rug (săbii, cuțite de vînătoare, polonic, cuțite și cuie, cutii de piatră).

Obiectele de inventar din morminte sînt variate și adeseori numeroase. Dacă folosim deosebirea, obiecte strict vestimentare și obiecte cu utilitate specială, se poate socoti că din prima categorie fac parte fibulele de bronz și fier cu piciorul nelipit sau prins pe corpul fibulelor, brățările cu semiove multiple sau reduse, brățările tubulare cu decor și relief mamelonat, brățară și mărgelile de sticlă, lanțuri de gît și pentru cingători cu pandantive de bronz sau de fier, cuțite mici de fier. Cele mai multe din aceste tipuri păstrează urme de trecere prin foc.

Obiectele cu funcție specială sînt mai rare și se repetă de puține ori. Toate sînt lucrate din fier. Menționăm două săbii cu teacă, lanțuri pentru atîrnat săbiile la brîu, o sulită, două cuțite de vînătoare, un umbo de scut, vas de fier cu mîner, cuie, verigi etc.

Dacă determinările antropologice sînt greu de făcut, inventarul vestimentar și special oferă unele indicii care suplinesc în parte unele date de

¹¹ Deoarece nu credem că e posibil să admitem existența unui rit compozit — incinerare în urnă și în groapă, doar pe baza acestor situații, trebuie să atribuim prezența celor cîteva oase din vase faptului că cel puțin în aceste cazuri vasele de ofrandă au fost așezate în gropile funerare înainte de a fi depuse resturile incinerăției aduse din rugul purificator. Cînd oasele au fost așezate lângă vase, cîteva din ele au căzut și în acestea.

această natură. Neîndoios este de exemplu că M. 9 și 12 sînt de bărbați și că armele aflate acolo aparțin unor războinici. Poate că și M. 13 și 14 cu cuțit de lovit și fibule mari de fier sînt ale unor bărbați. Mormintele 19, 28 și eventual 3 și 6, pot fi socotite că au aparținut unor femei (brățări cu semiove cu decor reliefat plastic, cu diametre mici, fibule miniatură, cingători de bronz cu pandantive etc.).

Ceramica aflată în morminte, aparent bine păstrată în momentul descoperirii, din cauza umezelii întreținute de benzile de limonit și în contact cu aerul, de cele mai multe ori s-a crăpat și s-a îmbucățit de îndată ce a fost atinsă pentru a fi scoasă. Din această cauză circa 40 la sută din vase nu au putut fi ridicate și restaurate.

Vasele din morminte sînt, în afara unei singure excepții, lucrate la roată și specific celtice, ca formă și decor. În ambele variante ele erau așezate în gropile funerare: vertical,¹² alăturate sau chiar suprapuse. Numărul lor în morminte nu era egal și nu cuprindeau decît o parte din spațiul gropilor. Sînt morminte care conțineau numai două vase funerare, în altele s-au găsit și șase oale de ofrandă.

Forma absolut constantă care nu lipsește nici într-un mormînt, este strachina adîncă. Cîteodată, aceasta apare și în dublu exemplar (M. 6, 13, 34). Strachina este însoțită aproape întotdeauna de vasul mare bitronconic cu pereții arcuiți, care amintește uneori de clasicul profil celtic al „carafei”. În mormintele 4, 6, 9, 14, 15, 28, 34, s-au găsit două sau chiar trei vase de acest tip.

Vase în formă de „carafă”, de dimensiuni mijlocii sînt puține. S-au constatat numai în mormintele M. 6, 16, 32. La M. 16 s-au găsit două recipiente de acest tip.

O formă care este destul de frecventă, dar nu permanentă, este vasul castron, cu pereții rotunjiți sau bitronconic și gîtul înalt (M. 9—11, 14, 16, 19—20, 34). În M. 10 unde s-au găsit două castroane, unul din acestea ține locul vasului mare.

Cănița cu toartă puțin suprainălțată este o formă care apare sporadic și totdeauna într-un singur exemplar (M. 4, 6, 11, 14, 28, 34).

În tot cimitirul nu se cunoaște decît un singur vas cu grafit, tronconic, cu decor de striuri verticale (M. 3). Corespondențe numeroase ale acestei forme s-au aflat în bordeiele celtice cercetate.

În M. 13, împreună cu vase de ofrandă celtice, s-a găsit o cană fragmentară, lucrată cu mîna, cu pereții arcuiți și decorată pe pîntece cu caneluri verticale. Vasul are un caracter tîrziu hallstattian, dar este Latène ca epocă.

Așezarea vaselor în cuprinsul gropilor funerare este făcută cîteodată în grup, alteori răspîdită. Deoarece nu putem stabili un alt raport între

¹² Din cauza tasării nisipului din gropi și partea din cauza îngrămădirii și suprapunerii unora din recipientele mari și mici, s-au constatat cîteodată vase înclinate pe o parte, alunecate pe pîntece sau chiar răsturnate cu fundul în sus.

vase și resturile de incinerare și inventar, decît acela menționat mai sus, nu putem să ne dăm seama dacă concentrarea sau răspîndirea vaselor de ofrandă este condiționată de anumite obligații rituale, dacă este legată de conturul gropilor, sau este fortuită.

„Ofranda de carne“ este așezată pe sol, între vase, sau la oarecare distanță de acestea. Intr-un singur caz „ofranda de carne“ a fost așezată în strachina incineratului (M. 36).

În general în morminte au fost depuse bucăți destul de mari de carne (nu animale întregi), piept, pulpe, picioare. Oasele rămase sînt articulate. Cel mai obișnuit animal-ofrandă este porcul, mai rar oaia, păsările (găina). Intr-un singur mormînt, în afară de oase de porc, s-a găsit un colț mare de mistreț (M. 15).

Mai multe morminte n-au conținut deloc „ofrandă de carne“ (M. 2, 9, 10, 13, 16, 20, 28).

Dintre toate mormintele de incinerare în groapă, o singură înmormîntare este deosebită față de celelalte. Mormîntul 3,¹³ deși posedă aceleași elemente specifice mormintelor celtice în groapă, oase calcinate, inventarul metalic ars, carne și vase de ofrandă, conține toate acestea în stare fragmentară, răspîndite în groapă fără nici o ordine, încît dă impresia unui mormînt deranjat sau jefuit. Că nu aceasta este situația, reiese din observația că obiectele de podoabă nu lipsesc, iar o parte din vase sînt întregibile. Așadar, este vorba de o înmormîntare care folosește o variantă rituală deosebită.

M. 1/1962. Mormîntul a apărut în taluzul estic, prăbușit în urma nivelării parțiale a dunei. Conturul gropii în plan a fost surprins la nivelul complexului funerar, în stratele sterile de nisip. Adîncimea de la malul existent 1,00 m. Groapa avea o formă ovoïdală, cu partea mai alungită spre nord. Dimensiuni: 0,61x0,92 m. (fig. 6 și pl. II/1).

I. Oase calcinate, nu prea numeroase, adunate grămadă spre partea de nord a gropii.

II. Printre oase se afla o fibulă de bronz, tip Latène mijlociu. Sirma arcului este încolăcită în trei 8-uri paralele așezate transversal pe axul arcului. Capul fibulei este format din șase spire, iar coarda este petrecută sub arc. Piciorul rupt din vechi. Dimensiunile: lung. 0,028 m. (fig. 6/II; 28, M. 1/II; pl. VII, M. 1/II).

III. La 0,20 m sud de oase, se afla o strachină roșiatică cu buza inelară. Distrusă pe loc, nerecuperabilă.

IV. Alături de strachină se aflau fragmente dintr-un vas mare, cu pereții arcuți. Inel reliefat la baza gîtului. Dimensiuni: înălțime 0,30 m; diam. pîntecelui 0,25 m. (fig. 6/IV; 38, M. 1/IV).

M. 2/1962. Mormîntul a fost descoperit în porțiunea de teren unde fusese nivelată o parte din dună. Groapă mare, ovală, nu prea bine conturată. Dimensiuni: 1,50 x 2,50 m. Orientare ax lung, NNE-SSV. Fundul gropii în partea de nord adîncit la 1,88 m, în partea de sud, la 1,97 m. (fig. 7 și pl. II/2).

I. În partea de NNE a gropii se aflau adunate pachet, oasele umane calcinate. Cenușă puțină.

II. Alături, pe toată latura nordică a gropii, s-a găsit o birnă de lemn carbonizată. Dimensiuni: 1,40 m lungime.

¹³ Complex cercetat în 1962 de M. Rusu.

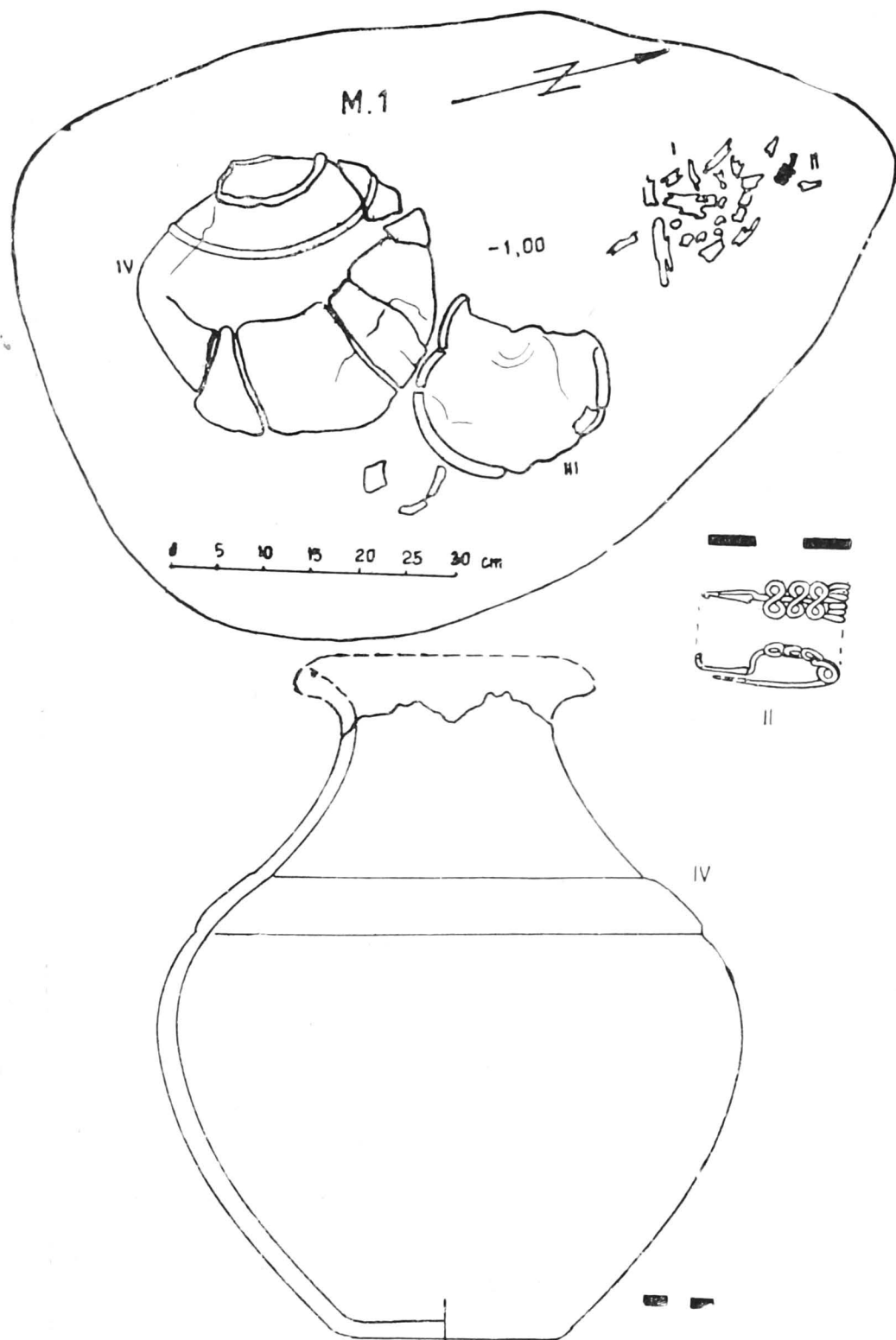

Fig. 6.

III. În partea opusă a gropii se afla, aplecat pe o parte, un vas mare, bitronconic. Brie înelare reliefate sub buză și la baza umărului. Incizie circulară pe pîntecele vasului. Fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,27 m, diametru 0,28 m. (fig. 7/III; 39, M. 2/III, pl. XVI; M. 2/III).

IV. Alipit de vasul mare se afla un castron bitronconic, castaniu. Buza inelară, umbo pe fund. Prag pe partea superioară a pîntecelui. Dimensiuni: înălțime 0,071 m, diametru 0,096 m. (fig. 7/IV; 44, M. 2/IV și pl. XXI, M. 2/IV).

V—VI. Lingă vasele menționate se găseau resturile de la alte două vase, o strachină și un alt vas mare. Vasul mare, parțial restaurat, are pereții arcuți. În zona de trecere spre gît este decorat cu un mănunchi de 4 linii incizate, paralele, orizontale. Culoarea roșie, castanie. Dimensiuni: înălțime 0,26 m; diametru 0,32 m. (fig. 7/V, și pl. XVII, M. 2/V).

M. 3/1962. Mormîntul a fost surprins în zonă nivelată a dunei. Groapa era destul de bine colorată, avea o formă ovală cu dimensiunile de 1,20 x 1,80 m. Orientare pe axul lung ENE-VSV. Fundul gropii, puțin alveolat, se oprea între 2,00—2,15 m. (fig. 8).

În cuprinsul gropii, oasele calcinate, obiectele de inventar, ofrandele, vase și oase de animale, erau răspîndite și rupte.

I. În regiunea centrală a gropii, împrăștiate cam pe vre-o 1,00 m.p. se aflau oasele calcinate, amestecate cu cenușă și cărbune. Printre oase s-au găsit cîteva obiecte de metal și cioburi de la un vas cu grafit, întregibil.

II. La circa 0,20 m ENE de prima zonă se afla o altă porțiune acoperită cu oase arse, printre care și cîteva obiecte.

III. În prima zonă s-a găsit o fibulă de bronz trecută prin foc. Piciorul rupt. Capul fibulei este format din patru spire: coarda așezată în față. Dimensiuni: 0,034 m lungime, (fig. 8/III și fig. 28, M. 3/III, pl. VII, M. 3/III).

IV. Puțin în afara primei regiuni de oase, spre VSV, s-a găsit un fragment dintr-o brătară cu semiove mici. Restul din brătară, format din două semisfere, păstrează urme de ardere. Dimensiuni: 0,046 m lungime, (fig. 8/IV; 31, M. 3/IV și pl. IX, M. 3/IV).

V. În cealaltă parte a zonei cu oase, s-a mai descoperit o fibulă de bronz, de asemenea arsă. Tipul fibulei, Latène mijlociu, are arcușul îngroșat, prevăzut cu proeminențe decorative.

Piciorul se termină cu două sfere puțin aplatizate, dintre care ultima este și virful coșt. Acesta nu se lipsește de arc. Capul fibulei este distrus. Dimensiuni aproximative: 0,046 m. (fig. 8/V; 28, M. 3/V și pl. VII, M. 3/V).

VI. În afara celei de a doua zone de oase s-a mai aflat o fibulă tip Latène mijlociu, dar de fier, foarte oxidată și fragmentară. Coarda de la capul fibulei este așezată în spatele spirelor. Dimensiuni aproximative: 0,10 m. (fig. 8/VI; 30, M. 3/VI).

VII. În a doua zonă de oase s-a găsit o limbă de curea arcuită din fier, asemănătoare cu un virf de sulită. Extremitatea în care se prindea capătul de piele al curelei se termină într-o teacă semiînchisă care în partea dinspre lamă este prevăzută cu un nodul. Virful limbei este rupt din vechi. Piesa a fost arsă. Dimensiuni: 0,09 m. (fig. 8/VII; 35, M. 3/VII, pl. XI; M. 3/VII).

VII b. Fragment de limbă de curea (?). Lamă de fier lucrată pe mijloc cu un șir de umflături. Lungime: 0,052 m. (fig. 8/VII b; 35, M. 3/VII b, pl. XI, M. 3/VII b).

VIII. În același complex, s-a mai găsit o verigă de fier cu un virf ascuțit, sudată din cauza focului de un fragment din lama unui cuțit de fier. Lungimea lamei de cuțit: 0,052 m (fig. 8/VIII).

IX. La extremitatea de VNV a gropii, în porțiunea primei zone de oase s-au găsit mai multe fragmente dintr-un vas cu grafit. Alte fragmente din același vas s-au aflat totmai în partea opusă a gropii, alături de cioburile altor recipiente. Forma întregită a vasului arată un profil de borcan scund (butoi) cu umerii puțin arcuți. Buza vasului este inelară, subliniată de o linie adîncită.

Decor striat vertical pe toată suprafața pîntecelui vasului pînă aproape de fund. Dimensiuni: 0,173 m înălțime. (fig. 8/IX)

În partea de ENE a gropii s-au găsit resturi din trei vase.

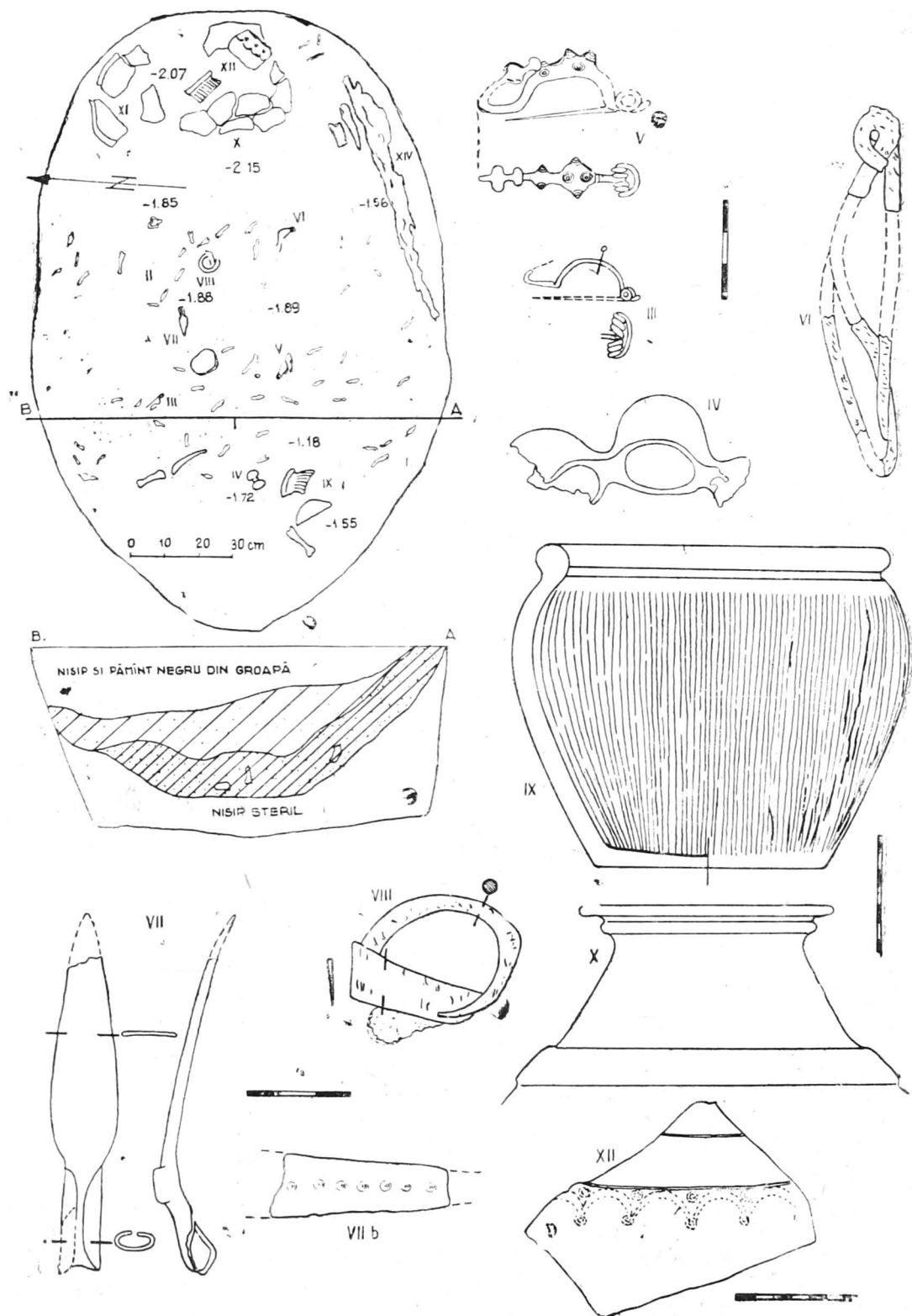

Fig. 8.

X. Cele mai multe fragmente fac parte dintr-un vas negru de dimensiuni mari. Vasul în cea mai mare parte distrus, avea buza inelară răsfrintă. Pe umăr și sub buză cite un brâu inelar, aplicat. (fig. 8/X; 38, M. 3/X).

XI. Cîteva fragmente făceau parte dintr-o strachină adîncă, roșiatică.

XII. Printre cioburile de strachină s-a aflat și un fragment dintr-un vas „carafă” negru. Partea superioară a pîntecului este decorată cu o ghirlandă orizontală de arcade care acopăr mici cerculețe. Decorul este incizat. (fig. 8/XII).

XIII. În cuprinsul gropii s-au aflat, de asemenea, împrăștiate, cîteva oase de porc și de pasăre (?).

XIV. Pe latura de ESE a gropii se păstrau resturile carbonizate ale unei birne.

M. 4/1962. Mormîntul a fost descoperit în regiunea distrusă a dunei. Conturul gropii este ovoidal, cu dimensiunile de 1,05 x 1,20 m. Adîncime 1,61 m, în nisipul dunei. (fig. 9, pl. II/3).

I. Grămadă de oase calcinate și multă cenușă de oase, așezate în partea de SSE a gropii între vasele și oasele de ofrandă.

II. La mică distanță, spre VSV de resturile de incinerare se aflau fragmentele groase ale unui vas cenușiu, cu pereții rotunjiți și gîtul cilindric. Vasul nu a putut fi salvat.

III. La est de acesta s-a aflat un vas castron, negru, cu pereții arcuiți, buza inelară, fundul plat. Linie adîncită, circulară între gît și pîntece. Dimensiuni: înălțime 0,10 m, diametru 0,147 m. (fig. 9/III; 43, M. 4/III, pl. XX, M. 4/III).

IV. La cîteva centimetri mai sus și mai la est de castron, se află o cană mică bi-tronconică, cenușie, cu toarta suprainălțată. Buza inelară puțin proeminentă, fundul plat puțin stabil. Decor format dintr-un inel reliefat, circular la baza gîtului și linie incizată, circulară deasupra diametrului maxim al pîntecului. Între inelul de la baza gîtului și buză, ornament format din două linii paralele, orizontale lustruite. De asemenea, decor lustruit format din linii verticale de la inelul reliefat al gîtului spre bază. Pe fund decor în cruce, lustruit. Dimensiuni: înălțime 0,071 m, diametru 0,08 m. (fig. 9/IV; 45, M. 4/IV și pl. XXII, M. 4/IV).

V. La est de pachetul de oase se afla o strachină roșie cu umerii rotunjiți, fără gît. Buza groasă, inelară. Fundul avea un umbo pronunțat. Vasul nu a putut fi recuperat.

VI. La extremitatea de nord a gropii s-au aflat cîteva fragmente groase, probabil de la un alt vas mare. Vasul nu a putut fi salvat.

VII. La 0,10 m VNV de pachetul de oase calcinate se aflau resturile „ofrandei de carne”. O mandibulă și un femur de oaie.

M. 5/1962. Groapa funerară cobora de sub baza nivelului de locuire din secolul III e.n. și perfora stratul Baden-Pécel, oprindu-se la 1,10 m adîncime în nisipul steril al dunei. Conturul gropii în plan era vag. Diametru mare, aproximativ 0,80 m.

I. Oase calcinate aflate grămadă, către mijlocul gropii. Un canin de lapte arată că incineratul era un copil sub 7 ani.

II. La 0,10 m SSE de oase se afla o fibulă fragmentară de fier, cu nod pe arc, tip Latène mijlociu. Piciorul rupt din vechi. Numărul spirelor nu se pot stabili; coarda se află în față. Fibula este ruginită dar pare pe alocuri să păstreze urme de trecere prin foc. Dimensiuni: 0,033 m lungime, (fig. 9, M. 5 b/II; 29, M. 5 b/II și pl. VIII, M. 5 b/II).

III. Lîngă fibulă se aflau mai multe fragmente roșiaticice care aparțineau unei strachini. Vasul nu a putut fi salvat.

M. 6/1962. Groapa funerară slab colorată. Surprinsă atît în profil cît și în grundris. Adîncirea gropii s-a făcut de sub baza nivelului de locuire din secolul III e.n. și pătrundea în nisipul steril pînă la 2,02 m. Forma gropii era ovală neregulată. Diametre: 0,92 x 1,30 m. (fig. 10, pl. II/4).

I. Oase calcinate în cantitate mare răspîndită mai în toată umplutura gropii. Pachetul mai compact de oase se afla pe fundul gropii, între vasele mari VIII și IX.

Obiectele de metal, vasele și oasele de animal au fost grupate și suprapuse către centrul gropii deși spațiul săpat era mai încăpător.

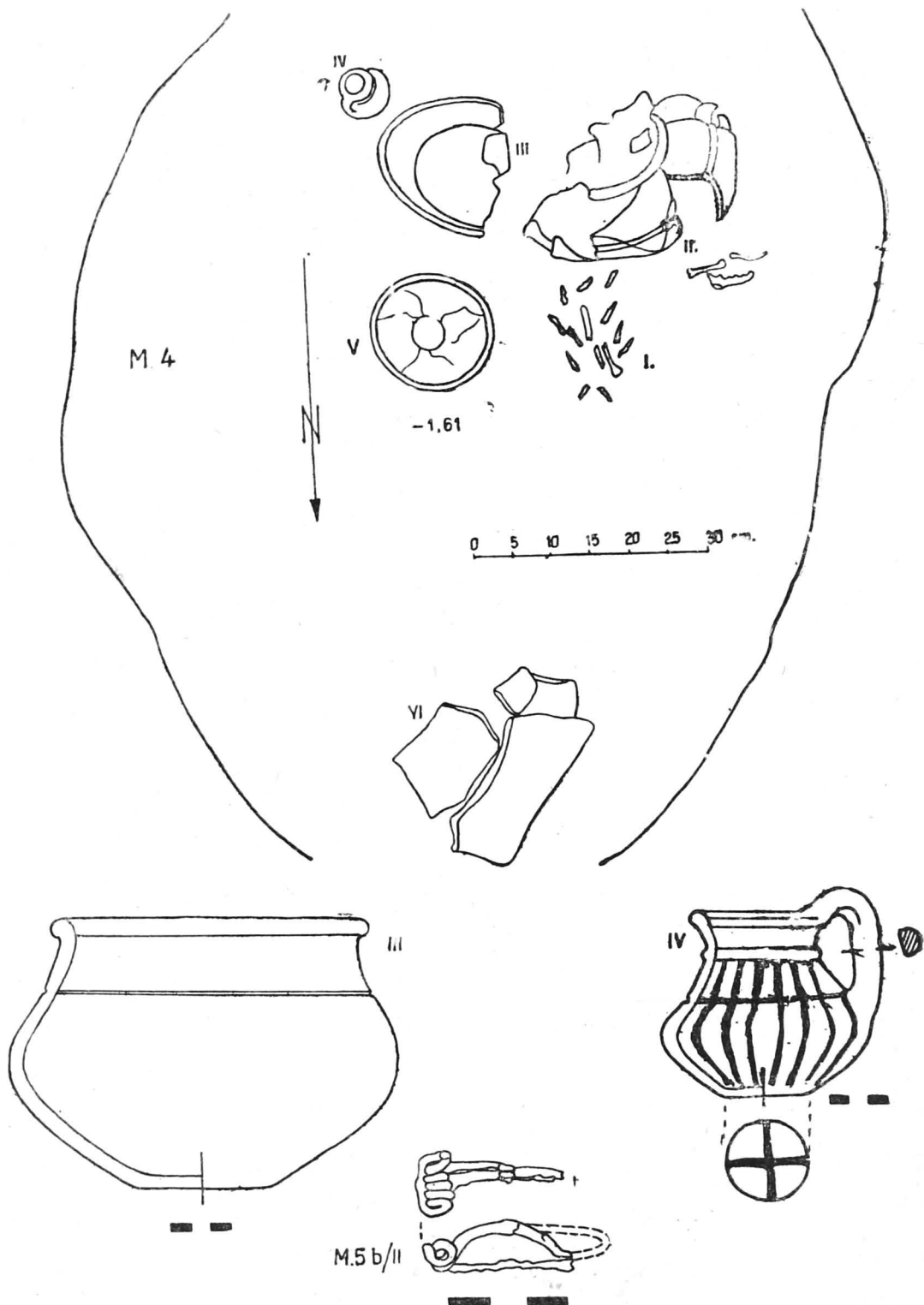

Fig. 9.

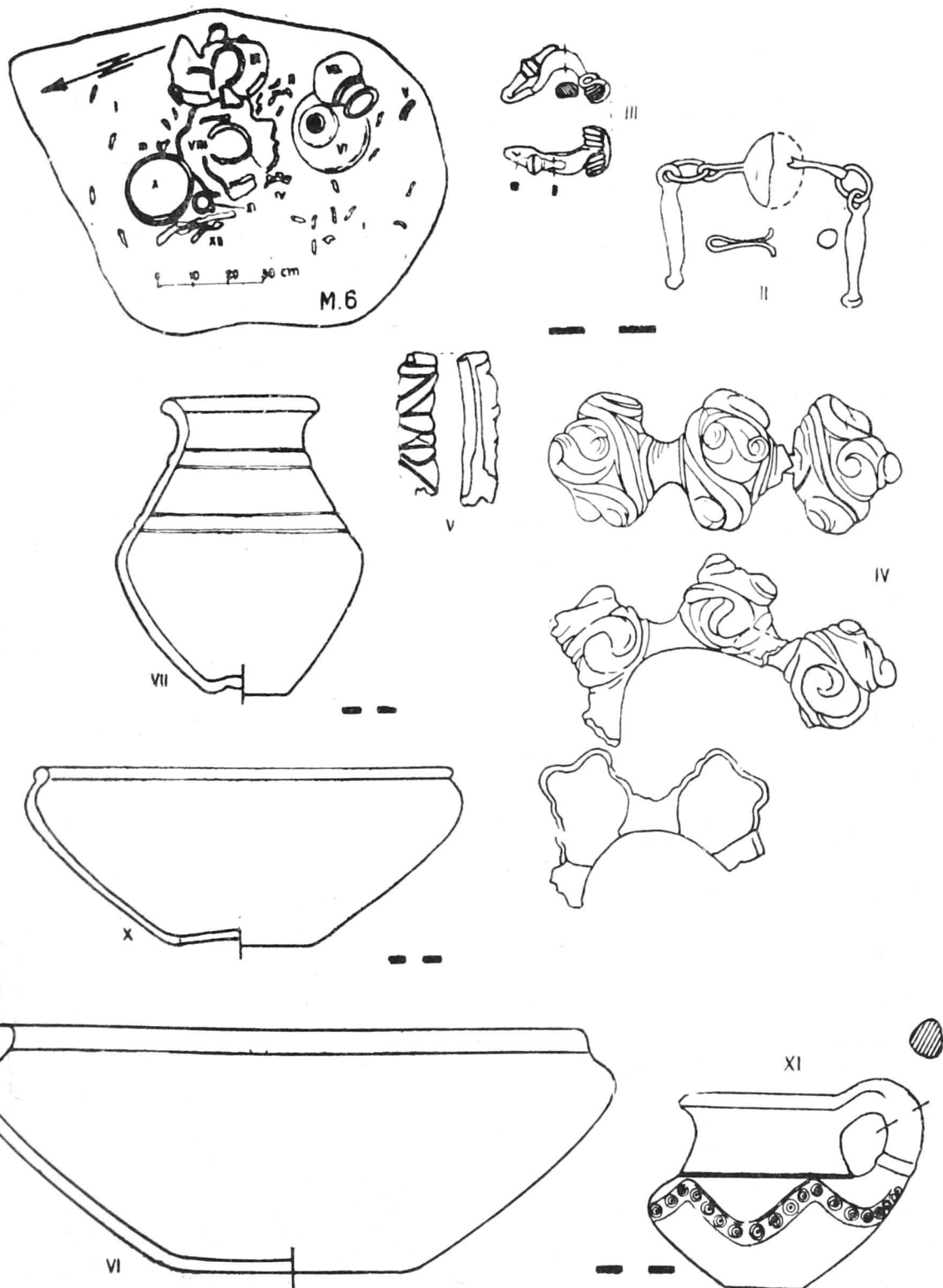

Fig. 10.

II. Între 1,50 m—1,61 m s-au găsit două semitimpâne de care atârneau două bastonașe prinse în verigi. Toate piesele sînt din fier și aparțin probabil unui colier. Diametrele timpanelor: 0,22 m. Lungimea bastonașelor 0,031 m. (fig. 10/II; 34, M. 6/II, pl. XI, M. 6/II).

III. La 1,18 m adîncime s-a găsit o mică fibulă de bronz cu arcul îngroșat și picioarul prevăzut cu o sferă cu polii alungiți. Virful cozii este aproape lipit de arc, dar nu prins. Capul fibulei este format din șase spire. Coarda este așezată în față. Dimensiuni: 0,03 m lungime. (fig. 10/III; 28, M. 6/III, pl. VII, M. 6/III).

În regiunea de ENE a gropii, izolată de grupul de obiecte, s-a aflat un fragment de brățară de bronz cu trei semiove, decorate cu proeminente plastice în spirale. Două segmente fac parte din corpul brățării, al treilea aparține piesei detașabile și păstrează limba de fixare. Golurile semiovelor sînt umplute cu o masă întărită. Urme nete de ardere. Diametrul fragmentului existent: 0,08 m. (fig. 10/IV; 31, M. 6/IV, pl. IX, M. 6/IV).

V. Un fragment dintr-o brățară de bronz, tubulară, cu decor geometric în relief, deformată de ardere, a fost găsit la baza gropii la adîncime de 2,05 m. (fig. 10/V, fig. 31, M. 6/V, pl. IX, M. 6/V).

În nivelul superior al gropii, între 1,60 m și 1,89 m, se aflau vasele. O parte din ele, din cauza tasării nisipului din umplutură gropii s-au deplasat din poziția lor inițială.

VI. Strachină adîncă, neagră, răsturnată cu fundul în sus. Pîntecele vasului este arcuit și plasat sub buză. Fundul perforat circular, intenționat (Seelenloch?). Dimensiuni: 0,10 m înălțime, diametrul gurii 0,25 m. (fig. 10/VI; 41, M. 6/VI, pl. XVIII, M. 6/VI).

VII. Vas negru, bitronconic, cu pereții arcuiți, în formă de „carafă”. Recipientul este decorat pe gît și în partea superioară a pîntecelelui cu cîte un inel reliefat, circular. Fundul vasului are un umbo pronunțat. Dimensiuni: înălțime 0,17 m, diametrul pîntecelelui 0,143 m. (fig. 10/VII; 40, M. 6/VII, pl. XVII, M. 6/VII).

VIII—IX. Spre centrul gropii, s-au descoperit două vase de mari dimensiuni, ambele negre la culoare. Vasele aveau o formă bitronconică, cu gîtul îngust, cilindric, decorat cu inele reliefate. Nu s-au putut salva decît cîteva fragmente din vase.

X. Lipită de unul din vasele mari, se află o strachină cenușie, cu umerii bombăți și buza înelară. Vasul are fundul ușor concav. Dimensiuni: înălțime 0,075 m, diametrul gurii 0,21 m. (fig. 10/X, 41, M. 6/X, pl. XVIII, M. 6/X).

XI. Între strachină și vasul mare amintit, s-a găsit o cană mică, cenușie, cu profil bitronconic și gît alungit. Toarta puțin înălțată. Sub o linie adîncită dintre pîntece și gît, se află un decor format dintr-o ghirlandă în zig-zag de cerculețe adîncite. Dimensiuni: înălțimea 0,055 m, diametrul gurii 0,062 m. (fig. 10/XI; 45, M. 6/XI, pl. XXII, M. 6/XI).

XII. În apropiere de cănița amintită s-a găsit „ofranda de carne”. Oase de porc și pasăre, așezate la un loc.

M. 9/1964. Groapa oval-alungită, orientată NNV-SSE, adîncită în nisipul dunei. Dimensiuni: 0,60 x 1,25 m. Complexul funerar zace pe fundul gropii la adîncime de 1,05 m. Mormîntul a fost descoperit în zona unde duna era parțial rasă. În cuprinsul gropii, la extremitatea sa de SSE, s-a descoperit o strachină (XIV) cu 0,70 m mai sus decît restul complexului. De la nivelul acestui vas și pînă la baza gropii, umplutura gropii a căpătat treptat o culoare mai intens cenușie. (fig. 11; pl. II/5—6).

I. Spre latura de SSV a gropii se aflau oasele calcinate, așezate într-un pachet compact. Cîteva oase, amestecate cu cenușă, se aflau însă și către centrul gropii. În această parte oasele erau mai rare.

II. La limita de est a suprafeței cu oase, ceva mai sus decît acestea, s-a găsit o fibulă de bronz cu piciorul prins de arc. Piciorul fibulei este împodobit cu o sferă turtită, decorată cu șanțuri oblice. Capul fibulei este format din patru spire, coarda așezată în față. Dimensiuni: lungime 0,08 m. (fig. 11/II; 29, M. 9/II și pl. VIII, M. 9/II).

III. În apropierea fibulei se afla lama unui cuțit de fier, cu minerul rupt. Pe ambele fețe ale lamei s-au amprentat resturile unei țesături din două fire. Dimensiunile cuțitului: lungime 0,16 m. (fig. 12/III; 36, M. 9/III; pl. XIV, M. 9/III).

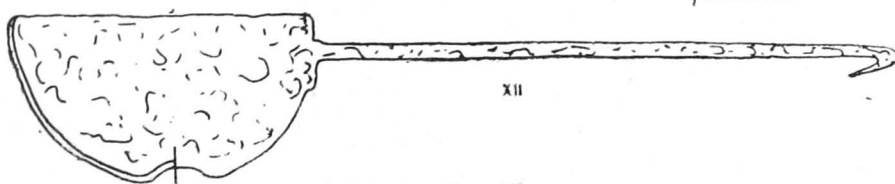
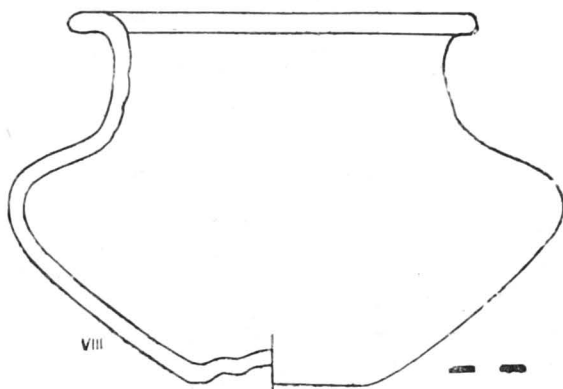
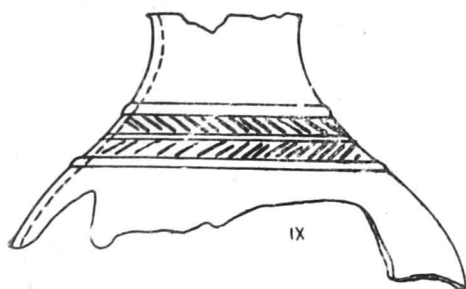
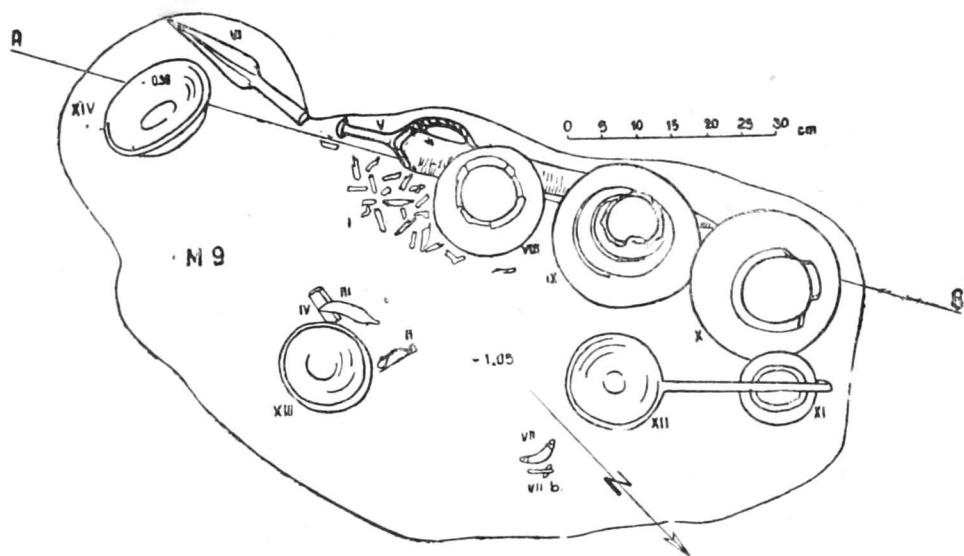
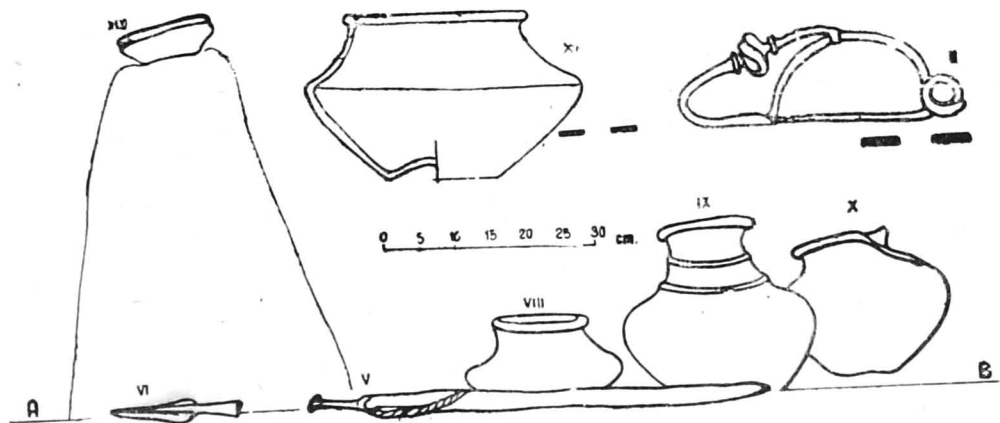

Fig. 11.

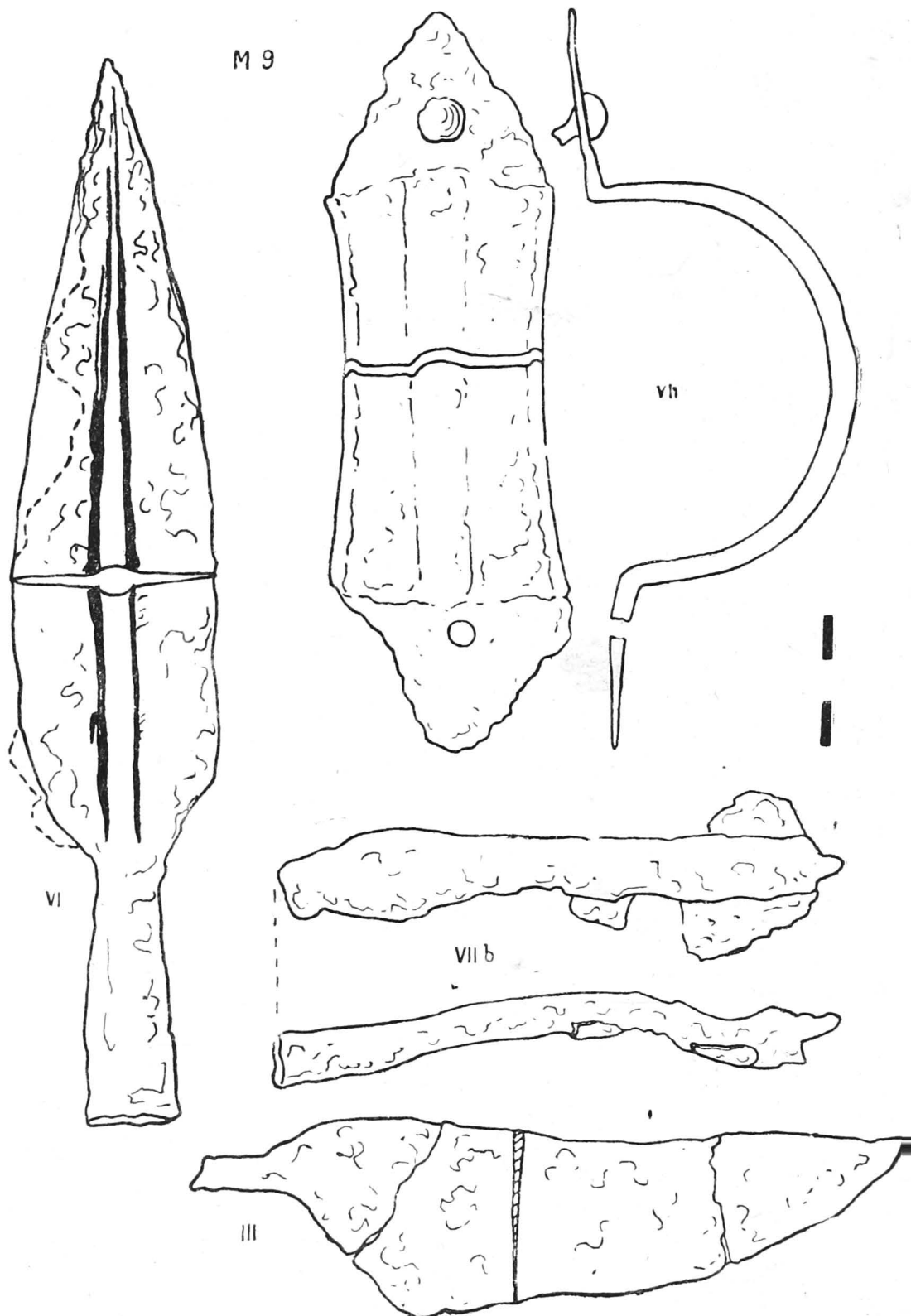

Fig. 12.

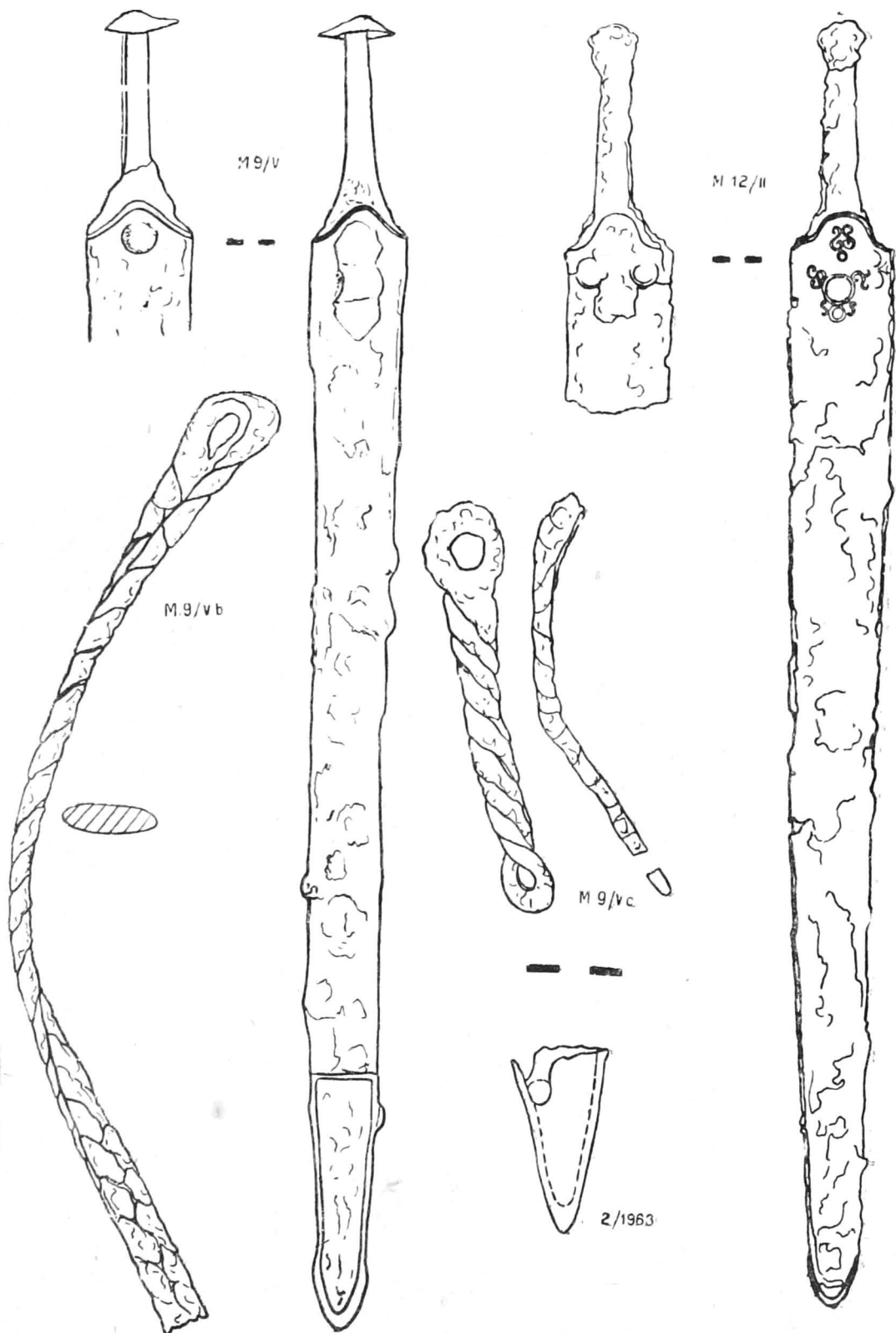

Fig. 13.

IV. Lăpătată de lama cuțitului se afla o cută de gresie paraelipăpedică, negăurită. Amprentele țesăturii se recunosc și pe una din fețele cutei. Dimensiuni: lungime 0,99 m. (fig. 36, M. 9/IV).

V. La marginea de SSV a gropii, în partea deasupra pachetului de oase, s-a găsit o sabie de fier cu teacă, tip Latène C. Minerul cu țije lungă, secțiune pătrată și terminat cu un buton-floare, era îndreptat spre SSE, virful săbiei către NNV. Dimensiuni: lungime 0,840 m, lățimea săbiei la gura tecii 0,064 m. Teaca săbiei este prost păstrată și atacată de rugină. La virful tecii se observă, sudată de rugină, buterola. Marginile acesteia se ridică în sus pe teacă și se unesc într-o bară transversală reliefată. În partea de sus, teaca are un profil campaniform ca și buza săbiei. Sub aceasta, pe fața care era văzută, se află un buton mare, decorativ. Cealaltă față a tecii, aceea dinspre corp este prevăzută cu o ureche scundă și lată pentru prinderea lanțurilor ce se atașau la centură. Obișnuiții butoni laterali ai urechei, lipsesc. (fig. 13, M. 9/V; pl. XIII, M. 9/V a—b).

Lanțurile s-au găsit atașate chiar la locurile lor. Piesa mai lungă era în partea sa superioară, apropiată de urechiușă, în timp ce extremitatea inferioară se încovoia, alipindu-se de cealaltă parte a tecii. Lanțul mai mic era alăturat urechiușii, fără a fi fixat și alina în jos de partea opusă lanțului mare.

Ambele lanțuri sînt lucrate din sîrme groase de fier, răsucite, bătute și applatizate cu ciocanul. Capetele lanțurilor se termină cu cheutori inelare pentru fixare (în afară de extremitatea inferioară a lanțului lung, care este rapt din vechi). Dimensiuni: lungimea piesei mari 0,34 m, lungimea lanțului mic 0,18 m. (fig. 13, M. 9/V b—c, pl. XIII, M. 9/V).

VI. În apropierea minerului săbiei, în continuare spre SSE, s-a găsit un virf de sulită din fier, foarte oxidat, în formă de frunză de salcie, străbătută de o nervură mediană, reliefată. Manșonul de înmănușare tubular, conic, păstrează resturi putrezite de lemn de la vergeaua sulitei. Dimensiuni: lungime 0,25 m, lățime 0,05 m. (fig. 12/VI, pl. XIV, M. 9/VI).

VII. În partea opusă a gropii, spre ENE, s-a găsit partea metalică a unui umbo de scut, în formă de bandă profilată, cu capetele în unghi ascuțit. La ambele capete se mai păstrează niturile care pătrundeau în discul de lemn al scutului. Dimensiuni: lungime 0,173 m, lățime 0,045 m. (fig. 12/VII, pl. XIV, M. 9/VII).

VII b. Lingă umbo-ului de scut se afla un cîrlig de cingătoare din fier, foarte oxidat. Dimensiuni: lungime 0,13 m. (fig. 12/VII b).

Vasele de ofrandă în număr de șase, erau parte înșiruite de-a lungul săbiei, pe latura de VNV a gropii (VIII—X), parte așezate spre mijlocul gropii (XI—XIII).

VIII. Către minerul săbiei se afla un castron, roșcat gălbui, cu pereții arcuți, cu gîtul cilindric, înalt. Buza inelară, proeminentă. Fundul cu umbo pronunțat. Dimensiuni: înălțime 0,16 m, diametrul gurii 0,19 m. (fig. 11/VIII; 43, M. 9/VIII; pl. XX, M. 9/VIII).

IX.—X. Două vase mari, bitronconice, cenușii, cu inele reliefate la baza gîtului. Unul din acestea a fost parțial salvat. Vasul are pereții bombați, gîtul subțire, înalt. Buza răsfrîntă mare. Pe umăr, între două inele reliefate subțiri se află două benzi decorate cu bastonașe adîncite și lustruite, oblice, așezate în sens contrar. Vasul are o culoare cenușie. (fig. 11/IX; 39, M. 9/IX și pl. XVI, M. 9/IX).

XI. Alipit de vasul XI, se afla un alt castron, bitronconic, roșcat, cu buza inelară țesită. Fundul are un umbo pronunțat. Dimensiuni aproximative: 0,12 m, înălțime 0,102 m, diametrul gurii. (fig. 11/XI; 44, M. 9/XI și pl. XXI, M. 9/XI).

XII. Pe gura castronului menționat se sprijinea coada unui polonic de fier (vas de turnat metalul). Cupa polonicului era îndreptată spre ESE. Pe fund umbo. Dimensiuni: înălțime 0,10, diametrul gurii 0,22. (fig. 11/XII).

XIII. În apropierea fibulei de bronz, a cuțitului și cutei, s-a mai găsit o strachină, neagră, cu buza inelară. Vasul nu a putut fi recuperat.

XIV. O altă strachină roșiatică, cu buza inelară, complet distrusă, se afla cu 0,70 m mai sus în groapă decît restul complexului funerar. Dimensiuni luate pe loc: 0,09 m, înălțime, diametrul gurii 0,21 m.

M. 10/1964. Groapa funerară nu s-a putut preciza. La adîncime de 1,25 m în nisip steril s-a descoperit complexul funerar, format din oase arse și trei vase de ofrandă. (fig. 18 M. 10 și pl. III/1).

I. Oase calcinate, nu prea numeroase, așezate grupat pe pământ.

II. La cîtiva cm est de acestea, se afla o strachină de culoare neagră, cu buza îngroșată. În interiorul vasului s-au găsit cîteva oase arse. Strachina nu a putut fi recuperată.

III. La est de resturile de incinerare se afla un castron negru, bitronconic, cu gîtul scund. Vasul nu a putut fi recuperat.

IV. La NNV de pachetul de oase, se găsea un alt castron, castaniu, bitronconic, cu gîtul înalt și prag reliefat pe pîntece. Fundul concav. Dimensiuni: înălțime 0,09 m, diametrul gurii 0,102 m. (fig. 18, M. 10/IV; 43, M. 10/IV, pl. XX, M. 10/IV).

M. 11/1964. Groapa ovală, slab colorată, surprinsă imediat deasupra complexului, la 0,85 m adîncime. Baza gropii la 1,07 m. Diametrele 0,85x1,00 m. (fig. 14, pl. III/2).

I. Pachet de oase calcinate, destul de numeroase, așezate spre limita de NNV a gropii.

II. La est de pachetul de oase se afla, trecută prin foc, o fibulă de fier, tip Latène mijlociu, cu nodozități (?). Piesa este foarte rău conservată. Dimensiuni aproximative: 0,18 m, lungime. (fig. 14/II; 30, M. 11/II, pl. III/4).

III. Sub fibula de fier s-a mai găsit o altă fibulă, dar de bronz. Obiectul este ars. Piciorul este distrus. Capul fibulei este format din patru spire cu coarda în față. Dimensiuni: 0,86 m lungime. (fig. 14/III; 29, M. 11/III, pl. VIII, M. 11/III).

IV. La un loc cu fibulele s-au găsit cîteva fragmente dintr-un colier de bronz format din tăblițe rectangulare, decorate cu cerculețe adîncite. Extremitățile laterale ale tăblitelor, prevăzute cu manșoane tubulare înlanțuie cîte o verigă de care se prind alte plăci similare, dar și cîte un bastonaș — pandativ —, terminat cu un călcîi aplatizat. Bastonașele sînt decorate pe mijlocul lor cu aceleași cerculețe incizate. Toate piesele colierului sînt arse. Dimensiuni: 0,053 x 0,022 m, diametrele plăcilor cu manșoane: 0,024 m, diametrul verigilor 0,043 m, lungimea bastonașelor. (fig. 14/IV, 34, M. 11/IV, pl. XI, M. 11/IV).

V. În zona de oase s-a mai aflat o fibulă de bronz arsă, cu piciorul prevăzut cu o mică sferă aplatizată. Virful cozii nu se lipește de arc. Capul fibulei este format din patru spire, coarda este așezată în față. Dimensiuni: lungimea 0,038 m. (fig. 14/V; 28, M. 11/V).

VI. Împreună cu exemplarul menționat se mai afla o altă fibulă de bronz de asemenea trecută prin foc. Piciorul fibulei este prevăzut cu un disc. Virful cozii este prins de arc. Dimensiuni: lungime 0,034 m. (fig. 14/VI; 28, M. 11/VI).

Mijlocul și latura de ESE a gropii era ocupată de vasele de ofrandă și de oase de animale.

VII. Vas de dimensiuni mari, cu pereții arcuiți. Recipientul era complet măcinat.

VIII. Strachină neagră cu pereții arcuiți, fără gît, cu buza îngroșată, țesită și răsfîrîntă. Fundul ușor concav. Dimensiuni: înălțime 0,12 m, diametrul gurii 0,24 m. (fig. 14/VIII; 42, M. 11/VIII, pl. XIX, M. 11/VIII).

IX. Alăturat strachinei se afla un castron, cenușiu gălbui. Vasul nu a putut fi salvat.

X. La ESE de castron, s-a găsit o căniță roșie, bitronconică, cu fundul înălțat pe încl. Toarta și gura ruptă din vechi. Dimensiuni: 0,09 m, înălțime. (fig. 14/X; 45, M. 11/X, pl. XXII, M. 11/X).

XI. „Ofranda de carne”, un maxilar și cîteva coaste de porc, era depusă în partea de vest a gropii.

M. 12/1964. Groapa funerară aproximativ de formă rectangulară (colțul de est țesit, oblic). Dimensiuni: 1,00 m, 0,90 m. Adîncime 1,16 m. (fig. 15; pl. III/3,5).

I. La marginea de vest a gropii, s-a găsit grămadă o cantitate mare de oase calcinate. O lentilă de cenușă, groasă de aproape un cm, se întindea peste toată lungimea de apus a gropii.

II. În această suprafață de cenușă, s-a găsit chiar la marginea gropii o sabie de fier băgată în teacă sa. Minerul săbiei, terminat cu un buton, cu secțiune patrată, era îndreptat spre nord, iar virful acesteia către sud. În apropiere de virf, dar deplasată pe latura sa stîngă, se afla buterola în formă de V a tecii.

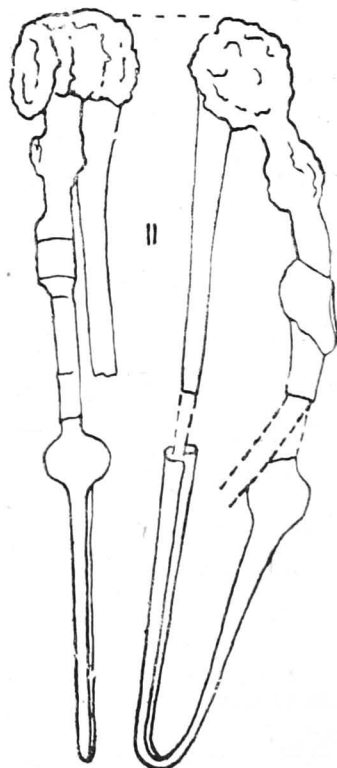
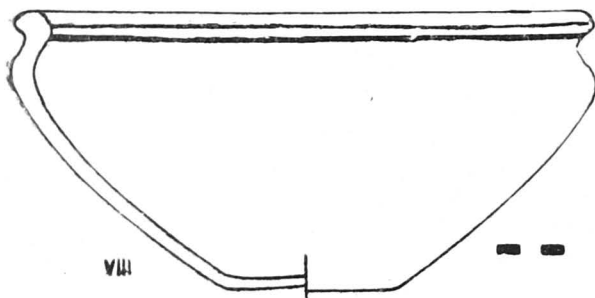
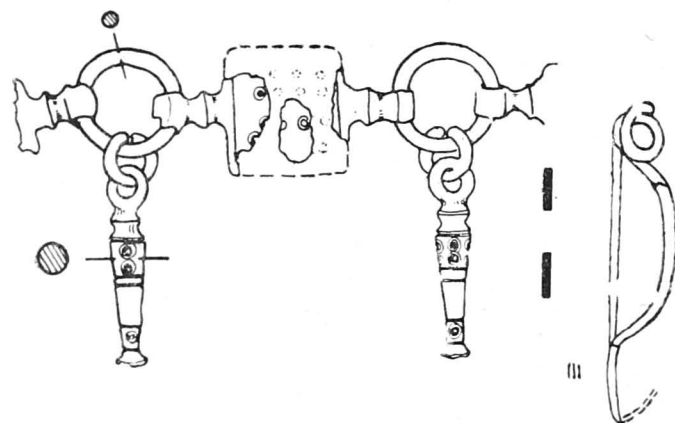
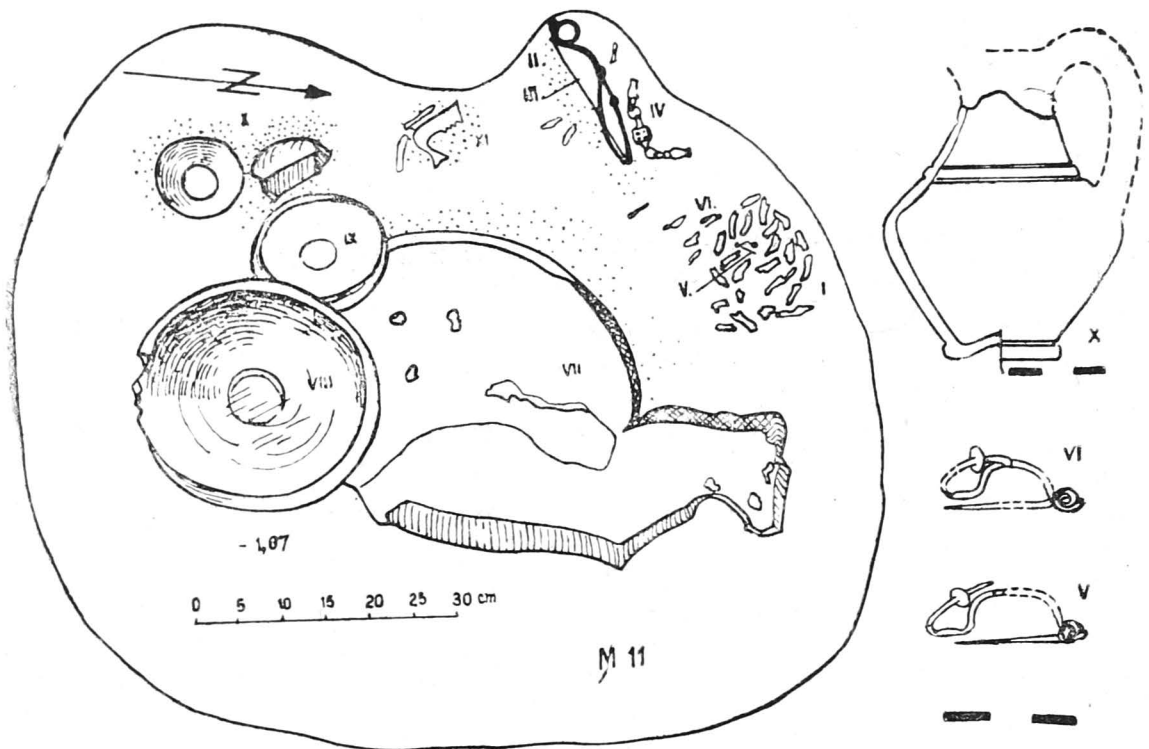

Fig 14.

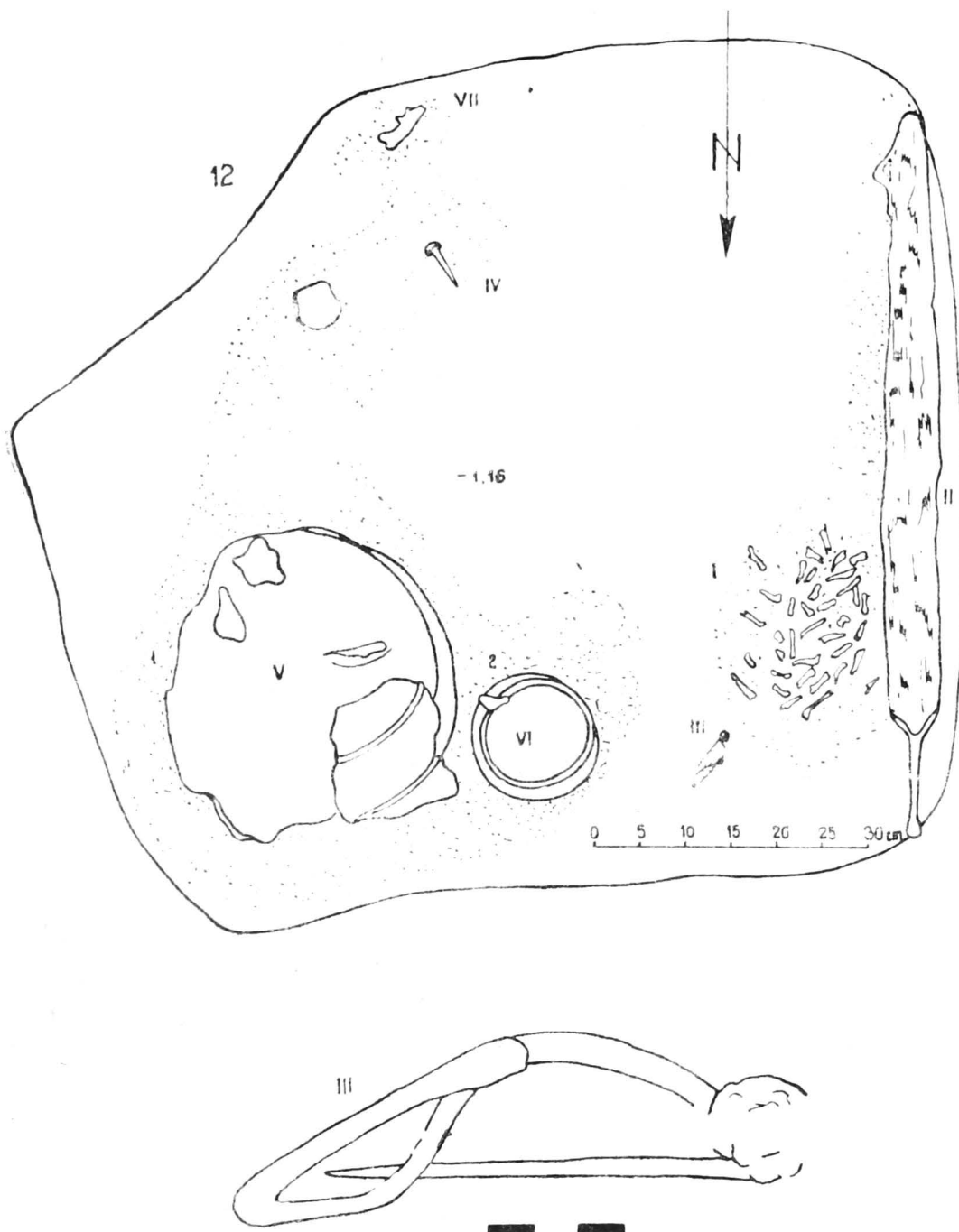

Fig. 15

Partea de sus a săbiei, sub miner, are un profil de clopot, formă care o împrumută și gura tecii. Teaca în cea mai mare parte deteriorată, este gravată pe fața care era privită, sub gură, cu cercuri, S-uri simple, afrontate și triscele. Pe partea opusă, de asemenea sub gura tecii, se află urechiușa lată și mică, însoțită de doi butoni laterali, pentru prinderea lanțurilor de fixare. Dimensiuni: lungime 0,82 m, lățime la gura tecii 0,006 m. (fig. 13, M. 12/II, pl. XIII a—b).

III. În apropiere de pachetul de oase, spre nord, s-a găsit o fibulă de fier, tip Latène mijlociu, în mare parte distrusă de foc și de rugină. Se poate recunoaște la cap poziția corzii care se afla așezată în spatele spirelor. Dimensiuni aproximative: lungime 0,13 m. (fig. 15/III, 30, M. 12/III).

IV. Spre partea opusă a gropii, spre est, într-o zonă de cenușă subțire, s-a găsit un cui de fier cu floare mare. Dimensiuni: lungime 0,05 m.

În colțul de NNE a gropii se găseau două vase de ofrandă. Ambele recipiente erau foarte prost păstrate.

V. Vas mare cu pereții arcuiți, gâtul cilindric. Culoare neagră.

VI. Strachină cu buză inelară, îngroșată, culoare cenușie.

VII. În partea de ESE a gropii se afla „ofranda de carne”, câteva oase și un maxilar de porc.

M. 13/1964. Groapa funerară a fost săpată în stratele de nisip steril a dunei. Oasele arse, obiectele de inventar, ofrandele, erau așezate pe fundul gropii la 1,55 m adâncime, în afară de vasul VII care se afla în cuprinsul gropii, la adâncime de 1,30 m. (fig. 16; pl. III/6).

I. Grămadă de oase arse, relativ mică, așezată la mijloc între vasele de ofrandă.

II. Foarte apropiată de vase se afla o fibulă fragmentară de fier. Piciorul avea spre capătul său o sferă neregulată, amplificată de rugină. Nu se poate preciza dacă virful său se prindea de arc. Dimensiuni: 0,086 m. (fig. 16/II, fig. 29, M. 13/II).

III. La 0,50 m mai la NNV de pachetul de oase s-a găsit o a doua fibulă de fier, tip Latène mijlociu, fragmentară. Numărul spirelor de la cap nu se pot preciza. Coarda este așezată în față. Dimensiuni aproximative: 1,13 m. (fig. 16/III; fig. 30, M. 13/III).

IV. La nord de resturile de incinerare, se afla un vas mare, bitronconic, complet distrus de umezeală.

V. Alăturat acestuia, se afla o strachină bitronconică roșu-gălbuie, cu buza țesită și răsfrintă și fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,092 m, diametrul gurii 0,20 m. (fig. 16/V și fig. 42, M. 13/V).

VI. La sud de strachină, dar imediat în apropiere se află un castron negru, cu pereții și gâtul arcuit. Slab prag pe pînțece. Buza țesită și puțin răsfrintă. Fundul vasului este ușor concav. Dimensiuni: înălțime 0,18 m. (fig. 16/VI; 43, M. 13/VI, pl. XX, M. 13/VI).

VII. Vas-cană cu pereții arcuiți, gâtul prelung conic. Fundul plat. Buza și partea superioară tortii rupte din vechi. Decor de caneluri verticale pe pînțece. Cana este lucrată cu mîna. Aspect hallstattian întîrziat. Culoare castanie. Dimensiuni: înălțime 0,13 m, diametrul gurii 0,10 m. (fig. 16/VII, fig. 46, M. 13/VII, pl. XXIII, M. 13/VII).

M. 14/1964. Groapa funerară s-a putut urmări cum cobora de sub baza nivelului secolului III e.n., perfora stratul Baden-Pécel și se adîncea în nisipul steril al dunei pînă la adâncime de 1,90 m. Conturul gropii în plan nu a putut fi determinat. (fig. 17, pl. III/7 și IV/1).

I. Oase calcinate umane, răspîndite și destul de puține.

II. La VSV de oase se afla un cuțit de lovit din fier. Virful și capătul minerului rupte din vechi. Dimensiuni: 0,32 m, lungime. (fig. 17, M. 14/II; 36, M. 14/II).

III. La est de oase s-a găsit o strachină neagră cu buza inelară. Vasul nu a putut fi salvat.

IV—V. La nord de oase, așezate unul lingă altul se aflau două vase mari, unul negru, altul roșiatic, complet măcinate de umezeală.

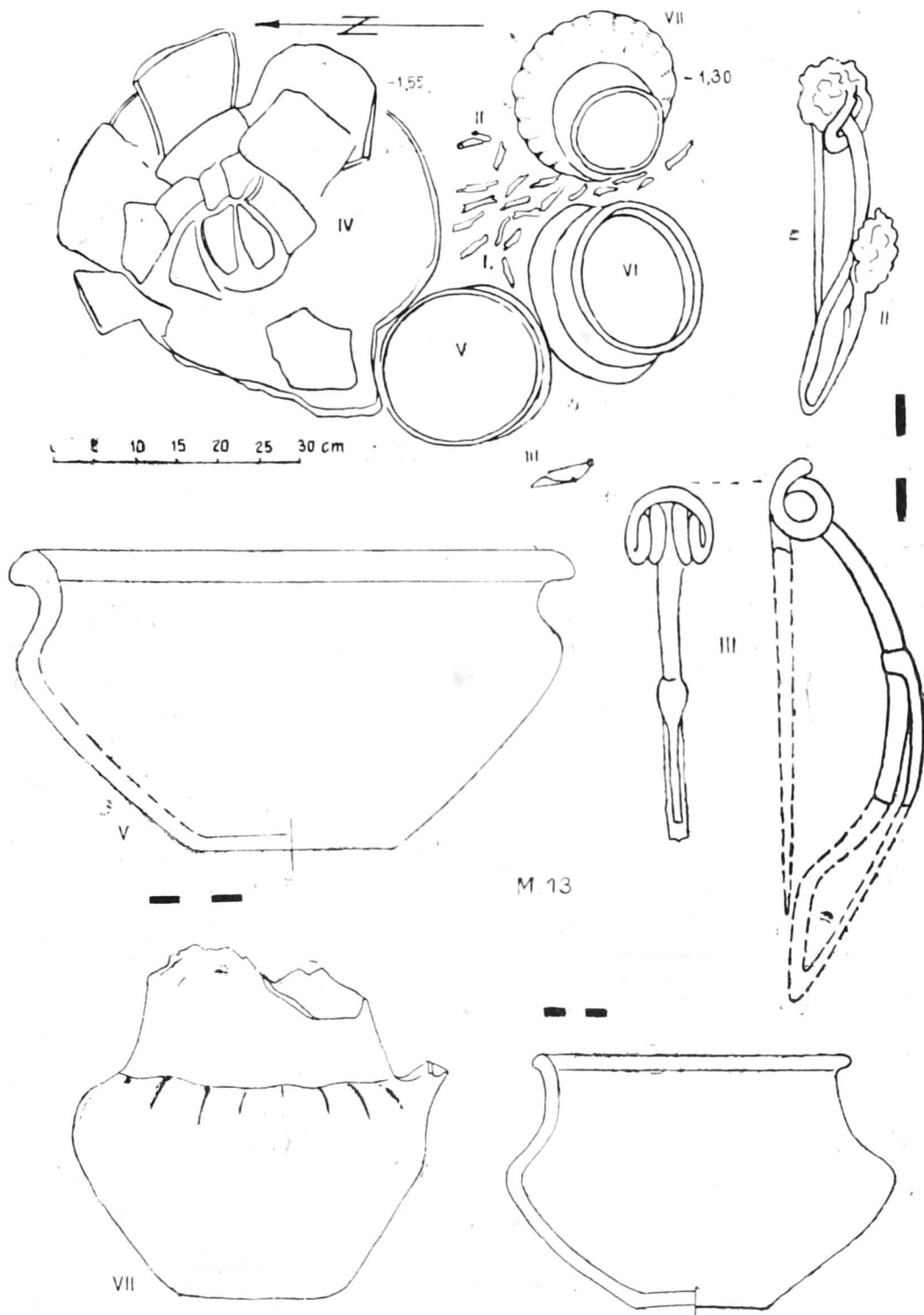

Fig. 16.

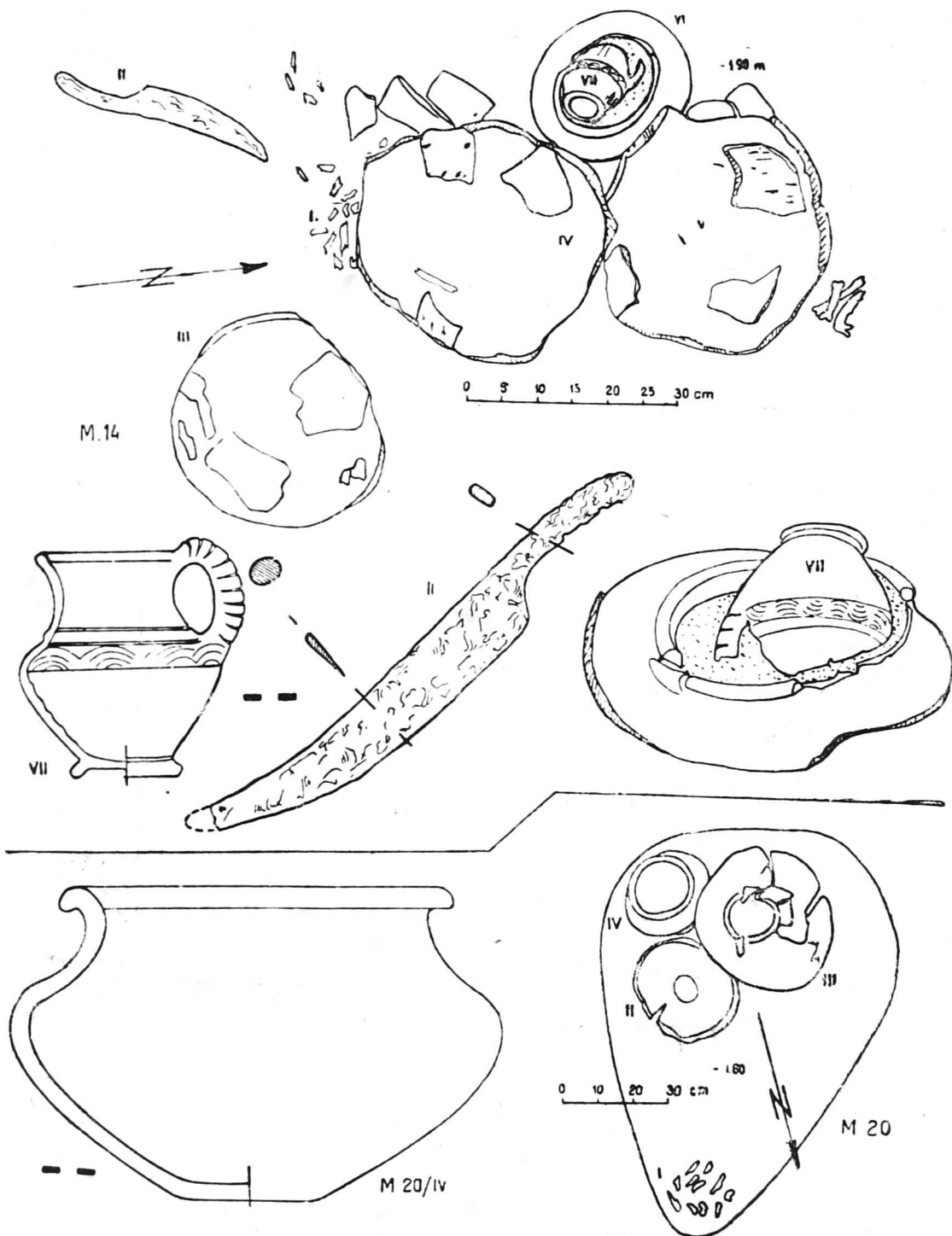

Fig. 17.

VI. La vest de cele două vase mari s-a găsit un castron negru cu buza inelară, îngroșată, mult deteriorat. (fig. 17, M. 14/VI).

VII. În interiorul castronului, așezată cu gura în jos s-a găsit o câniță bitronconică, cu gîtul înalt și toarta puțin suprainălțată. Decor adîncit pe pîntece, în ghirlandă de arcade concentrice. Crestături paralele, orizontale pe toartă. Dimensiuni: înălțime 0,13 m. (fig. 17, M. 14/VII; 45, M. 14/VII, pl. XXII, M. 14/VII).

VIII. În apropierea vasului V, se aflau cîteva oase de porc.

M. 15/1964. Groapa funerară slab colorată, circular-ovală, cu dimensiunile 0,82 x 0,96 m. Adîncime 1,80 m. (fig. 18 și pl. IV/2).

I. Pachet izolat de oase în regiunea de vest a gropii. Cenușe ceva mai abundentă în jurul oaselor dar și împrăștiată aproape în tot cuprinsul gropii.

II. La 1,10 m de oase se afla o fibulă de bronz, Latène mijlociu, cu patru spire la cap și coarda petrecută cruciș după arc. Piciorul este fațetat și decorat cu cerceulete incizate pînă la locul unde vîrfurile se prind pe arc. Arcul este și el decorat cu mici umflături, între bușca de prindere a cozii și spiralele capului. Dimensiuni: lungime 0,098 m. (fig. 18, M. 15/II; 29, M. 15/II, pl. VIII, M. 15/II).

Mijlocul gropii era ocupat de vasele de ofrandă. Toate erau distruse din cauza umezelii.

III. În partea de nord a gropii se afla o strachină neagră, buza îngroșată, inelară. Fundul plat.

IV. În mijlocul gropii se afla un castron bitronconic cu prag accentuat pe pîntece și două lîinii paralele incizate sub buza.

V—VI. Spre latura de sud a gropii se aflau alipile două vase mari, cu gîtul cilindric, unul negru, altul roșu. Formele lor nu s-au putut stabili.

VII. În partea de răsărit a gropii era depusă „ofranda de carne”: oase de porc articulate și un colț de mistreț.

M. 16/1964. Groapă rectangulară cu colturile rotunjite, orientată VNV—ESE, adîncită în stratul Baden-Pécel, la adîncime de 1,2 m. Dimensiuni: 0,68x1,04 m. (fig. 19, pl. 8, IV/3).

I. Pachet de oase calcinate depuse în partea de NNV a gropii.

II. Imediat în apropiere se afla un vas fragmentar roșu, pronunțat bitronconic, în formă de „carafă”. Umbo pe fund. Dimensiuni: 0,18 înălțime, diametrul pîntecelui 0,147 m. (fig. 19/II; 40, M. 16/II).

III. Către centrul gropii se afla un castron în parte distrus, galben-cenușiu, cu umbo pe fund. Dimensiuni aproximative: 0,15 m înălțime, diametrul pîntecelui 0,25 m. (fig. 19/III; 44, M. 16/III).

IV. Al treilea vas, răsturnat spre est, pe axul longitudinal al gropii, are o formă de „carafă” cu pereții rotunjiți. Inele reliefate, aplicate pe gît și partea superioară a pîntecelui. Umbo pe fund. Dimensiuni: 0,26 m înălțime, diametrul gurii 0,13 m. (fig. 19/IV; 40, M. 16/IV; pl. XVII, M. 16/IV).

M. 19/1964. Groapă oval-triunghiulară, neregulată, săpată în nisipul steril al dunei. Adîncime 2,20 m. Orientare NNE—SSV. Dimensiuni maxime 1,15 x 0,75 m. (fig. 20; pl. IV/4—6).

I. Pachet compact de oase arse, așezate în partea de vest a gropii. Cenușe și rare oase calcinate extinse pe mai mult de 2/3 din suprafața gropii.

II. Amestecat cu oasele arse, s-a găsit un fragment probabil dintr-o fibulă de fier arsă cu nodozități pe arc. Schemă Latène mijlociu (fig. 20/II).

Lîngă grămada de oase, spre vest, s-au găsit alăturate, două fibule mici de bronz.

III. Un exemplar are piciorul prevăzut cu un disc; vîrfurile sunt prins de arc, iar capul format din patru spire are coarda așezată în față. Dimensiuni: 0,037 m lungime (fig. 20/III; 28, M. 19/III, pl. VII, M. 19/III).

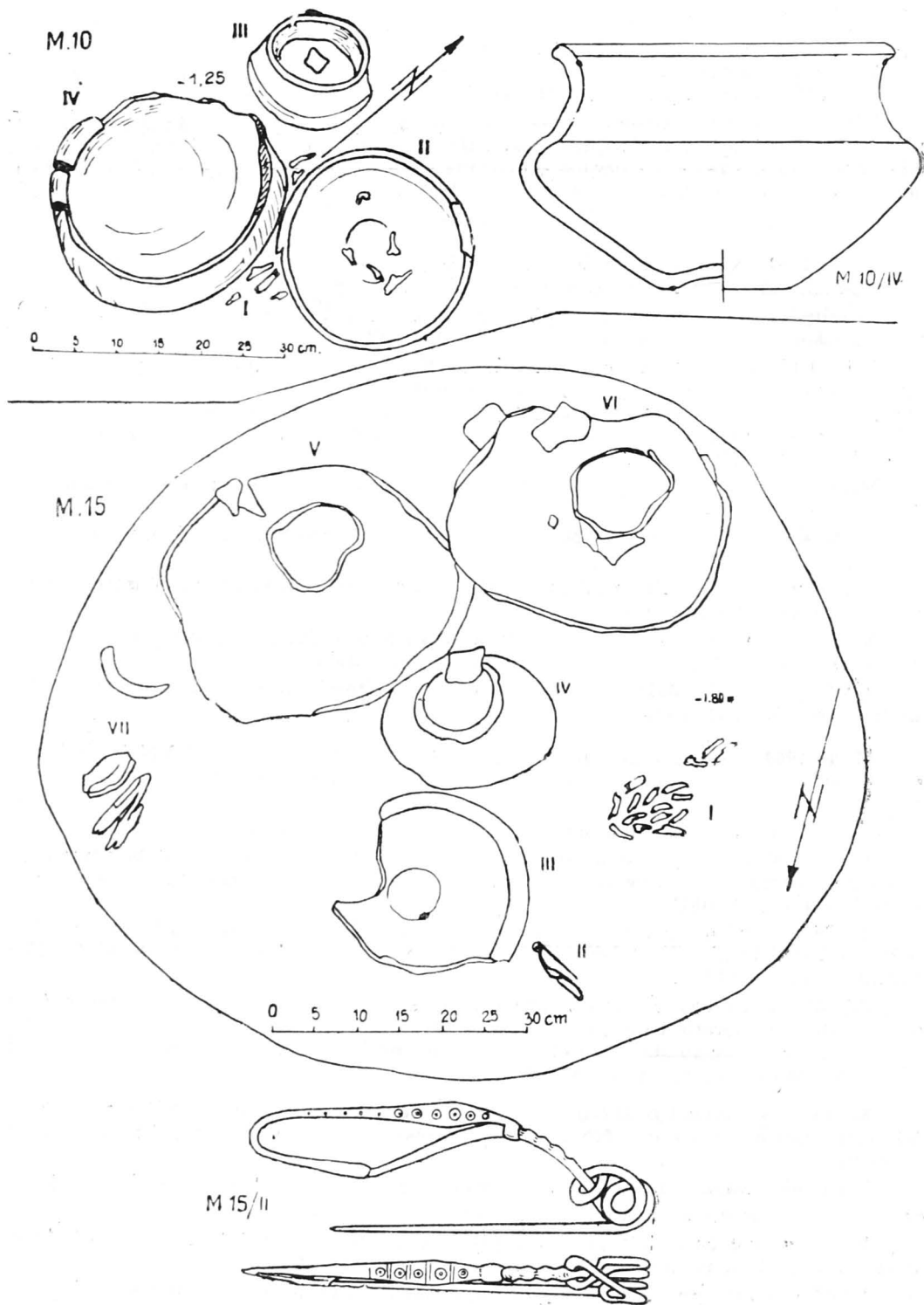

Fig. 18.

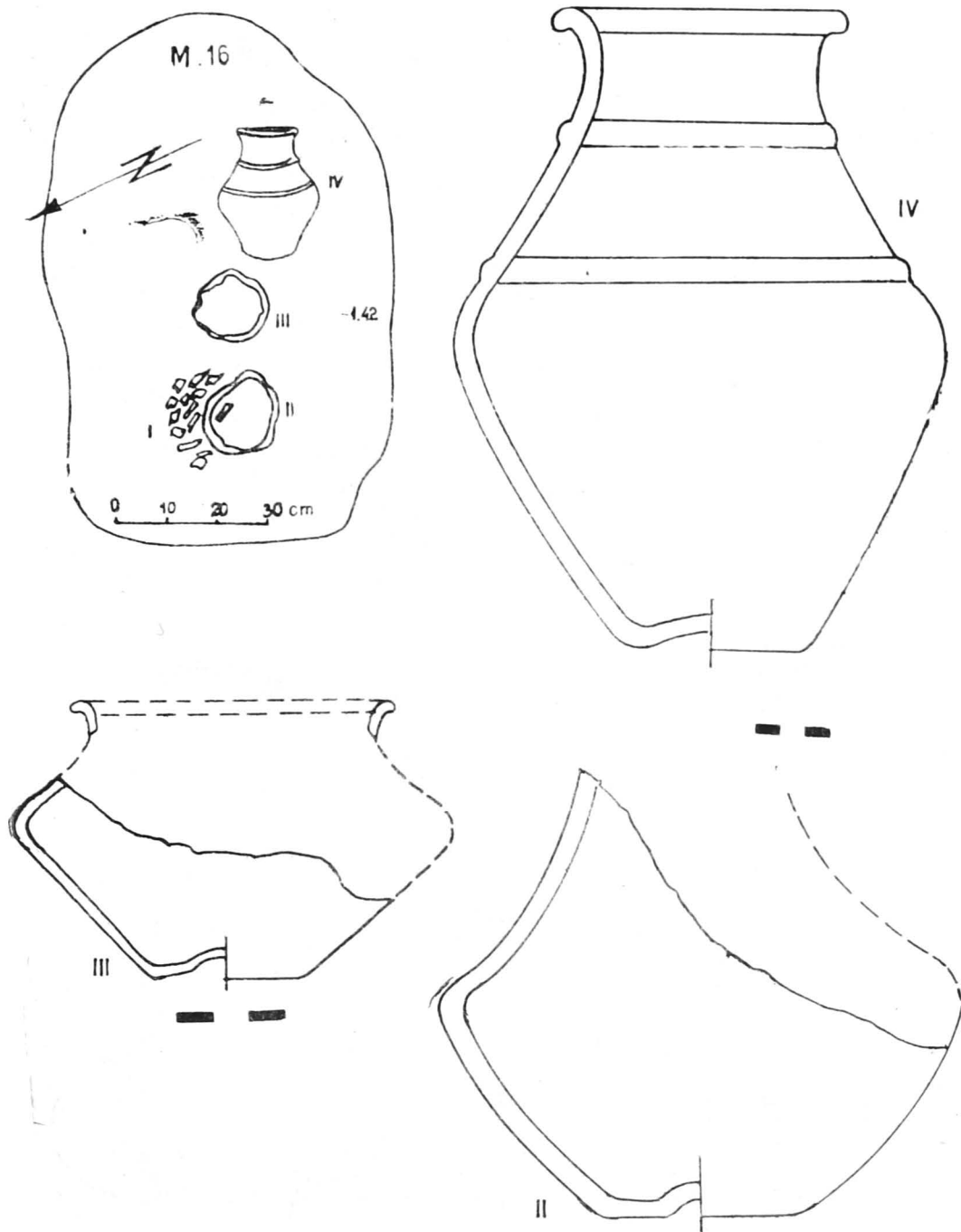

Fig. 19.

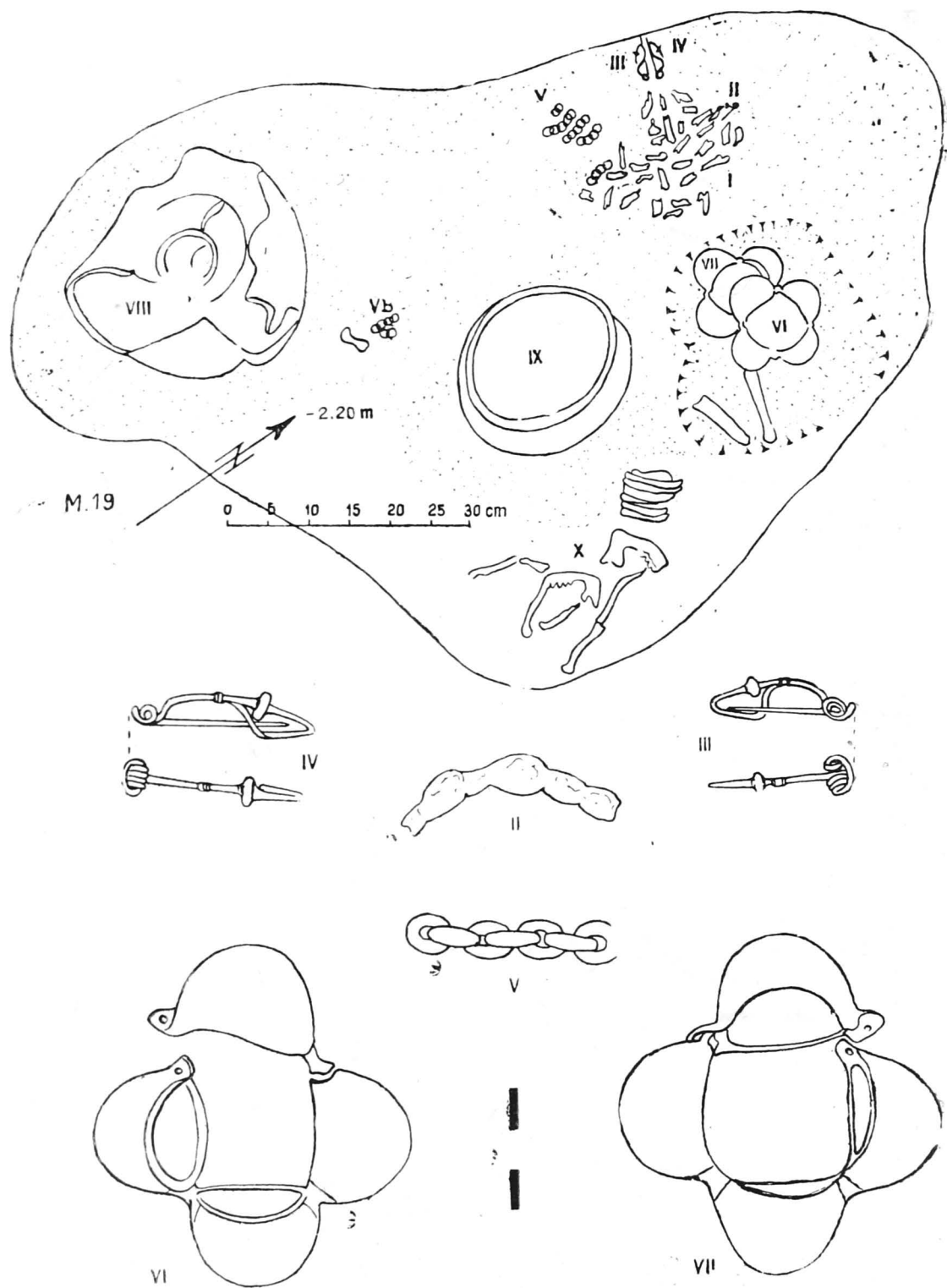

Fig. 20.

IV. Celălalt exemplar similar cu primul, are bușca care prinde arcu decorată cu linii crestate, oblice. Dimensiuni: 0,047 m. (fig. 20/IV; 28, M. 19/IV, pl. VII, M. 19/IV).

V—V b. La vest de resturile de incinerare, la cîtiva cm distanță, s-au găsit fragmente dintr-o centură de fier ruginită, lucrat din inele înlanțuite în cruce (fig. 20/V, 35, M. 19/V).

Alte fragmente, poate din același lanț, s-au aflat între cele două vase de ofrandă.

VI—VII. La 0,10 m de pachetul de oase, spre est, s-au descoperit suprapuse, lîngă două oase lungi de porc, două brățări de bronz cu patru semiove. Ambele exemplare au cîte o semisferă detașabilă, prevăzută cu balama și limbă de fixare. Brățările nu sînt decorate. Diametre: VI=0,133 x 0,136 m; VII=0,133 x 0,141 m (fig. 20, VI—VII; fig. 33, M. 19/VI—VII, pl. X, M. 19/VII).

VIII. La extremitatea de SV a gropii se afla un vas mare, probabil bitronconic, complet distrus.

IX. Către mijlocul gropii se afla un al doilea vas, un castron roș închis. Și acest vas era complet măcinat de umezeală.

X. In regiunea opusă pachetului de oase calcinate și în afara zonei de cenușe, s-au găsit oase articulate de porc: maxilare, coaste și două oase lungi. La un loc cu acestea s-a aflat și un maxilar de cîine.

M. 20/1964. Groapă oval-alungită, foarte slab colorată, adîncită în nisipul steril al dunei, la adîncime de 1,60 m. Orientare ENE—VSV. Dimensiuni: 1,15 x 0,82 m (fig. 17; pl. V/1).

I. Grămada de oase calcinate, depuse la extremitatea de ENE a gropii. La circa 0,40 m sud de oase erau așezate alăturat, vasele de ofrandă.

II. Strachină roșie cu buza îngroșată și teșită. Vasul nu a putut fi salvat.

III. Vas mare, bitronconic, negru, cu gîtul înalt conic, deteriorat aproape complet.

IV. Castron cu pereții și gîtul arcuit galben-cenușiu, buza răsfrîntă, fundul plat. Dimensiuni: 0,13 m înălțime, diametrul gurii 0,14 m (fig. 17, M. 20/IV; 43, M. 20/IV; pl. XX, M. 20/IV).

M. 28/1964. Descoperit întimplător de țărani după campania de săpături 1964. Recuperat parțial de către muzeograful I. Nemeth, de la Muzeul Baia Mare.

Groapa funerară n-a fost precizată. Adîncimea 0,60 m, adîncită în stratele de nisip steril.

I. Mică grămadă de oase arse, așezate pe sol.

II. Printre oase s-au aflat cîteva fragmente dintr-un lanț, lucrat din inele duble de sîrmă din bronz și prinse în cruce. Trei verigi ovale, mari, cu secțiuni biconvexe, erau prinse de lanț. Piese care probabil au aparținut unui lanț de centură, sînt deformate de foc. Dimensiuni: diametrele verigilor: 0,033—0,035 m, lungimea fragmentelor de lanț 0,35 m (fig. 21/II; 34, M. 28/II, pl. XI, M. 28/II).

III. Tot în pachetul de oase s-a mai găsit o brățară fragmentară și torsionată de foc, din sticlă albastră. La exterior, brățara este decorată cu butonași în relief, așezați pe trei rînduri. Dimensiuni: grosime 0,013 m (fig. 21/III; 33, M. 28/III, pl. X, M. 28/III).

IV. În afara pachetului de oase, lîngă brățara de sticlă s-a aflat o lamă de cuțit din fier, curb, prinsă într-o teacă de os cu două nituri de fier. Cuțitul are urme de trecere prin foc. Dimensiuni: lungime 0,097 m (fig. 21/IV; 36, M. 28/IV, pl. XIV, M. 28/IV).

V. La 0,30 m nord de pachetul de oase, s-a găsit o cană mică roșie cu gîtul și toarta ruptă din vechi. Vasul are un profil bitronconic. Inel și umbo accentuat pe fund. Decor de cerculețe formate din incizii radiale, așezate în zona de trecere de la gît la pîntece. O slabă incizie circulară, însoțită de decorul principal. Dimensiuni: înălțime 0,11 m, diametrul pîntecelui 0,134 m (fig. 21/V; 45, M. 28/V, pl. XXII, M. 28/V).

VI. Alăturat cîniței se afla un vas cu pereții arcuiți, deformat, castaniu. Trei linii paralele, orizontale, adîncite în partea superioară a pîntecelui. Dimensiuni: înălțime 0,245 m, diametrul pîntecelui 0,22 m (fig. 21/VI; 40, M. 28/VI, pl. XVII, M. 28/VI).

VII—VIII. La 0,40 m est de resturile de incinerare se mai aflau două vase complet măcinate de umezeală. S-a putut recunoaște forma unei strachini cenușii și în castron galben-cărămiziu.

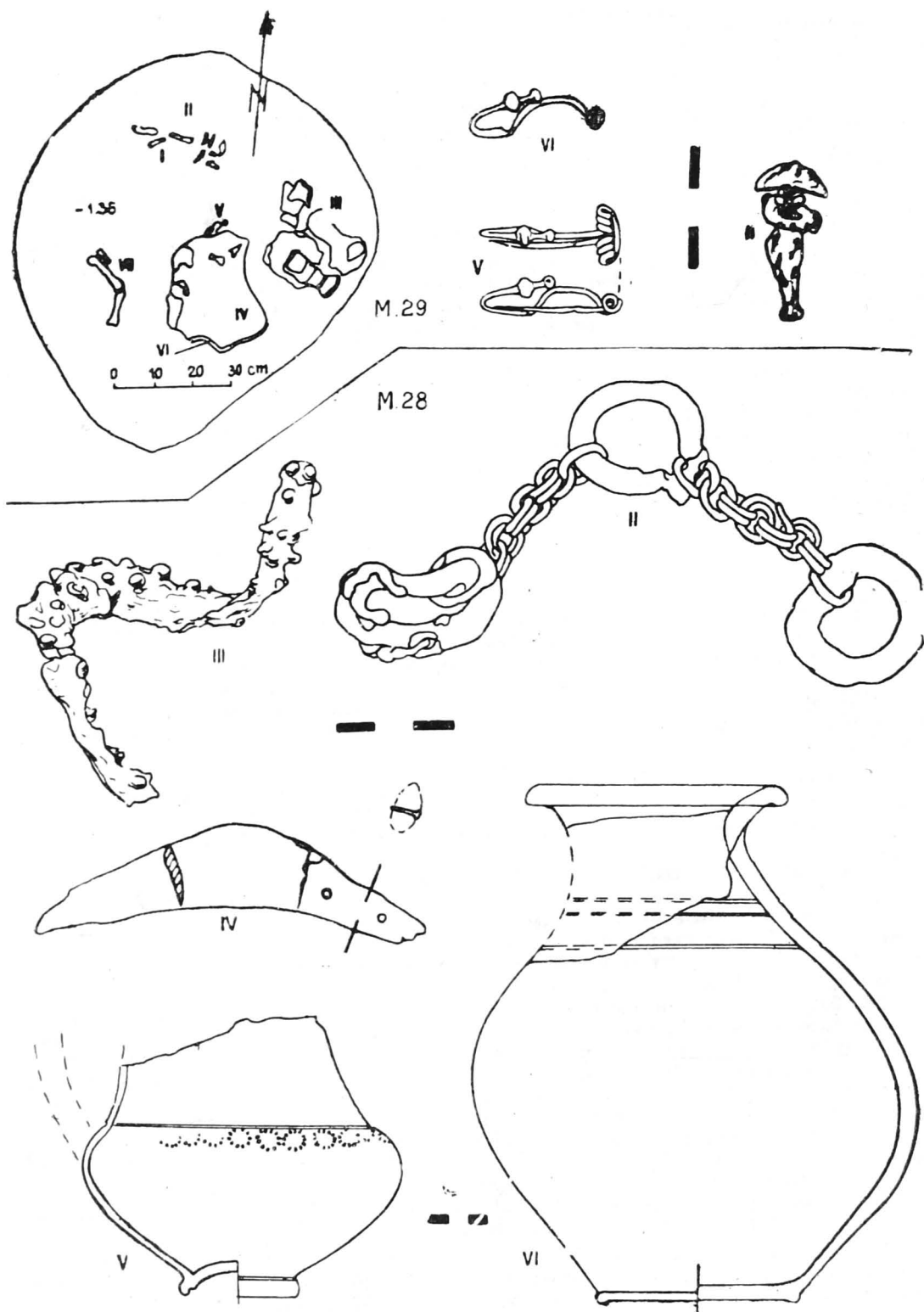

Fig. 21.

M. 29/1965. Groapa slab conturată, adîncită în stratele de nisip a dunei. Adîncime 1,35 m (fig. 21, pl. V/2).

I. Pe fundul gropii în partea de NNV a acesteia se aflau amestecate cu cenușe, oase arse, nu prea numeroase.

II. Între oase s-a găsit un bastonaș cu semitimpan prins de un inel de fier. Dimensiuni: lungimea bastonașului 0,033 m, diametrul timpanului 0,086 m (fig. 21, M. 29 II. 34, M. 29/II, pl. XI. M. 29/II).

La circa 0,30 m spre sud se înșiruia de la ENE spre VSV, ofranda funerară, formată din două vase și oase de porc.

III. Vas mare, formă bitronconică, detericrat în cea mai mare parte.

IV. Strachină adîncă, roșie, cu buza inelar teșită. Vasul nu s-a putut salva.

V. Lipită de buza exterioară a străchinii, s-a aflat o fibulă de bronz cu capul format din șase spire, coarda așezată în față. Piciorul este prevăzut cu două sfere inegale aplatizate, dintre care cea mai mică reprezintă și vârful cozii. Acesta nu se prinde de arc. Dimensiuni: 0,036 m (fig. 21/V; 28, M. 29/V, pl. VII, M. 29/V).

VI. Sub pîntecele aceluiași vas, spre sud, s-a găsit o altă fibulă de bronz, la fel cu prima. Lipsește acul și trei spire de la cap. Dimensiuni: lungime 0,034 m (fig. 21/VI; 28, M. 29/VI, pl. VII, M. 29/VI).

VII. La 0,20 m vest de strachină se afla „ofranda de carne”: oase articulate de la o pulpă de porc.

M. 33/1965. Groapă funerară adîncită în stratul de nisip cenușos, saturat de fragmente ceramice și oase de animale, Baden-Pécel. Forma gropii nu a putut fi precizată. Adîncimea mormîntului 1,07 m (fig. 22; pl. V/3).

I. Grămăjoară de oase calcinate într-o mică adîncitură.

II. Între oase s-a găsit o fibulă de fier, tip Latène mijlociu, cu arcul atăcat mult de rugină. Capul fibulei este format din patru spire, coarda în față. Dimensiuni: lungime 0,079 m (fig. 22, M. 33/II; 29, M. 33/II).

M. 34/1965. Croapa funerară neprecizată. Complexul funerar este adîncit în nisip la adîncime de 1,30—1,50 m. M. 34 se află imediat în apropierea M. 33, așezat la VNV de acesta (fig. 22; pl. V/3, 5).

I. Grămadă compactă de oase calcinate. În partea de est a oaselor se aflau cîteva bucăți de cărbune de lemn, esență slabă.

II. Printre oase se afla o fibulă de bronz, cu ușoare urme de ardere. Fibula tip Latène mijlociu, are piciorul decorat cu două proeminente laterale conice și linii incizate, paralele pînă la locul unde vârful cozii se prinde de arc. Dimensiuni: 0,053 m (fig. 22, M. 34/II; 29, M. 34/II).

III. Imediat în apropierea oaselor, la ESE, de acestea, erau așezate două vase sparte din vechi.

III. Unul din vase era o strachină cenușiu-gălbuie cu buza inelară, teșită înspre interior și umbo pe fund. Decor de benzi mate, paralele, orizontale, pe suprafața vasului. Dimensiuni: înălțime 0,11 m, diametrul gurii 0,26 m (fig. 22, M. 34/III; 41, M. 34/III).

IV. Al doilea vas era un castron, castaniu-negru, foarte prost conservat. La 0,30 m VNV de complexul indicat, se aflau depuse în groapă cu 0,20 m mai sus, alte patru vase.

V. Strachină adîncă cu pîntecele foarte arcuit, buza inelară, teșită spre interior. Umbo pe fund. Culoare cenușie. Dimensiuni: înălțime 0,075 m, diametrul pîntecelui 0,195 m (fig. 22, M. 34/V; 41, M. 34/V, pl. XVIII, M. 34/V).

VI. Vas mare bitronconic, negru-cenușiu. Inele reliefate sub buză și la baza gîtului. Dimensiuni: înălțime 0,295 m, diametrul gurii 0,168 m (fig. 22/VI, 39, M. 34/VI, pl. XVI, M. 34/VI).

VII. Vas bitronconic cenușiu. Inele reliefate sub buză și în partea superioară a pîntecelui. Partea inferioară a vasului lipsă. Dimensiuni: înălțime 0,125 m, diametrul pîntecelui 0,12 m (fig. 22, M. 34/VII; 39, M. 34/VII, pl. XVII, M. 34/VII).

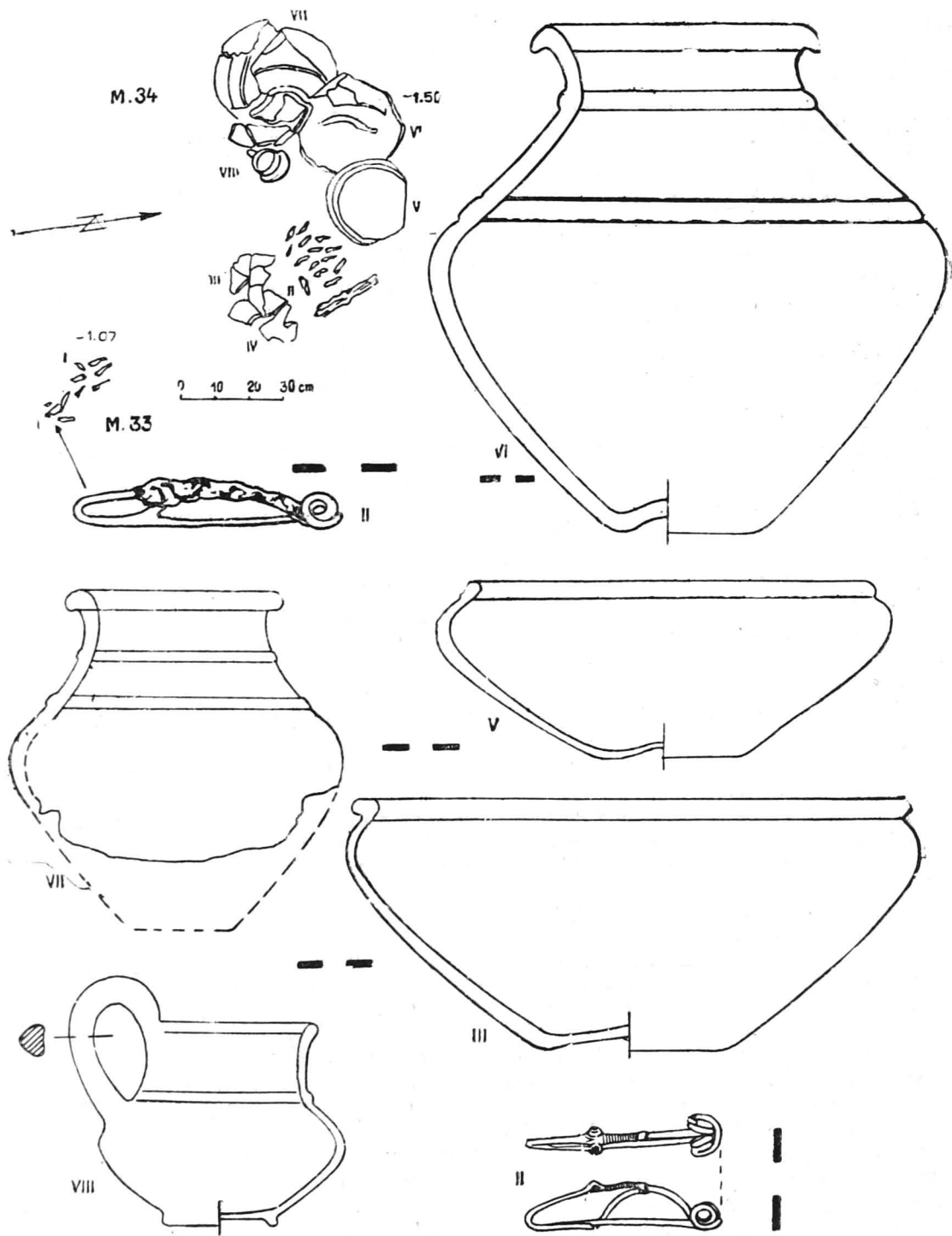
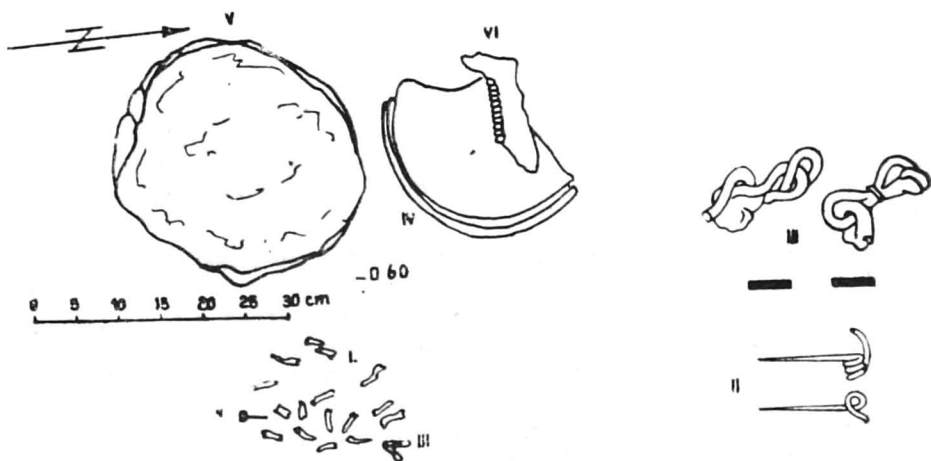

Fig. 22.

M.36

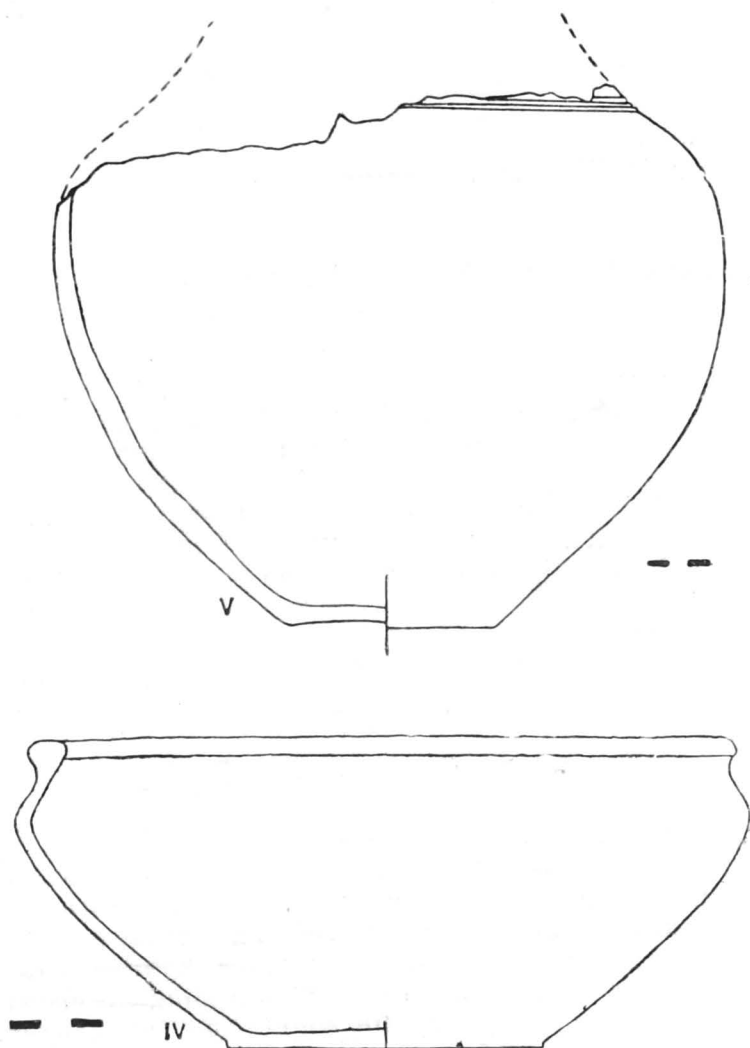

Fig. 23.

VIII. Căniță cenușie-neagră, bitronconică. Toartă în bandă, suprainălțată. Inel înalt la fund. La punctul de trecere dintre pîntece și git, se află un inel reliefat, decorativ. Dimensiuni: înălțimea cu toartă 0,13 m, diametrul gurii 0,086 m (fig. 22, M. 34/VIII; 45, M. 34/VIII, pl. XXII, M. 34/VIII).

M. 36/1965. Groapa adîncită în nisipul steril, contur neprecizat. Adîncimea 0,60 m (fig. 23, pl. V/4).

I. Pachet mic de oase arse, amestecate cu cenușă de oase, dar și de lemn.

II. Printre oase s-a găsit o fibulă de bronz fragmentară, din care se mai păstrează coarda și trei spire ale capului, precum și acul de fixare. Dimensiuni: lungime 0,028 m (fig. 23, II, 28, M. 36/II).

III. Tot în pachetul de oase se aflau două fragmente arse dintr-un lanț format din mici verigi de bronz turtite. Dimensiuni: 0,032 și 0,026 m (fig. 23/III; 34, M. 36/III).

IV. La 0,30 m vest de oase se afla o strachină fragmentară neagră. Profil în S cu buza inelară teșită, fals inel pe fund. Benzi alternate, orizontale, mate și lustruite pe pîntece. Dimensiuni: înălțimea 0,10 m, diametrul gurii 0,27 m (fig. 23/IV, 41, M. 36/IV, pl. XVIII, M. 36/IV).

V. Aproape alipit de strachină se afla un vas mare roșu, bitronconic, cu pereții arcuți, fundul puțin concav. Mănunchi de linii subțiri adîncite, în partea superioară a pîntecelui. Dimensiuni: înălțime 0,24 m, diametrul pîntecelui 0,34 m (fig. 23/V; 39, M. 36/V, XVI, M. 36/V).

VI. În strachina IV s-a găsit un maxilar de porc.

MORMINTE CELTICE DE INCINERAȚIE ÎN URNĂ. (Caractere generale)

Numărul mormintelor este restrîns: M. 21, 25, 31, 37. Cum s-a mai spus incinerațiile în urnă s-au descoperit exclusiv în regiunea mai înaltă a dune, fără însă să se limiteze la o anumită zonă. Mormintele sînt săpate de sub baza nivelului din veacul al III-lea e.n. și perforează sau se opresc în nivelul Baden-Pécel. O situație mai clară în acest sens o are M. 25. Adîncimile mormintelor sînt felurite. M. 23 și M. 25 nu depășesc 0,70 m, dar M. 31 ajunge la 1,05 m, iar M. 37 atinge adîncimea neobișnuită de 2,05 m.

Conturul gropilor nu este bine precizat, în afară de acela al M. 31, care avea o suprafață destul de mare pentru un mormînt de incinerație (0,30 x 0,50 m). În general urnele au fost găsite deplasate din pozițiile lor inițiale. Toate se aflau răsturnate pe o parte și chiar întoarse cu fundul în sus. Faptul poate fi explicat nu numai din cauză că gropile erau mai mari decît strictul necesar, dar și că pereții de nisip ai gropilor nu erau cu nimic protejați.

Vasele urne nu erau acoperite (în afară de M. 37), de aceea inventarul lor și așa foarte restrîns, nu totdeauna poate fi considerat ca sigur aparținînd mormintelor. În special este cazul M. 25, unde un fragment de brățară și o limbă de curea, ambele de bronz, au fost găsite între 0,50—0,80 m, de la locul unde era răsturnată urna. Numai în urma faptului că în vecinătate nu s-a mai găsit nici un mormînt celtic și că în perimetrul respectiv s-au aflat oase arse căzute din urnă, s-au putut admite că acestea fac parte din mormîntul indicat.

Toate obiectele de inventar au urme de trecere prin foc (brățara și limba de curea din M. 25, lama de cuțit de fier de la M. 31).

Cantitățile de oase calcinate din urne sînt reduse. În orice caz mai reduse decît la mormintele de incinerare în gropi. În cazul M. 31, cu o urnă de dimensiune mare și mai puțin deranjată, cantitatea de oase nu depășește 1/4 din conținutul vasului.

Repertoriul formelor care servesc ca urne nu este special. Se folosește vasul bitronconic (M. 25), vasul mare cu pereții arcuiți (M. 31) cu dimensiuni mai mici sau mai mari, castronul (M. 21) sau strachina (M. 37).

Vase de ofrandă nu apar în morminte, de asemenea, lipsește complet „ofranda de carne“.

M. 21/1964. Groapa funerară nedeterminată. Mormîntul a fost găsit în nisipul steril la adîncime de 0,64 m (fig. 24, pl. VI/1).

I. Castron, cenușiu, fragmentar, folosit ca urnă. Forma bitronconică cu buza inelară și fundul plat. La baza gîtului, inel incizat. Dimensiuni: înălțimea 0,08 m, diametrul pintecului 0,142 m (fig. 44, M. 21/I).

II. Pe fundul vasului-urnă, s-au aflat vreo 20 de oscioare arse. Cîteva oase arse, care poate provin din urna mormîntului, au fost găsite în umplutura gropii mormîntului nr. 22, de inhumatie.

M. 25/1964. Groapa mormîntului este săpată de la baza nivelului de secol III e. n., și se oprește în cuprinsul unei gropi mai vechi Baden-Pécel. O parte din groapa mormîntului 25, este deranjată de un complex din veacul al III-lea (un vas castron roman). Adîncimea la baza urnei 0,52 m (fig. 24; pl. VI/3).

I. Mormîntul constă dintr-un vas urnă castaniu, de formă bitronconică, cu mic „inel” și umbo pe fund. Buza și o parte din gît rupte din vechi. Decor de duble linii incizate în partea inferioară a gîtului. Dimensiuni: înălțime 0,19 m, diametrul gurii 0,09 m (fig. 24, M. 25/I, fig. 39, M. 25/I, pl. XVII 1).

II. Urna a fost găsită cu fundul în sus și spartă din vechi. Printre cioburile vasului s-au aflat oase arse în cantitate mică. Alte oase, erau răspîndite în jur pe o suprafață de circa 1 mp.

III. La 0,40 m de urnă, în cuprinsul gropii Baden-Pécel, a apărut un fragment de brățară din bară rotundă de bronz. Brățara este decorată cu o placă rectangulară încadrată cu două umflături. În apropiere de placa decorativă, se desfac în ambele sensuri mici proeminente a căror prelungire dublează corpul brățării. Placa și umflăturile sînt ornamentate cu ochiuri adîncite care probabil au fost acoperite cu email. Dimensiuni: diametru 0,06 m (fig. 24, M. 25/III; 33, M. 25/III).

IV. La circa 0,50 m de urnă s-a mai găsit o limbă de curea curbă de bronz, în formă de sulită. Vîrfurile limbii este străbătut pe partea ventrală de o mediană reliefată, care lipsește pe latura opusă. Manșonul limbii de curea este conic și teșit, ca să poată prinde pielea curelei și e prevăzut cu un nit cu floare mare pentru fixarea acesteia. Între „sulită” și manșon, obiectul este decorat cu o sferă turtită, încadrată de două inele reliefate și brăzdate de creștături oblice. Dimensiuni: lungime 0,15 m (fig. 24 M. 25/IV, 35, M. 25/IV; pl. XI).

M. 31/1965. Groapa slab conturată, oval-alungită (0,50 x 0,45 m). Orientare NNE-SSV. Perforează nivelul Baden-Pécel și se adîncește pînă la 2,05 m (fig. 25; pl. VI/5).

I. Vas cu pereții arcuiți roș-castaniu, cu buza răsfrîntă, inelară, fundul plat. Pe gîtul vasului, decor alcătuit din două benzi suprapuse ce cuprind în mijlocul lor linii adîncite circulare, semidecorative, mai jos de diametrul maxim al vasului. Dimensiuni: înălțime 0,35 m, diametrul gurii 0,29 m (fig. 25, M. 31/I; 37, M. 31/I, pl. XV, M. 31/I).

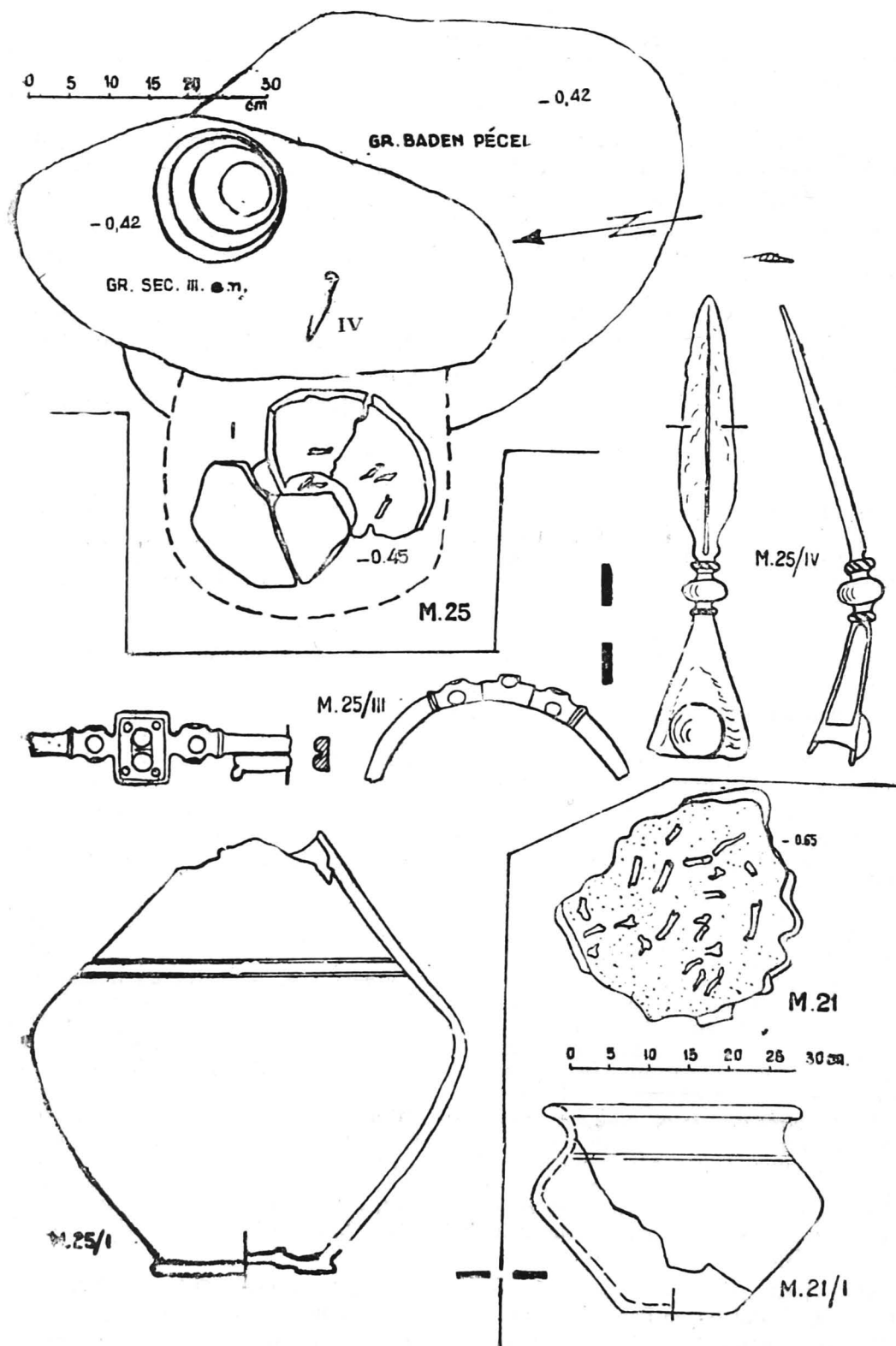

Fig. 24.

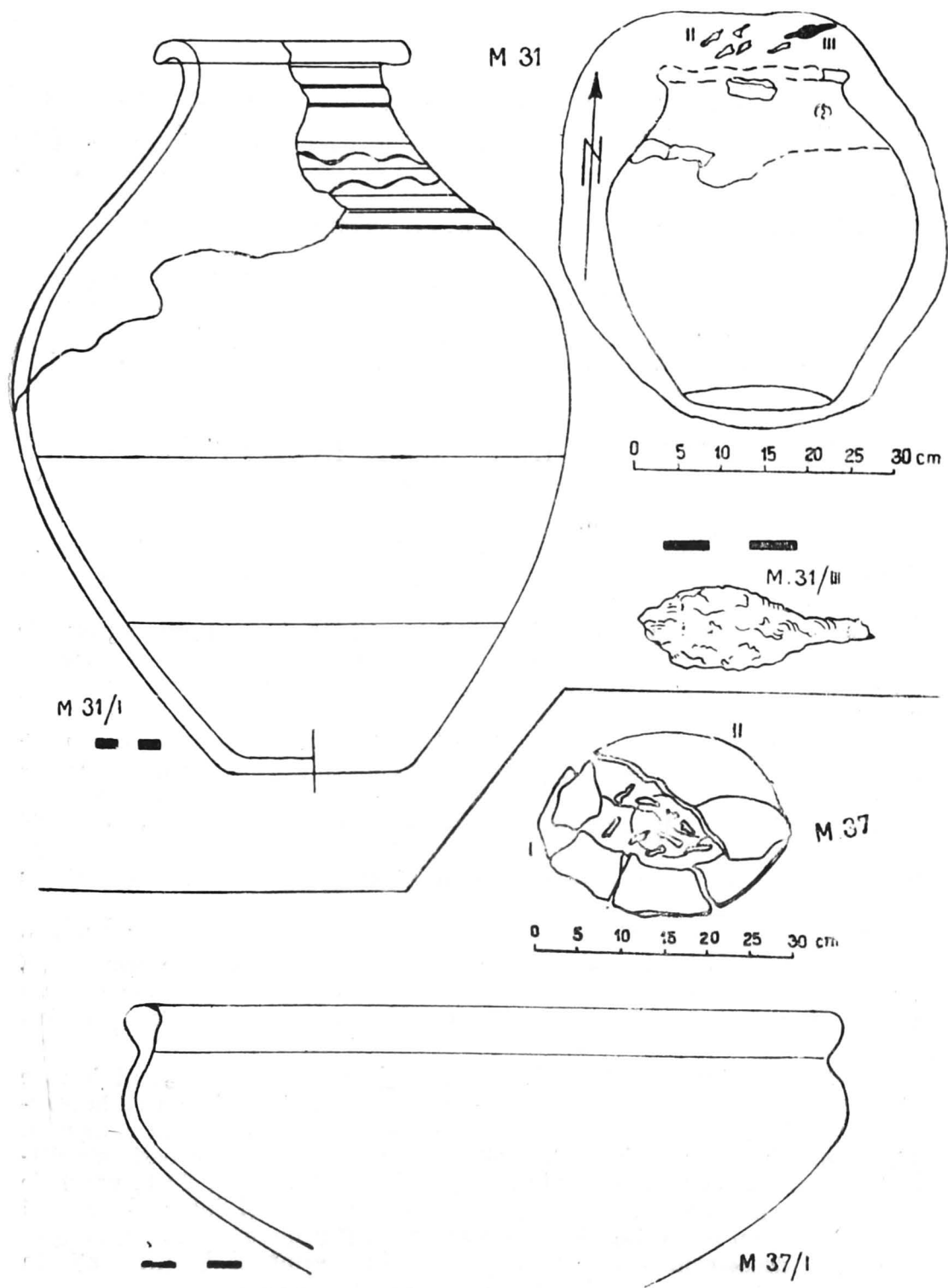

Fig. 25.

II. În interior, spre fundul vasului se aflau depuse oasele calcinate. Vasul a fost găsit răsturnat pe o parte, spre NNE.

III. La 0,30 m de gura vasului, probabil a'uncată din interior, s-a găsit o lamă de cutit din fier, foarte oxidată. Dimensiuni: lungime 0,06 m (fig. 25 și 36, M. 31/III, pl. XIV).

M. 37/1965. Groapa funerară neidentificată. Complexul zace în nisipul steril, la adâncime de 1,05 m (fig. 25; pl. VI/6).

I. Vasul folosit drept urnă era o strachină galben-cenușie, cu buza inelară, fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,094 m, diametrul gurii 0,246 m (fig. 25, M. 37/I; 41, M. 37/I, pl. XVIII).

II. O altă strachină mai mare decît prima, cenușie, cu buza tăiată drept, fundul plat, era folosită drept capac. Vasul nu a putut fi recuperat.

MORMINTE DACICE DE INCINERAȚIE ÎN URNE CU CAPAC. (Caractere generale)

Din punct de vedere stratigrafic mormintele 5, 22 b și 35, se încadrează grosso-modo în grupa tuturor mormintelor celtice aflată în regiunea dominantă a dunei.

Gropile funerare par să fi fost mai mari decît dimensiunile stricte ale urnelor (M. 22 b și 35), și neprotejate, ca și mormintele celtice. În afară de M. 22 b care a fost găsită deranjată, M. 5 și 35, se aflau „în situ“, cu urnele nedepasate din poziția lor inițială.

Vasele întrebuintate ca urnă, din cele trei morminte sînt lucrate cu mîna. Formele lor însă diferă. Vasul din M. 5 are un profil bitronconic, asemănător întrucîtva cu castroanele înalte, celtice, deși aspectul său general, inclusiv cele patru aripioare, este hallstattian tirziu, dacic. Vasul urnă M. 35 este piriform, înalt, de asemenea, de aspect hallstattian. În sfîrșit la M. 22 b, vasul-urnă este o oală cu toarta în bandă, cu pereții arcuiți, decorați cu caneluri de același caracter hallstattian.

Urnele erau acoperite cu capac. Urnele mormintelor 5 și 35 foloseau cîte o strachină mare, lucrată cu mîna. Străchinile erau așezate peste urne, cu gura în jos. În cuprinsul M. 22 b, strachina aflată acolo, de dimensiuni mult mai mici, dar cu profil identic celor mari, va fi fost folosită de asemenea, drept capac.

În interiorul urnelor M. 5 și 35, s-au găsit în afară de pachetul de oase abundent (cam 2/3 din conținutul vaselor), și mai puțin calcinat ca la mormintele celtice, cîte un vas cu toartă. (Inventar metalic s-a aflat numai la M. 35: un vîrf de cutit de fier). Probabil că acestea aveau aceeași semnificație ca vasele de ofrandă de la mormintele celtice. În M. 22 b, vasul de ofrandă, lucrat cu mîna, este aproape identic ca formă și decor — caneluri pe pîntec — cu acela din M. 35. Un vas cu toartă lucrat cu mîna, de asemenea, cu decor canelat pe pansă, s-a aflat în mormîntul de incinerație în groapă, M. 13, celtic, (Vasul VII). (fig. 16/VII, pl. XXIII).

Dacă situația este aceasta, reiese că deși M. 5, 22 b și 35 se deosebesc de restul grupului de înmormîntări de pe dună, atît ca practică rituală, cît

și în ceea ce privește ceramica de un net caracter hallstattian întârziat, dacic, aceste morminte sînt contemporane cu înmormîntările celtice din necropolă și fac parte integrantă din aceasta.

M. 5/1962. Groapa nedeterminată. Mormîntul a fost surprins la 0,38 m adîncime. Baza complexului se afla la 0,68 m în nisipul steril. (fig. 26; pl. VI/2).

I. Mormîntul constă dintr-un vas-urnă, umplut pe trei sferturi cu oase destul de puțin calcinate. Urna era acoperită cu o strachină, așezată capac, cu fundul în sus și cu gura oprită pe pereții urnei.

II. Vasul-urnă are o formă bitronconică, turtită, cu pereții pîntecelui puternic arcuiți. Buza vasului este ușor îngroșată și trasă în afară. Fundul plat. Cam la distanță egală, între diametrul maxim al pîntecelui și fundul sînt așezate în cruce patru aripioare cu virfurile lăsate în jos. În zona de trecere dintre pîntece și gît, este adîncită în jurul vasului, o linie orizontală. Vasul este lucrat cu mîna, dintr-o pastă cu degresant de cioburi pisate și ars la negru-cenușiu. Dimensiuni: înălțime 0,28 m, diametrul gurii 0,21,5 m (fig. 26, M. 5/II; 46, M. 5/II, pl. XXIII).

III. Strachină-capac, adîncă, cu pîntecele scund și gîtul svelt, concav. Buza evazată, puțin îngroșată. Fundul strachinii e plan. Vasul este lucrat cu mîna, dintr-o pastă amestecată cu cioburi pisate. Culoare castanie. Dimensiuni: înălțime 0,15 m, diametrul gurii 0,40 m (fig. 26, M. 5/III, 46, M. 5/III).

M. 22 b/1964. Mormînt deranjat. Groapa neagră-cenușie surprinsă la nivelul complexului. Dimensiuni: 0,45x0,55 m. Adîncime 0,55 m, în cuprinsul stratu'ui Baden-Pécel.

Complexul funerar era format din trei vase, parte răsturnate, parte fragmentare. O parte din oasele arse, probabil căzute din vasul-urnă, erau răspîndite pe suprafața gropii (fig. 27; pl. VI, 4, 7).

I. Vas urnă (?) castaniu, cu pereții arcuiți și gîtul prelung conic, fundul plat. Toarta plată. Partea superioară a gîtului cu buza și toarta, rupte din vechi. Decor canelat orizontal pe gît, vertical pe pîntece. Vasul este lucrat cu mîna, culoare castanie. Dimensiuni: înălțime 0,10 m, diametrul gurii 0,102 m (fig. 27/I; 46, M. 22 b/I).

II. La 0,20 m vest de urnă se afla un alt vas cu toartă cu pereții arcuiți și gîtul înalt. Zona dintre pîntece și gît este subliniată de un prag reliefat din care se desfac trei proeminențe așezate în cruce, în locul celei de a patra fiind toarta. Vasul este lucrat cu mîna, culoare castanie-roșcată. Dimensiuni: înălțimea 0,075 m, diametrul gurii 0,080 m (fig. 27/II; 46, M. 22 b/II).

III. Lîngă vasul menționat se afla o strachină castanie, fragmentară. Profilul vasului, repetă în mai mic, forma strachinii-capac — de la M. 5. Vasul are un umbo pronunțat pe fund. Formă lucrată cu mîna. Dimensiuni: înălțime 0,04 m, diametrul gurii 0,14 m (fig. 27/III; 46, M. 22 b/III).

M. 35/1965. Groapa mormîntului a fost surprinsă la nivelul complexului. Era ușor colorată cenușiu-negru, și avea o formă ovală cu diametrul mare de 0,55 m. Adîncime în nisipul steril al dunei 1,55 m.

I. Vasul urnă este piriform, cu fundul plat, gîtul înalt, terminat cu o buză lată, teșită. În partea superioară a pîntecelui o linie adîncită circulară, subliniază zona de trecere spre gît. La vreo 10 cm de fund din pereții vasului se desfac patru aripioare puțin ascuțite la vîrf, așezate în cruce.

Vasul este lucrat cu mîna, culoare castanie deschis. Dimensiuni: înălțime 0,48 m, diametrul gurii 0,27 m (fig. 26, M. 35/I; 46, M. 35/I, pl. XXIII).

II. În interior, oasele arse erau foarte numeroase, depășind jumătate din conținutul vasului. Oasele aveau dimensiuni destul de mari și mai puțin arse.

III. În pachetul de oase se afla și un mic vas castaniu, cu toartă, lucrat de asemenea, cu mîna. Oala este identică, în afară de dimensiuni, cu vasul ofrandă din M. 22 b.

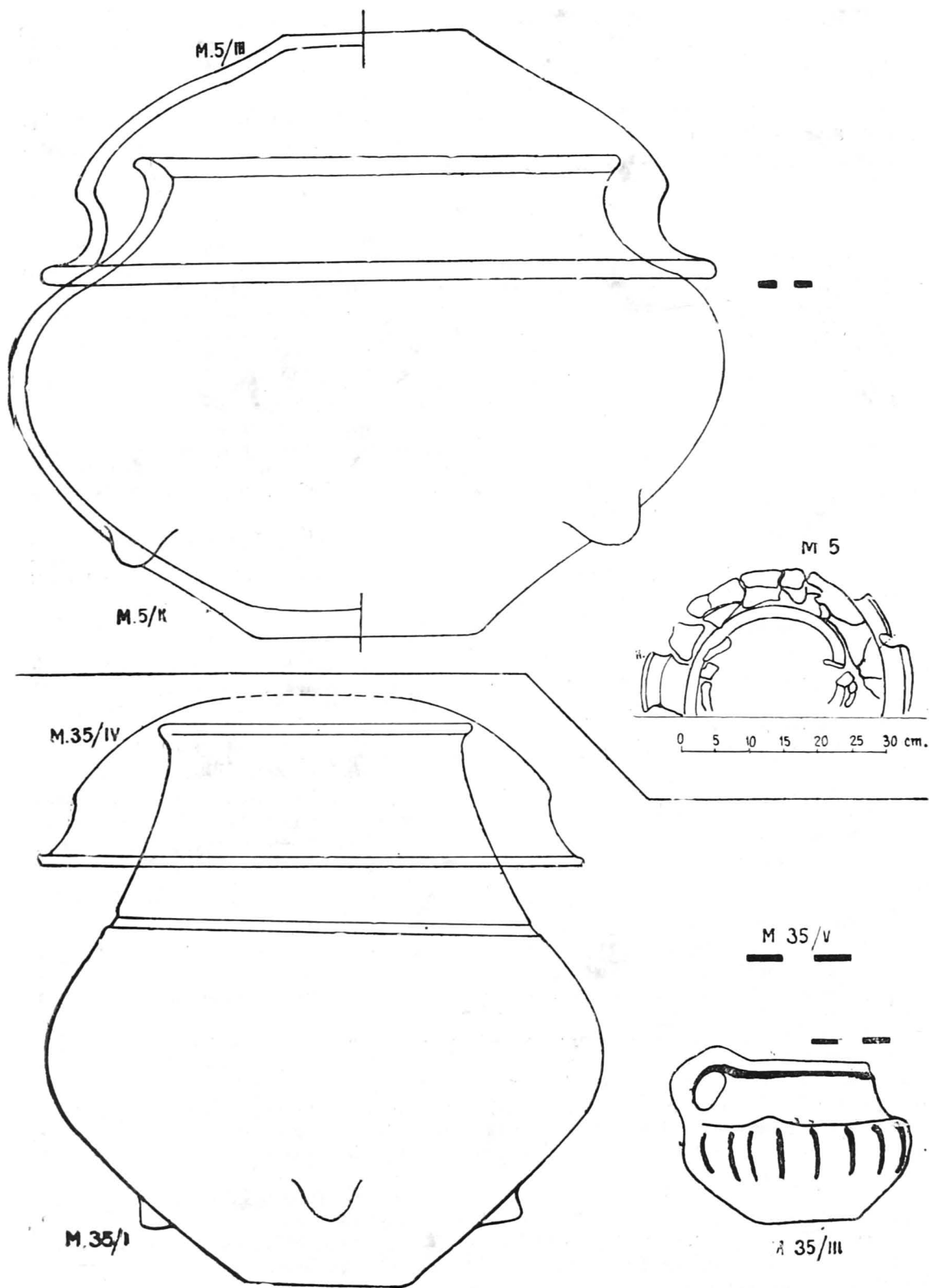

Fig. 26.

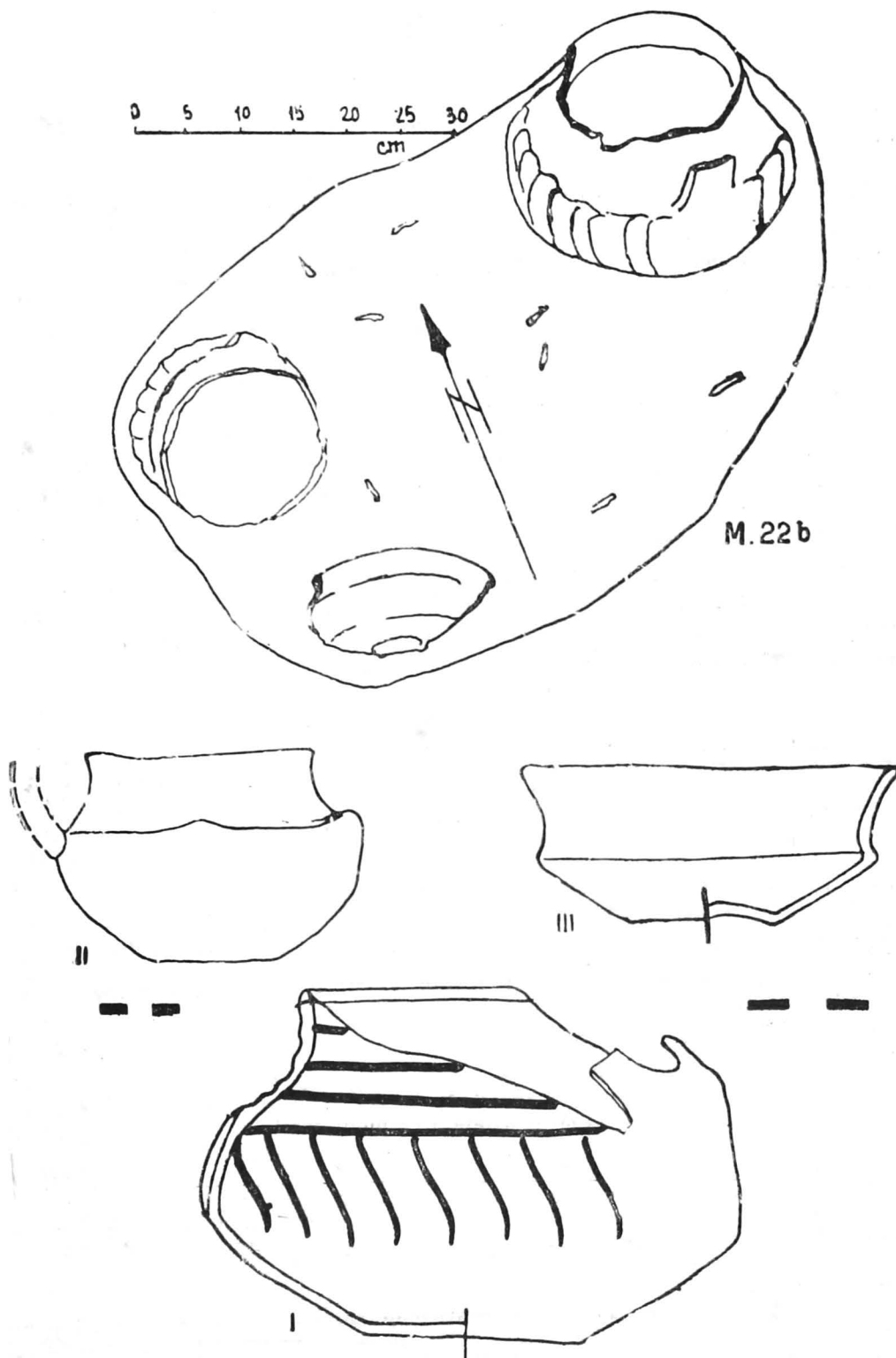

Fig. 27.

Dimensiuni: înălțimea 0,082 m, diametrul gurii 0,080 m (fig. 26, M. 35/III; 46, M. 35/III, pl. XXIII, M. 35/III).

IV. Vasul urnă era acoperit cu o strachină mare, castanie, lucrată cu mina, de același tip cu strachina din M. 5. Dimensiuni: diametrul gurii 0,36 m (fig. 26, M. 35/IV; 46, M. 35/IV).

V. La vreo 30 cm ENE de baza urnei, s-a găsit pe sol câteva oase arse, probabil căzută din vas și o mică lamă de cuțit din fier, arsă. Dimensiuni: lungime 0,041 m (fig. 26, M. 35/V; 36, M. 35/V).

Descoperirea cimitirului de la Ciumești, datează încă din 1960. Înainte de cercetările noastre, unele materiale au fost salvate de către I. Kovács din Ciumești. În prezent, obiectele recuperate au fost achiziționate de Muzeul din Baia Mare. Dintre aceste materiale, se numără în afară de un splendid coif de fier, încoronat cu un șoim, o cămașă de zale din fier și cne-mide de bronz¹⁴ (fig. XII), câteva fibule de bronz și fier, un inel, două brățări și mai multe vase de lut.

În cele ce urmează, prezentăm pe scurt o listă a obiectelor salvate pentru a avea o imagine măcar în parte mai întreagă a complexelor funerare din necropola de la Ciumești. Tot aici adăugăm două obiecte, găsite întâmplător în aria cimitirului în anii 1962 și 1963.

1/1962, passim. Fibulă de bronz cu piciorul prevăzut cu două sfere turtite. Ultima sferă, în același timp și vârful cozii, nu se prinde pe arc. Capul fibulei este format din șase spire (dintre care trei sînt rupte, ca și acul fibulei). Coarda este așezată în față. Dimensiuni: lungime 0,035 m (fig. 28/passim, pl. VII/passim).

2/1963, șanțul IV (nr. inv. 12106). Căciu conic de lanceie din fier. În interior, resturi de lemn de la vergeaua sulitei, mai ales în regiunea găurilor unde se introducea cuiul pentru fixare. Dimensiuni: lungime 0,058 m, diametrul gurii 0,03 (fig. 13/2/1963).

3/1961 (nr. inv. 7537). Fibulă de bronz, tip Latène mijlociu. Arcul este aproape necurbat. Din loc în loc, mici gîuituri formează la exterior patru unități decorative. Piciorul este prevăzut cu un pseudo-cap de fibulă, format din șase spire cu coarda în față. O extremitate a cozii este înfășurată de trei ori pe arc, reprezentînd obișnuitul manșon de prindere pe acesta. Capul propriu zis al fibulei este, de asemenea, format din șase spire. Coarda parțial ruptă, este așezată în față. Dimensiuni: lungime 0,041 m (fig. 28/7537, pl. VIII/7531).

4/1960 (nr. inv. 7536). Fibulă de bronz, Latène mijlociu. Piciorul este rupt, în locul unde aceasta se încovoie pentru a se prinde pe arc. Vârful cozii este prins pe arc printr-un semimanșon, ceva mai sus de jumătate a corpului acestuia. Capul fibulei este format din patru spire ce au coarda așezată în față. Dimensiuni: lungime 0,084 m (fig. 29/7536, pl. VIII/7536).

5/1960 (nr. inv. 7538). Fibulă de bronz, tip Latène mijlociu. Piciorul și arcul rupte din vechi. Arcul este desdoit, încît și-a pierdut bombarea originală. Pe mijlocul său se păstrează trei spire înfășurată de la vârful piciorului. Capul fibulei este format din patru

¹⁴ Pieseile menționate fac obiectul unui studiu special, în curs de apariție, elaborat de M. Rusu de la Institutul de istorie și arheologie din Cluj și G. O. Bandula, directorul Muzeului din Baia Mare. În lucrarea de față ne vom limita prin urmare numai la semnalarea că aceste obiecte fac parte din cimitir. Totodată prezentăm câteva clișee personale (planșa XIV).

spire ce au coarda petrecută la mijlocul arcului. Dimensiuni: lungime 0,043 m (fig. 28/7538, pl. VIII/7538).

6/1961. Fibulă de fier, tip Latène mijlociu, găsită într-un mormînt de incineratie. Piciorul prevăzut cu un buton sferic și două inele adîncite, decorative, se termină prinzîndu-se de corpul arcului printr-un semimanson prelung. Capul fibulei este format din patru spire. Coarda este așezată în față. Dimensiuni: lungime 0,063 m (fig. 29/1961, pl. VIII/m. incineratie Kovács).

7/1960 (nr. inv. 7542). Brătară din sîrmă subțire de bronz, formată din cinci spire. Ambele extremități sînt rupte din vechi. Dimensiuni: înălțime 0,034 m, diametru 0,045 m (fig. 33/7542, pl. X/7542).

8/1960 (nr. inv. 7553). Brătară de bronz pseudo-torsionată, cu capetele terminate în „pecete”. Torsionarea este redată prin șanțuiri oblice, paralele, care acopăr fața dorsală și lateralele brătarii. Partea din interior este netedă. Brătara este lucrată prin turnare. Dimensiuni: diametrul maxim 0,058 m (fig. 33/7553, pl. X/7553).

9/1961 (?). Inel de bronz găsit pe falanga inelară a unui inhumat. Inelul este lucrat prin tresaj, deasupra căruia sînt aplicate la exterior spirale înălțuite în S. Volutele spiralelor se încolăcesc pînă în centrul lor, formînd un buton reliefat. Dimensiuni: diametrul exterior 0,22 m (fig. 33/9-1961, pl. X, 9/1961).

10/1961 (nr. inv. 7524). Castron cenușiu, cu profil bitronconic, turtit. Gîtul înalt cu pereții concavi, cu o buză inelară răsfrîntă. Fundul vasului ușor concav, este așezat pe un mic inel. În interior, umbo în relief. În zona de trecere de la pîntece la gît, inel decorativ puțin reliefat, aplicat. Dimensiuni: înălțime 0,103 m, diametrul gurii 0,14 m (fig. 43/7524, pl. XXI/7524).

11/1961 (nr. inv. 7311). Castron cenușiu, bitronconic, cu gîtul înalt terminat cu o buză inelară, îngroșată. Pe fund umbo. În zona de trecere de la pîntece spre gît, este adîncită o linie circulară care accentuează pragul de pe pîntece. Dimensiuni: înălțimea 0,081 m, diametrul gurii, 0,098 m (fig. 43/7311, pl. XXI/7311).

12/1961 (nr. inv. 7527). Castron bitronconic, galben-roșcat, cu gîtul nu prea înalt, arcuit. Buza rotunjită, fundul ușor concav. Dimensiuni: înălțime 0,077 m, diametrul gurii 0,10 m (fig. 43/7527; pl. XX/7527).

13/1961 (nr. inv. 7523). Vas bitronconic, castaniu închis, cu buza inelară, subliniat sub aceasta de o linie incizată. Fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,10 m, diametrul gurii 0,11 m (fig. 44/7523, pl. XXI/7523).

14/1961 (nr. inv. 7531). Vas bitronconic roșu. Buza îngroșată de la baza și puțin evazată în afară. Fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,08 m, diametrul gurii 0,09 m (fig. 44/7531, pl. XXI/7531).

15/1961 (nr. inv. 7516). Strachina castaniu-cenușie, cu pereții pronunțat arcuiți. Buza îngroșată, inelară. Fundul plat. Dimensiuni: înălțimea 0,077 m, diametrul gurii 0,14 m (fig. 41/7516, pl. XVIII/7516).

16/1959—1960 (nr. inv. 7525). Strachină adîncă, cenușie, cu pereții arcuiți și evazați. Buza lată și răsfrîntă, aproape lipită de pîntecele vasului. Fundul plat la exterior, umbo reliefat în interior. Pseudo-decor de dungi paralele, alternate, cenușiu-gălbui pe toată suprafața exterioară a vasului. Dimensiuni: înălțime 0,097, diametrul gurii 0,22 m (fig. 42/7525, pl. XIX/7525).

17/1961 (nr. inv. 7530). Strachină adîncă, cenușie, cu început de profil în S. Buza inelară, teșită spre interior. La exterior, buza este șanțuită de o linie circulară incizată. Fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,105 m, diametrul gurii 0,24 m (fig. 42/7530, pl. XIX/7530).

18/1961 (n. inv. 7520). Strachină adîncă, castaniu-deschis, cu pîntecele bombat. Buza îngroșată, răsfrîntă în afară. Umbo accentuat pe fund. Dimensiuni: înălțime 0,075 m, diametrul gurii 0,16 m (fig. 42/7520; pl. XIX/7520).

19/1961 (nr. inv. 7064). Strachină adîncă, cenușie, cu profil în S. Buza inelară teșită și răsfrîntă în afară. Fundul plat. Dimensiuni: înălțime 0,116 m, diametrul gurii 0,25 m (fig. 42/7064; pl. XIX/7064).

20/1961 (nr. inv. 7062). Cană mică, castanie, cu toarta rotunjită. Formă bitronconică cu un foarte slab inel pe fund. O parte din gît și buza vasului, rupte din vechi. Decor pe pîntece alcătuit din două ghirlande suprapuse de semilune, adîncite orizontal. Dimensiuni: înălțime 0,087 m, diametrul pîntecului 0,09 m (fig. 45/7062, pl. XXII/7062).

21/1961 (nr. inv. 7063). Cană mică bitronconică, castaniu-roșcată. Toarta, o parte din gît și buza, rupte din vechi. Fundul cînitei are un slab inel. Decor așezat între pîntece și gît, format din două ghirlande suprapuse de semilune, adîncite vertical. Dimensiuni: înălțime 0,065 m, diametrul pîntecului 0,080 m (fig. 45/7063, pl. XXII/7063).

22/1961 (nr. inv. 7523). Vas înalt bitronconic, castaniu deschis, formă de „carafă”. Buza mare, răsfîrîntă în afară. Fundul concav. În interior amplelos pronunțat. În zona dintre gît și pîntece, inel reliefat, aplicat și subliniat de două șanturi paralele. Sub buză alt inel reliefat. Dimensiuni: înălțime 0,04 m, diametrul gurii 0,22 m (fig. 38/7523, pl. XV/7523).

23/1960 (nr. inv. 4312). Vas mare cu pereții arcuți, cenușiu-cărmiziu, formă de „carafă”. Buza rotunjită și răsfîrîntă. Fundul cu umbo mic. Inel puțin reliefat sub buza vasului. Inel puternic reliefat la baza gîtului. Între diametrul maxim al pîntecului și fund, decor incizat format din șase linii paralele, suprapuse, cam la distanțe egale. Dimensiuni: înălțime 0,34 m, diametrul gurii 0,164 m (fig. 38/4312, pl. XV/4312).

24/1961 (nr. inv. 7528). Vas mare înalt, ușor bitronconic, cenușiu-castaniu. Buza inelară răsfîrîntă. Fundul plat la exterior, puțin convex în interior. Decor de inele reliefate sub buza vasului și la baza gîtului. Dimensiuni: 0,34 m înălțime, diametrul gurii 0,15 m (fig. 37/7528; pl. XV/7528).

25/1961 (nr. inv. 7501). Vas bitronconic înalt, „carafă”, castaniu-roșcat. Buză răsfîrîntă, terminată în plisc de vultur, fundul ușor concav, decor între diametrul maxim al pîntecului și buză, format din patru șanturi paralele, orizontale și inel reliefat sub buză. Dimensiuni: înălțimea 0,267 m, diametrul gurii 0,115 m (fig. 37/7501; pl. XV/7501).

TIPOLOGIA INVENTARULUI FUNERAR

În mormintele cercetate s-au găsit 19 fibule de bronz și de fier. La acestea mai sînt de adăugat, o fibulă de bronz aflată în 1962 în zona cimitirului, alte trei din același metal care împreună cu o fibulă de fier au fost adunate din aria necropolei de I. Kovács și în prezent se află în colecțiile Muzeului Regional Maramureș.

Fibulele de bronz se pot separa în mare în două categorii, ținînd seama de schemele clasice: fibule cu piciorul nelegat de arc, schema Latène timpuriu B-Reinecke, fibule cu piciorul prins de arc printr-un semimanșon sau spirale răsucite pe acesta, schemă Latène mijlociu C-Reinecke (15).

Din mormintele 3, 6, 11, 18, 19, 29 și passim, provin 8 exemplare ce fac parte din prima categorie. În cuprinsul acesteia se pot separa 2 grupe. În prima grupă intră fibulele mici cu corpul pronunțat arcuit, cuprinzînd aproape 2/3 din mărimea lor. Piciorul este prevăzut cu o mică sferă sau buton care continuă cu un vîrf alungit, nelipindu-se pe arc. (M. 6/III. M. 11/V). O mică fibulă de bronz, decorată cu crestături adîncite pe arc, aflată în bordeiul celtic 1/1964, repetă același tip (fig. 28/1-1964, pl. VII). Fibula

¹⁵ O. Tischler, *Ueber Gliederung der Latène-Periode*, în *Corr. bl.d.d. Gessel-Anthrop*, 1885 p. 187; P. Reinecke, *Zur Kenntniss der La Tène-Denkmäler der Zone, nordwärts der Alpen*, în *Mainzer Festschrift*, 1902, p. 63—64, 84.

miniatura din M. 6-III (fig. 28, pl. VII), cu arcul îngroșat și capul format din șase spire, cu coarda așezată în față, este asemănătoare cu exemplarul din mormîntul 5 de la Andelfingen-Elveția, care împreună cu un torques cu peceti corespunde după Giessler-Kraft, fazei Wiedmer I c — Reinecke B¹⁶ și B-C. W. Krämer în noua sa împărțire mai sensibilă a fazei B-Reinecke, încadrează tipul Andelfingen în etapa B₂¹⁷. Fibula din M. 6 de la Ciumești este însă și o bună replică a exemplarului-miniatură aflat în mormîntul 2 de la Kosice, care după J. Filip, aparține seriei recente Dux și corespunde, între altele, împreună cu brățările cu reliefuri spiralice¹⁸ secolului II î.e.n.¹⁹ (Pittioni C₂)²⁰.

Exemplarul V din M. 11 (fig. 28), tot miniatură, cu arcul subțire dar la fel bombat, face parte, de asemenea, din seria Dux recentă. Incadrarea se verifică și prin prezența altor piese din contextul mormîntului, specifice Latênului mijlociu. Astfel, în afară de un lanț pandantiv Latène C, (IV) s-au mai găsit trei fibule (II, III, VI), dintre care una mică de bronz cu piciorul prevăzut cu o sferă turtită și prinsă de arc (VI) (fig. 28), alta mare de fier, cu nodozități (?) pe arc și pe picior. Virful cozii este prins de arc și de fibulei (II) (fig. 30).

Din M. 3 și 11, provin două fibule cu piciorul rupt (M. 3 III, M. 11/III, fig. 29). Forma arcului, felul cum este întors piciorul pînă la locul rupturii, corespunde aceleiași faze recente Dux și probabil, repetă tipul V din M. 11.

A doua grupă de fibule de schemă Latène mijlociu de la Ciumești, au arcul mai bombat spre cap. Piciorul fibulelor este prevăzut cu două sfere turtite dintre care ultima mai mică reprezintă și virful cozii. Aceasta nu se lipește de arc și de fibulelor. Dimensiunile pieselor sînt reduse, 0,034—0,047 m. (M. 3/V, cu arcul îngroșat și decorat cu proeminente; M. 18/II; M. 29/V și VI; 1964 *passim*, fig. 28 și pl. VII).

W. Krämer introduce acest tip de fibulă în subfaza sa B₂, (Viollier, I C=325—250 î.e.n.), alături de seria primei noastre grupe și alături de brățările cu reliefuri spiralice și semiove numeroase²¹. Mormîntul 27 de la Andelfingen conține însă patru fibule dintre care trei exemplare cu piciorul prins pe arc, iar al patrulea exemplar repetă pînă la identitate tipul nostru. Giessler/Kraft, remarcînd că schema ultimei fibule aparține orizontului

¹⁶ Giessler/Kraft, *Untersuchungen zur frühen und älteren Latènezeit an Oberrhein und in der Schweiz*, în 32, *BerRGK*, 1942, p. 74—75, pl. X, fig. 3—5 și 7; D. Viollier, *Les sépultures du second âge du fer, sur le plateau Suisse*, Genève, 1916, pl. 6/261.

¹⁷ W. Krämer, *Keltische Hohlbuckelringe vom Isthmus von Korinth*, în *Germania*, 40, 1962, p. 304—308 și tabela I.

¹⁸ J. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, V, în *Monumenta Archaeologica*, Praga, 1956, p. 528 (rezumat german, p. 514—551), fig. 28, 1—2.

¹⁹ *Ibidem*, p. 524.

²⁰ R. Pittioni, *Ein Latènegrab aus Boitelsbrunn (Sudmähren)*, în *Sudeta*, 1928, p. 64—67.

²¹ W. Krämer, *Manching II*, p. 305—307 și tabela I; D. Viollier, *Les sépultures...*, p. 35, fig. 4/154—156 și fig. 5/209—210.

imediat premergător Latène-ului II, încadrează desigur mormîntul după cele trei exemplare cu piciorul prins pe arc, în Latène mijlociu²².

Situația de la Ciumești este aceeași. În M. 18 se cunoaște în afară de tipul în discuție, două fibule de bronz, una cu sferă, alta cu un nodul la picior, dar ambele cu vârful cozii prinse pe arc (III și IV). Tot din același mormînt mai provine o fibulă de fier (VI) schemă Latène mijlociu, cu coarda petrecută sub arc²³.

În sprijinul datării mai tîrzii a fibulelor cu două sfere în complexe de la Ciumești, vine și descoperirea din M. 3, împreună cu fibula cu două sfere de acolo, a unui vas situlă cu grafit, de forma și decorul pe care W. Krämer îl fixează pentru faza C și chiar D²⁴ (fig. 8).

Tipul fibulei cu sfere la picior, dar lucrat în fier, este cunoscut în Transilvania în mormîntul de incinerare în groapă de la Galații Bistriței și datat în Latène C²⁵.

În R.P. Ungaria sînt citate cîteva exemplare similare ca structură cu piesele noastre, dar totuși de un caracter mai vechi. Il. Hunyady le datează în Latène B-C și C propriu-zis (C-Pittioni²⁶).

Fibulele din a doua categorie din necropola de la Ciumești sînt ceva mai numeroase și mai variate. Se pot deosebi 5 grupe cu mai multe variante.

În prima grupă intră fibulele mici de bronz din M. 11/V, M. 19/III și IV, de incinerare în groapă și M. 32/II și III, de înhumare (fig. 28 și pl. VII). Arcul la aceste piese este mai redus ca dimensiuni și bombare, capul este construit din patru spire cu coarda așezată în față, iar piciorul este totdeauna prevăzut cu o sferă mică uneori foarte aplatizată, ca un disc. În continuare, vârful cozii se prinde pe arc cu un semimanșon cu puțin înainte de maxima bombare a arcului.

Tipul de față apare în același mormînt 27 de la Andelfingen, la un loc cu fibula cu sfere la picior. Datarea lor este desigur Latène mijlociu²⁷.

²² Giessler/Kraft, *Untersuchungen...*, p. 77, pl. 9, fig. 12; K. Bittel, *Die Kelten in Württemberg*, 1934, p. 76, fig. 11/4 (Latène C).

²³ Pentru felul cum va evolua fibula cu două sfere în Latène C, Cf. J. Filip, *Keltové*, p. 99, fig. 30/14, Lenesice.

²⁴ W. Krämer, *Manching II*, tabela I.

²⁵ St. Dănilă, *Inventarul unor morminte de incinerare din secolul al III—II-lea înainte erei noastre*, în *Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj, 1955, p. 93. Din descrierea celor două fibule de fier reiese că piciorul acestora este ridicat în sus și lipit de arc. În acest caz, cum termenul de „lipit” nu echivalează cu noțiunea „prins sau legat de arc”, fibulele de la Galații Bistriței nu-și găsesc analogii exacte în M. 5 de la Apahida. (Șt. Kovács, *Az apahidai ősvori telep és La Tène temető. — La station préhistorique et le cimetière de l'époque La Tène d'Apahida*, rezumat francez, în *Dolg*, Cluj, II, 1911, p. 65, fig. 38/6 a—6 b), nici în mormintele de la Dezmir, recent publicate de I. H. Crișan, *Mormintele inedite din sec. III î.e.n. în Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, I, 1964, p. 92—94, ci deocamdată numai printre fibulele aflate în necropola de la Ciumești.

²⁶ Hunyady Ilona, *Kelták a Kárpátmedencében*, în *Diss Pann.*, II, nr. 18, 1944, p. 74—76, pl. XIX/13 și XX/3.

²⁷ Giessler/Kraft, *Untersuchungen...*, p. 77, pl. 9, fig. 11 și 13.

Fibulele III și IV din M. 19 de la Ciumești sînt însoțite de brățări cu patru semiove mari, de tipul pe care W. Krämer le așează la capătul seriei brățărilor cu ove²⁸ (fig. 20).

Din mormîntul 5 de la Apahida provine o fibulă similară tipului nostru, dar de dimensiuni mai mari. În același mormînt s-au găsit două brățări cu patru semiove²⁹.

O variantă din aceeași grupă o prezintă fibula IV din M. 18 și al doilea exemplar (IV) din M. 19. Aceste fibule au piciorul prevăzut cu un buton nu prea reliefat, din care continuă vîrfurile cozii ce se prinde pe arc printr-un mic semimanșon în formă de șa. Tipul derivă evident din forma Dux cu buton la picior avînd vîrfurile neprins pe arc³⁰, dar evoluată prin etapa recentă Dux în formele Latène-ului C propriu zis³¹.

O altă variantă a aceleiași grupe este exemplificată de fibula III din M. 18 (fig. 28, pl. VII) și de unica fibulă din M. 9 (II) (fig. 29, pl. VIII). Primul exemplar are piciorul prevăzut cu o sferă ușor turtită, mare pentru dimensiunile piesei. Vîrfurile cozii, prelung și crestă, se prinde pe arc printr-un semimanșon puțin dezvoltat. Arcul foarte înalt și bombat este de tradiție Latène B. Cealaltă fibulă din M. 9, de războinic — sabie Latène C, lanțuri de agățat sabia, umbo și sulită —, reprezintă o fază mai tîrzie în seria evoluției fibulelor cu sferă pe arc (C₂³²).

Fibula din M. 34 (II), din M. 15 (II) și exemplarul — inv. 7536, descoperit în 1961 în aria cimitirului (fig. 29 și pl. VIII) reprezintă în felul lor o altă grupă și se plasează cronologic eventual mai recent în cuprinsul Latène-ului C decît piesele menționate pînă aici. Exemplarul din M. 34, cu doi butoni conici reliefati așezați lateral pe picior, are mai ales ca formă bună analogii la Neunkirchen, în etapa C₂ Pittioni³³ (Latène II Viollier), în R. P. Ungaria la Jutas³⁴, în Slovacia, în mormîntul de înhumăție 564 de la Horny

²⁸ W. Krämer, *Keltische Hohlbuckelringe*, p. 34.

²⁹ Șt. Kovács, *La station d'Apahida*, p. 65, fig. 37—38/6-a, 6-b.; II. Hunyady, *Kelták*, XXX/36 (Text), un exemplar la Balsa, mediu Latène C₂.

³⁰ M. Jahn, *Die Kelten in Schlesien*, 1931, pl. II, fig. 1 (Kentschkau, Frühhlatènezeit).

³¹ De acest tip este fibula din bordeiul 1/1964 (pl. VII, fig. 28). Pentru astfel de fibule Dux recente, cf. B. Benadik, *Keltische Gräberfelder in Südwestslowakei*, în *Archeologia Slovaca Fontes*, I. Bratislava, 1957. Hurbanovo-Bacherov, M. 6, p. 62, pl. XXIII, fig. 2. Benadik datează grupul funerar da la Hurbanovo-Bacherov. între 170—50 î.e.n.; B. Benadik, *Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei*, în *Slovenska Archeologia*, XI, 2, 1963, p. 376, tabela II.

³² W. Krämer, *Manching II*, tabela I; II. Hunyadi, *Kelták*, Gyoma p. 77, pl. XIII/3; Roska Marton, *A Kelták Erdélyben — Les Gaulois en Transylvanie*, în *Közlemények*, IV, 1—2, 1944, Cluj, p. 77. Fibula de la Valea lui Mihai este foarte apropiată de exemplarul nostru; J. Filip datează întregul grup al fibulelor cu piciorul prins pe arc, între care și acelea cu sferă mare la picior, decorate sau nedecorate, în secolul II î.e.n. Unele dintre acestea au o vădită înflorire și în faza oppidană, din prima jumătate a secolului I î.e.n. (J. Filip, *Keltové*, p. 525—526).

³³ J. Caspart, *Ein Gräberfeld in Neunkirchen am Steinfeld (Niederdonau)*, în *WPZ*, 16, 1929, p. 48, fig. IV/3; R. Pittioni, *La Tène in Niederösterreich*, 1930, Wien, p. 47—48, pl. XI, 3; D. Viollier, *Les sépultures*, pl. 7/285—286, Münsingen și Aarberg.

³⁴ II. Hunyadi, *Kelták*, p. 78, pl. XXI/3.

Jatov, unde butonii sînt înlocuiți cu o mică sferă³⁵. Exemplarul din M. 15 cu arcul prelung, piciorul fațetat și coarda înfășurată peste arc, precede formele tîrzii de mari dimensiuni, pe care J. Filip le datează la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n.³⁶. Cam din aceeași vreme pare să fie exemplarul nr. inv. 7536, cu piciorul ușor angular și prins cu un semimansoan dezvoltat pe maxima bombare a arcului³⁷.

O grupă aparte o constituie fibulele cu „opturi“. Din M. I (fig. 28; pl. VII) provine un exemplar, de altfel unicul din tot cimitirul. Fibula își are bune corespondențe în bordeiele celtice ale așezării (două exemplare în bordeiul B 1962, un exemplar descoperit de I. Kovács dintr-un bordei distrus în 1960 (fig. 28, pl. VII). Fibula din M. 1, lucrată din sîrmă de bronz, are schema tipică a Latênului mijlociu, ca de altfel și celelalte piese din bordeie. Peste arcul fibulelor se suprapune prelungirea piciorului format din trei șiruri de „opturi“, paralele și transversale pe axul arcului. Sîrma optului cel mai apropiat de capul fibulei, continuă înfășurîndu-se de două-trei ori pe arc, aproape de coarda capului care este trecută peste arc.

Din tipologia fibulelor cu „opturi“, care în genere fac parte din faza C.-Reinecke, și care se prelungesc pînă în etapa de înflorire oppidană³⁸, cele patru exemplare de la Ciumești nu sînt mai vechi de secolul II e.n.

Din categoria fibulelor cu piciorul legat de arc mai trebuie adăugate încă două piese, adunate înainte de 1962 din aria cimitirului. Fibula (nr. inv. 7537, fig. 28 și pl. VIII), este unică în acest gen în necropola ciumeșteană. Tipul său se caracterizează printr-un arc aproape plat, decorat cu adîncituri distanțate egal și cu piciorul prevăzut cu un pseudo-cap de fibulă dintre ale cărui spire una se prinde, înfășurîndu-se pe arc. Analogii în categoria fibulelor Latêne-ului mijlociu nu sînt numeroase. Menționăm un exemplar combinat cu „opturi“ din M. 34 de la Malomerice (Moravia), care are piciorul terminat cu cap de fibulă, dar nelipit de arcul înfășurat într-un 8 longitudinal. J. Filip socotește acest tip de fibulă de schemă Latêne B, în seria tipurilor recente și contemporane cu fibulele Latêne mijlociu propriu-zis³⁹.

O altă fibulă de bronz (nr. inv. 7338, fig. 28 și pl. VIII) are arcul deformat și piciorul rupt din vechi. Trei spire înfășurate pe mijlocul arcului, indică apartenența sa la Latênul mijlociu.

Fibulele de fier din cimitir sînt mai puțin numeroase, doar nouă exemplare. Dacă mai adăugăm și acelea din așezare al căror tip este similar cu acela din necropolă, numărul lor ajunge la 16 (fig. 29 și 30). În general,

³⁵ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, p. 38, p. XIV/5. Datarea cimitirului de la Horny Jatov este făcută de către Benadik între 210—120 î.e.n. Benadik, *Zur Frage...*, p. 376, tabela II.

³⁶ J. Filip, *Keltové* p. 526.

³⁷ Il. Hunyady, *Kelták*, Fibula de la Aba, pl. XXI/18.

³⁸ *Ibidem*, exemplarul de la Jutas, pl. XXI/16; J. Filip, *Keltové*, exemplarul de la Jelsove (Slovacia), p. 99, fig. 30/7.

³⁹ J. Filip, *Keltové*, p. 524, fig. 10/2; B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, M. 9 de incinerare din cimitirul de la Hurbanovo-Abadomb, p. 49 și 129, fig. 15/5. Fibula din acest mormînt, rară și în Slovacia, este foarte apropiată de exemplarul nostru.

toate piesele din cimitir sînt fragmentare, arse sau oxidate, încît nu totdeauna se pot preciza unele detalii necesare pentru a le determina categoria sau grupa din care ar face parte. Ceea ce este însă sigur e că toate exemplarele descoperite sînt de schemă Latène II. Cu rezervele arătate mai sus, fibulele găsite se pot împărți în două grupe. Prima grupă este reprezentată de formele simple cu arcul alungit, puțin bombat, cu piciorul nu prea rotunjit, ridicat către jumătatea arcului unde se fixează printr-un manșon jumătate închis. Din această categorie fac parte fibulele din M. 3/VI, M. 12/III, M. 13/III, M. 18 VI. În bordeiul I/1964 s-a descoperit o fibulă de același tip⁴⁰ (fig. 30).

Diferența dintre exemplarele menționate constă în variatele dimensiuni ale lor și în poziția corzii de la spiralele capului. Amintim că fibula din M. 3 este însoțită de un vas tronconic, cu grafit, iar fibula din M. 18 face parte din inventarul mormîntului de înhumatie cu fibulele de bronz, menționate mai sus (fig. 5).

A doua grupă este formată de fibulele cu o sferă, sau o simplă umflătură pe arc la picior, sau atît pe arc, cît și pe picior. Fibula II din M. 5 b, și exemplarul fragmentar din bordeiul B/1962, au o umflătură pe arc (fig. 29 și 30); fibula din M. 33/II, fibula din mormîntul de incineratie salvat în 1960, eventual fibula II din M. 13, precum și fibulele din bordeiele B, și C/1962 și bordeiul I/1964, sînt prevăzute cu o umflătură sau sferă (?) pe picior (fig. 29 și 30). În sfîrșit fibula mare din M. 11/II, pare să fi avut atît pe arc, cît și la picior sfere decorative⁴¹ (fig. 30). În afară de piesa din bordeiul I/1964 și exemplarul 2 din bordeiul C/1962, cu coarda petrecută pe sub arc — tip Bib Bren-⁴², celelalte au coarda așezată în fața spirelor, după sistemul curent în Latèneul B și C.

Brățări și inele. În cimitir au fost găsite 19 brățări dintre care 16 de bronz, una de fier, una de sapropelit și una de sticlă. Cel mai mare număr de podoabe de acest fel (opt exemplare) s-au găsit în M. 18 de înhumatie. Din M. 7, probabil și acesta de înhumatie, provin alte două brățări. Restul exemplarelor (în afară de două piese, nr. 7542 și 7553, recuperate din aria necropolei înainte de 1962), s-au aflat în mormintele de incineratie în groapă.

În general, toate brățările găsite se dovedesc a aparține prin contextele lor Latèneului mijlociu. Tipologic însă, așa cum s-a văzut și la capitolul despre fibule, unele exemplare păstrează anumite caractere mai vechi Reinecke B (B₂Krämer).

Brățări tubulare, umplute cu o masă solidă, decorate la exterior cu

⁴⁰ Din același bordei provine, în afară de o ceramică abundentă cu grafit și cioburi dacice de factură hallstattiană, două fibule de bronz din care una de schemă Latène C, cu buton decorativ la picior.

⁴¹ Tipul se încadrează în seria fibulelor mari de fier datate de J. Filip la sfîrșitul secolului II și începutul veacului următor, Keltové, p. 526.

⁴² Jiri Bren *The signification of brooches for dating of the celtic Oppida in Boemia*, (rezumat englez) în *Sbornik národního Muzea v Praze*, XVIII, 1964, 5, p. 263, pl. 3/209.

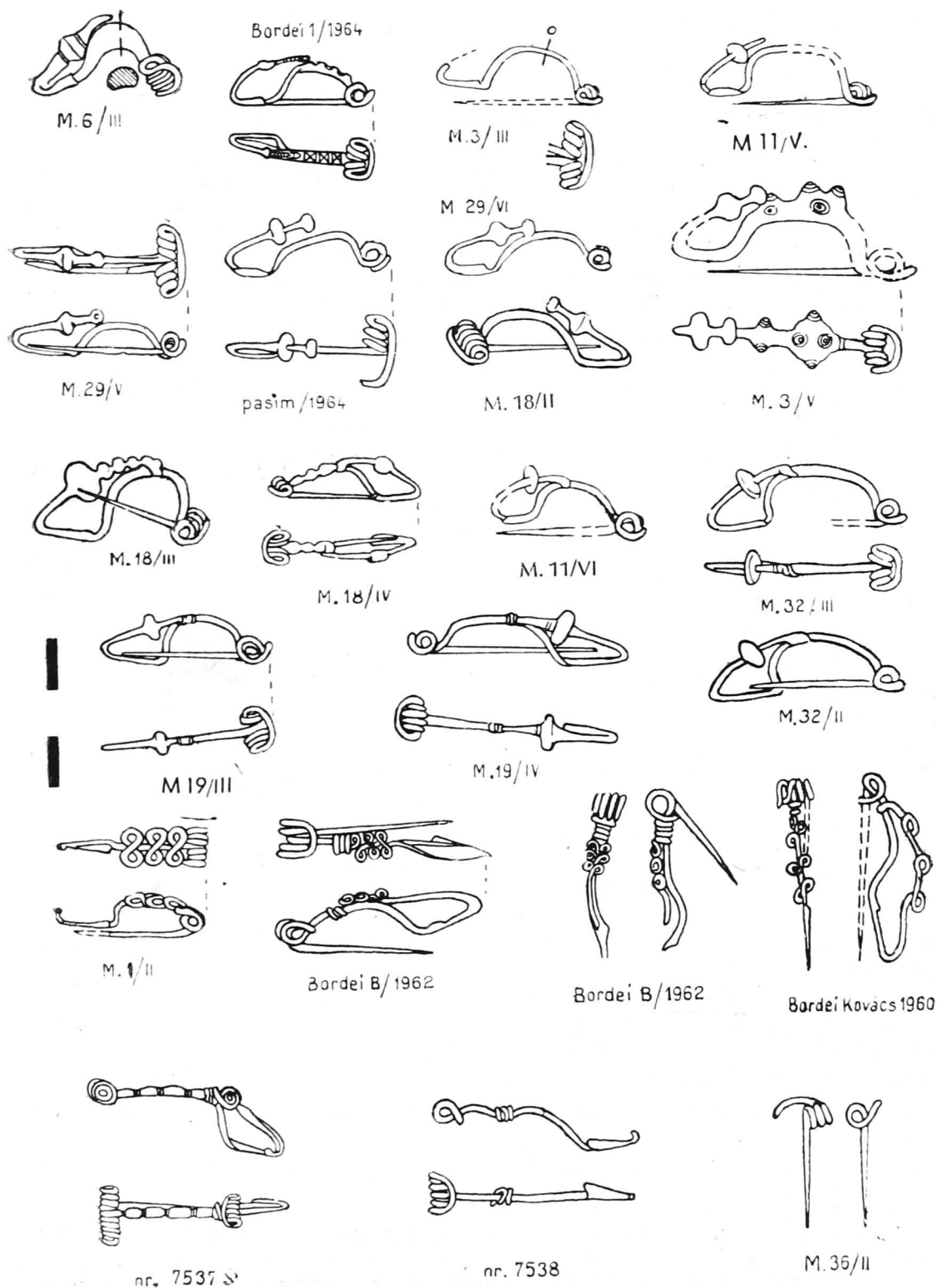

Fig. 28.

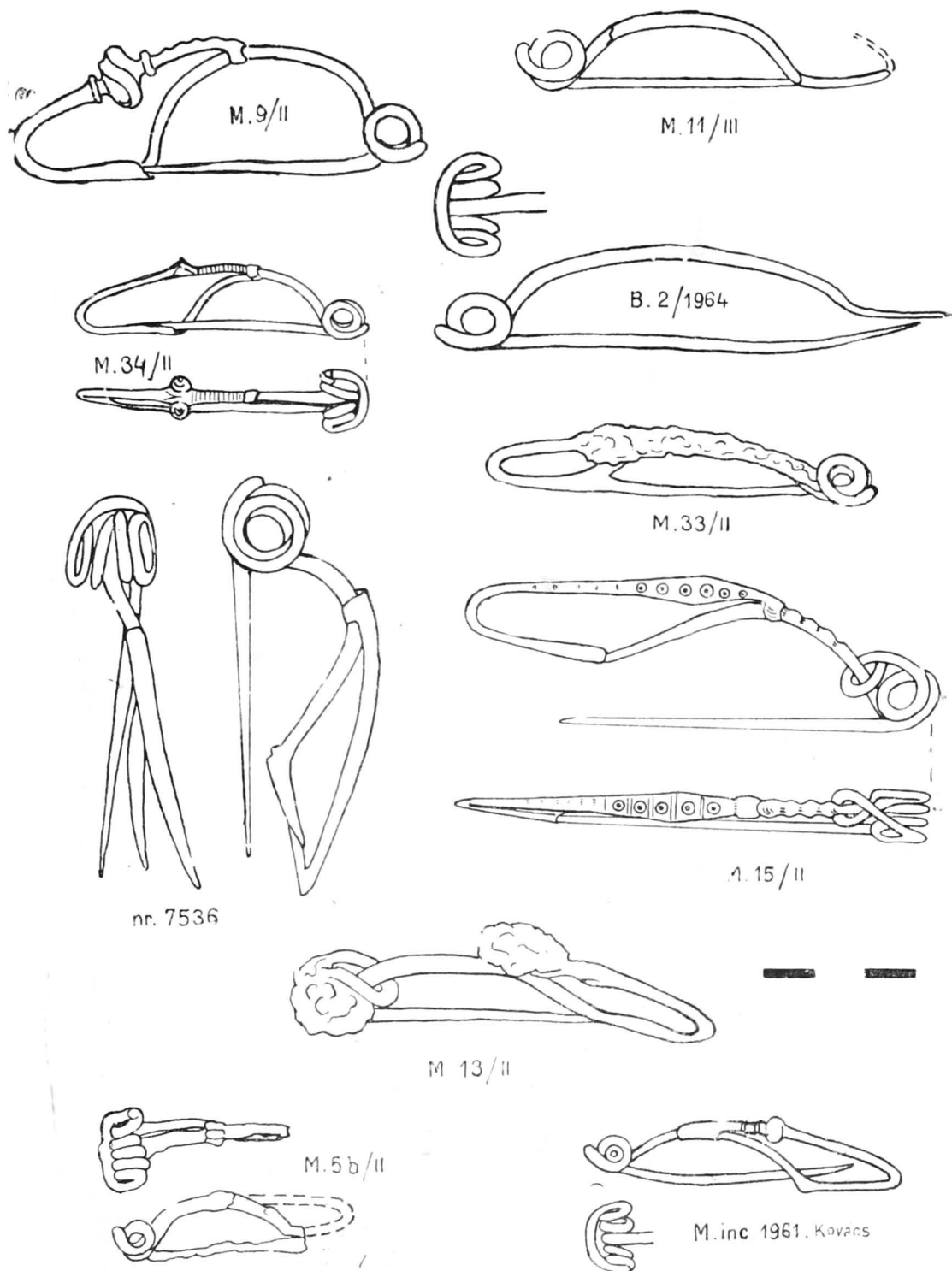

Fig. 29.

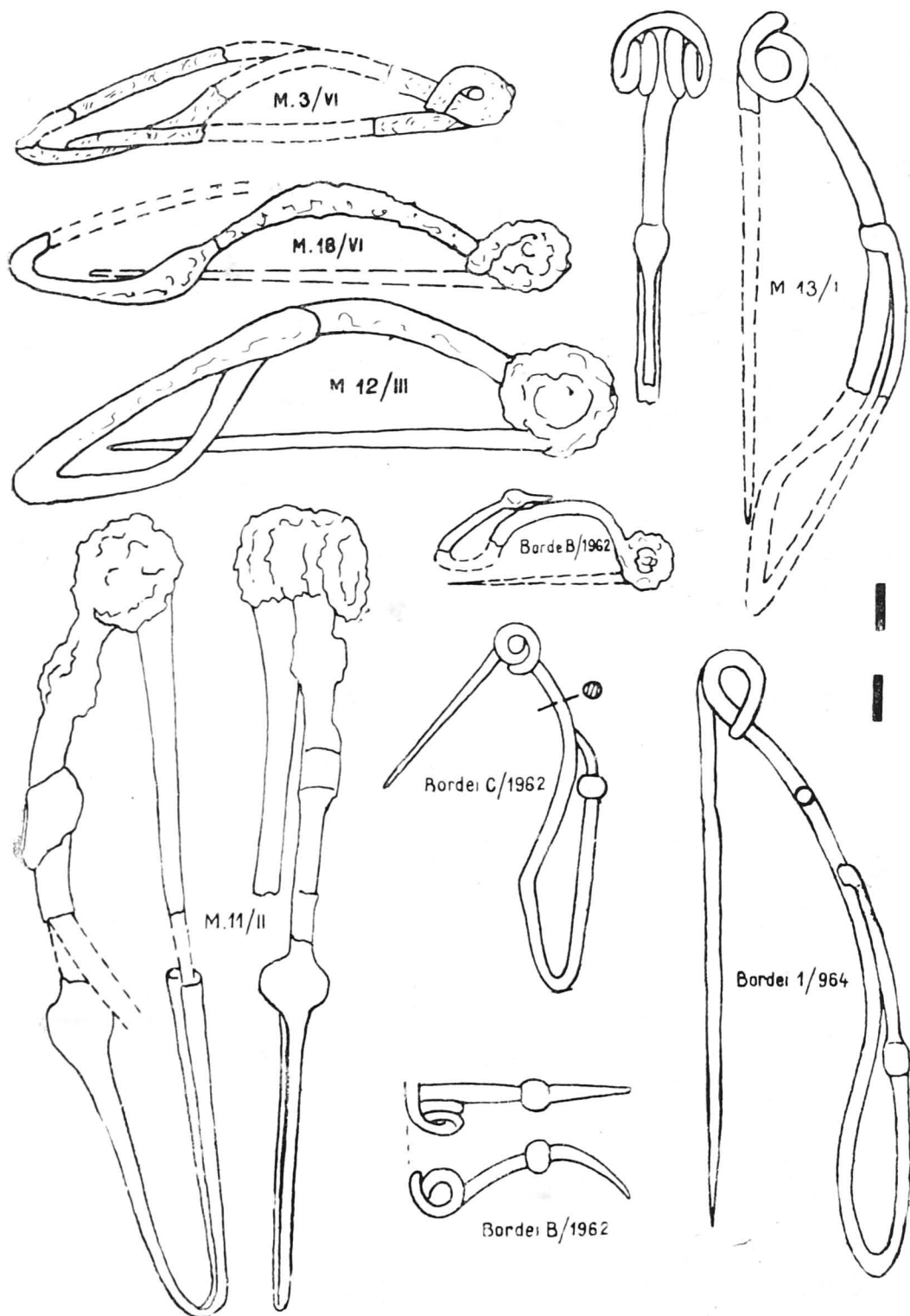

Fig. 30.

linii geometrice în relief. (M. 7/I; M. 6/V) fig. 31 și pl. IX). Brățările sînt lucrate din tablă de bronz; unul din capete se introduce în golul celuiilalt și e fixat cu un dop. Tipul acestor podoabe, de o veche tradiție hallstattiană, aparține de obicei unui Latène mai vechi. Brățările de la Preissnitzberg bei Ranis (Kr. Pöessneck) și la Köditz (Kr. Saalfeld) în Turingia, sînt datate Latène B. Exemplarele din prima localitate sînt prevăzute ca piesa din M. 7 de la Ciumești, cu o vagă umflătură în chip de cap de șarpe la una din capetele brățărilor⁴³. Prin urmare, brățara de la Ciumești, luată pur tipologic ar putea face parte din faza B-Reinecke. Incadrarea poate deveni mai concludentă dacă ținem seama că împreună cu podoaba menționată se afla și o brățară de bronz cu nouă ove, tip pe care W. Krämer îl înserează în faza sa B₂⁴⁴.

Celălalt exemplar de la Ciumești, din M. 6, contrazice însă încadrarea strict tipologică a brățării din M. 7. Amintim că în M. 6 s-a aflat acea fibulă de bronz cu arcul îngroșat, formă miniatură, care este proprie fazei recente Dux, respectiv Latène C. În consecință, sîntem constrinși a admite o datare mai tîrzie și pentru M. 7. Dealtfel, cum se va vedea mai jos, nici brățară cu ove din același mormînt desigur tipologic, existentă încă din Latèneul B, nu exclude prezența sa în Latèneul C.⁴⁵, uneori chiar foarte tîrzie.

Desigur, nu putem socoti că brățările din M. 7 și M. 6 pot fi plasate către sfîrșitul secolului II î.e.n., sau ulterior, situație care se petrece în R. S. Cehoslovacă, deoarece acel caracter însă pregnant Latène B la unele obiecte de inventar din necropolă nu poate fi extins pînă către limita inferioară a Latèneului mijlociu. Se impune deci, în cadrul Latèneului C, o fixare a brățărilor în discuție, într-o vreme în care persistențele unui B. întîrziat sînt încă manifeste deși cronologic se cuprind deja într-o nouă fază culturală. W. Kersten încă din 1933 justifică o prelungire a fazei B pînă către 230 î.e.n.⁴⁶. Recent F. R. Hodson precizează pentru începutul Latèneului mijlociu, anul 180 î.e.n.⁴⁷. De fapt, ambele corective cronologice citate, asu-

⁴³ Martin Claus, *Bronzefunde von der Pipinsburg bei Osterode/Harz und ihre Verbreitung*, în *Alt-Thüringen*, 1962/1963, p. 363—364, pl. 3, fig. 1—2. 5.

⁴⁴ W. Krämer, *Manching II*, p. 306—307, tabela I.

⁴⁵ Citat J. Filip la W. Krämer, *Keltische Hohlbückelringe*, p. 37; M. Jahn, *Die Kelten in Schlesien*, p. 28, 40—43, pl. III/9—12 și 42—43. Brățări cu semiove multiple mici, datate în Latèneul mijlociu.

⁴⁶ W. Kersten, *Der Beginn der La Tène-Zeit in Nordostbayern*, în *PZ*, XXIV, 1933, p. 167—168.

⁴⁷ F. R. Hodson, *La Tène Chronology, Continental and British*, în *Bull. of the Institute of Archeology*, 4/1964, p. 125—141. Autorul ca și Giessler/Kraft și Krämer, revine asupra schemei lui D. Viollier (Wiedmer-Stern) fixată pe baza cimitirului de la Münsingen. Vechea sa împărțire a Latèneului Ib și Ic, corespunde în parte Latèneului B-Reinecke C Ib = 400—325; Ic = 325—250), iar Münsingen II echivalează cu Latèneul C și în parte D-Reinecke (Latène II = 250—50 î.e.n.); Hodson propune după analizarea și redarea de către Giessler/Kraft a mormintelor de la Münsingen, următoarea schemă a Latèneului; Latène Ia = — — 400; Latène Ib = 400—280; Latène Ic = 280—180 (fibule cu două sfere la picior, neprinse de arc, de tipul exemplarelor din M. 3, 18, 20, de la Ciumești); Latène II = 180—50 î.e.n.

pra sistemului clasic Reinecke, caută a justifica tocmai acea prelungită prezentă a produselor culturale de caracter B, într-o epocă mai recentă. În spetă, fie că podoabele noastre se încadrează în comoda dar întrucâtva puţin mecanica diviziune a C-ului-Pittioni, respectiv C₁, fie că li se fixează o dată către sfîrşitul secolului III î.e.n., deci la începutul Latênului C.-Kersten⁴⁸, înseamnă că întrevădem încă de pe acum că anumite complexe funerare din cimitirul de la Ciumeşti aparţin unei epoci mai vechi din cadrul Latênului C.-Reinecke.

Brăţări cu semiove mici, multiple. În afară de brăţara cu semiove menţionată din M. 7, un exemplar cu şapte ove provine din M. 18 de inhumatie (XIII, fig. 31 şi pl. IX). În M. 3 s-a găsit un fragment format din două semiove (IV) dintr-o piesă similară (fig. 31 şi pl. IX). Ambele brăţări întregi au câte un segment detaşabil, format din una sau două semiove. Acestea sînt prevăzute cu o balama şi limbă cu o mică gaură, pentru fixare. Fragmentul din M. 3 e rupt din corpul brăţării.

Dacă am exclude brăţara din M. 7 a cărei încadrare cronologică după cum am văzut, ar putea fi fixată şi mai timpuriu, în cazul cînd nu am ţine seama de contextul general al necropolei, ne-ar rămîne totuşi pentru vremea mijlocie a Latênului cele două exemplare din M. 18 şi M. 3. De altfel datarea lor corespunde altor descoperiri din Transilvania cu piese similare⁴⁹.

Brăţările de la Ciumeşti fac parte din seria recent adunată şi studiată de W. Krämer, „Hohlbuckelscharnierringe mit 6—10 Buckel davon 2 am Verschlussstück“⁵⁰. Brăţară din M. 7 deşi foloseşte o singură semiovă detaşabilă, are bune asemănări cu cele două exemplare de la Saal a. d. Donau, iar piesa din M. 18 repetă foarte apropiat formele brăţărilor din M. 5 de la Straubing, ca să nu mai adăugăm analogii cu alte exemplare prezentate de autor în lista finală a articolului său⁵¹. Deoarece Krämer consideră că o parte din brăţările cu semiove fac parte din faza finală a B-ului-Reinecke, dintre care unele sînt identice cu acelea de la Ciumeşti, ar însemna că măcar unele din mormintele din necropolă ar fi databile în faza B₂-Krä-

⁴⁸ W. Kersten, *Der Beginn...*, p. 168; Lt A = 500—420; Lt B = 420 — pe la 230; Lt C — pe la 120 î.e.n.

⁴⁹ Roşka M., *Les Gaulois en Transylvanie*, fragment dintr-o brăţară cu semiove mici, multiple, de la Curtiuşeni (r. Marghita, reg. Crişana), p. 77, (fig. 15) fragmente dintr-o brăţară cu semiove mici, multiple de la Bandul de Cîmpie (r. Tg. Mureş, reg. Mureş-Autonomă Maghiară), p. 78, fig. 30. În 1965, la Dindeşti (r. Carei, reg. Mara-mureş), la un mormînt de inhumatie, datat cu fibulă de bronz de schemă Latène mijlociu, s-au găsit două brăţări cu 7 semiove, aşezate la labele picioarelor. Ambele brăţări sînt prevăzute cu un segment detaşabil, format din două semiove, cu balama şi limbă de fixare, pl. XXIV. Dorin Popescu, *Le bracelet celtique d'Uroiş, în Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 183—188. Autorul citează mai multe brăţări din R.S. Cehoslovacia şi R.P. Ungaria, de tipul cu semiove, multiple, mari şi mici. Exemplarele din Transilvania le datează în Latène C.

⁵⁰ W. Krämer, *Keltische Hohlbuckelringe...*, p. 40 şi lista brăţărilor descoperite, p. 41—42.

⁵¹ *Ibidem*, p. 40, fig. 11—12. Saal a.d. Donau; fig. 15—16, Straubing.

mer⁵². Deducția este însă puțin probabilă, deoarece atât fibulele cu piciorul legat din M. 18, cât și exemplarul de tip neo-dux din M. 6, coboară cronologia acestor complexe funerare și implicit a brățărilor cu semiove în faza C-Reinecke. Ceea ce însă nu pare neverosimil pentru Ciumești este încadrarea brățărilor de acest tip în faza preconizată de Pittioni, C₁, și anume către sfârșitul său când probabil fibule de tipul recent Dux se substituie tipului clasic cu același nume. W. Krämer, observă o răspundere și o preferință deosebită a modelului brățărilor cu semiove multiple dinspre Bavaria către est⁵³, numărul mare de astfel de brățări pe teritoriul R. S. Cehoslovacia, fiind o dovadă. În acest teritoriu o durată mai mare și o evoluție puțin sensibilă a acestei podoabe, este întrucitva posibilă. Poate și în acest sens J. Filip fixează ca dată de început a brățărilor în discuție, o vreme care este net mai târzie decât aceea preconizată — în parte — de Krämer, respectiv limita dintre secolele III—II î.e.n., stabilind totodată, maxima utilizare a acestor podoabe în tot secolul II și pînă către începutul veacului următor⁵⁴.

Brățări cu semiove, decorate cu spirale în relief. Unicul exemplar descoperit provine din M. 6/IV, (fig. 31, pl. IX). Brățara este fragmentară și constă din două semiove ce fac parte din corpul brățării și o semiovă care aparține segmentului detașabil. Un calcul matematic al diametrului brățării arată că inițial aceasta a fost formată din șase semiove, cum sînt cele mai multe exemplare din această specie. Semiova detașabilă, prevăzută cu limbă pentru fixare, putea să se fi continuat cu încă o piesă similară, formînd un segment de închidere din două bucăți, asemănător cu brățările cu semiove nedecorate de la Ciumești, sau eventual din trei bucăți, deci jumătate din brățară, cum sînt în ambele cazuri analogii destule în R. S. Cehoslovacia⁵⁵.

Ca și pentru brățările cu semiove mici, multiple, din a căror familie fac parte⁵⁶, brățările cu spirale reliefate sînt numeroase mai ales în Boemia

⁵² *Ibidem*, p. 33—37; *Idem*, *Manching II*, p. 304—306, pl. I; M. Jahn constata de asemenea că unele tipuri din seria cu semiove multiple, mici, aparțin Laténului timpuriu. Alte brățări cu semiove mai mari și mai puțin numeroase corespund însă Laténului mijlociu. *Die Kelten in Schlesien*, p. 41—43. Z. Wozniak, *Deux bracelets celtiques de Mogila* (Nova Huta), *Wiad. Arch.*, p. 230 (rezumat francez). Autorul datează un exemplar probabil cu 8 ove, primul aflat în Polonia Mică, în a doua jumătate a sec. II î.e.n.

⁵³ W. Krämer, *Keltische Hohlbuckelringe*, p. 40 și harta 2.

⁵⁴ J. Filip, *Keltové*, p. 528.

⁵⁵ *Ibidem*, Planany (Kolin). Brățări cu 6 semiove, segment din 3 semiove, pl. XXXVIII/5; Becov (Most) și Kostice (Lomasice), segment din 2 semiove, pl. XLI/12 și fig. 14; Stankovice (Zatec), segment din 3 semiove, pl. XLV/13; Ksely (2 brățări), segment din 3 semiove, pl. LVII/1 și 3; Cerhenice (Kolin) două brățări, segmente probabil cu două semiove, pl. LX/8 și 9; Novy Bydzov, segment din două semiove, pl. LXIII/7; Rajhrad, probabil segment din trei semiove, pl. LXXIV/8; Mistrin (Moravia), segment cu două semiove detașabile, pl. LXXXV/18; B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, din cimitirul de la Horny Jatov, mormîntul 398, provine o brățară cu segment detașabil format din 3 semiove. În același mormînt s-a găsit un exemplar format din 4 semiove mari, nedecorate, p. 30, pl. VIII/4—5, 7, 11.

⁵⁶ W. Krämer, *Keltische Hohlbuckelringe...*, p. 34.

și Moravia. În Slovacia și R.P. Ungaria se întâlnesc mai puține exemplare, în țara noastră, brățara de la Ciumești este deocamdată singură.

J. Filip datează „după toate probabilitățile” brățărilor de acest tip în a doua jumătate a secolului II și începutul secolului I î.e.n., ele fiind în general însoțite de fibule cu sferă mare la picior, fibule cu picior pe arc și decorată cu nodul, sferă sau disc, brățări cu semiove, brățări de lignit sau sticlă, brățări cu pseudo finigran, lanțuri de centură etc.⁵⁷.

Brățara din M. 6 de la Ciumești, însoțită de fibula miniatură de tip neo-dux, tip care după cum s-a văzut mai sus, nu face parte din inventarul însoțitor al brățărilor cu decor spiralic din R. S. Cehoslovacia, este probabil mai veche și datează către sfârșitul secolului al III-lea î.e.n.

Brățări tubulare din tablă de bronz, cu decor mamelonat. Cele patru exemplare din necropola de la Ciumești provin toate din M. 18 de înhumăție. Două brățări cu diametre mai mici se aflau pe mână stângă a scheletului (fig. 32: pl. X), două brățări mai mari s-au găsit la încheieturile picioarelor. Nu există nici o deosebire în ce privește decorul sau sistemul de închidere cu stift la brățărilor descoperite.

Datarea lor este asigurată de contextul în care s-au aflat. Cele două fibule de bronz cu piciorul prins pe arc (III și IV, fig. 28, pl. VII) și exemplarul din fier (VI) din mormânt, asigură datarea brățărilor în plin Latène C.

Brățărilor cu decor mamelonat sînt frecvente în mediile celtice dintre secolele IV—II î.e.n. În R. P. Ungaria, Il. Hunyady le constată exclusiv în faza C, de exemplu, la Gyoma, Kéménd, (Kamenin), Győr, etc.⁵⁸. În Boemia și Moravia, brățărilor de acest fel se întâlnesc la nivelul orizontului Dux, dar și mai târziu, în secolul II î.e.n.⁵⁹. În Slovacia, toate brățărilor tubulare, cu decor mamelonat provin din morminte de înhumăție. Cele mai multe exemplare sînt de la Kamenin, Horný Jatov și de la Hurbanovo Bacherov⁶⁰. Mormîntul 11 din acest cimitir conține și o fibulă de tipul găsit la Morești, databilă în secolul II î.e.n.⁶¹.

Brățări de lignit (sapropelit). Din cimitir provine o singură brățară de sapropelit din M. 18/IX, fig. 32). Brățara are o secțiune plan convexă. În interior, pe partea netedă care atinge mîna, se observă striuri de la lucru. Un număr destul de mare de astfel de brățări s-a găsit în cele opt bordeie celtice săpate în vecinătatea necropolei. Unele exemplare au aceeași sec-

⁵⁷ J. Filip, *Keltové*, p. 134—135 și 528.

⁵⁸ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 96, pl. IX—X (Kéménd) (Kamenin), pl. XXVIII/2—3 (Kósd și Regöly).

⁵⁹ J. Filip, *Keltové*, p. 527.

⁶⁰ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*, cimitirul de la Kamenin (Kéménd) (280—180 î.e.n.), mormintele cu schelet nr. 8, 11, 16, 19, pl. XXXIX/8 și 10; XL/1—2, 5—6; cimitirile de la Horný Jatov (220—120 î.e.n.), mormintele de înhumăție nr. 234 și 523, pl. IV/3—4; XII 2; cimitirul de la Hurbanovo Bacherov (170—50 î.e.n.), Mormîntul cu schelet nr. 11, pl. XXV/1—2.

⁶¹ K. Horedt, *Mittelatlänzezeitliche Siedlungen aus Siebenbürgen, Studien aus Alteuropa*, II, 1965, p. 59, fig. 8/3).

țiune plan convexă, altele au pereții laterali puțin fațetați, încît convexitatea feței exterioare este mult redusă; în sfîrșit unele brățări au o secțiune rectangulară.

Atît în așezare, cît și în contextul M. 18, brățările de lignit sînt însoțite de fibule de bronz și fier, de schemă Latène mijlociu.

În R. P. Ungaria, această categorie de brățări corespunde Latênului C⁶². J. Filip le constată în R. S. Cehoslovacia în faza recentă a orizontului Dux ca și în acela al fibulelor cu sferă pe picior, continuînd apoi în vremea fibulelor cu piciorul prin pe arc, a brățărilor cu spirale în relief, a sulitelor cu frunza lată și a vaselor cu grafit, decorate cu striuri verticale, pînă la începutul secolului I î.e.n.⁶³.

Brățară de fier. Un singur exemplar, aflat în M. 18/X. (fig. 32). Secțiune lenticulară. Exemplarul, atacat tare de rugină, nu a permis nici după restaurare constatarea vreunui decor. Datarea sa este asigurată de mediul în care s-a aflat.

Brățară de bronz, pseudo-ajurată, cu capetele „pecete“. Un exemplar remarcabil atît ca execuție, cît și în ce privește decorul, este mica brățară pseudo-ajurată, alcătuită din opt segmente rombice din același mormînt nr. 18 (fig. 32 și pl. X). Asocierea dintre lucrarea manuală a multiplelor spirale în S și tehnica de turnare a osaturii de romburi-suport, arată odată mai mult deosebita măiestrie a meșteșugarilor celți din vremea mijlocie a Latênului.

Pentru podoaba descoperită, nu cunoaștem analogii apropiate în literatura avută la dispoziție. O brățară închisă de la Mocovice (Česlav) R. S. Cehoslovacia are oarecare similitudini cu brățara de la Ciumești, în privința felului cum este turnată suita de „ochiuri“ care formează corpul piesei. Lipsesc însă spiralele decorative, suprapuse⁶⁴.

Datarea brățării M. 18, este aceea a brățărilor cu capetele „pecete“ tîrzii, respectiv Latène C-Reinecke, cum dealtfel arată întregul complex funerar.

Brățări de bronz cu patru semiove. Singurele exemplare de la Ciumești provin din M. 19 de incineratie (VI și VII, fig. 33, pl. X). Tipul lor, prevăzut cu o semiovă detașabilă, cu limbă și balama de fixare, este foarte răspîndit, mai ales în R. S. Cehoslovacia, unde sînt frecvente, dar și în restul Europei centrale și chiar în vest, în regiunea Marnei⁶⁵.

Krämer le asează la finele evoluției brățărilor cu ove multiple, dar acestea sînt încă contemporane în multe complexe din Cehoslovacia cu seria brățărilor cu ove mici, multiple, în plin secol II și chiar la începutul veacului următor⁶⁶.

⁶² Il. Hunyady, *Kelták*, p. 97. —

⁶³ J. Filip, *Keltové*, p. 530.

⁶⁴ *Ibidem*, pl. LXIV/9.

⁶⁵ J. Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, t. IV. *Seconde âge de Fer ou époque de La Tène*, 1927, p. 729.

⁶⁶ J. Filip, *Keltové*, p. 528—529.

În Transilvania se cunosc nouă descoperiri cu astfel de brățări, toate provenind din cimitire întimplător sau parțial cercetate. Datarea lor este Latène C⁶⁷. În cazul brățărilor de la Ciumești, încadrarea lor cronologică este aceeași, deoarece cele două fibule cu picior prins pe arc din M. 19, aparțin Latênului mijlociu (C. 2).

Brățară închisă de bronz, cu placă decorativă. Brățară fragmentară găsită în zona mormintului de incinerare în urnă nr. 25, este un exemplar mai puțin întilnit în categoria brățărilor celtice (fig. 33). Eventual, folosirea emailului în cupele adânci ale plăcii rectangulare și a nodozităților laterale, ne dă totuși indiciul că plasarea în timp a brățării în Latène C, este posibilă. În acest sens pledează și forma bitronconică, decorată cu striuri sub gît a urnei și catarama în formă de sulită, aflată în perimetrul mormintului⁶⁸.

Brățara pseudo-torsionată cu capete „pecete”. Brățara (nr. inv. 7553, (fig. 33, pl. X) recuperată înainte de 1962 din necropolă, este tipologic susceptibilă de o încadrare mai timpurie, respectiv „Frühlatènezeit” după M. Jahn⁶⁹, B₂, după W. Krämer⁷⁰. Il. Hunyady constată în Ungaria un grup de brățări cu capetele „pecete”, în secolul IV î.e.n., altul, mai recent, ce se încadrează în Latène C, în general cu corpul brățărilor nedecorate. La exemplele mai vechi capetele „pecete” sînt mici, dar evoluiază într-o fază mai nouă, mărindu-se⁷¹. Tot în Latênul de mijloc se plasează brățărilor perlate, de asemenea, cu extremitățile terminate în „pecete”, cum este exemplarul din mormîntul de incinerare de la Dezmir⁷².

În R. S. Cehoslovacia, brățărilor și inelele cu capetele „pecete”, corespund orizontului Dux, dar au o dezvoltare și mai tîrzie indiferent de decor și dimensiunea capetelor. Ele evoluiază în paralel cu torquesul cu capetele „pecete”, fibulele cu sferă la picior sau cu piciorul prins pe arc. J. Filip, constată dispariția lor către sfîrșitul secolului II î.e.n.⁷³.

Exemplarul nostru, nu are o analogie exactă în privința decorului⁷⁴. În orice caz forma capetelor corespunde mai ales acelor a brățărilor din Cehoslovacia, din faza Dux recentă, ceea ce ar însemna sfîrșitul secolului III. începutul veacului următor î.e.n.⁷⁵.

⁶⁷ Dorin Popescu, *Le bracelet celtique d'Uroi*, p. 184—185. Dintre brățărilor cu 4 semiove cea mai veche pare să fie exemplarul fragmentar de la Dipsa, I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 181—182; Dorin Popescu, *Le bracelet celtique...*, p. 188; K. Horedt, *Zwei keltische Grabfunde aus Siebenbürgen*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 199—200.

⁶⁸ W. v. Jenny, *Latènezeitliche Grabfunde aus Dalja (Slawonien)* în *PZ*, 23, 1932, p. 238, fig. 1/3; Il. Hunyady, *Kelták*, p. 104.

⁶⁹ M. Jahn, *Die Kelten in Schlesien*, pl. III/1—5.

⁷⁰ W. Krämer, *Manching II*, tabela I.

⁷¹ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 88—90.

⁷² I. H. Crișan, *Morminte inedite din sec. III. î.e.n.*, p. 92, fig. 3/1, pl. II/15.

⁷³ J. Filip, *Keltové*, p. 527 și 538.

⁷⁴ O brățară cu capetele „pecete” și corpul în torsadă în Oppidum des Pennes, lângă Marsilia. J. Déchelette, *Manuel d'Archéologie...*, IV, p. 730, fig. 519/5. Așezarea celtică de lângă Marsilia datează de la începutul secolului III î.e.n. (Déchelette. p. 510).

⁷⁵ J. Filip, *Keltové*, p. 527 și 531.

Brățara spiralică din sîrmă de bronz. Exemplarul (nr. inv. 7542, fig. 33, pl. X) aflat în cimitir înainte de 1962, este atipic și nu poate fi datat decît în funcție de contextul general al necropolei de la Ciumești.

Brățară de sticlă cu proeminențe. Un singur exemplar, aflat în M. 28 III, fig. 33, pl. X). Brățara deși este deformată și în parte decolorată de arderea suferită, păstrează descifrabil caracterele sale specifice pentru a fi încadrată în seria de brățări pe care Thea Haevernick le datează Latène C⁷⁶. Un exemplar apropiat și bine păstrat, între numeroasele brățări de acest fel, din teritoriile celtice, s-a găsit la Macsola (Munkács) R.P. Ungaria. Datarea sa este Latène C⁷⁷.

Inel tresat din sîrmă de bronz. Exemplar aflat la un mormînt de inhumație, înainte de 1962 (fig. 33, pl. X). Tehnica de execuție a împletiturii și aplicarea spiralelor în S culcat, nu este străină de epoca mijlocie a Latênului. Fără comparații exacte, dar în același fel executate volutele spiralelor sînt exemplarele de la Bougé-Chambalud (Isère) și de la Münsingen⁷⁸.

Lanțuri de bronz și fier de la centuri și coliere de femei. Majoritatea pieselor provin din mormintele de incinerație în groapă (M. 6, 11, 19, 28, 29, 36).. Sînt arse și fragmentare. Singurele exemplare din mormîntul de inhumație s-au aflat în M. 18.

Din M. 28 provin șapte fragmente dintr-un lanț de centură de bronz (II, fig. 34, pl. XI), dintre care trei verigi mari sînt prinse între ele cu ineluse duble din sîrmă.

Deobicei acest tip (seria III-Filip)⁷⁹, se termină cu capete masive, emailate, cu reprezentări animaliere. Un lanț găsit la Charvátý (Olomouc)⁸⁰, ne sugerează cam cum va fi arătat lanțul de briu din M. 28, înainte de a fi ars și îmbucățit.

Resturile unor tăblițe, verigi și bastonașe de bronz găsite în M. 11 (IV, fig. 34, pl. XI), ne documentează un alt tip de lanț de centură asemănător întrucîtva cu exemplarele de la Valea lui Mihai (com. Săcuieni, r. Marghita, reg. Crișana)⁸¹ și Vețel⁸² (r. Ilia, reg. Hunedoara) și de la Bo-

⁷⁶ Th. E. Haevernick, *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland*, Bonn, 1960. Brățara de la Ciumești face parte din grupa 14—Haevernick „Armringe mit Knotengruppen, drei Reihen von seinen Spitzknotengruppen“. Exemplarele apropiate la Niederwischtrach, pl. 11, nr. 14, 9; Bulhany-Mikulov (Moravia), pl. 12, 14, 84.

⁷⁷ Il Hunyady *Kelták*, pl. XXXII/2.

⁷⁸ J. Déchelette, *Manuel d'Archéologie...* IV, p. 771—772, fig. 544/1,3.

⁷⁹ J. Filip, *Keltové*, p. 152 și 534. Din aceeași serie dar cu inelele lucrate din tablă de bronz și prinse în cruce, la Libceves (Bilan), pl. XXVIII/1 și XXVIII/4. Becov (Most) pl. XLI/4; Ksely (Horný Ksely), pl. LVII/2.

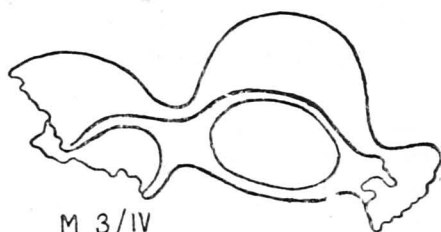
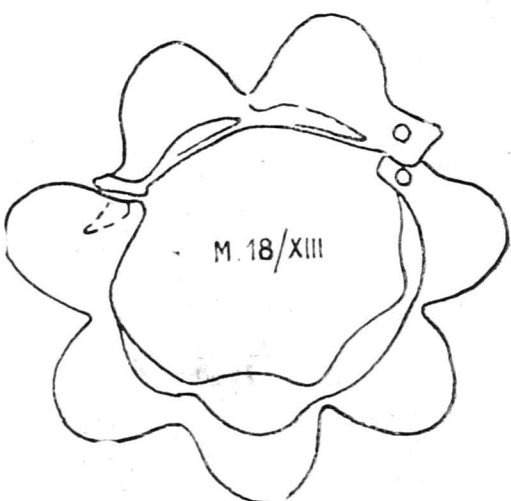
⁸⁰ *Ibidem*, pl. XCI/2.

⁸¹ Roska M., *Les Gaulois en Transylvanie*, p. 58, fig. 18/3.

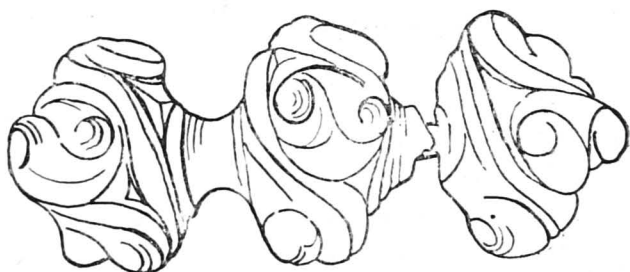
⁸² Idem. *Erdély Régészeti Repertoriuma I*. Cluj 1942, p. 304, fig. 366/a—b.

M 7/I

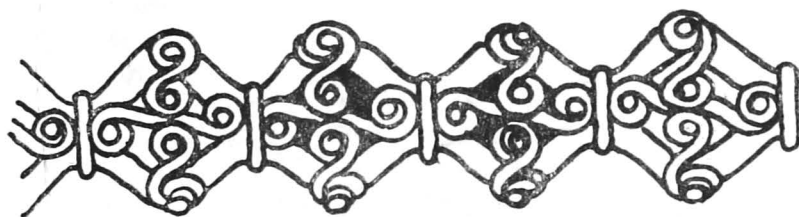
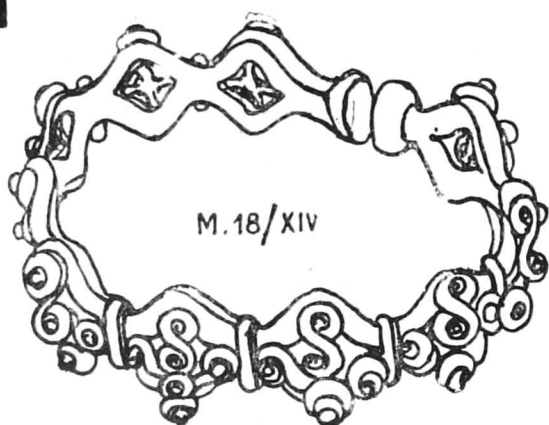
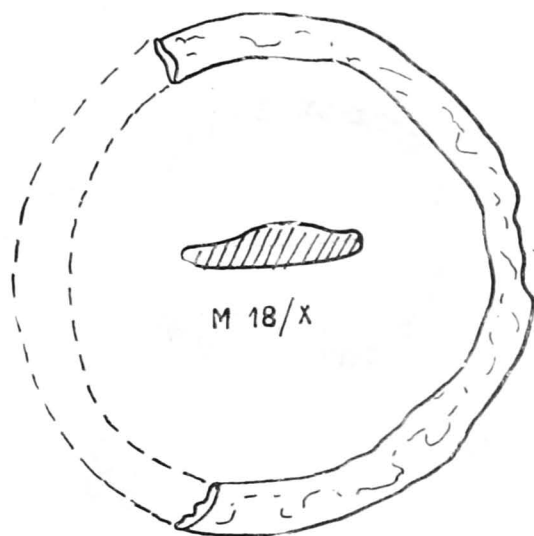
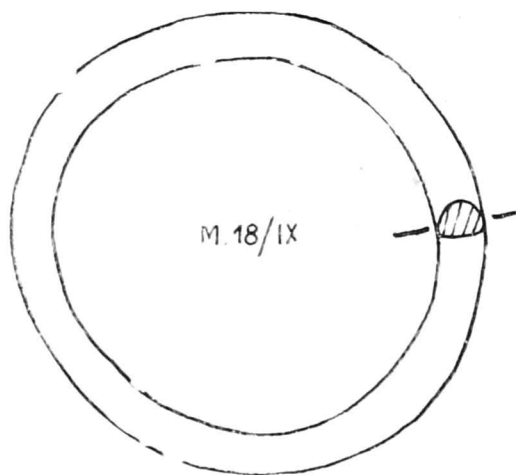
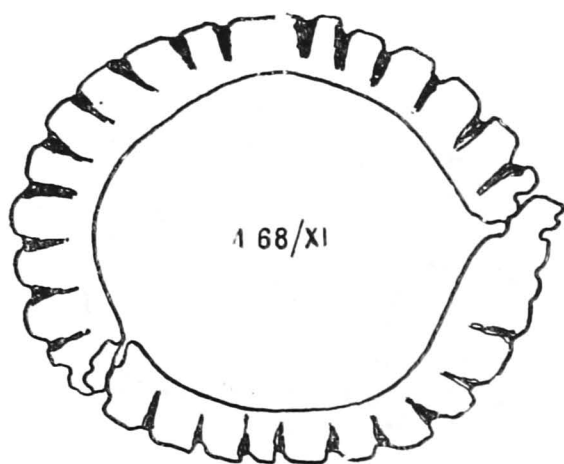
M 3/IV

M.6/IV

Fig. 31.

M. 18/XIV

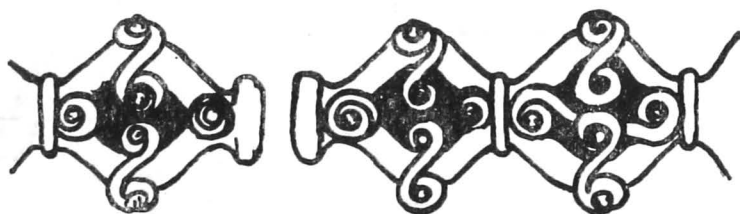

Fig. 32.

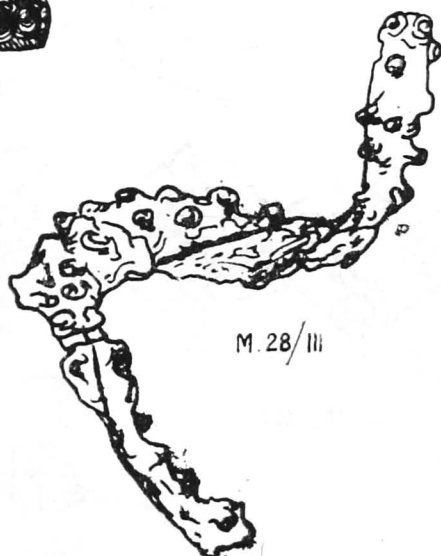
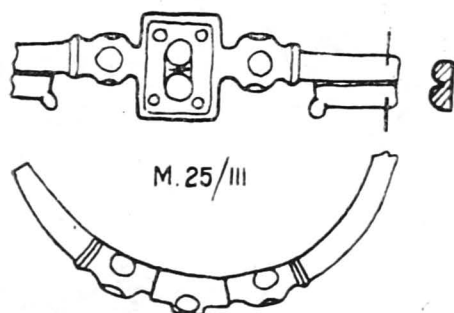
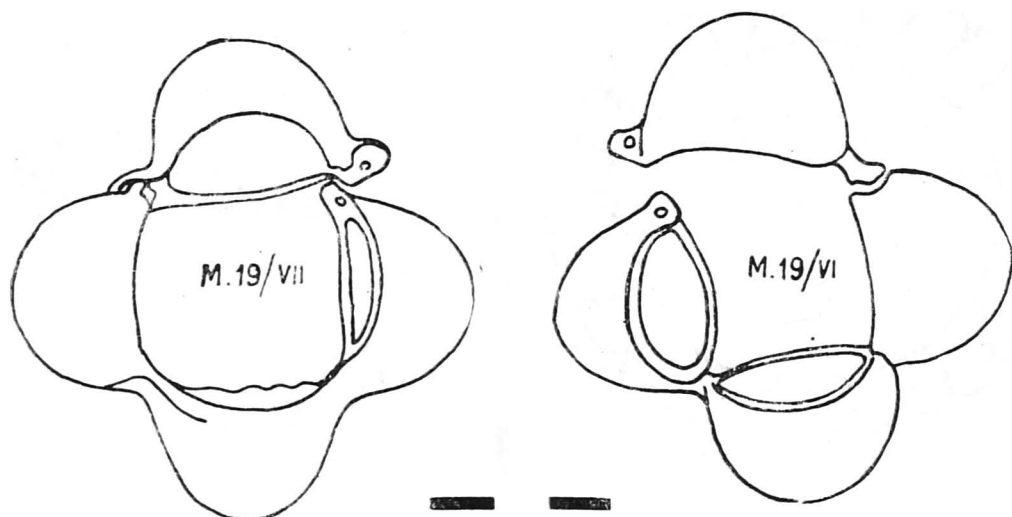

Fig 33.

csárlapujtó, R. P. Ungaria⁸³. Lanțul constă dintr-o serie de plăci subțiri, rectangulare cu colțurile tăiate, care sînt prinse de verigi mari. De aceleași verigi atîrnă cîte un bastonaș pandantiv. Acestea din urmă sînt decorate, ca și plăcile, cu cerculețe adîncite cu punct central. Probabil că extremitățile centurii se terminau, de asemenea, în capete de animal. De la Lenesice (Louny) și Tvrsice (Zatec), în Boemia, provin două lanțuri de brîu (seria III, Filip), de a căror verigi mai atîrnă cîte un pandantiv în formă de bastonaș⁸⁴.

Din M. 6 (II) și 29 (II), (fig. 34, pl. XI), provin cîteva astfel de pandantive bastonașe dar care sînt prinse printr-un mic inel și o sponcă, de cîte un timpan. Toate aceste pandantive sînt din fier. Pieseile găsite aveau desigur o utilitate vestimentară, dar probabil nu aparțineau unor lanțuri de centură.

În M. 19 (V și Vb) (fig. 35) și M. 36 (fig. 35), s-au găsit încă cîteva mici fragmente din inelele unor lanțuri de brîu, din fier. Fragmentele din M. 19, cu inelele prinse în cruce, mari, altele mai mici, aparțineau la două lanțuri diferite. Inelele brîului din M. 36, au un aspect deosebit în sensul că nu sînt ca de obicei rotunde, ci au o formă turtit-alungită cu un vîrf ascuțit; prinderea între inele se face însă normal.

Lanțul de brîu găsit în regiunea unde se afla bazinul scheletului măcinat din M. 18/VIII (fig. 35), deși întreg, era atît de atacat de rugină încît nu s-au putut aduna decît un număr de fragmente aproape informe. După restaurare s-a putut vedea la cîteva fragmente că lanțul era format din mici inele rotunde, prinse în cruce. O extremitate a lanțului se termina într-un prinzător cu buton aplatizat, cu corpul alungit și arcuit, dar nedecorat. Partea opusă era prevăzută cu o verigă-cheutoare pentru fixare.

Cele 14 fragmente de fier lucrate prin răsucire, ce formează mai multe segmente terminate cu o ureche pentru articularea între ele, aflate tot în M. 18/V (fig. 35), nu aparțin unei centuri, ci fac parte dintr-un colier care atîrna la pieptul înhumatei. Tehnica de lucru a segmentelor care formează colierul este întrucîtva asemănătoare cu unele prinzători de sabie, tipice Latênului C. Răsucirea segmentelor colierului din M. 18 este însă mai deasă și nu sînt aplatizate prin batere ca prinzătoarele de sabie din M. 9. Cîteva exemple dar tot de la lanțuri de centură, se cunosc la Horny Jatov⁸⁵.

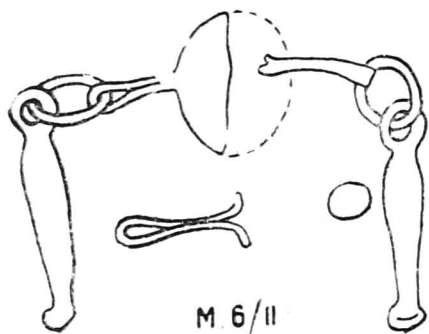
Datarea fragmentelor de lanțuri de centură și coliere în cadrul cimitirului este asigurată de contextele funerare unde acestea s-au găsit. Încadrarea lor este deci sigură în cuprinsul Latênului C, poate mai vechi în M. 6 și 18 (sfîrșitul secolului III — începutul secolului II) mai recentă în M. 11, 19, 28 (secolul II î.e.n.).

Limbi de curea. Toate exemplarele aflate în cimitir (M. 3 de incinerare în groapă, VII și VII b; M. 25 de incinerare în urnă, IV) (fig. 35, pl. XI),

⁸³ Il. Hunyadi, *Kelták*, pl. XXXIV/7.

⁸⁴ J. Filip, *Keltové*, Lenesice, pl. XLII/4—5; Vrsice, pl. XLII/12.

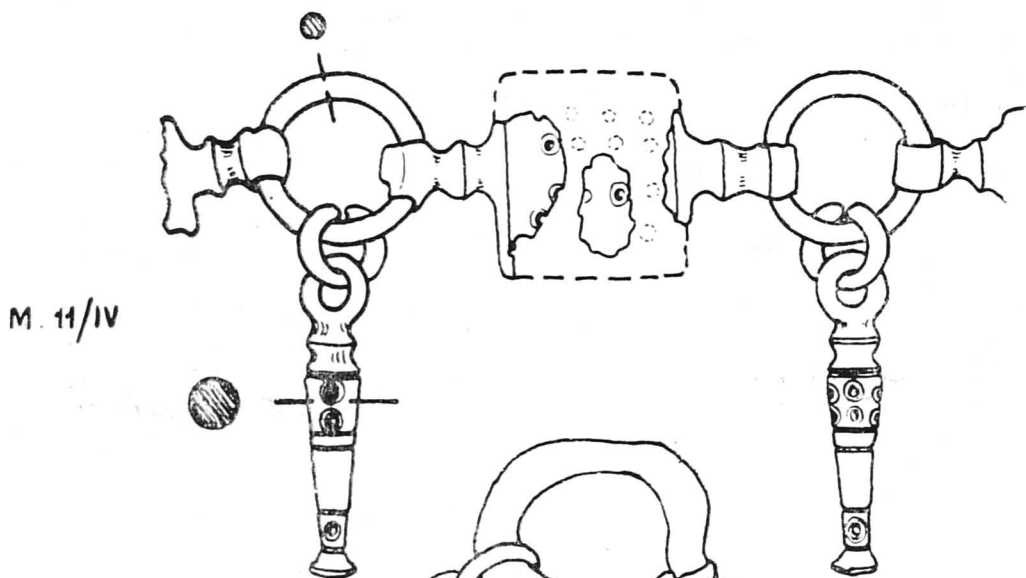
⁸⁵ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*.. M. 111, fig. 5/14, M. 460, fig. 5/11—12.

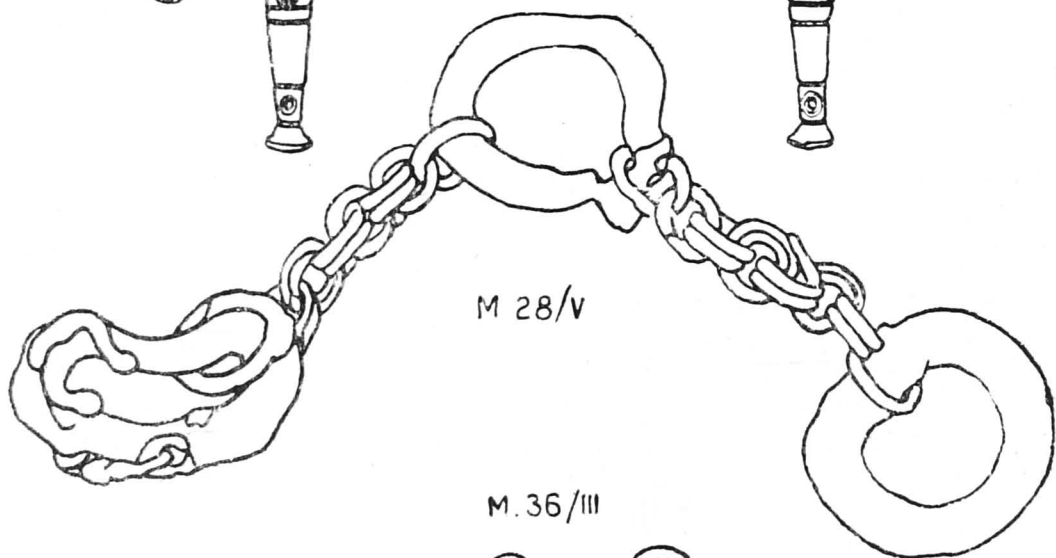
M. 6/II

M. 29/II

M. 11/IV

M. 28/V

M. 36/III

Fig. 34.

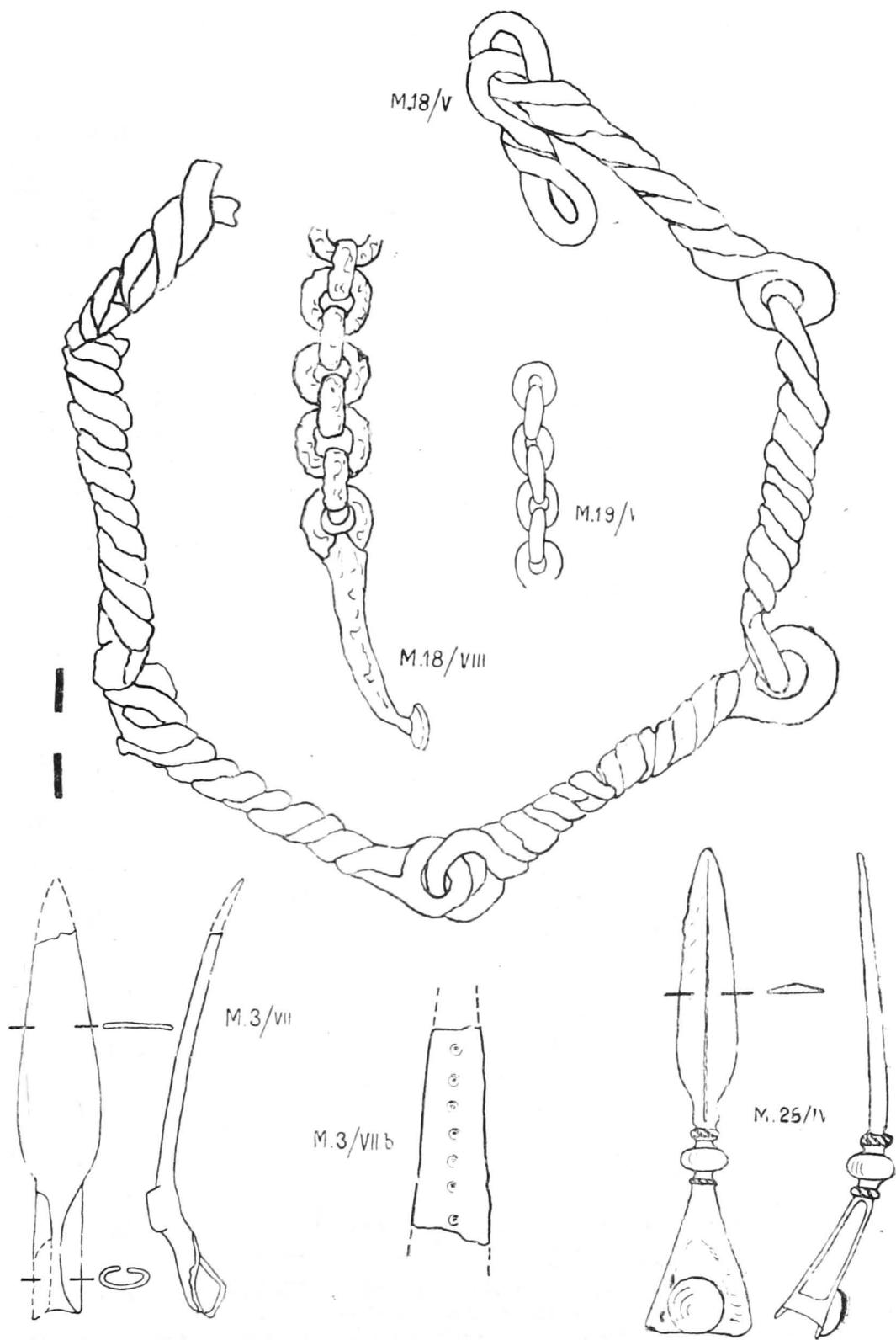

Fig. 35.

lucrate în fier și bronz, au o formă de sulită cu frunza subțire, alungită. Profilul lor este arcuit deoarece erau așezate la brîu.

Analogii pentru acest tip de limbă de curea ne sînt cunoscute în Slavonia la Dalja⁸⁶, la Kupinovo (Zagreb), Zalaba (Muzeul Léva) și din R. P. Ungaria, la Kősd, mormîntul 10⁸⁷. Exemplarul din M. 25 are cele mai bune analogii cu limbile de curea de la Kősd și de la Kupinovo⁸⁸.

Pentru fragmentul VII b din M. 3 cu puncte reliefat „au repoussé”, nu cunoaștem asemănări.

Datarea acestor obiecte vestimentare este în general tîrzie în cuprinsul Latênului C. Descoperirea de la Dalja se plasează spre sfîrșitul secolului II î.e.n.⁸⁹, acelea din R. P. Ungaria aparțin aceluiași secol⁹⁰. Tradiția acestor ustensile vestimentare se transmite pînă tîrziu în Polonia, în medii vandalice, secolul III e.n.⁹¹.

Arme. În cimitir nu s-au găsit decît trei morminte de războinici.

Dacă excludem mormîntul cu coif, găsit înainte de campania de săpături din 1962 și căruia i se dedică un studiu special, rămîn incinerările în groapă nr. 9 și 12, ambele aflate în 1964. Neîndoios că dintre aceste două, primul este cu mult mai bogat și variat: o sabie cu teacă și lanțurile sale de prindere (V), (fig. 13, pl. XIII), sulită (VI), umbo de scut (VII), un cuțit (III), (fig. 12, pl. XIV), în afară de fibula obligatorie, de un polonic pentru turnat metal (fig. 11), numeroase vase de ofrandă. M. 12 nu conținea decît o sabie cu teacă decorată (II) (fig. 13, pl. XIII), o fibulă și cîteva vase, (fig. 15).

Săbiile. Ambele exemplare sînt acoperite cu un strat dens de rugină care a fixat, totodată și o apreciazabilă cantitate de oase arse pe minerele săbiilor și fețele tecilor. După tratarea și restaurarea acestora, desigur s-au putut constata unele detalii (cîteva la raze X), dar nu totdeauna suficiente. Totuși cunoașterea în amănunt a detaliilor de construcție și decor sînt foarte de dorit atît pentru înserarea lor tipologică, cit și pentru obținerea unor date cronologice mai restrînse. Din excelentul studiu tipologic a lui José Maria de Navarro, publicat acum cîteva ani despre tecile de sabie de la La Tène⁹², reiese cu prisosință necesitatea cunoașterii acestor detalii. În consecință, deși unele date privitor la cele două săbii au fost expuse la descrierea complexelor funerare din care acestea fac parte, vom reveni cu un plus de precizări asupra unor detalii care în cazul de față prielujuiesc unele încadrări tipologice și cronologice mai sensibile.

Despre săbiile propriu-zise, din cauză că sînt introduse în teci și ru-

⁸⁶ W. v. Jenny, *Latènezeitliche Grabfunde*., p. 231, fig. 1/3.

⁸⁷ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 104, pl. XXXIII/10—13.

⁸⁸ *Ibidem*, pl. XXXIII/10 și 13.

⁸⁹ W. v. Jenny, *Latènezeitliche Grabfunde*., datează descoperirea de la Dalja la sfîrșitul secolului II î.e.n., Il. Hunyady, *Kelták*, p. 104, în secolul II—I î.e.n.

⁹⁰ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 104.

⁹¹ Th. Zurowski, *Report on the 1957 excavation of Barrows at Szurpyty, the Siervelki District*, in *Wiadom. Archeolog*, XXVII/1961, pl. XIII 7.

⁹² José Maria de Navarro, *Zu einigen Schwertscheiden aus la Tène*, 40 *BerRGK*, 1959, p. 79—118, pl. 1—23.

ginite acolo, nu se poate spune prea mult. Tijele minereilor, pătrate în secțiune, se termină fie printr-un buton paralelipipedic, neregulat (M. 12), fie printr-un buton aplatizat cu o floare de cui (M. 9). Partea lor inferioară, transformată în lamă, cu secțiune lentiliformă, are un contur în formă de clopot, similar cu buza îngroșată a tecii în care se introduce.

Fața tecii care era ținută spre corp, este la ambele exemplare prevăzută sub buza sa îngroșată cu o urechiușă și butoni de prindere (căzuți la sabia M. 9). Urechiușele sînt scunde și late, ceea ce indică un caracter de epocă mai recentă⁹³. Buza îngroșată a tecilor, cu același profil campaniform ca și creasta lamelor de sabie, au concavitatea clopotului puțin accentuată (mai ales la sabia din M. 12), indiciu, de asemenea, pentru o vreme mai târzie⁹⁴.

Deși foarte acoperită de rugină, la capătul tecii de sabie din M. 9 se observă rama îngroșată cu slab profil cordiform în V al buterolei. Marginile sale se ridică în sus pe teacă formînd 2 muchii subțiri, reliefate, care se unesc, la 19 cm de vârful buterolei, într-o baghetă transversală, reliefată, peste lățimea tecii⁹⁵. În multe cazuri extremitățile marginale ale buterolei se termină în capete de păsări sau dragoni, sau mai rar în bară transversală ori mici rotundități. Ultimele două tipuri au o tradiție mai veche în Laténul mijlociu ca și tipul buterolei cu brațele prelungite pe teacă⁹⁶.

Buterola de la teaca săbiei din M. 12, era deplasată în mormînt de la locul său inițial, (fig. 15, pl. III 3,5). Tipul său este de asemenea în formă de inimă și în V, are însă brațele scurte ce se prindeau numai la cîțiva centimetri de capătul tecii. J. M. de Navarro atribuie acestor buterole scurte o epocă tîrzie în cadrul Laténului mijlociu⁹⁷.

Fetele exterioare ale tecilor adică acelea care se vedeau cînd erau purtate la centură, sînt de multe ori decorate. Teaca săbiei din M. 12 este și ea ornamentată, dar numai sub buza sa îngroșată. Decorul realizat în tehnica gravării, constă din 3 cercuri inegale, suprapuse, înconjurate de S-uri și triscele. La dreapta cercului mare se observă vag unele linii adîncite dar care din cauza ruginii și oaselor lipite, nu se pot descifra. În concavitatea buzei se află două „S” afrontate (fig. 13, pl. XIII). Motivul ornamental deși simplu nu prea cunoaște analogii. Cele mai frecvente motive dintr-o vreme mai timpurie a Laténului mijlociu sînt acelea cu capete stilizate de pasăre și dragoni (⁹⁸). Recent, în 1965 într-un nou cimitir celtic, în curs de cercetare, din comuna Sanislău, r. Carei, reg. Maramureș, s-a găsit într-un mormînt parțial distrus, o sabie cu teaca sa fragmentară. Teaca prevăzută cu creastă mediană era decorată sub buză cu doi dragoni afrontați⁹⁹.

⁹³ *Ibidem*, p. 83—84.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 84—85.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 88, pl. 10/4 b; pl. 4/2 b.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 87.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 87.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 95 și urm.

⁹⁹ J. M. de Navarro, observă că prezența crestei mediane pe teacă este rară pe săbiile Laténului mijlociu și reprezintă o tradiție din Laténul timpuriu, ca de altfel și apariția în dreapta și stînga medianei a capetelor de dragoni afrontați, p. 91 și 95—96

Fata ce se vedea la cealaltă teacă de sabie din M. 9 nu pare să fi fost decorată. În masa de rugină se vede doar un buton reliefat care este plasat în concavitatea buzei.

Tehnica chagrinajului care adesea este folosită pe tecile din Latènul mijlociu, nu se poate observa tot din cauza ruginei. În orice caz, pe o porțiune cam de 10 cm mai curată ce se păstrează pe fața dinspre corp a tecii săbiei din M. 9, nu se constată nici o urmă de mici adâncituri, decor care se folosește adesea în tehnica chagrinajului.

Un element care pare să fie neobișnuit la săbiile din necropolă și ar indica tot un caracter arhaizant al acestora, este lățimea exagerată a tecilor (M. 9 = 0,064; M. 12 = 0,066 m). J. M. Navarro citează doar un singur exemplar la La Tène care atinge 0,057 m lățime¹⁰⁰.

Toate caracterelor specifice ale celor două săbii de la Ciumești ne asigură în mod cert datarea lor în plin Latène C. După autorul menționat mai sus, tipul scurt al buterolei și profilul nu prea accentuat al gurii de teacă de la sabia din M. 12, indică însă o vreme mai recentă decât la celălalt exemplar din M. 9, care datorită buterolei sale cu laturele alungite, s-ar situa între etapa anterioară. Cât de veche poate fi această etapă nu ne mai poate spune tipologia acestor săbii, ci evident, celelalte obiecte de inventar din morminte, dintre care în primul rând este de menționat fibula de bronz cu piciorul prins pe arc și prevăzută cu o sferă. Datarea sa precizată și mai înainte, nu poate fi ușor deplasată mai timpuriu de secolul II î.e.n., fie folosindu-ne de cronologia mai ridicată germană, fie de aceea mai coborită, stabilită de J. Filip. În acest caz este de admis că persistența unor caractere arhaice din Latènul timpuriu se manifestă încă în a doua parte a Latènului C. Reinecke, nu numai la brățările cu semiove multiple și acelea cu capete în pecete, dar și la săbiile de tipul curent.

În țara noastră se cunosc destule săbii celtice. În afară de exemplarele din Oltenia care aparțin de grupul scordisco-iliric¹⁰¹ și al unui exemplar menționat de P. Reinecke ce provine din Moldova¹⁰², restul săbiilor aflate sînt din Transilvania. Din Latènul B-C nu se cunoaște deocamdată decât lama de sabie și buterola tecii din mormîntul cu coif de la Silivas¹⁰³. Alte descoperiri, de la Sintion (Muzeul Aiud) și Săcuieni (r. Marghita, reg. Crișana) ca și exemplarul de la Aiud, via Winkler, au fost atribuite greșit de

¹⁰⁰ *Ibidem.* p. 106, pl. 20/2a—2b. Exemplarul este păstrat în muzeul din Neunburg. Fața dinspre corp a tecii are buterola cu marginile prelungite care se încheie cu o bară transversală reliefată ca la sabia de la Ciumești, ca la alt exemplar aflat la Cluj (Roska M., *Les Gaulois...*, p. 60, fig. 24), și altul la Bandul de Cîmpie (St. Kovács, *Dolg.* VI, 1913, fig. 7/9).

¹⁰¹ V. Părvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 505—506; I. Nestor, *Der Stand.*, p. 155—156; C. S. Nicolăescu-Plopșor *Antiquités celtiques en Oltenie, répertoire*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 17—33, pl. I—V.

¹⁰² I. Nestor, *Der Stand.*, p. 156, nota 646.

¹⁰³ M. Roska, *Keltische Grab von Siebenbürgen*, în *PZ.* XVI, 1925, p. 210—212; I. Nestor, *Der Stand.*, p. 153, nota 632.

M. Roška, Laténului timpuriu¹⁰⁴, ele aparținând Laténului C. Restul exemplarelor de peste 20 la număr au fost aflate întâmplător sau în contexte închise, atât la sud, cât și la nord de Mureș¹⁰⁵.

Comparativ cu numărul apreciabil de săbii aflate în Transilvania, lanțurile de care se atârneau săbiile pentru a fi prinse la briu, sînt foarte puține. În afară de lanțul lung, răsucit, în opturi de la Jucul de Sus¹⁰⁶, acelea de la Dezmir, Dipsa¹⁰⁷ și alte două exemplare complete aflate cu săbiile lor la Sanislău, nu se cunoaște decît exemplarul complet — lanț scurt cu inele la capete, lanț lung cu inel și buton de prindere — din M. 9 de la Ciumești (fig. 13, pl. XIII). Ambele lanțuri de aici reprezintă un tip intermediar între acelea formate din inele simple sau în opturi răsucite, de gen Jucul¹⁰⁸ și tipul Neunkirchen, format din inele răsucite, aplatizate prin batre și decorate pe una din fețe cu mici adîncituri¹⁰⁹. Caspart, apoi Pittioni consideră că lanțurile de sabie de la Neunkirchen (C₂)¹¹⁰, au bune paralele în mediile germanice, teutone și cîmbre și deci se datează spre sfîrșitul secolului II î.e.n.¹¹¹.

¹⁰⁴ Pentru Sintion și Săcuieni (r. Marghita, reg. Crișana), cf. M. Roška, *Les Gaulois...*, p. 79. Pentru Aiud, via Winkler, *Keltische Gräbe bei Nagyenyed*, în *Dolg Szeged*, V, 1929, p. 82—89. Pentru rectificare, I. Nestor, *Der Stand*, p. 154 și nota 634.

¹⁰⁵ Date luate din V. Părvan, *Getica*; I. Nestor, *Der Stand*; M. Roška, *Repertorium și Les Gaulois en Transylvanie*; Il. Hunyady, *Kelták, a Kárpátmedencében* (lélétanyog), în *Régészeti Füzetek*, 2, 1957; C. Daicoviciu, *Cetatea de la Piatra Roșie*, 1954; Aiud (r. Aiud, reg. Cluj). O sabie din via Winkler, trei săbii aflate în cimitirul Örhagy; *Apahida*, r. Cluj, reg. Cluj). O sabie și umbo de scut în M. 7; Bandul de Cimpie (r. Tg. Mureș, reg. Mureș, resturi dintr-o sabie cu teacă; Căpari (r. Năsăud, reg. Cluj), fragment de sabie, fibulă Latène II tîrzie, fragmente dintr-un kantharos hellenistic; Cluj (reg. Cluj), sabie cu teacă, tip Ciumești M. 9; Craiva (r. Alba, reg. Hunedoara), 3 fragmente de săbii, Cristuru Săcuiesc (r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară), o sabie și lăncie dintr-un mormînt cu car; Ciumești (r. Carei, reg. Maramureș), săbii aflate în M. 9 și 12; Dezmir, oraș Cluj (I. H. Crișan, *Morminte din sec. III*, p. 99, pl. II/17, pl. III/17); Jucul de Sus, (r. Gherla, reg. Cluj), lanț lung de atîrnat sabia; Mosna (r. Mediaș, reg. Brașov), o sabie (Muzeul Mediaș); Pecica (r. Arad, reg. Banat), o sabie cu teacă; Piatra Roșie r. Deva, reg. Hunedoara); Sanislău (r. Carei, reg. Maramureș); 3 săbii dintre care două fragmentare. Exemplarul întreg cu resturi de la teaca sa. Două săbii au lanțuri de fixare. Săpături VI. Zirra 1965; (Sintion, r. Oradea, reg. Crișana); sabie datată greșit Latène I (Muzeul Aiud); Săcuieni (r. Marghita, reg. Crișana) sabie datată greșit, Latène I; Transilvania, sabie cu teacă decorată cu dragoni stilizați, frontați. Între capetele lor mediană reliefată. (Muzeul Brukenthal).

¹⁰⁶ Orosz M., *AE*, 1912 p. 171—172.

¹⁰⁷ I. H. Crișan, *Morminte din sec. III*, p. 98, pl. II, 10, 14 și pl. III 5; K. Horedt, *Zwei Keltische Grabfunde*, p. 198, fig. 5/6.

¹⁰⁸ Verigile răsucite ale lanțului de la Jucul de Sus sînt decorate cu puncte adîncite. Acest decor este caracteristic mai ales pe lanțurile aplatizate de tip Neunkirchen. Din mormîntul de la Jucul de Sus provine și o brătară cu patru semiove.

¹⁰⁹ J. Caspart, *Ein Gräbertfeld in Neunkirchen* (M. 2, p. 44, fig. 5/1—2); Il. Hunyady, *Kelták*, lanțuri similare la Aka, Nagykató și Kupinovo, pl. XI 1, LII/3—4.

¹¹⁰ Este interesant de observat că buterola tecii de sabie din M. 2 de la Neunkirchen, este cu brațele alungite, adică similară cu aceea de la Ciumești, M. 9. Prin urmare caracterul arhaic al buterolelor lungi constatate de Navarro, este îndelung persistent și în cuprinsul Laténului C₂. J. Caspart, *op. cit.*, p. 44, fig. IV/1.

¹¹¹ J. Gaspart, *op. cit.* p. 52; R. Pittioni, *La Tène in Niederösterreich*, p. 47 și 115—116.

Lanțul lung de la Ciumești, de asemenea, aplatizat prin ciocănire, are ambele fețe foarte asemănătoare cu partea dorsală a exemplarului de la Neunkirchen¹¹², ceea ce ar însemna că tipologic ar fi mai aproape de acesta decât de lanțul de la Jucul de Sus. Este însă foarte probabil că ambele tipuri coexistă în anumită perioadă a Latênului C¹¹³. Din cimitirul de la Sanislău, necropolă cu un context funerar în genere mai recent decât acela de la Ciumești, provine de exemplu, un lanț de sabie de tip Jucul, dar care nu este nici aplatizat, nici decorat cu adâncituri mici (pl. XXV).

Suliță și cōlcii de suliță. Din M. 9 provine unica suliță aflată în tot cimitirul în timpul săpăturilor (fig. 12, pl. XIV). Un alt exemplar este atribuit mormîntului cu coif, încît este publicat separat¹¹⁴ (cf. și pl. XII). Exemplarul din mormîntul amintit, în formă de foaie de salcie este comun în complexele tîrzii Latène C¹¹⁵. În R.S. Cehoslovacia corespunde epocii sulițelor cu foaia lată și plată, de dimensiuni mari, cu lanțurile de sabie aplatizate și decorate cu mici adâncituri, cu fibulele prevăzute la picior cu sferă mare¹¹⁶. Descoperirile de la Sanislău confirmă perfect acest raport. Aici sînt prezente sulițe de genul aflat la Ciumești dar și acelea cu foaia lată și plată, și fibulă cu sferă mare la picior (pl. XXV).

Călcîiul de suliță este găsit întîmplător în aria necropolei. Provine desigur dintr-un mormînt distrus (fig. 13). Tipul său în formă de con este comun întregului Latène mijlociu.

Umbo de scut. Un singur exemplar, de asemenea, descoperit în M. 9 (fig. 12, pl. XIV). Tipul său, cu creastă mediană longitudinală și plăci de fixare triunghiulare, face parte din seriile tîrzii Latène C, uneori contemporane, altele anterior umboului cu plăcile de fixare trapezoidale¹¹⁷. Găurile pentru nituri, cu ajutorul cărora umbo-ul se prindea de discul de lemn al scutului, sînt date la exemplarul de la Ciumești în cuprinsul plăcilor de fixare, deci mai simplu decât la frumoasele exemplare de la Neunkirchen¹¹⁸, Iwanovice¹¹⁹ și Szob¹²⁰. J. Filip datează seria de umbo-uri cu plăci triunghiulare, la sfîrșitul Latênului II, adică vremea lanțurilor de sabie, aplatizate și punctate¹²¹. Il. Hunyady, plasează tipul cu plăci triun-

¹¹² J. Caspart, *op. cit.*, p. 44, fig. VI/1—2

¹¹³ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 118.

¹¹⁴ M. Rusu, și O. Bandula, *Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, (sub tipar).

¹¹⁵ În Transilvania, sulița din M. 8 de la Apahida (Șt. Kovács, *La station d'Apahida*, p. 66, p. 49/1); exemplarul din mormîntul de incinerare, via Winkler, Aiud (M. Roska, *Les Gaulois...*, p. 33/5).

¹¹⁶ J. Filip, *Keltové*, Cimitirul de la Letki, Boemia, pl. XLIX/1, 7, 18; cimitirul de la Ipelské Predmostie (Sahy), pl. CII/1, 4—5, 8, 10.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 533.

¹¹⁸ J. Caspart, *Ein Gräberfeld...* p. 44, fig. V/3.

¹¹⁹ Rosen Przeworska, *Antiquités celtiques en Pologne*, în *Swiatowit*, 1946—1947, p. 189, fig. 12 și pl. III/8; J. Potocki și Z. Wozniak, *Les Celtes en Pologne*, în *OGAM*, XIII, 1961, I, p. 88.

¹²⁰ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. XXIX (text).

¹²¹ J. Filip, *Keltové*, p. 533.

ghiulare în aceeași fază cu umbo-urile cu plăci trapezoidale de fixare, respectiv Latène C₂ și D. Printre exemplarele de la Dalja, Balsa, Hódság, menționează și umbo-ul din M. 7, cu sabie, de la Apahida¹²².

Cuțite de fier. În cimitir se deosebesc trei tipuri de forme alungite cu mânerul și tăișul arcuite concav, așa numitele cuțite de lovit (M. 9 III; M. 14/II), forma scundă, convexă, înmănușată în plăsele de os (M. 28/IV), forme miniatură, cuțitașe cu lame drepte și mânerul mic (M. 17/III; M. 23/II; M. 35/IV) (fig. 36, pl. XIV).

Cuțitul din M. 14 face parte din seriile comune Latênului C (lama îngustă, arcuire slabă în S-ul format de cele două părți componente, mâner și ascuțiș¹²³). Vîrfurile lamei și capătul mânerului sînt distruse din vechi, încît o încadrare mai precisă este imposibilă. Tipul de cuțit mai scund din M. 9, este de fapt un cuțit obișnuit, deoarece mânerul nu este prelung, curbat la capăt și terminat printr-un buton sau verigă, ci este drept și scurt desigur pentru a fi înmănușat între plăsele. Tipuri relativ asemănătoare dar deja din Latênul D, la Gallishegy (Muzeul Munkács) și Kupinovo (Muzeul Zagreb)¹²⁴.

Cuțitul curb cu plăsele de os, fixate cu nituri de fier, s-a găsit într-un mormînt feminin, împreună cu o brățară de sticlă și un lanț de centură din bronz, (M. 28, fig. 21. pl. XIV). Utilitatea sa era desigur apropiată cuțitașelor obișnuite. Un exemplar de dimensiuni aproape duble, dar asemănător ca formă aceluia de la Ciumești, provine din cimitirul de la Kéménd¹²⁵.

Lamele de cuțitașe din M. 17, 31, 35, sînt asemănătoare între ele. Ultimele două provin din morminte cu urnă, celtic și dacic. Ambele sînt arse. Cuțitașul din M. 17, aparține unui înhumat.

Verigi și cuie de fier. Cele două verigi aflate în necropolă provin din morminte de înhumatie (M. 8 și 22). Piese sînt lucrate prin batere și nu sînt decorate. Nici una din verigi nu pare să fi făcut parte dintr-o piesă mai complexă care s-ar fi deteriorat ulterior în morminte. Din M. 9 provine un cui cu floare mare (XI); altul similar s-a aflat în M. 12. Astfel de exemplare au fost găsite, prinse în table de fier, în bordeiele celtice cercetate. Utilizarea lor foarte variată în general, nu permite să le atribuim o utilitate precisă în morminte.

Cuții de piatră. Numai două exemplare. O cutie neperforată, paralelipipedică, provine din mormîntul de războinic M. 9 (IV) (fig. 36); al doilea exemplar s-a aflat în M. 17 de înhumatie. Aceasta din urmă are o formă mai zveltă, muchiile rotunjite și este perforată la unul din capete (fig. 36).

Obiceiul de a se pune gresii de ascuțit sau lustruitoare în morminte celtice nu este foarte rar. În R. P. Ungaria, le aflăm într-un mormînt la

¹²² Il. Hunyady, *Kelták*, p. 121.

¹²³ Un exemplar cu vîrf rupt, dar cu mâner aplatizat și îndoit spre tăiș, de tip târziu Latène Ci într-un mormînt deranjat la Sanislău, 1965.

¹²⁴ *Ibidem*, Gallishegy. pl. LXII/17; Kupinovo. pl. LI/18.

¹²⁵ *Ibidem*, XI/7.

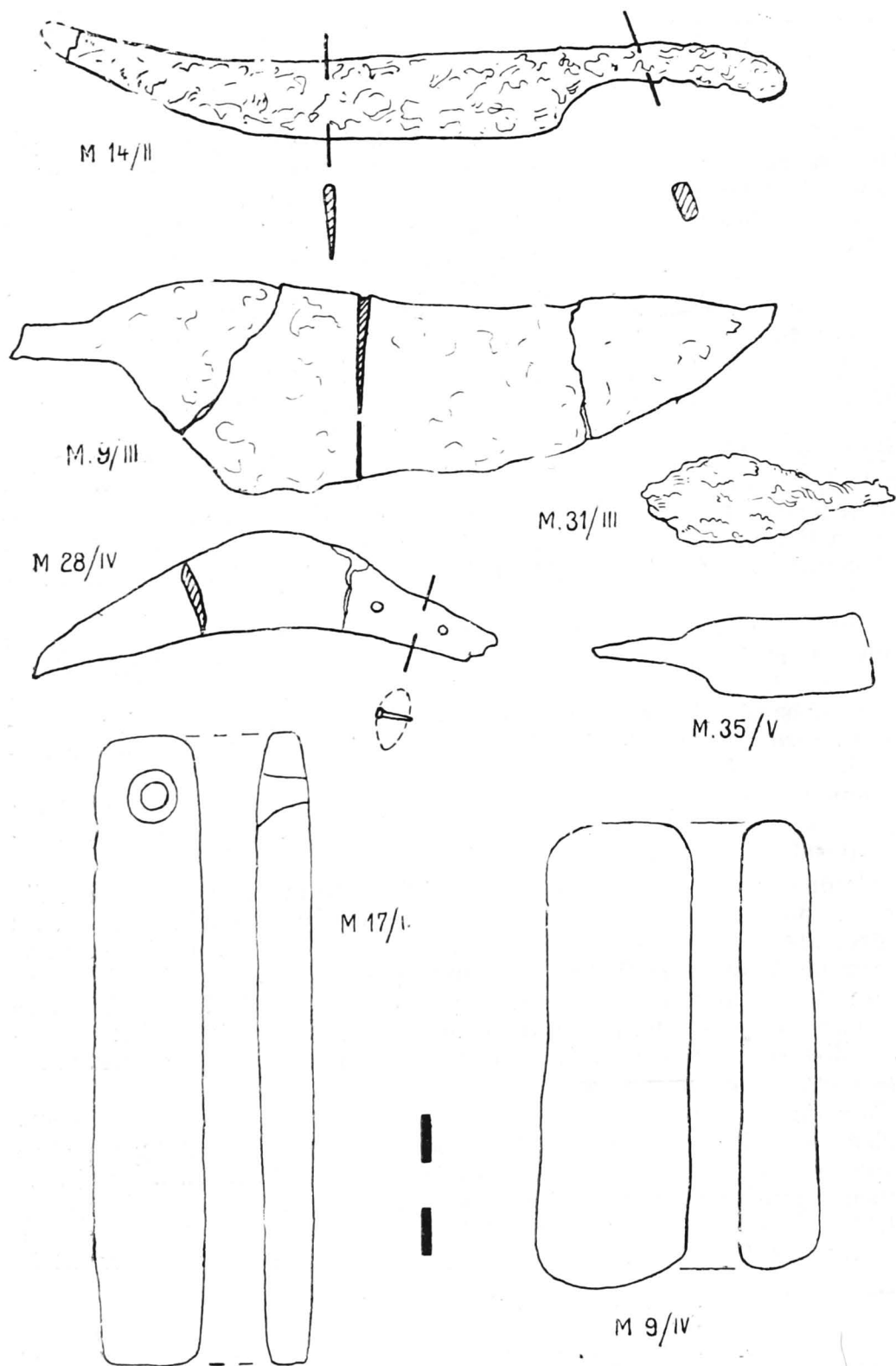

Fig. 36.

Tótkamlás¹²⁶. În Slovacia, se cunosc mai multe cule în cimitirul de la Kéménd¹²⁷ (Kamenin), dintre care două exemplare provin din morminte de înhumatie și unul dintr-un mormânt de incineratie în groapă¹²⁸.

Datarea culei din M. 9, depinde desigur de contextul în care s-a aflat. Fibula din mormânt, cu sferă la picior, indică o vreme mai târzie a secolului II î.e.n. Celălalt exemplar, lipsit de context databil se poate fixa tot în același veac, prin analogie cu un exemplar aproape identic de la Wernburg (Kr. Pössneck)¹²⁹, acelea amintite de la Kamenin (Kéménd).

Ceramica. Din cele 90 de vase aflate în cimitir doar 48 exemplare au fost salvate în întregime sau parțial, din motivele arătate mai înainte. Încă 16 vase adunate de I. Kovács înainte de 1962, întregesc numărul ceramice din necropolă la 64 de piese.

Dintre acestea, 18 vase sînt de dimensiuni mari și mijlocii, cu pereții rotunjiți sau cu profile bitronconice, 15 sînt străchini, 14 castroane, opt cănițe. Vasele dacice lucrate cu mîna, sînt în număr de nouă.

Vase mari. A (nr. 7528; M. 31/1.; nr. 7501; fig. 37 și pl. XV). Forme zvelte cu pereții rotunjiți, diametrul maxim al pîntecelui ridicat mai sus de jumătatea înălțimii. Gîtul vase'or este strîmt și relativ scund față de rotunjimea pîntecelui și înălțimea formei. Buza mare, rotunjită este teșită și răsfrîntă. Fundul plat la exterior, slab convex în interior. Decorul este plasat mai ales între umăr și buză. Este format fie din inele reliefate orizontale, aplicate sau organice, sub buză și la baza umărului, fie realizat din linii incizate, paralele, multiple. Vasul urnă M. 31 este decorat suplimentar cu două linii în val cu unde egale, adîncite și lustruite, așezate suprapus în chenare de linii incizate. Acelasi vas în partea inferioară este decorat cu două linii adîncite paralele.

Formele arătate sînt puțin comune în mediile celtice vecine țării noastre. În R. S. Cehoslovacia aproape nu se întîlnesc, la fel în Austria și Polonia¹³⁰. În R.P. Ungaria găsim unele analogii în descoperirile întîmplătoare de la Békásmegyer și de la Surcin (mai ales pentru urna din M. 31)¹³¹. De la Vârșand (r. Pecica, reg. Banat), provine un vas nu prea îndepărtat ca formă de exemplarele noastre și atribuit de Il. Hunyady, Latène D¹³².

Vasele adunate de I. Kovács sînt lipsite de contextul descoperirilor. Urna din M. 31, însoțită doar de o lamă de cuțit atipică, este, de asemenea, nedatabilă. Inclîmăm să credem totuși, dat fiind înrudirile acestor forme cu

¹²⁶ J. Banner, *Dolg. Szeged*, IV. 1928, p. 303, fig. 1/3.

¹²⁷ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. XI/21—22. (Kéménd. col. Dudlich).

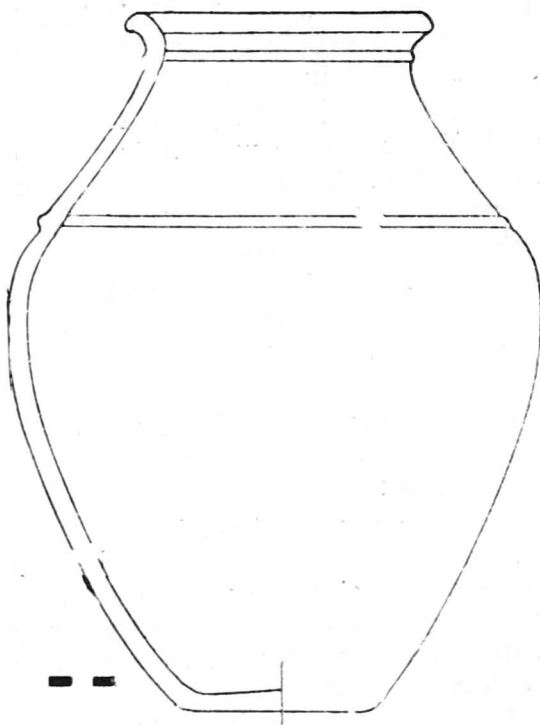
¹²⁸ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*, M. 5, fig. 32/13—14.

¹²⁹ R. Radig, *Die Eimer aus dem Fuchshügel I von Wernburg* (Kr. Pössneck, după H. Kaufmann, *Die vorgeschichtliche Besiedlung d'Orlaues, Alt Thüringen*, VI, 1962/1963, fig. 2. Mormîntul 3.

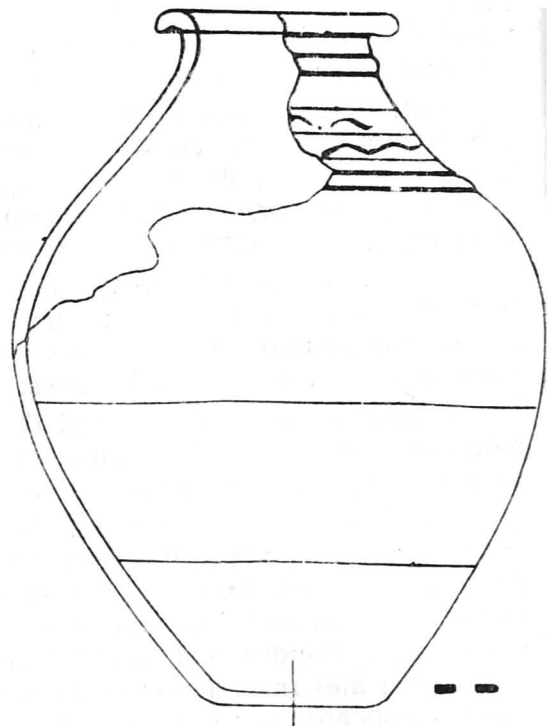
¹³⁰ J. Filip *Keltové*, textul și planșele; B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, planșele și textul.

¹³¹ Il. Hunyady, *Kelták*; Békásmegyer, pl. C/II, Surcin, p. 147. Latène D, pl. CXII/8.

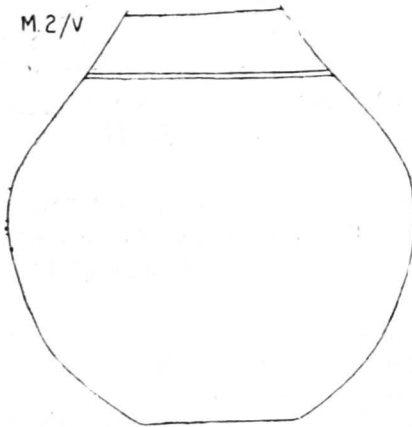
¹³² *Ibidem*. pl. LXXXVII/10.

nr 7528

M 31/1

M.2/v

nr 7501

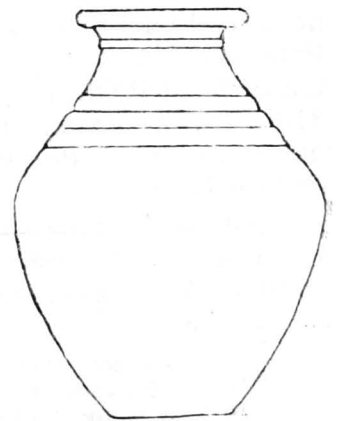

Fig. 37.

vasele ce le vom prezenta mai jos, că ele aparțin tipologic Laténului C târziu.

B. (M. 36/V, M. 9/IX; fig. 39 pl. XVI). Vase mari cu pereții puternic rotunjiți, aproape globulari, perimetrul pintecului mare și plasat mai sus de jumătatea înălțimii vaselor. Umerii recipientelor sînt slab conici sau arcuiți. Decor plasat la baza gîtului, format din mănunchiuri de striuri incizate sau inele reliefate, subțiri, ce încadrează bastonașe oblice și ușor adîncite, așezate oblic și în sensuri opuse (M. 9).

Formele acestor vase reprezintă un aspect intermediar între vasele globulare propriu zise și formele de carafă, mai mult sau mai puțin bitronconice. Ca și tipul precedent, astfel de vase se întîlnesc mai rar. Cîteva exemplare s-au găsit în vechile săpături ale lui A. Orósz la Apahida, în perioadele 1900—1902 și 1914, inedite în parte și astăzi¹³³ (fig. 47/1-2). În R. P. Ungaria, exemplarele Latène C₁-C₂ de la Alcsut și Győr oferă unele similitudini¹³⁴.

C. (nr. 4332, M. 1/IV, M. 3/X, nr. 7523; fig. 38, pl. XV). Vase mari cu pereții arcuiți, gîtul înalt. Aspect general bitronconic. Diametrul maxim ridicat mai sus de jumătatea înălțimii vaselor, sau cu puțin mai jos de acesta (M. 1/IV). Vasele au buza mare, dreaptă sau puțin răsfrîntă. Fundul plat, uneori concav. În general, profile înrudite cu acelea a vaselor „carafă”. Decor format din două inele reliefate, organice sau aplicate sub buză și în partea inferioară a gîtului.

Vasele mari de tipul C, sînt spre deosebire de acelea anterioare adesea întîlnite în complexele celtice în tot cuprinsul Laténului C. La Apahida, forme similare apar în nu mai puțin de patru morminte, în afară de alte 12 vase descoperite de A. Orósz¹³⁵ (fig. 47/3). În R. P. Ungaria le întîlnim mai ales în mormintele de înhumatie de la Kéttornyulat, la Alsógéller¹³⁶. În Slovacia apar în mormintele de înhumatie și incineratie de la Kamenin, Hurbanovo-Bacherov Majer, Horny Jatov, Ondrocv, Ipélské Predmost¹³⁷.

Cele două exemplare aflate la Ciumești în mormintele 1 și 3, se datează în vremea tîrzie a Laténului C (fibulă cu 8-uri, vas grafitat, tip

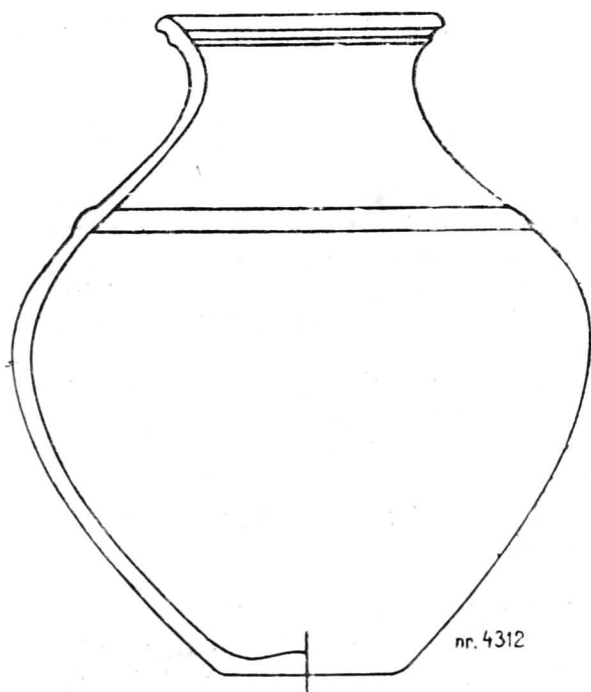
¹³³ Vas aflat în 27. III. 1900; fig. 47/2, două vase aflate în 15. V. 1900; fig. 47/1 în prezent colecția A. Orósz, din Mănăstur-Cluj se află la Muzeul de Istorie, Cluj; Decorul adîncit și lustruit este întîlnit în Slovacia în așezările din prima jumătate a sec. I î.e.n. Este un ornament specific la daci. B. Benadik, *Zur Frage...* p. 371—372.

¹³⁴ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 144, Alcsut, pl. LXXXVI/2—3; Győr, pl. LXXXVII/1.

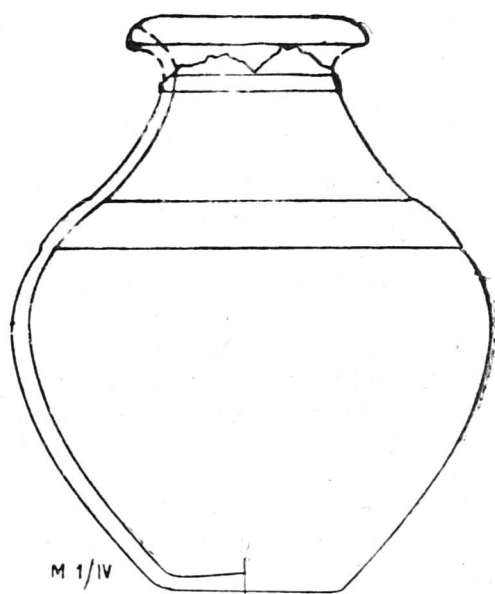
¹³⁵ Șt. Kovács, *La Station... d'Apahida*, fig. 23, profilele 3—6; M. 3, fig. 32; M. 7, fig. 42; M. 10, fig. 51, M. 18, fig. 69. Din fosta colecție A. Orósz, vas descoperit în 21/III, 1900, două vase aflate în 31. III, 1900, vas aflat la 25. V. 1900, vas aflat la 20 XII, 1900 (Mormint I), vas aflat în 21. V. 1901, vas aflat în 18. IX. 1902, două vase aflate deasemenea în cimitir dar fără nici o indicație de dată (fig. 47/3).

¹³⁶ Il. Hunyady, *Kelták*, Kéttornyulat, pl. LXXVII/5, Alsógéller, pl. XCI/5.

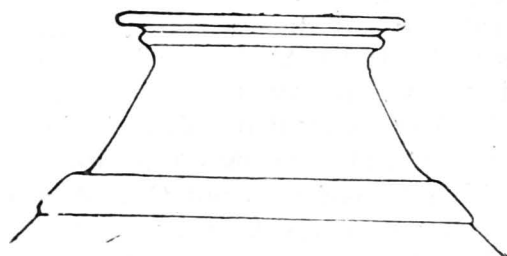
¹³⁷ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...* Horny Jatov, mormint de înhumatie, nr. 87, pl. I/9, nr. 450, pl. X/12, mormint de incineratie nr. 292, pl. VI/11; mormint de înhumatie nr. 450, pl. X/10. Hurbanovo-Bacherov Majer, mormint cu schelet nr. 2, pl. XX/12, idem M. 6, pl. XXIII/18; Kamenin, mormint cu schelet nr. 17, pl. XLI/17; J. Filip, *Keltové*, Ondrocv (Surany), pl. C/11, Ipélské Predmost (Sahy), pl. CII/12.

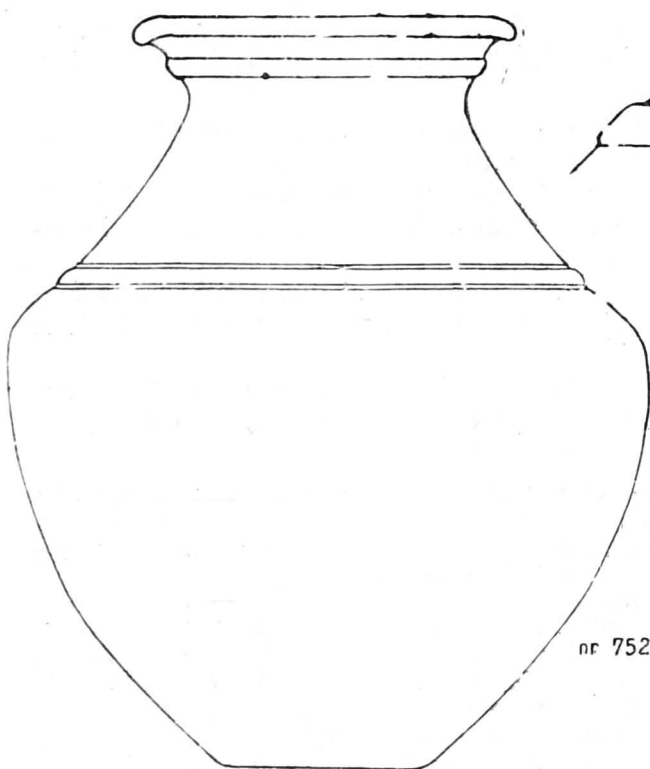
nr. 4312

M 1/IV

M 3/X

nr 7523

Fig. 3b.

C-D). Vasele nr. 4312 și 7523, pot fi încadrate tipologic și mai timpuriu dar nu mai devreme de prima jumătate a secolului II î.e.n.

D. (M. 2/III, M. 34/VI, M. 34/VII; fig. 39, pl. XVI). Vase mari și mijlocii (M. 34/VII), cu pereții arcuiți, dar cu profil net bitronconic. Raportul dintre înălțime și diametrul maxim al pintecului este aproape egal. Maxima bombare a vaselor se află mai sus de jumătatea înălțimii lor. Vasele au gura mai largă decât tipurile de mai înainte, buza inelară, teșită, mai mult sau mai puțin răsfrântă. Fundul proporțional mic față de pîntece și gură, este prevăzut cu omphalos pronunțat. Decorul constă din obișnuitele inele reliefate, sau linii duble incizate, așezate sub buză și la baza gîtului

Formele de față sînt, de asemenea, des întîlnite în faza C. Reinecke. Unele apar în contexte mai timpurii ca la Kéménd (Kamenin)¹³⁸, la Hurbanovo-Bacherov Majer¹³⁹, dar și mai tîrziu ca la Untergoritschitzen, Horny Jatov¹⁴⁰ sau Balsa¹⁴¹. De la Apahida provine un vas asemănător în M. 2¹⁴². Cele două vase de la Ciumești sînt databile, de asemenea, mai tîrziu, din cauza fibulei cu slabă arcuire și butoni laterali pe arc din M. 34.

E. (M. 25, fig. 39, pl. XVII). Formă unică în necropolă. Profil net bitronconic cu pereți aproape deloc arcuiți. Elemente comune cu vasele „carafă”. Forme asemănătoare se constată în R. P. Ungaria încă din etapa de tranziție Latène B-C¹⁴³. Frecvența lor sporește însă în Latène C¹ și se prelungește și în subfaza următoare (Kósd,¹⁴⁴ Horny Jatov, Dvory nad Zita-vou)¹⁴⁵. La Apahida în mediu și mai tîrziu C₂-D, se cunosc patru vase asemănătoare, dintre care două decorate cu val pe umăr, celelalte cu inele reliefate¹⁴⁶ (fig. 47/4,6).

Vasul de la Ciumești se datează, de asemenea, în Latène C₂, după limba de curea aflată în perimetrul mormîntului (cf. pg. 45).

Vase mijlocii, bitronconice. (M. 16/IV, M. 6/VII; fig. 40, pl. XVII). Forme alungite în dublu trunchi de con. Diametrul maxim al vaselor la jumătate sau sub jumătatea înălțimii lor. Buza inelară și ușor răsfrîntă. Fundul cu umbo accentuat. Decor format din două inele reliefate, aplicate pe umărul și gîtul vaselor.

¹³⁸ Il. Hunyady, *Kelták, Kéménd (Kamenin)*, col. Dudlich, pl. VI/1.

¹³⁹ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*, Hurbanovo-Bacherov Majer, mormînt de inhumatie nr. 2. pl. XX/14; mormînt cu schelet nr. 5. pl. XXI/X; mormînt cu schelet nr. 23, pl. XXVI/16.

¹⁴⁰ R. Pittioni, *Urgesichte...*, p. 697, fig. 495/3, Untergoritschitzen după Müller-Karpe *Carinthia I.* 1951, fig. 5; B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, Horny Jatov, mormînt cu schelet nr. 460. pl. X/13.

¹⁴¹ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. XCI/1.

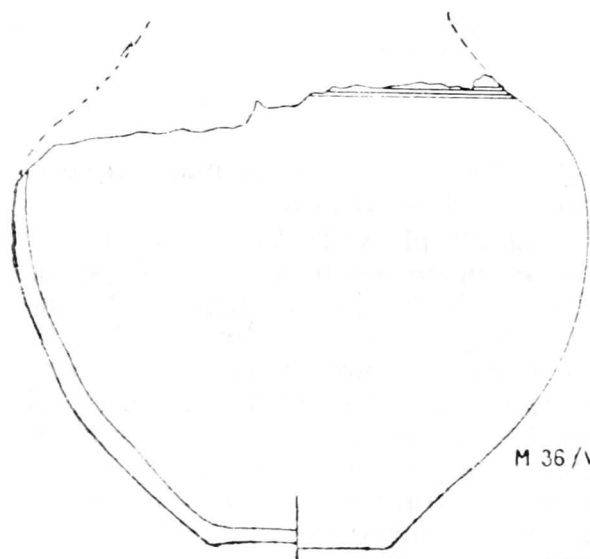
¹⁴² Șt. Kovács, *La station...*, d'Apahida, Mormîntul nr. 2, fig. 29.

¹⁴³ Il. Hunyady, *Kelták*. p. 144—145.

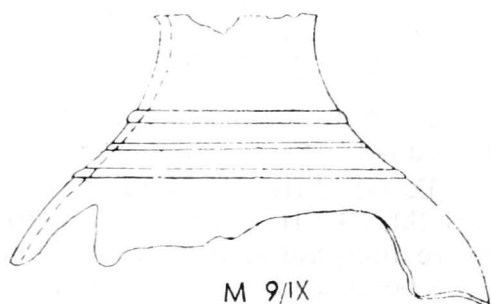
¹⁴⁴ *Ibidem*, pl. LXXXIV/3.

¹⁴⁵ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*. Horny Jatov, mormînt de inhumatie nr. 518, pl. XI/14; Dvory nad Zita-vou, mormînt cu schelet nr. 7, pl. XXVIII/19.

¹⁴⁶ Col. Orósz. Vas cu decor în val, aflat în 24. III. 1900. (în interior, vâscior bitronconic lucrat cu mina, cu opt proeminente sub buză, dacic) fig. 47/6; vas aflat în 31. III. 1900. (fig. 47/4). vas cu decor în val, aflat în 22. V. 1901; vas fără dată de gă-sire, marcat cu o stea mică.

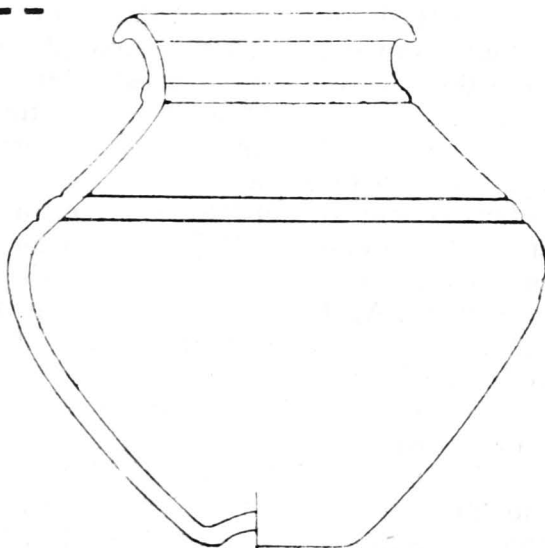
M 36 / V

M 9 / IX

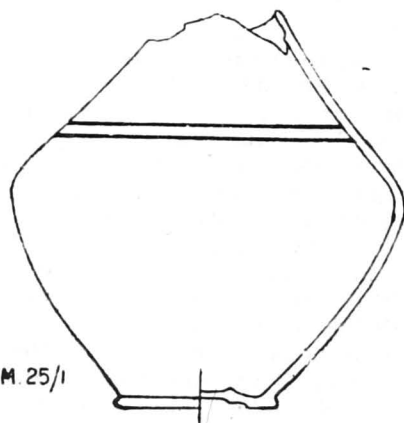
M. 2 / III

M 34 / VI

M 34 / VII

M. 25 / I

Fig. 39.

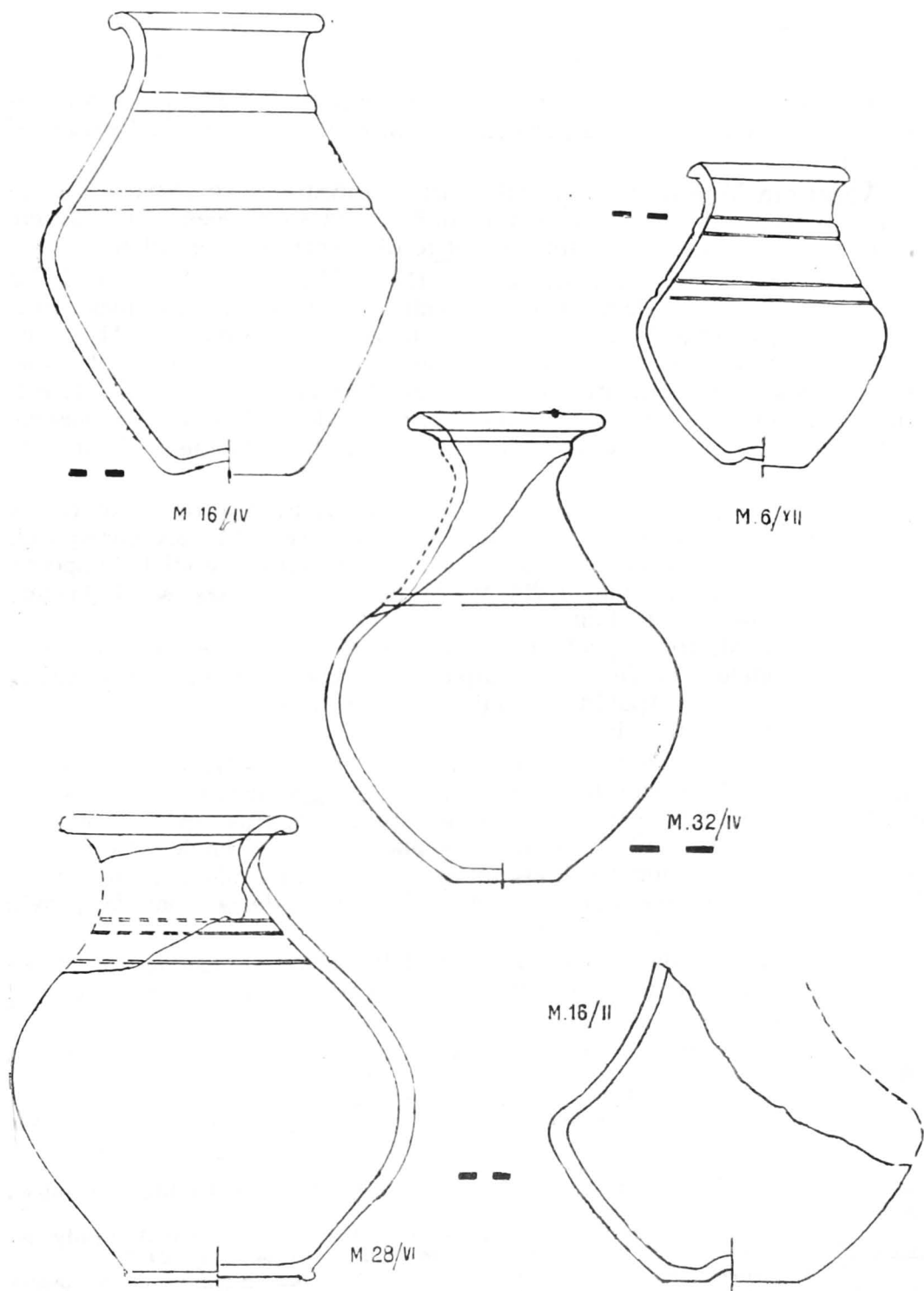

Fig. 40.

Forme mai rar întâlnite. Analogii mai apropiate se află în mediu Latène C, împreună cu vase amforoidale tîrzii, cum este cazul la Kozlany și Apahida¹⁴⁷.

Vasul din M. 6 de la Ciumești se poate încadra către sfîrșitul secolului III și începutul veacului următor, după fibula Dux recentă și fragmentul de brătară cu decor reliefat geometric din mormînt (fig. 10 și 31).

Vase carafă, zvelte. (Linsenflasche). (M. 32/IV, M. 28/VI; M. 16/II, fig. 40, pl. XVI și XVII). Primele două exemplare au pereții globulari, gîtul alungit, gura strîmtă, buza inelară, dreaptă. Vasul deformat din M. 28 are fundul așezat pe inel, celălalt vas are fundul plat. Decorul constă din inele reliefate sau linii incizate, plasate pe gît. Forma vasului din M. 32 este comună în contexte Latène C. Tipologic, vasul de la Ciumești își găsește analogii în R. P. Ungaria, la Gáva în mediu C₁¹⁴⁸, la Kéménd (Kamenin) C₁-C₂¹⁴⁹.

Contextul de la Ciumești cu fibula Latène II cu disc pe picior (fig. 4 și 28) precizează datarea vasului într-o epocă mai recentă, care corespunde cu orizontul brățărilor cu patru semiove și al brățărilor de sticlă, respectiv secolul II î.e.n.¹⁵⁰. Exemplarul din M. 28, aparține aceluiași secol (brătară de sticlă cu proeminențe, lanț de centură (fig. 21).

Vasul din M. 16, cu profil bitronconic și gîtul biconvex, este contemporan cu formele precedente. Exemplare analoge la Szöreg¹⁵¹, Kamiatice, Velká Mana¹⁵². De la Apahida, colecția Orósz, provine un vas-carafă cu decor lustruit cu linie în val¹⁵³.

Străchini adînci cu pereții arcuiți. (M. 6/VI, M. 34/III și V, nr. 7516; fig. 41, pl. XVIII). Forme fără gît, cu pîntecul tare arcuit și turtit, situat imediat sub buză. Aceasta este teșită sau rotunjită, trasă mult spre interior (M. 6/VI și M. 34/V). Fundurile sînt plate sau cu omphalos. Exemplare puțin comune. O analogie mai apropiată în cimitirul tîrziu Latène C de la Horny Jatov¹⁵⁴. Din col. Orósz și săpăturile Kovács de la Apahida, provin trei vase de acest aspect¹⁵⁵ (fig. 47/7).

B. (M. 37/I, M. 36/IV; fig. 41, pl. XVIII). Forme de asemenea cu pereții tare arcuiți, dar care pînă la buză se continuă cu un început de gît.

¹⁴⁷ J. Filip, *Keltové*, p. 398 și pl. LXXXIII/2; Apahida. Col. Orósz, vas aflat la 21. III. 1900, fig. 47/5.

¹⁴⁸ Il. Hunyadi, *Kelták*, pl. IX/15 (text).

¹⁴⁹ *Ibidem*, Kéménd (Kamenin). col. Dudlich. pl. VI/6; J. Filip, *Keltové*, fig. 60/9.

¹⁵⁰ J. Filip, *Keltové*, p. 537.

¹⁵¹ Il. Hunyadi, *Kelták*, pl. LXI/9.

¹⁵² J. Filip, *Keltové*, Komjatice (Surany), pl. XCVI/15; Velká Mana (Vroblé), pl. XCVII 12.

¹⁵³ Col. A. Orósz, vas descoperit în 22. V. 1901. ilustrat și la Il. Hunyadi, pl. LXXXIX/3; cf. și R. Pittioni, *Urgeschichte*, Stinkenbrunn, p. 692, fig. 480/5.

¹⁵⁴ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, Horny Jatov, mormînt de înhumatie nr. 233, pl. V/21.

¹⁵⁵ Col. A. Orósz, vas aflat în 31. III. 1900; (fig. 47/7), vas aflat în 7. IX. 1901; S. Kovács, *La station...*, d'Apahida, p. 24, fig. 24/2; strachină asemănătoare și în Austria, la Guntramsdorf, R. Pittioni, *Urgeschichte*, fig. 47/83.

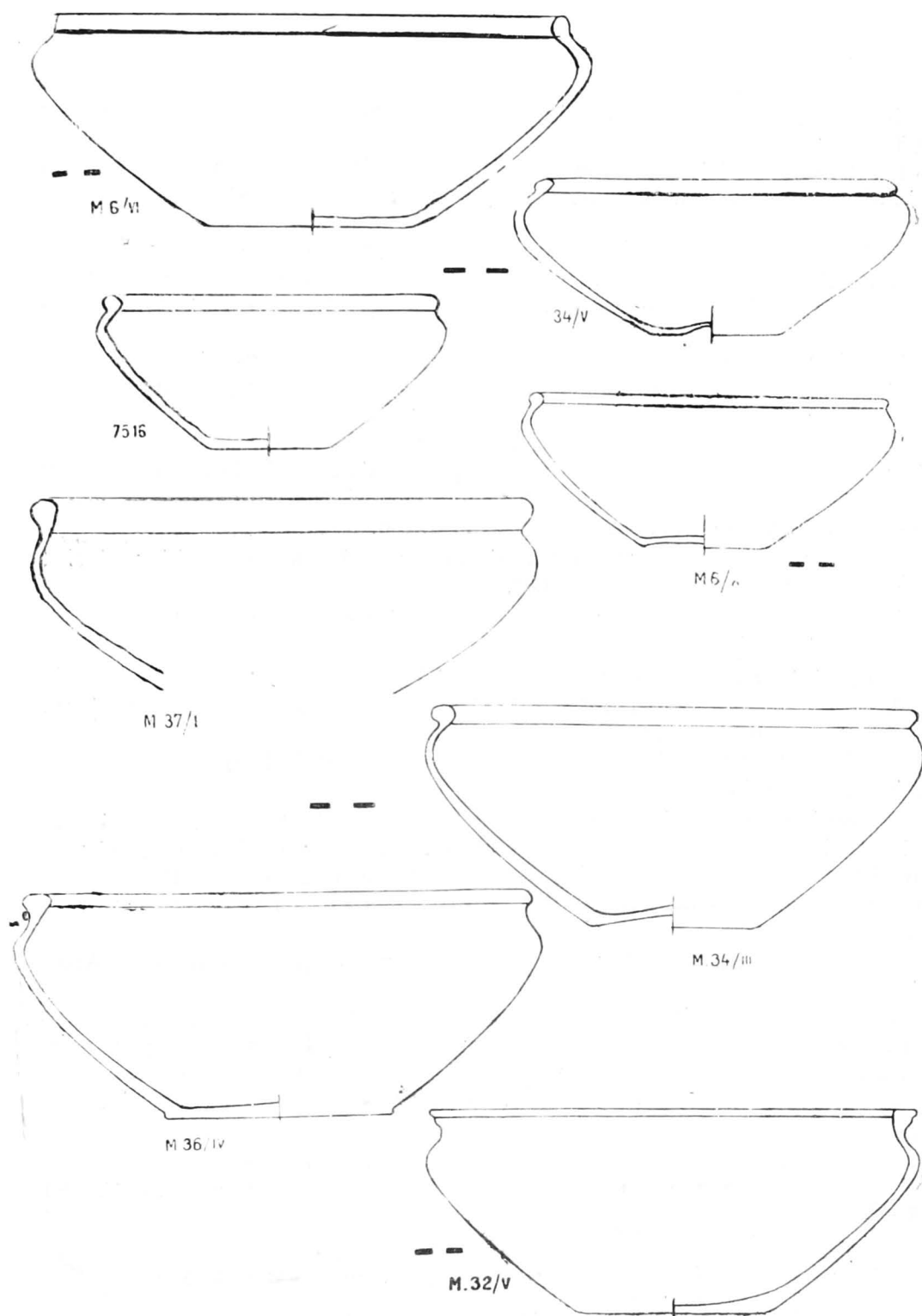

Fig. 41.

Buzele vaselor sînt inelare, mari, teșite pe creastă, drepte sau foarte slab răsfrînte.

În Boemia astfel de forme se întîlnesc la Polepy, iar în Moravia, la Vyskok¹⁵⁶. Unele forme asemănătoare s-au găsit în săpăturile vechi. A. Orósz¹⁵⁷ (fig. 47/8).

C. (M. 32/V, fig. 41, pl. XVIII). Un singur exemplar în necropola de la Ciumești. Strachina este cu pereții tare arcuiți, dar separată de buză printr-un gît scund. Buza este profilată la exterior și tăiată pe creastă, orizontal.

Tot de la Polepy se cunoaște un exemplar analog¹⁵⁸. Din M. 6 de la Apahida provine o strachină asemănătoare, cu buza tăiată drept, dar neprofilată în afară¹⁵⁹.

D. (M. 18/XVII, M. 11/VIII, nr. 7530, fig. 4², pl. XIX). Străchini cu pereții arcuiți ridicați sub buză. Gît aproape inexistent, decorat în afară cu linii adincite. Buzele vaselor sînt teșite lateral și răsfrînte oblic. Primele două exemplare au pe fund un început de umbo.

Străchini apropiate vaselor menționate, provin de la Apahida și sînt datate de Il. Hunyady, Latène C₂-D¹⁶⁰.

E. (nr. 7064, fig. 42, pl. XIX). Formă similară cu precedentele, dar cu buza mare, inelară și răsfrîntă mult.

Străchini cu profilul în S. (Nr. 7520 și M. 13/V, fig. 42, pl. XIX).

Vase cu pereții arcuiți dar profilați aproape bitronconic, gîtul mai net detașat, buza rotunjită sau teșită, răsfrîntă.

Analogii apropiate la Ócsa (Latène C₂-D) în R.P. Ungaria¹⁶¹, la Kremovice în Moravia¹⁶².

Strachină cu pereții evazați. (7525, fig. 42, pl. XIX). Formă unică în cimitirul de la Ciumești. Partea inferioară a vasului pînă la diametrul maxim al pîntecelui este tronconică, dar mai sus spre buză, pereții se desfac oblic în afară și sînt acoperiți puțin de buza subțire și atît de răsfrîntă încît aproape îi atinge.

O formă similară la Surcin (Latène D)¹⁶³, iar un profil similar la Apahida¹⁶⁴.

Analogiile celor trei forme de străchini cu variantele lor de la Ciumești aparțin, cum s-a văzut, celei de a doua faze a Latênului C, perioadei de tranziție C₂-D și chiar Latênului D. Desigur că descoperirile din care fac parte străchinile de la Ciumești le asigură de cele mai multe ori datări

¹⁵⁶ J. Filip, Keltové, Polepy (Kolin), pl. CXX/10; Vyskok, pl. LXXIX/8.

¹⁵⁷ Col. A. Orósz, străchini găsite în 31. III. 1900, 20. XII. 1900, 21. V. 1901 (fig. 47/8).

¹⁵⁸ J. Filip, Keltové, Polepy, pl. CXX/16.

¹⁵⁹ I. Kovács, *La station... d'Apahida*, p. 24, fig. 24/5.

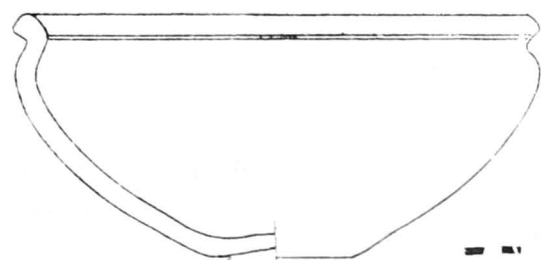
¹⁶⁰ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 130—131, pl. LXXXVIII/2a—2d și 3, 3a-b.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 131, pl. LVII/15.

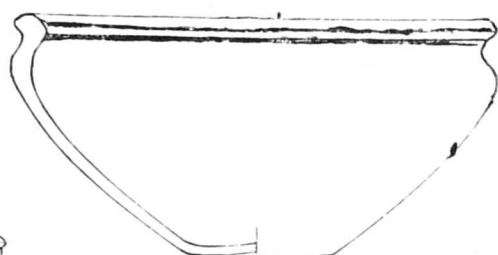
¹⁶² J. Filip, Keltové, Krenovice (Slavkov), pl. LXXXI/10.

¹⁶³ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 131—132, pl. LVIII/3.

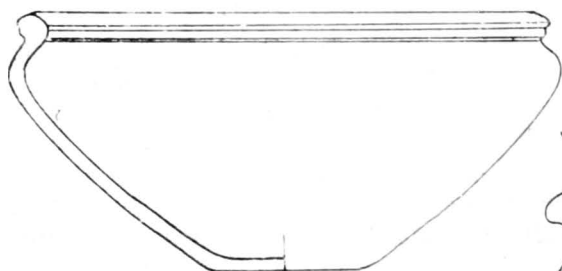
¹⁶⁴ I. Kovács, *La station... d'Apahida*, p. 24, fig. 24/5.

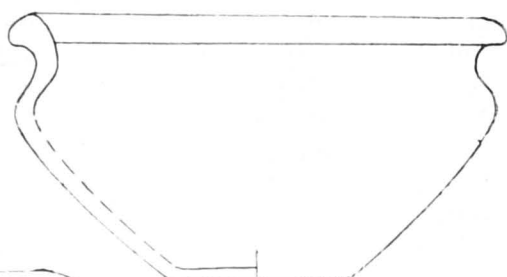
M. 18/XVII

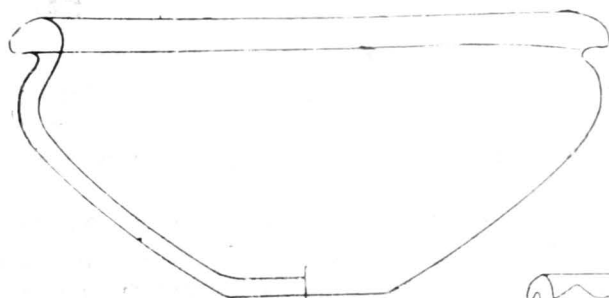
M. 11/VIII

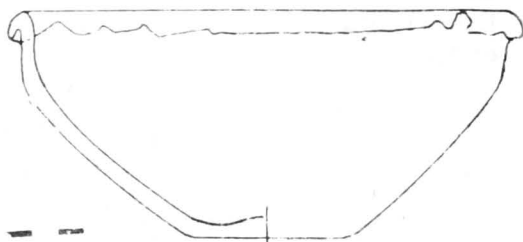
nr. 7530

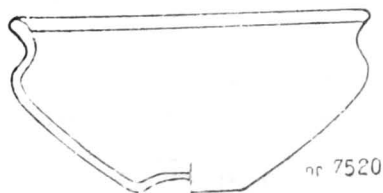
M. 13/V

nr. 7064

nr. 7525

nr. 7520

Fig. 42.

nu numai tipologice, ce se încadrează între ultimele decade ale secolului III și cel puțin la 2/3 din secolului II î.e.n. Străchinile recuperate din cimitir înainte de 1962, fără contexte precise chiar dacă tipologic se întîlnesc și mai târziu, cum este cazul vasului nr. 7525, le socotim totuși contemporane cu cele mai recente complexe funerare din necropolă.

Castroane cu pereții arcuiți. (M. 4/III, fig. 43, pl. XX). A. Un singur exemplar în cimitir. Buza vasului este rotunjită și puțin răsfrîntă. Fundul plat. Linie incizată, decorativă pe umăr.

Analogii la Kéménd (Kamenin), Radostyán, Egreskátó, Nagydém (Lt. D) ¹⁶⁵.

B. Castroane cu pereții arcuiți și gît înalt. (M. 9/VIII, fig. 43, pl. XX). De asemenea, un singur exemplar în necropolă. O treime din înălțimea vasului constă dintr-un gît cilindric. Buza teșită orizontal și răsfrîntă. Omphalos profilat și accentuat pe fund. Un profil similar de castron, dar cu gîtul mai conic, provine de la Apahida ¹⁶⁶.

C. (nr. 7572, M. 20/IV, M. 13/VI; fig. 43, pl. XX). Castroane cu pereții și gîtul arcuit. Profile în S cu bucla inferioară mult arcuită. Buzele vaselor sînt rotunjite și răsfrînte, fundurile plate sau slab concave în interior. Analogii la Apahida ¹⁶⁷, la Kéménd și Szob ¹⁶⁸ (Lt. C). Pentru vasele din M. 13, mai ales exemplarele de la Földeák și Győr-Szeszgyörtelep ¹⁶⁹.

Castroane cu gîtul arcuit și pîntecele turtit (Lisenförmig). M. 10/IV, nr. 7524, nr. 7311; fig. 43, pl. XXI). La aceste vase pîntecele este plasat mult mai aproape de fund decît de buză. Acesta este turtit și reliefat încît dă aspectul unui prag, mai ales dacă este separat de gît printr-o incizie orizontală. Buzele vaselor sînt teșite și răsfrînte în evantai, iar fundurile sînt prevăzute cu umbo.

Bune analogii se găsesc la Kéménd (Kamenin) ¹⁷⁰, și în Austria la Mannersdorf ¹⁷¹. Tipuri de castroane cu pîntecele turtit și prag, dar plasat către jumătatea înălțimii formei, gen vasul din M. 10, se cunosc la Apahida ¹⁷² (fig. 47/10) și la Dvory nad Zitavou (Lt. C) ¹⁷³.

Castroane pronunțat bitronconice cu gîtul arcuit. (M. 9/XI, M. 16/III; fig. 44). Ambele exemplare sînt fragmentare, dar forma lor este asigurată. Este curioasă disproporția dintre lărgimea deosebită a pîntecului și profilul exagerat de oblic ce merge spre fund. Analogii apropiate se găsesc în ci-

¹⁶⁵ Il. Hunyady, *Kelták, Nagydém (Vesèprém)*, pl. XII/2; Radostyán (Miskolc), pl. LXVIII, Egreskátó (Budapest), pl. LXIX/1, Kéménd (Kamenin), pl. VIII/4.

¹⁷⁰ St. Kovács, *La station... d'Apahida*, p. 25/4.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 25/6.

¹⁶⁸ Il. Hunyady, Kéménd (Kamenin), p. VIII/6; Szob, pl. LXX/5.

¹⁶⁹ *Ibidem*, Földeák, LXVII/16; Győr-Szeszgyörtelep, pl. LXIX/10.

¹⁷⁰ *Ibidem*, pl. VII/4.

¹⁷¹ R. Pittioni, *La Tène in Niederösterreich*, p. 41, pl. I/7.

¹⁷² St. Kovács, *La station... d'Apahida*, p. 31, fig. 32/3, M. 3; col. Orósz, două castroane aflate la punctul „Ritul satului”, M. 6. 28. III. 1900, fig. 47/10.

¹⁷³ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*, pl. XXX/6.

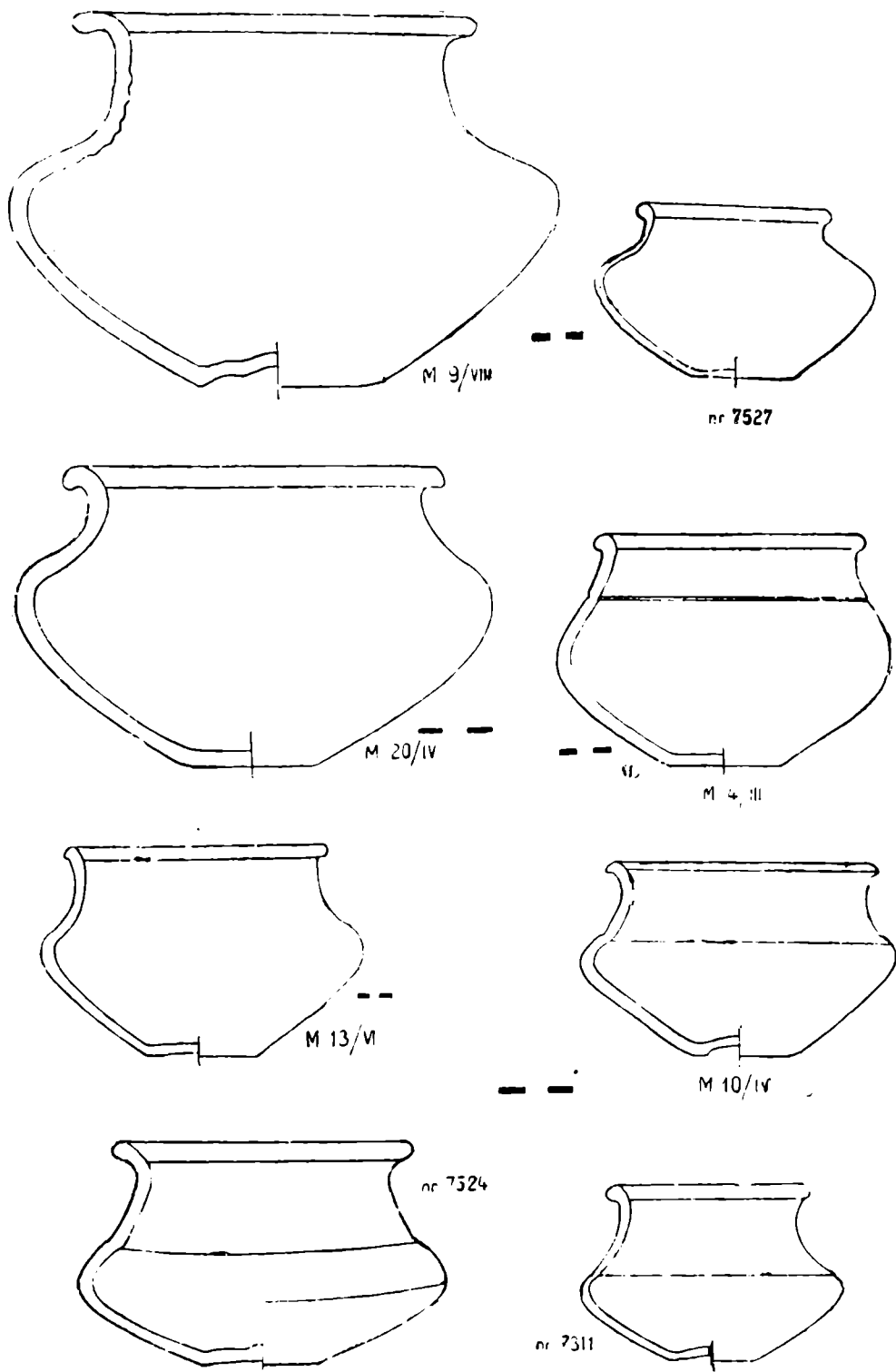
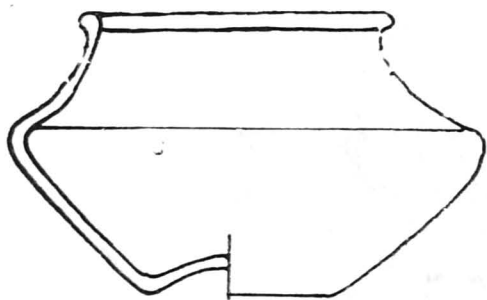
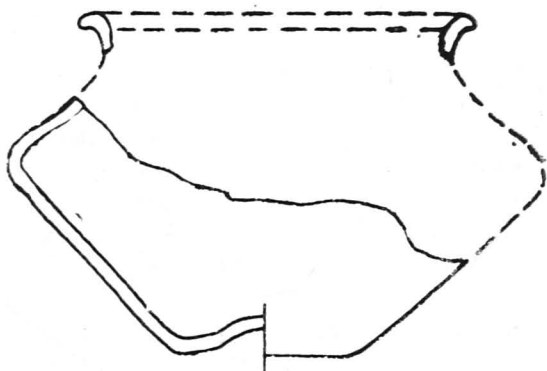

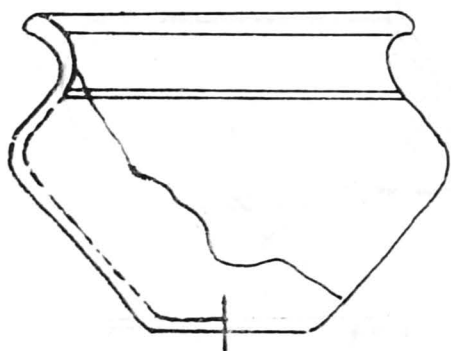
Fig. 43.

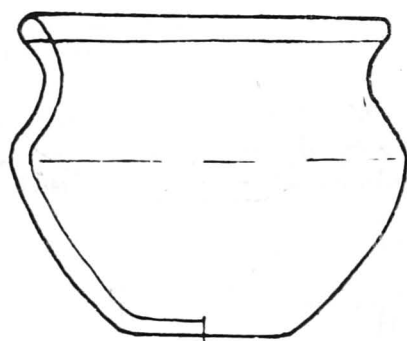
M.9/XI

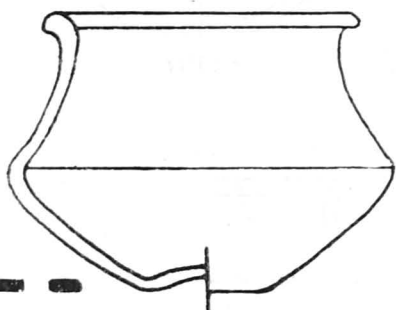
M 16/III

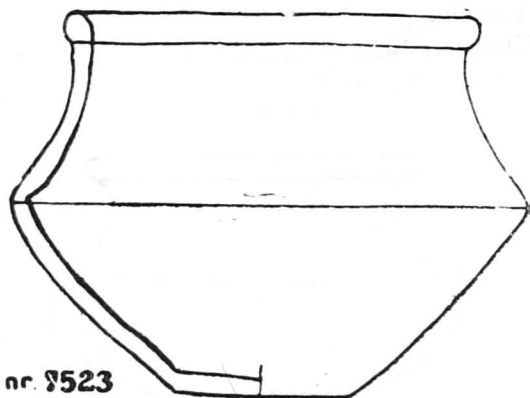
M.21/I

nr. 7531

M.2/IV

nr. 7523

Fig. 44.

mitire Latène C₁ și C₂, la Hurbanovo-Abadomb, Dvory nad Zitavou¹⁷⁴, Szob¹⁷⁵ (fig. 47/11).

Castroane bitronconice cu fundul plat. (M. 21/I, nr. 7531, fig. 44, pl. XX). Forme cu diametrul pîntecului mai redus și înălțimea proporțional mai mare. Buzele vaselor sînt teșite și răsfrînte în evantai. Un castron apropiat vasului nr. 7531, se cunoaște din M. 2 de la Apahida¹⁷⁷. Un alt exemplar similar provine de la Szob, R. P. Ungaria¹⁷⁸. O formă asemănătoare vasului-urnă din M. 21, se cunoaște la Alcsut, în țara vecină¹⁷⁹.

Castroane bitronconice înalte (nr. 7523, M. 2/IV; fig. 44, pl. XXI). Arcuirea părții superioare a vaselor este slabă, comparativ cu celelalte tipuri de castroane, încît gîtul este aproape inexistent. Buza cu profil slab rotunjit, este slab evazată. Fundul plat sau cu omphalos. Castroane similare vasului din M. 2, la Apahida¹⁸⁰ și Földeák¹⁸¹. De la Kisköszeg (C₂)¹⁸², provine un castron foarte asemănător cu exemplarul nr. 7523.

Castroanele descoperite la Ciumești sînt adesea întîlnite cum s-a văzut, în Austria, R. P. Ungaria, Slovacia și Transilvania (Apahida). În general J. Filip le consideră contemporane fibulelor de bronz cu sferă la picior și le datează în secolul II î.e.n.¹⁸³. Contextele din care provin castroanele aflate la Ciumești nu sînt totdeauna grăitoare în afară de M. 9 și 13, ale căror fibule aparțin sigur Latênului C tîrziu. Restul vaselor, desigur toate Latène mijlociu, pot fi încadrate prin analogii tipologice, în ambele subfaze ale Latênului C.

Cănițe scunde decorate cu semilune (nr. 7062 și 7063, fig. 45, pl. XXII). Forma turtită cu pereții arcuiți, cu profilul opus torței mai accentuat și ușor înclinat în față. Fundul plat. Dublă bandă de semilune, așezate orizontal sau vertical la baza gîtului, pe linia unde toarta se desface din pîntece.

Forme asemănătoare, dar cu profile mai pronunțat bitronconice, la Basaharc și Sinandrei¹⁸⁴. Decorul cu semilune apare frecvent în R. P. Ungaria numai în Latênul mijlociu și de preferință în a doua fază spre Latênul D.¹⁸⁵. Pe cănițe se întîlnește la Mezökövesd, Győr-Kálvária, Sîn-

¹⁷⁴ *Ibidem*, Hurbanovo-Abadomb, pl. XV/27, Dvory nad Zitavou, pl. XXX/6.

¹⁷⁵ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. LXVIII/1.

¹⁷⁶ Șt. Kovács, *La station... d'Apahida*, p. 25, fig. 25/3; p. 41, fig. 48/3, M. 9 și col. A. Orósz, vas descoperit în M. 6, 28. III. 1900.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 28, fig. 29/3 M. 2.

¹⁷⁸ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. LXIII/7.

¹⁷⁹ *Ibidem*, pl. LXIX/12.

¹⁸⁰ Șt. Kovács, *La station... d'Apahida*, p. 37, fig. 42/3 M. 7.

¹⁸¹ Il. Hunyady, pl. LXIX/8, p. 111 (Latène C₂).

¹⁸² *Ibidem*, pl. XVI/2—2a.

¹⁸³ J. Filip, *Keltové*, p. 538.

¹⁸⁴ Il. Hunyady, *Kelták*, Basaharc și Szentandrás, pl. LXXIII/3 și 7.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 52—53. Autoarea atribuie cănițelor cu decor semilunat o epocă tîrzie, Latène C-D și le stabilește o arie de răspîndire pe dreapta și stînga Tisei, între vărsarea Someșului și Crișului, care ar corespunde eventual cu teritoriul unui trib celtic cu preferințe speciale pentru decorul semilunat semnificativ în ritul funerar al aceluși trib. Il. Hunyady menționează în Transilvania descoperirile de la Dezmîr și Bandul de Cimpie (Száltelek), Harta nr. 3 (text).

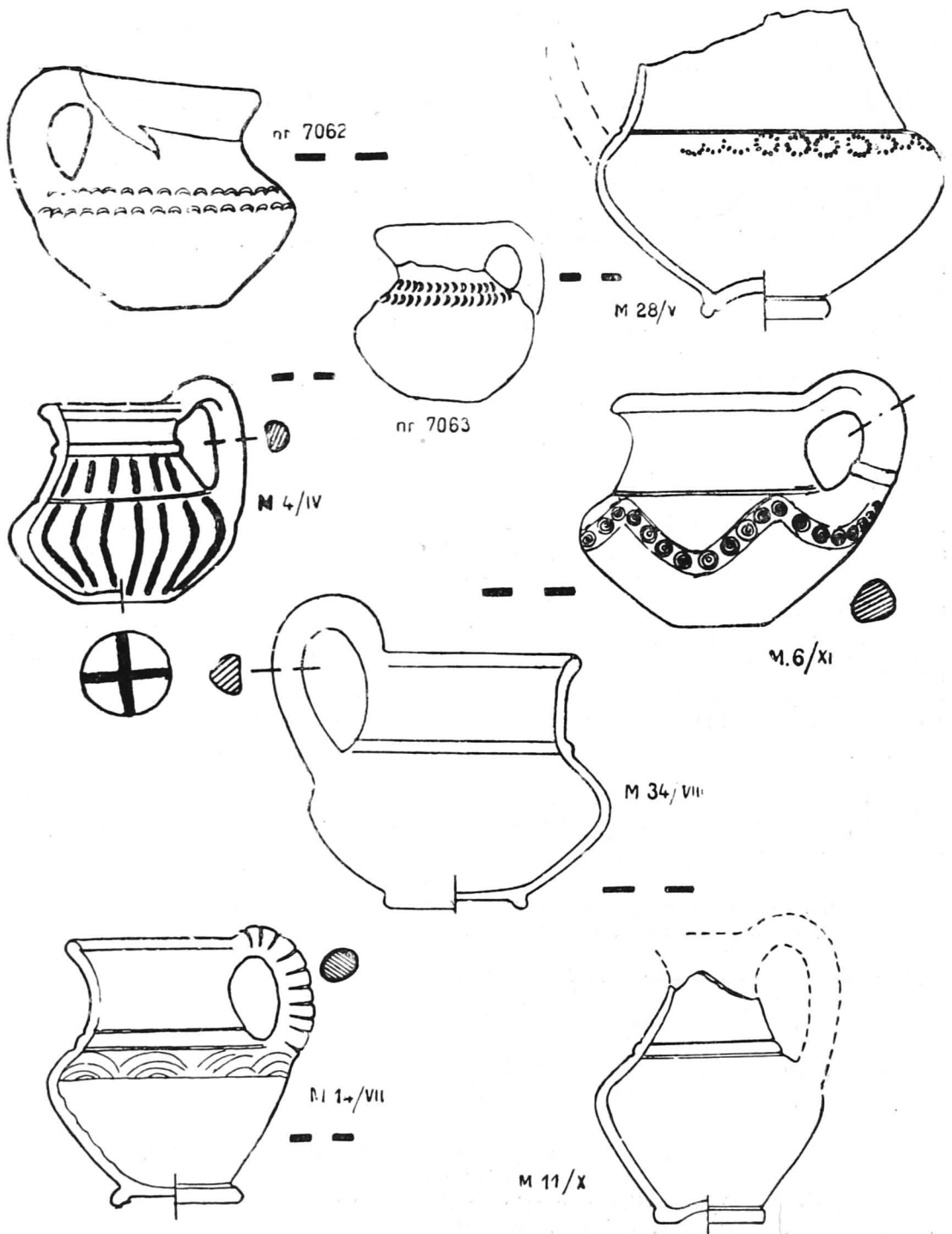

Fig. 45.

andrei în țară vecină¹⁸⁶, iar în Transilvania la Dezmir, Blaj¹⁸⁷ și Bandul de Cîmpie¹⁸⁸.

Cănițe scunde, decorate cu benzi și cercuri concentrice sau nedecorate (M. 4/IV, M. 6/XI, M. 34/VIII; fig. 45, pl. XXII). Forme cu profilul mai accentuat bitronconic. Aceeași înclinare în față și asimetrie a siluetei ca la vasele precedente. Cănițele au buzele inelare, turtite, foarte puțin răsfrînte. Fundul plat sau cu inel. Toartele nu exagerat supraînălțate, sînt groase, ovale în secțiune. Decorul este compozit: inele reliefate pe gît și sub buză ca la vasele mari (M. 4), linie incizată la buza gîtului (M. 4 și 6), dungi verticale, lustruite pe gît, pîntece și fund (M. 4) sau ghirlandă de cercuri concentrice pe pîntece (M. 6). Căna din M. 34, cu o formă mai simetrică și inel pe fund, este nedecorată. Analogii în privința formelor la Sînandrei¹⁸⁹ și la Kosice (Slovacia)¹⁹⁰. Decor de cercuri concentrice pe cănițe găsite la Cluj și Apahida¹⁹¹ (fig. 47/9).

Căniță cu pereții rotunjiți, prag și decor de cerculețe. (M. 28/V; fig. 45, pl. XXII). Formă comună cănițelor scunde, dar prevăzut cu „Stranding” pronunțat și umbo. Gîtul este înalt, conic, separat de pîntece printr-o linie adîncită sub care se află un șir de cerculețe format din mici bastonașe adîncite. Decorul este comun ceramicii șampilate celtice în tot Laténul, inclusiv acela mijlociu, și în această perioadă este contemporan cu ornamentul format din cercuri concentrice¹⁹².

Cănițe înalte cu corpul simetric (M. 14/VII, M. 11/X, fig. pl. XXII). Căni cu profilul bitronconic, buza rotunjită, fund cu inel, eleganța și echilibrul vaselor, chiar și decorul de arcade pe cănițe din M. 14, sugerează unele profile și elemente decorative grecești. Din repertoriul cănițelor celtice din R. P. Ungaria, numai un exemplar de la Szob, are oarecare similitudini cu vasul din M. 11¹⁹³.

Toate cănițele din cimitir au, în funcție de complexe în care s-au găsit, o datare destul de tirzie, asigurată de fibulele din M. 34, de fibula de fier cu nodozități din M. 11, de fibula neo-dux din M. 6. În cazul cănițelor din M. 4 și 14, elementele de datare sînt mai nesigure. Vasele castroane din aceste complexe, pot da totuși unele indicații pentru a doua perioadă a Laténului C. Decorul semilunar de pe cele două cănițe aflate an-

¹⁸⁶ *Ibidem*, Mezökövesd, Győr-Kálvária, Szentandrás, pl. LXXIII/5—7.

¹⁸⁷ I. H. Crișan, *Morminte inedite... Dezmir*, p. 91, fig. 3/4, pl. I/5; Blaj, p. 88, fig. 2/2. Datarea sa, Latène B+C, referitor la cănițele de la Blaj și Dezmir cu decor smilunat, nu se poate susține (cf. Il. Hunyady, p. 52—53).

¹⁸⁸ M. Roska, *Les Gaulois...*, p. 64, fig. 31/2. Il. Hunyady menționează punctul și nu localitatea, p. 53 și harta 3 (text).

¹⁸⁹ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. LXXIII/7.

¹⁹⁰ J. Filip, *Keltovè*, p. 207, fig. 65/7.

¹⁹¹ M. Roska, *Les Gaulois*, p. 61, fig. 26 și col. Orósz, vas aflat în 23. III. 1900, (fig. 47/9).

¹⁹² J. Filip, *Keltovè*, Korucany (Kyjov), pl. LXXII/14; Il. Hunyady, *Kelták*, Békásmegyer, pl. LX/2, Gava, fig. 9/15 (text).

¹⁹³ Il. Hunyady, *Kelták*, pl. LXXII/12.

terior în necropolă, este cum s-a văzut, de asemenea, de epocă recentă¹⁹⁴. În Transilvania ca și în R. P. Ungaria și Slovacia, cănițele sînt destul de frecvente, fapt care nu se constată însă în necropolele celtice din afara spațiului transilvano-ungaro-slovac. Este de crezut așadar că aceste forme nu sînt proprii celtilor¹⁹⁵ și că au fost preluate de aceștia numai în spațiul Ungariei, Slovaciei și Transilvaniei de la populațiile localnice, daci și sciți, care le utilizau, lucrate la roată sau cu mîna, încă din secolele VI-V¹⁹⁶. Proveniența cănițelor lucrate la roată la această epocă timpurie în spațiul menționat, nu poate fi decît sud-dunăreană¹⁹⁷ și pontică, din lumea grecească.

Vasul cu grafit (M. 3 IX, fig. 8). Unic exemplar în cimitir, dar numeroase fragmente similare în bordeiele așezării. Vasul are o formă de butoiăș cu pereții umflați în apropierea buzei. Aceasta este inelară, groasă și puțin răsfrîntă. Decor striat cu pieptenele puțin mai jos de linia adîncită care separă buza de pîntece, pînă la fund. Formă tirzie, comună în cimitirele și așezările Latênului mijlociu și tirziu. Vasele cu grafit cu decor striat cu pieptenele, socotite de P. Reinecke, de O. Paret¹⁹⁸ specifice numai ultimei perioade Latène s-au dovedit a fi și mai timpurii¹⁹⁹ (toată perioada Latène C), cum este de altfel și cazul de la Ciumești unde fibula cu sfere pe picior din M. 3, indică cel puțin prima jumătate a secolului II î.e.n. Dealtfel forme foarte apropiate și decorate identic se întîlnesc în R. P. Ungaria, la Rácalmás și Lovasbény²⁰⁰, iar în Slovacia, la Kéménd, la Horny-Jatov și Holiare²⁰¹, în medii C₁-C₂ și C₂-D.

Ceramica dacică lucrată cu mîna. (M.5/II și M. 35/I; fig. 46, pl. XXIII). Forma urnei din M. 5 derivă din vasele mai scunde, cu pereții tare arcuiți, decorați cu caneluri și proeminente hallstattiene. Pare însă, că în mediul de la Ciumești o astfel de formă a primit și o vizibilă influență a castroanelor cu pereții și gîtul arcuit, celtice (gen vasul din M. 20 fig. 43). Probabil că și linia decorativă care separă gîtul de pîntecelul urnei, este, de asemenea, de inspirație celtică.

Cealaltă urnă din M. 35, piriformă, cu diametrul pîntecelui mai jos de jumătatea înălțimii, are un caracter hallstattian mai pronunțat, evoluția sa din formele cu pereții arcuiți fiind mai netă. Poate tot de inspirație celtică să fie, de asemenea, aceea linie incizată ce apare la baza gîtului.

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 52—53.

¹⁹⁵ I. Nestor, *Keltische Gräber...*, p. 174 și nota 4.

¹⁹⁶ Numeroase cănițe cu toartă suprainălțată în cimitirul scitic de la Szentes-Vekerzug. Cf. M. Parducz, *Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug*, *ActaArch.* IV și VI, 1954 și 1955.

¹⁹⁷ I. Nestor, *Keltische Gräber...*, p. 178—179.

¹⁹⁸ P. Reinecke, *Auh.* V. 1911, p. 290; O. Paret, *Der Graphit in Vorgeschichtliche Europa*, în *Sudeta*, V. 1928, caiet I, p. 34; Libuse Haráková-Jansová, *Die Latènezeitliche Graphitkeramik in Böhmen* (rezumat german), în *PA.* XLVI, 1955.

¹⁹⁹ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 141—142; B. Bnadik, *Die Graphitkeramik in Latènezeitliche Gräber in der Slowakei*, *SA.* 1961, IX, 1—2, p. 208.

²⁰⁰ Il. Hunyady, *Kelták*, Rácalmás și Lovasbény, planșa LXXV/3. 6.

²⁰¹ *Ibidem*, Kéménd. (Kamenin), pl. VI/2; B. Benadik, *Keltische Gräbertfelder*, Horny Jatov morminten schel'et nr. 401, pl. IX/12; Holiare, mormint de incineratie, nr. 605, pl. XXXVII 10.

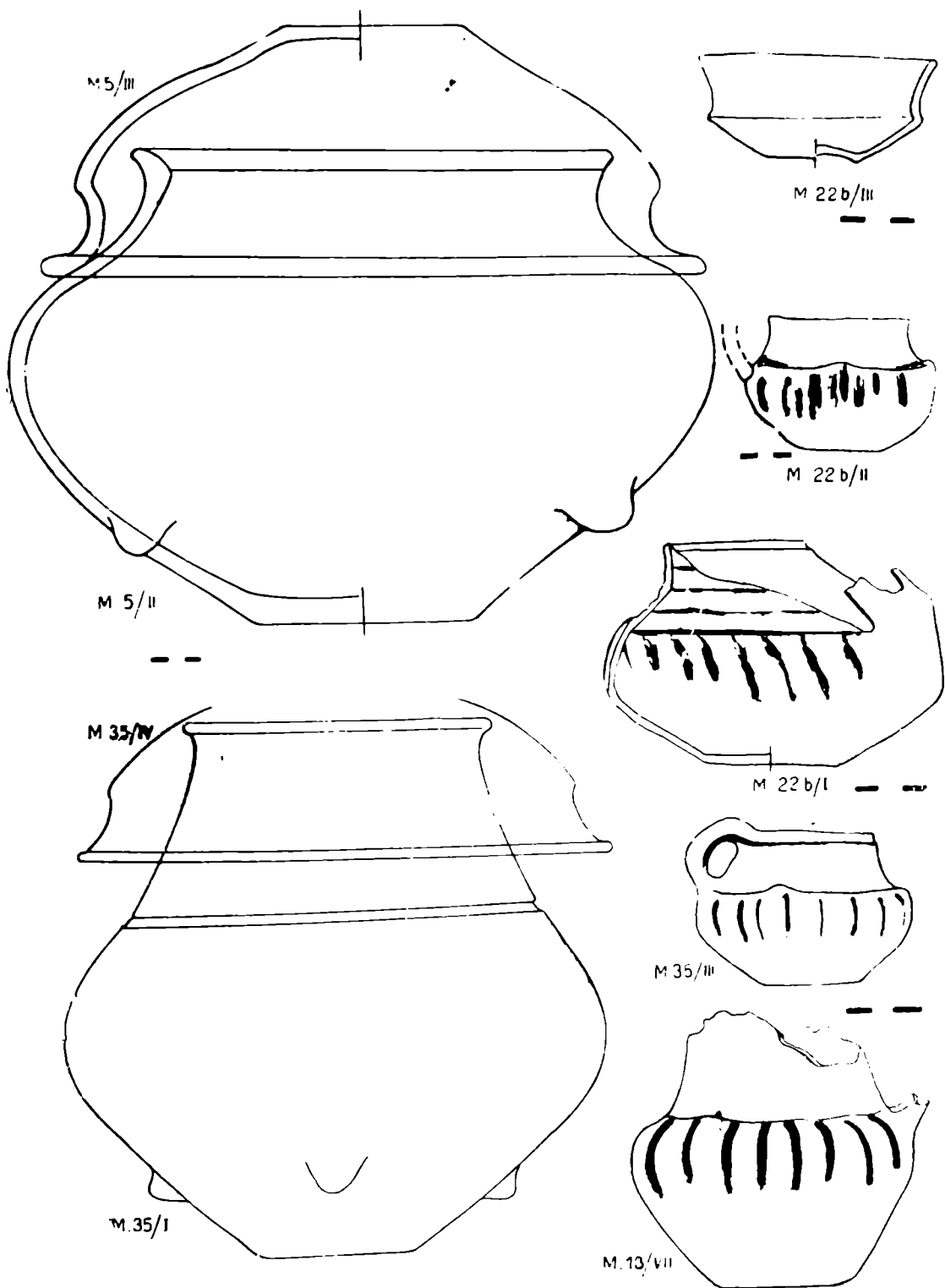

Fig. 40.

Străchinile-capac ale urnelor din M. 5 și 35, sînt destul de asemănătoare între ele (fig. 46). Acelasi profil fațetat al gîtului îl posedă și mica strachină din M. 22 b. La aceasta din urmă este semnificativ omphalos-ul care apare frecvent la străchinile celtice. În rest caracterul hallstattian tîrziu al celor trei exemplare este dominat, atît ca tehnică de lucru, cît și în ceea ce privește formele lor.

Cănițele secunde din M. 22 b și 35, sînt forme mai vechi cu decor specific hallstattian, caneluri și proeminente, dar care sînt comune în medii contemporane sau mai vechi²⁰². La fel și cana cu gîtul înalt din M. 13, precum și vasul cu toartă, socotit urnă din M. 22 b. (Fig. 46, pl. XXIII). O cronologie independentă a mormintelor dacice din cimitirul celtic de la Ciumești nu se poate stabili decît în linii mari. Lipsa oricărui inventar mai grăitor din mormintele aflate, nu ne permite decît pur tipologic să constatăm că, de exemplu, urna din M. 5, mai aproape de castroanele celtice, este probabil recentă decît forma piriformă din M. 35, iar că vasele cu toartă din M. 22 b sînt contemporane cu exemplarul similar din M. 35.

Un studiu amplu al tipologiei formelor ceramice specifice dacilor din epoca fierului în România, s-a făcut recent de către I. H. Crișan²⁰³. În cadrul acestor inserieri pot intra desigur și vasele de la Ciumești, dar într-o vreme pe care o socotim mai recentă față de limita inferioară — începutul secolului III î.e.n. —, la care se oprește autorul citat. Într-adevăr la Ciumești cana înaltă cu caneluri pe pîntece din M. 13 celtic, se datează pe baza fibulelor de fier aflate acolo în cursul secolului II î.e.n., epocă în care cel puțin și mormîntul cu urnă nr. 5 ar putea fi încadrat. O datare aparent atît de tîrzie a acestor forme care păstrează încă bine caracterele hallstattiene, nu poate fi socotită însă nici exagerată nici unică, deoarece în cimitirul de la Apahida (datat de Il. Hunyady, Latène C₂ și C₂-D) se cunosc, în afară de vasul mic tronconic descoperit într-un recipient celtic (nota 146), un vas mare, tronconic cu patru aripioare pe pîntece (fig. 48/3), un altul bitronconic, de asemenea, cu proeminente (fig. 48/2) și 2 căni cu toarta supraînălțată (un exemplar e decorat pe pîntece cu caneluri oblice)²⁰⁴ (fig. 48 1,4). Dealtfel așezarea celtică parțial săpată de la Ciumești, în care s-au găsit unele forme similare străchinilor și chiar vaselor mari din mormintele în discuție, se poate data în prezent mai ales în sec. II î.e.n. pe baza acelorași tipuri de fibule de bronz și fier aflate în cimitir (fig. 28 și 29). Nu e de prisos să mai adăugăm că în necropola în curs de

²⁰² Il. Hunyady, *Kelták*, fig. 41/b (text). cănițe și vasul mare de la Donja Dolina.

²⁰³ „Ceramica daco-getică”, teză de doctorat în curs de publicare a arheologului clujan, I. H. Crișan; idem, *Morminte inedite...*; *Morminte în urnă de tip Ciumești*, acoperite cu strachină-capac, apar și la Hódmezővásárhely-Kishomok. cf. M. Párducz, *Ein Gräberfeld in Hódmezővásárhely-Kishomok, aus der Bronze-Skythen-La Tène und Germanenzeit*, în *Dolg.*, XVI, 1940, p. 97, pl. XI/3 și VII/19.

²⁰⁴ Col. A. Orósz, Vas tronconic, descoperit în 25. III. 1914; vas bitronconic, aflat în 28. III. 1900; cană cu toarta supraînălțată. 25. III. 1914; cană cu toartă supraînălțată și caneluri pe pîntece, 28. III. 1900; cf. K. Horedt, *Mittelatènezeitliche Siedlungen*, p. 55—75.

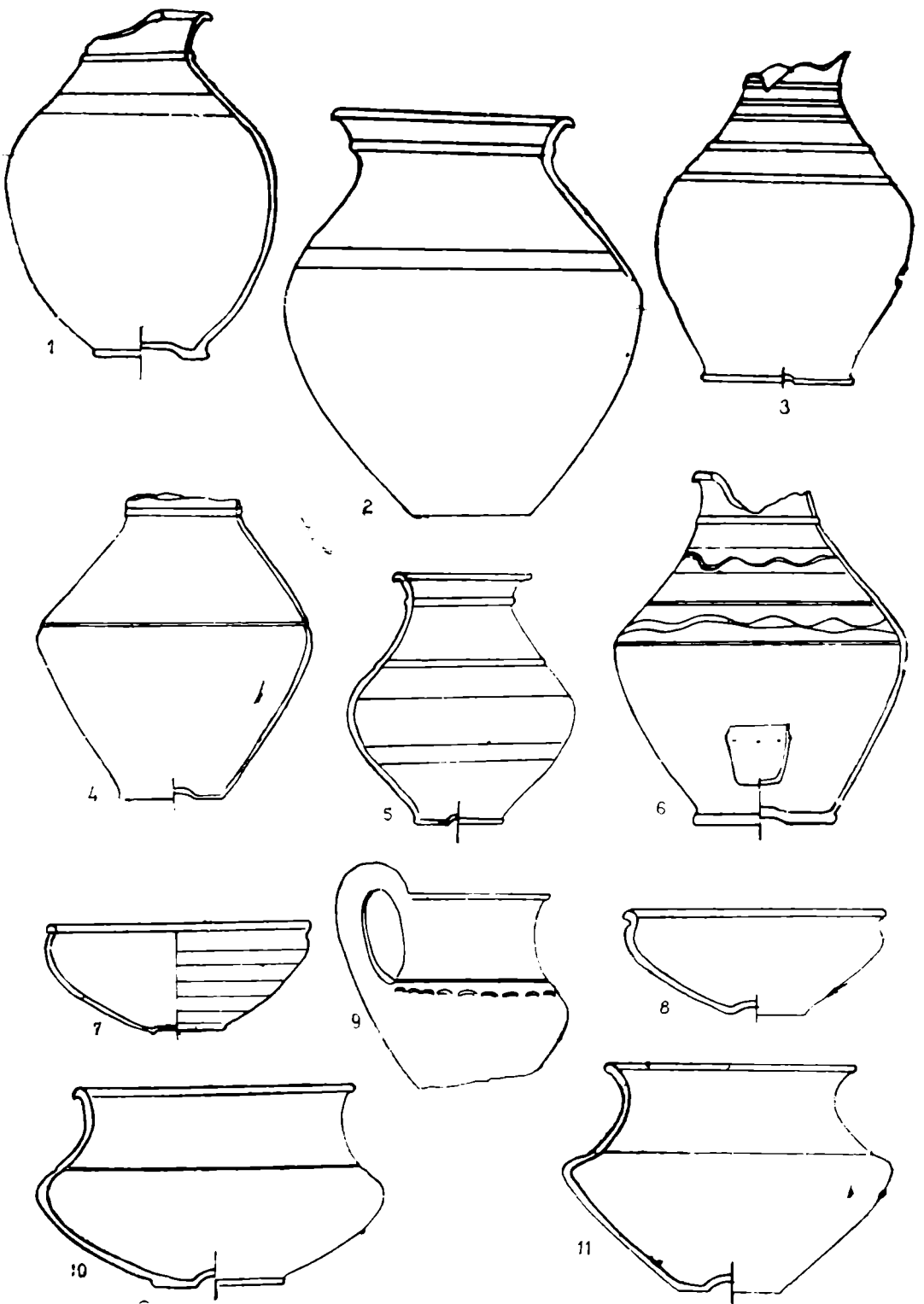

Fig. 47.

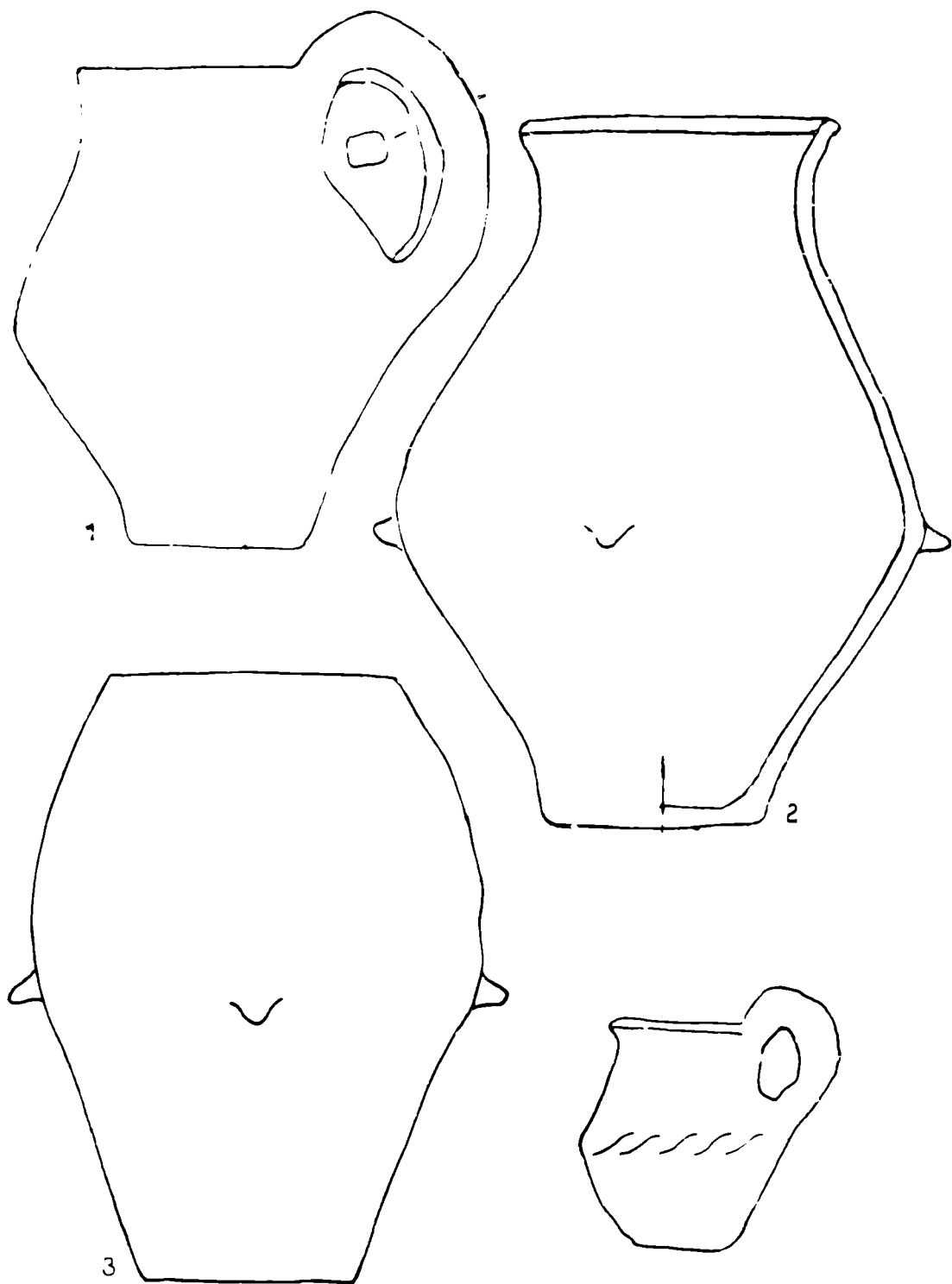

Fig. 48.

cercetare de la Sanislău, cunoaştem de pe acum două morminte celtice, dintre care unul (M. 8) bine datat în secolul II. Mormintul conţine în afară de câteva vase specifice celtice şi trei oale dacice de o factură prea puţin depărtată de acelea de la Ciumeşti.

Prezentarea complexelor funerare de la Ciumeşti şi tipologia obiectelor aflate, oferă o imagine destul de clară asupra perioadei istorice în care s-au petrecut înmormintările în necropolă pe duna de la grajdurile C.A.P. De asemenea, datele obţinute din cercetarea celor opt bordeie săpate în aşezare, întregesc şi ele rezultatele cu privire la cimitir, dînd totodată şi reciproc o lumină asupra densităţii, bogăţiei şi relaţiilor comunităţii celtice cu localnicii daci.

După cum s-a arătat în capitolele introductive referitoare la tipurile de morminte de la Ciumeşti, între ritul de înmormintare prin incinerare cu variantele sale şi acela al înhumatiei există un raport de contemporaneitate dar cu o preponderenţă netă pentru primul rit. Necropola de la Ciumeşti nu constituie o excepţie în ţara noastră. Cimitirul în curs de cercetare de la Sanislău arată deocamdată aceeaşi situaţie şi se pare la fel, acela de la Dendeşti.

Unica necropolă celtică mai mare, săpată în Transilvania pînă la descoperirile recente de care ne ocupăm, este Apahida. Din rezultatele publicate de Şt. Kovács şi din materialele şi notele descoperitorului anterior A. Orósz, reiese că cimitirul de lângă Cluj este unul din rarele complexe funerare din centrul şi răsăritul Europei care foloseşte exclusiv ritul incineratiei cu varianta sa, morminte în groapă²⁰⁵.

Este binecunoscut că ritul funerar caracteristic la celţi a fost înhumarea, mai ales în fazele mai vechi Latène A şi B. Incinerarea apare în Europa centrală, Austria, Ungaria, Slovacia, mai rar în Moravia, Polonia, mai ales în Latène C şi este explicată ca urmare a contactului cuceritorilor celţi cu localnicii, care în unele regiuni se incinerau²⁰⁶.

Luînd ca bază aceste afirmaţii ar reieşi că întregul grup celtic din Transilvania, specific mai ales prin incinerare, se plasează într-o epocă tîrzie Latène, necropola de la Apahida stînd la capătul acestei evoluţii. Am putea aşadar, admite că necropola de la Ciumeşti, cu mormintele sale majoritate de incinerare în groapă foarte asemănătoare ca rit funerar şi în multe alte privinţe cu aceea de la Apahida, este deci contemporană cu

²⁰⁵ Un alt cimitir de incinerare în groapă (un singur mormint în urnă), este acela de la Holiare (Slovacia), datat la sfîrşitul secolului II î.e.n. B. Benadik, *Keltische Gräberfelder...*, p. 118 şi 138.

²⁰⁶ I. Nestor, *Keltische Gräber...*, p. 163; R. Pittioni, *La Tène in Niederösterreich*, p. 115—116; Il. Hunyady, *Kelták*, p. 50; J. Filip, *Keltové*, p. 548, idem, *Die Keltische Zivilisation und ihre Erbe*, Praga 1961, p. 183—184; J. Potocki, Z. Wozniak, *Les Celtes en Pologne*, în *Celticum*, OGAM, nr. 73—75, 1961, p. 85; C.F.C. Hawkes, *The Celts. (Report on the study of their culture and their Mediterranean relations, 1942—1962)* VIII-e Congrès International d'Archéologie classique, Paris, 1963, p. 14.

aceasta măcar o perioadă de timp, și se plasează, de asemenea, într-o fază tirzie a Latênului mijlociu. Fenomenul pare a fi însă mai complex, necropolele birituale (Ciumești, Dendești, Sanislău) coexistind cu acelea monorituale de incinerare (Apahida) și poate chiar cu acelea monorituale de inhumare²⁰⁷, în funcție de densitatea grupului celtic stabilit de obiceiurile lor religioase și de relațiile mai apropiate sau mai limitate cu băștinașii incinerati.

Varianta incineratiilor în urnă este rară în Transilvania²⁰⁸. O constatăm la Ciumești și în cimitirul vecin de la Sanislău, la Dipșa²⁰⁹ și în Transilvania de la sud de Mureș²¹⁰. I. Nestor consideră incinerările în urnă, mai vechi decât acelea în groapă²¹¹. Pe de altă parte în Slovacia această formă de înmormântare apare târziu, către sfârșitul Latênului mijlociu²¹².

La Ciumești situația nu este deosebit de limpede în privința încadrării cronologice ale acestora, deoarece puținele obiecte de inventar din urna nu sînt databile. Doar limba de curea aflată în apropierea urnei mormîntului nr. 25, ar putea indica o epocă destul de recentă din a doua jumătate a secolului II, vreme care ar corespunde deci cu urnele celtice din Slovacia.

În categoria mormîntelor cu urnă de la Ciumești intră și grupul restrîns dar sugestiv al mormîntelor dacice. Acestea deși fac parte integrantă din necropola celtică și în unele cazuri urnele aflate imită forme celtice, păstrează totuși caracterul lor hallstattian, autohton. De asemenea se folosește un rit specific de înmormîntare (urne cu capac). Prezența acestor mormînte concordă cu descoperirea frecventă în toate bordeiele celtice a unui procentaj redus dar caracteristic de olărie dacică, la fel lucrată cu mîna ca și vasele funerare (pl. XXIV). Cu alte cuvinte, este de admis că în componenta comunității celtice de la Ciumești intra un număr de familii

²⁰⁷ Din comuna Foeni (r. Carei), provin mai multe obiecte de metal (brățări și fibule), sec. III—II î.e.n. După spusele colecționarului I. Kovács obiectele s-au găsit lângă „oase umane inhumate”. Din relatarea lucrătorilor de la silozul C.A.P. Foeni, care au descoperit mormintele, reiese că au distrus vreo patru morminte, toate cu schelete.

M. 3 de la Ciumești care deși întrunește caracterele tipice ale acestei variante, se deosebește de celelalte morminte prin acea aparentă împrăștiere și îmbucătățire a complexului funerar. În cimitirul Latênului mijlociu această formă rituală se constată, dar este foarte rară. O întîlnim la Horny Jatov (M. 549, B. Benadik, *Keltische Gräberfelder*, p. 37) și eventual la Apahida (St. Kovács, *La station... d'Apahida*, M. 17, p. 29). În medii mai târzii celto-bastarnice se întîlnește în necropola de la Wilanow, lângă Varșovia (J. Merciniak, în *La Tène cremation buriale at Wilanów near Warsaw*, în *Materialy Starozytne*, II, 1957, p. 170 și următoarele), iar la daci se cunoaște mai clar la Porolissum (M. Macrea și M. Rusu, *Der dakische Friedhof von Porolissum*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960 p. 201—229).

²⁰⁸ D. Popescu, *Celtii în Transilvania*, p. 19.

²⁰⁹ K. Horedt, *Zwei keltische Grablunde*, p. 196—200.

²¹⁰ I. Nestor, *Keltische Gräber...*, p. 160—164.

²¹¹ *Ibidem*, p. 164, 176, 182.

²¹² B. Benadik, *Chronologische Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei*, în *Slov. Arch*, X, 2, 1962, p. 395.

localnice care aveau anumite drepturi, probabil relații de rudenie, și așa cum se vede, libertatea de a se înmormînta în necropola comunității după propriul lor ritual. Acest fapt este constatat și la Sanislău unde s-a găsit un mormînt de incinerare cu urnă celtică, ce avea ca vas de ofrandă o oală dacică (M. 14).

Raporturile relativ egale dintre cele două populații cu etnic diferit din comunitatea de la Ciumești, se datoresc desigur prezenței în imediata sa apropiere a unui puternic grup dacic contemporan care era instalat în actuala comună Berea, la 2 km nord de Ciumești. Săpăturile începute aici în vara anului 1965, ne-au arătat că numai în cele patru bordeie cercetate deocamdată, se manifestă o intensitate de viață deosebită (vetre refăcute, cuptoare cu cenușare adînci, olărie dacică de aspect hallstattian tîrziu, printre care și puțină ceramică celtică contemporană), cu nimic inferioară așezării celtice din vecinătate. Mai mult, s-ar părea că dacii de la Berea își manifestau în pofida celților, acte de totală liberă acțiune, sau poate chiar de dușmănie față de aceștia, dacă atribuim o hecatombă cu 16 schelete descoperită în așezarea dacică, unor celți înfrinți și schingiuiți de autohtoni (pl. XXIV). Poate că studiile antropologice, în curs de efectuare, vor putea spune mai mult.

În această lumină, cu aceste neamuri vindicative în apropiere, dacii din comunitatea celtică de la Ciumești, nu puteau fi decît siguri de actele lor și destul de puțin dispuși să accepte altceva din partea celților, decît înrîuririle care le conveneau. Este de altfel foarte posibil ca populația dacică de la Berea—Ciumești—Sanislău să fi luat parte la marele proces de fermentare a triburilor daco-getice care a culminat un veac mai tîrziu, în vremea lui Burebista, printre altele, cu expulzarea și supunerea celților din Transilvania, Ungaria și Slovacia²¹³. Dar marea expansiune dacică spre vest din prima jumătate a secolului I î.e.n., cu refulările sale ulterioare impuse de situația politică după asasinarea lui Burebista, a avut ca unul din efecte și uniformizarea culturii daco-getice în tot spațiul ocupat înainte de apariția romanilor. În acest chip se poate înțelege de ce în vremea dominației romane din Dacia și ulterior acesteia, atît în teritoriile cucerite, cît și acelea neocupate, cultura dacică avea deja un fond comun, ale cărei forme exterioare de expresie doar, s-au manifestat diferit, în funcție de contextele istorice din acele vremuri. Așa se explică și de ce dacii liberi din secolele III și IV e.n. care au avut o așezare tot la Berea, instalată pe aceleași locuri unde se afla locuirea din secolele dinaintea erei noastre, pose-

²¹³ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 46—47; H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1961, p. 93—94. Despre grupul dacic stabilit în Slovacia, după cuceririle lui Burebista din vest, articolul lui A. Tocik, *Zur Frage der Besiedlung der Südwestslowakei zur Ende der alten Zeitrechnung*, AR, XI, 6, 1959 și recenzia A. László, *Dacii pe teritoriul Slovaciei*, în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași* (seria nouă), Secț. a III-a, Istorie, tomul XI, 1965, p. 107—116.

dau materiale apropiate aceloră de la Medieșu Aurit, în Maramureș²¹⁴, la Valea lui Mihai, reg. Crișana²¹⁵, sau Ceala Arad, reg. Banat²¹⁶.

Prezența dacilor în contextele celtice din Transilvania se constată tot mai mult. I. H. Crișan, urmărește aceste dovezi la Blaj, Hărman și mai ales la Dezmir²¹⁷. La Apahida, săpăturile lui A. Orósz au dat la iveală materiale dacice în cimitir (fig. 48).

În studiul său referitor la mormintele celtice de la Mediaș, I. Nestor insistă asupra prezenței autohtonilor în spațiul ocupat la sud de Mureș ulterior de către celți²¹⁸. Aici noii veniți au putut prelua practica incinerăției în urnă de la localnicii care foloseau acest rit de mai înainte²¹⁹. Același arheolog observa recent, că în Transilvania de sud nu se constată grupuri compacte de celți așa cum se dovedesc a fi în nord-vestul provinciei²²⁰. Faptul s-ar putea datori eventual, unor deplasări ulterioare a celților din Transilvania de sud spre nordul provinciei, deoarece la miazăzi de Mureș puteau fi concentrate unele triburi localnice destul de puternice. S-ar putea formula însă și ipoteza că celții, mai degrabă contemporani atât în bazinul Mureșului cât și al Someșului (unele materiale de caracter Latène B-C. Reinecke, se constată în ultimul timp și în vestul și nord-vestul provinciei), s-au instalat în Transilvania peste o populație băstinașă mai puțin densă, mai ales în zona de stepă din vestul provinciei. Din aceste teritorii, cete de celți vor fi pătruns în Transilvania intramontană, în diferite momente, în special în secolul al III-lea î.e.n. Atacurile lor se vor fi terminat fie cu raiduri războinice, fie cu instalări de nu prea lungă durată în Transilvania propriu zisă. Grupul mare și strâns al celților se plasează însă în vestul țării, în Ungaria de nord și Slovacia meridională, teritorii care și geografic au un aspect comun și unitar.

În Ardealul de vest și de Miază Noapte se constată nu numai un grup compact celtic ci și o anumită uniformitate culturală a acestora. Întîlnim cam aceleași forme de vase, străchini, cănițe, castroane, vase mari, la Apahida, la Galații Bistriței în centrul și nordul Transilvaniei sau în zona vestică, la Ciumești, Sanislău, Curtuiuseni, Valea lui Mihai. Săbii, umbo de scuturi, vîrfuri de sulite, coifuri, cuțite de lovit, tipic Latène C, apar uniform

²¹⁴ T. Pader, Sever Dumitrașcu, *Așezarea dacică din sec. II—III de la Medieșu Aurit*, comunicare ținută la Sesiunea științifică a muzeelor, decembrie, 1965.

²¹⁵ Stațiune cercetată de colectivul Muzeului regional Oradea.

²¹⁶ I. H. Crișan, E. Dörner, *Așezarea dacică din secolul IV. e.n. de la Arad-Ceala*, comunicare ținută la Sesiunea științifică a muzeelor, decembrie 1965. Morminte cu inventar specific celtic dar și cu ceramică hallstattiană recentă (cultura Kustanovice), în sec. III—II î.e.n., se constată nu numai în regiunea Tisei și Ucraina subcarpatică, dar și în Slovacia de SE, of. B. Benadik, *Die Spätlatènezeitliche Siedlung vom Zemplin in der Ostslowakei in Germania*, 43, 1965, p. 64—65.

²¹⁷ I. H. Crișan *Morminte inedite din sec. III î.e.n.*, p. 87—100, 102—104.

²¹⁸ I. Nestor, *Keltische Gräber*, p. 181—182.

²¹⁹ V. Pârvan, *Getica*, p. 628; Dorin Popescu, *Celții în Transilvania*, p. 30.

²²⁰ Constatare exprimată într-o discuție personală pe care îmi permit să o menționez în această ordine de idei. Cf. și I. Nestor, *À propos de l'invasion celtique en Transylvanie*, în *Dacia*, IX—X, (1941—1944), p. 547—549.

la Apahida, Dezmir, Aiud, Dipșa, Ciumești. Sanislău, Curtuiuşeni etc. La fel, obiectele de podoabă, brătări cu semiove multiple sau cu trei și patru semisfere, fibule de bronz și fier cu sfere la picior, le găsim prea puțin diferite, la Galații Bistriței, Apahida, Bandul de Cîmpie, Diosig, Valea lui Mihai, Dendești, Ciumești etc.

Aceste caractere comune, restrinse pe un teritoriu oarecum limitat și într-o perioadă de timp în care nu există de la o descoperire la alta decât mici diferențe cronologice, impune nu numai o datare generală în Latène C, care se va vedea cât de articulată poate fi, ci și posibilitatea ca nordul Transilvaniei să fi fost ocupat de triburi celtice foarte înrudite, care aveau relații economice strinse și aproape aceleași, indiferent dacă populau împreună cu băștinașii, regiunile de cîmpie și uneori de dealuri. Pe de altă parte același fond comun cultural celtic se constată și în partea de apus a cîmpiei Nirului, dincolo de granițele noastre pînă aproape de Tisa mijlocie. Descoperirile din R. P. Ungaria de la Nyiregyháza, Nyirgyulaj, Kótaj, Balsa, Rozavágy, Berkesz, Balkány, aparțin în genere Laténului C tîrziu, și au același aspect ca materialele celtice descoperite în necropolele de la Ciumești, Sanislău, Valea lui Mihai, Curtuiuşeni. De asemenea, în aceste părți, nu lipsește prezența elementului dac, cum arată I. H. Crișan²²¹ (numai scitic după Il. Hunyady)²²².

Ptolemeu localizează în regiunea de NV a Daciei pe anarți²²³, uniune de triburi celtice instalate și în nordul Ungariei, unde se învecinau cu ossii, neam amestecat poate cu iliri²²⁴. V. Pârvan, după Caesar și Ptolemeu, plasează în afara regiunilor muntoase și de dealuri ale Transilvaniei de miază noapte, tot aceleași triburi și vorbește „de anarții de prin părțile Sătmăruului²²⁵. Că anarții reprezentau un mozaic de populații, cum crede M. Müllenhoff²²⁶ este foarte probabil, deoarece măcar componentele, dacică și scitică, de la noi și dinspre Tisa, trebuie admise.

Majoritatea analogiilor găsite în afara granițelor noastre pentru inventarul mormintelor de la Ciumești, provin din teritoriile R. P. Ungariei și Slovaciei. Faptul este semnificativ pentru că indică și în acest chip tocmai comunitatea acestui fond cultural. Este firesc prin urmare ca și încadrările cronologice admise în aceste teritorii să convină în anumită măsură complexelor noastre mai apropiate.

Din prezentarea mormintelor cu diferitele lor rituri și variante și din urmărirea tipologică a inventarului funerar din necropola de la Ciumești, a reieșit că unele morminte conțin obiecte de o tradiție mai veche Latène, altele conțin neîndoios elemente noi. Întrebarea este dacă acest inventar de caracter mai vechi este de atribuit unor faze mai timpurii, sau dacă el

²²¹ I. H. Crișan, *Morminte inedite din sec. III î.e.n.*, p. 106.

²²² Il. Hunyady, *Kelták*, p. 49—56 și harta II.

²²³ Ptolemeu, III, 8, 3.

²²⁴ J. Filip, *Die keltische Zivilisation*, p. 64.

²²⁵ V. Pârvan, *Getica*, p. 249, harta II.

²²⁶ RE, I. Anartes. p. 2063.

avînd o durată mare de viață poate fi totuși contemporan cu forme mai recente²²⁷.

În R. S. Cehoslovacia faptele demonstrează că a doua alternativă este posibilă. Într-adevăr, o serie de obiecte de uz comun, probabil foarte apreciate de celți, de factură Latène timpuriu, brățări cu capetele „pecete“, cu semiove, fibule etc., durează îndelung, persistînd în Latène mijlociu și chiar în acela tîrziu²²⁸.

La Ciumești constatăm în aceleași mormînte, asocierea unor fibule de schemă Latène B cu exemplare tipice Latèneului C, brățări cu semiove multiple, laolaltă cu brățară de sapropelit, sau vase cu grafit, tîrzii (M. 18 și M. 3), încît ar confirma parțial situația din Cehoslovacia. Este de reținut pe de altă parte, că mormintele de la Ciumești, care conțin acele obiecte de aspect mai vechi, au totuși o dominanță în general mai timpurie ce nu poate fi ignorată. Este suficient să nu existe obiectul care să dea o notă mai nouă în inventarul mormintului, ca automat să-i se atribuie complexului o încadrare mai veche (M. 7 și poate mormintul cu coif). Fără a lua prea mult în considerație inventarul desprins de contexte închise, adunat din cimitir de I. Kovács, nu se poate, de asemenea, contesta că, de pildă, mica brățară cu capetele „pecete“ și corpul pseudo-torsionat, este de un caracter timpuriu, cel puțin tot atît de vechi ca al brățării cu decor geometric reliefat din M. 7.

Față de aceste considerente, o cronologie intimă a mormintelor de la Ciumești pare a fi dificilă. A considera pe de o parte că unele morminte ar fi de atribuit sfîrșitul fazei B. Reinecke, sau fazei de tranziție B-C, în timp ce altele sînt databile tîrziu de tot, tocmai spre sfîrșitul Latèneului mijlociu, ar însemna a admite o durată de timp exagerat de mare, de aproape 200 de ani, care chiar dacă am dubla mormintele aflate în cimitir (socotind că un număr paroximativ egal de morminte cu acelea descoperite au fost distruse), nu poate corespunde realității.

S-a menționat la tipologia brățărilor, că anumite situații regionale din lumea celtică europeană au impus unele modificări cronologice. Diferitele corective la cronologia Latèneului B și C. Reinecke, aduse de R. Pittioni²²⁹, M. Jahn²³⁰, W. Kersten²³¹, W. Krämer²³², Th. Voigt²³³, D. Trümpler²³⁴, R.

²²⁷ D. Berciu, *Les Celtes et la civilisation de La Tène chez les Gëto-Daces*, în *Bull. of the Institute of Archeology*, 1, 1966, (sub tipar). Autorul admite că cele mai vechi mărturii celtice în țara noastră datează între 300—280. Printre dovezile materiale specifice Latèneului C, constată însă și obiecte întîrziate de caracter Latène timpuriu, situație care după cum se vede se confirmă foarte bine la Ciumești.

²²⁸ J. Filip, *Keltovë*, p. 539—541.

²²⁹ R. Pittioni, *Ein La Tënelund aus Voitelbrunn*, p. 64; idem, *La Tène in Niederösterreich*, cap. III, și mai ales p. 74—76.

²³⁰ M. Jahn, *Die Kelten in Schlesien*, p. 35—36 nota 1.

²³¹ W. Kersten, *Der Beginn*, 167.

²³² W. Krämer, *Manching II*, p. 304—308.

²³³ Th. Voigt, *Gab es zur spät La Tène Zeit eine selbstständige Kulturprovinz im Saalgebiet? in Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, 41/42, 1958.

²³⁴ D. Trümpler, *Die frühe Latènezeit in Mittelland und Jura*, în *Die Eisenzeit der Schweiz*, Zürich, 1957.

Wyss²³⁵, combinarea sau înlocuirea acesteia cu sisteme mai vechi ca acelea ale lui D. Viollier și J. Widmer-Stern²³⁶, ori utilizarea orizonturilor cronologice a lui J. Filip²³⁷, arată necesitatea de a se folosi o mai fină articulare cronologică care să corespundă realităților regionale sau teritoriale ale spațiilor din Europa vest-centrală și răsăriteană (Polonia), ocupată de celți între secolele V—I î.e.n. Printre altele, această necesitate își are sursa tocmai în persistența unor elemente vechi care mai sînt încă prezente în medii evidente mai recente.

Sistemul cronologic cel mai adecvat descoperirilor din țara noastră nu poate fi așadar, decît acela care operează în teritoriile cele mai apropiate de noi. Dacă sistemul lui Reinecke aproape unanim admis în Europa, are o valoare imensă datorită separării etapelor celei de a doua epoci a fierului²³⁸, acesta operează mai ales în Bavaria și regiunea Rinului, de unde P. Reinecke și-a extras bazele sale cronologice pentru Latênul B și C²³⁹. Cu cît se ajunge însă spre zonele periferice ale lumii celtice, cum ar fi spre est Boemia, Silezia, R. P. Ungaria, Transilvania, realitățile și deci posibilitățile de încadrare sînt diferite, încît, cum am văzut, se impun cîteodată modificări. Este de fapt repetarea inconvenientelor sistemului cronologic Reinecke pentru epoca bronzului și Hallstattului.

Cronologia mai recentă a celților din Europa centrală a lui J. Filip pornește de la controlabile obiective, atît de numeroase în spațiile celtice ale Boemiei, Moraviei și Slovaciei, stabilind trei orizonturi care se bazează pe formele de înmormîntare, inventare funerare și materiale din așezări. Cronologia sa absolută, desigur axată tot pe importurile venite din lumea clasică, este însă mai maleabilă, beneficiază de mai multe descoperiri decît acelea din vremea lui Reinecke și conține concordanțe sigure atît în complexe, cît și între acele sute de necropole aflate și foarte adesea sistematic cercetate în R. S. Cehoslovacia.

Cu puținele săpături științifice făcute în țara noastră privitor la celți, nu putem deocamdată să ne dăm seama întrucît folosirea unică a cronologiei stabilite de J. Filip ar fi complet aplicabilă. Pe de altă parte, efortul susținut al arheologilor români care în ultimii ani tind să stabilească o cronologie proprie a civilizației populațiilor autohtone din cadrul epocii Latène, obligă acordarea cronologiei lui J. Filip, — măcar în linii mari — cu dovezile istorice ale Latênului daco-getic.

Imensa importanță a cronologiei lui P. Reinecke care numai în amănunte regionale poate fi uneori caducă, și-a găsit aplicarea în estul Euro-

²³⁵ R. Wyss, *Die mittlere und späte La Tènezeit in Mittelland und Jura*, în *Die Eisenzeit der Schweiz*, Zürich, 1957.

²³⁶ D. Viollier, *Les sépultures...*; J. Wiedmer, *Das La Tène Gräberfeld bei Münsingen*, Berna, 1908; Giessler/Kraft, *Untersuchungen...*, p. 52—54.

²³⁷ J. Filip, *Keltové*, p. 518—520. Despre utilitatea cronologiei lui J. Filip, la F. R. Hodson, *La Tène chronology*, p. 126—127.

²³⁸ P. Reinecke, *Zur Kenntniss...*, p. 53—98; Importanța sistemului cronologic a savantului german. La F. R. Hodson, *La Tène chronology*, p. 125—127.

²³⁹ W. Krämer, *Keltische Hohlbuckelringe...*, p. 35.

pei, în Silezia și Polonia mică, în Ungaria și la noi. Folosirea acestei cronologii în continuare (din a cărui izvor în ultimă analiză s-a desprins și aceasta mai recentă a lui J. Filip), este deci firească, și am putea spune, necesară încă. Pe de altă parte, utilizarea, atunci când este cazul, a unor datări mai precise sau mai aproape de situațiile noastre, luate după sistemul cronologiei cehe, o socotim tot atât de binevenită.

Față de aceste considerente putem vedea în cimitirul de la Ciumești un prim prilej de a încerca o stabilire atât de cronologie intimă a mormintelor de aici, cât și o cronologie absolută.

Cronologia relativă a mormintelor de la Ciumești se poate face în funcție de riturile de înmormintare (raritatea inhumatiei, abundența deosebită a variantei de incinerare cu morminte în groapă, dar nu generală ca la Apahida, morminte de incinerare în urnă), de existența unor complexe funerare neceltice, în fine, în funcție de prezența unor obiecte de inventar de aspect mai vechi ori mai nou, în morminte. Prezentarea fiecărui mormint în parte, caracterizarea grupelor ritual-funerare, analizarea tipologică a inventarului, ne permite să stabilim că cele mai târzii complexe sînt M. 9 și M. 12, de războinici, M. 13, cu fibule de fier și cană dacică, M. 11 cu lanțul de centură și fibula mare cu nodozități, M. 19 cu cele două brățări cu patru semiove. Eventual, și mai recent decît acestea ar putea fi M. 15 care conține acea fibulă de bronz cu arcul fațetat. Dimpotrivă, M. 18 și M. 7 de inhumatie par a fi mai timpurii, ca și M. 3, M. 6 și M. 29, de incinerare în groapă: (Brățările cu semiove și cu reliefuri geometrice, fibule cu piciorul nelipit pe arc). Intre aceste limite ar intra apoi lotul mai puțin determinabil a M. 31, M. 33, M. 36, M. 37 și acelea cu slabe indicii către o epocă mai recentă, cum ar fi M. 1, M. 5, M. 25, M. 28, M. 34. Ultimul grup format din M. 2, M. 4, M. 10, M. 16, M. 21, cu un inventar prea puțin determinabil nu poate fi legat decît prin analogii în toată perioada ce urmează a fi stabilită pentru necropolă.

Cele mai bune „fosile“ conducătoare pentru determinarea celei mai târzii perioade a cimitirului de la Ciumești, sînt lanțurile aplatizate de sabie din M. 9, fibula cu sferă la picior din același mormint, fibulele de fier din M. 13 și 11, în fine fibula de bronz din M. 15.

Este în general admis că lanțurile de sabie de tipul aplatizat și decorat cu adîncituri, corespund fie în Polonia (Iwanovice)²⁴⁰, fie în Moravia (Kobylince)²⁴¹, în Slavonia (Dalja)²⁴², în Austria (Neunkirchen)²⁴³, fie în R. P. Ungaria (Aka²⁴⁴), ultimilor decade ale secolului II, în vremea cînd în lumea

²⁴⁰ J. Rosen—Przeworska-Zabytki Celtichie na Ziemiech Polski, în *Swiatowit.*, XIX, 1946—1957, p. 319—320 (rezumat francez) fig. 10/3, 11.1a—1d; 12, pl. IV; J. Potocki—Z. Wozniak, *Les Celtes en Pologne*, în OGAM. XIII 1961, p. 88; Z. Wozniak, *The chronology of the Celtic Cemeteries in Poland*, în *Wiad-Arch.*, 3/4, p. 140—141 și tab. 7.

²⁴¹ J. Filip, *Keltové*, p. 164, fig. 37.

²⁴² W.-v.-Jenny, *La tènezeitliche Gräberfunde aus Dalja*, p. 231.

²⁴³ J. Caspart, *Ein Gräberfeld in Neunkirchen*, p. 44, fig. VI/1—2.

²⁴⁴ Il. Hunyady, *Kelták*, p. 118.

celtică central-europeană, își fac apariția neamurile războinice ale cimbriilor și teutonilor²⁴⁵. Cum am văzut, exemplarul de la Jucul de Sus este decorat cu adâncituri dar nu este aplatizat, în vreme ce acela de la Ciumești este aplatizat, dar probabil neornamentat (din cauza ruginii nu se poate stabili exact). Dacă atribuim acestor elemente de modă o importanță care se poate traduce în date absolute, am putea încadra lanțurile de sabie din M. 9 într-o epocă cu puțin anterioară ultimelor decade ale secolului II, respectiv 140—130 î.e.n.

Cimitirul de la Apahida, atribuit în mare Latênului mijlociu, i se asigură în studiul de sinteză a Il. Hunyady o importanță apreciabilă pentru etapele de sfârșit a Latênului C. Aceasta atribuie Apahidei o datare care oscilează între subfaza numită de Pittioni C₂ și faza finală a Latênului, Reinecke D.²⁴⁶. Din numeroase comparații făcute, a reieșit în general că necropola de la Ciumești are multe lucruri comune cu cimitirul de lângă Cluj, mai ales pentru acele materiale care la Ciumești se arată a fi mai recente. Nu mai reamintim aici lotul întreg de vase funerare comune ambelor cimitire, ci ne mulțumim doar de a semnală schema analogă a fibulei de bronz din M. 5 de la Apahida cu aceea din M. 9 de la Ciumești. În M. 6 de la Apahida s-a aflat și o brățară de bronz cu patru semiove care după W. Krämer se plasează, așa cum s-a mai arătat, la capătul evoluției brățărilor cu semisfere, către a doua jumătate a secolului II²⁴⁷. Dar fibula din acest mormint, cu disc în loc de sferă (adică exact de tipul celor două exemplare din M. 19- Ciumești, de asemenea, cu brățări cu patru semiove), poate aparține și unei faze ceva mai timpurii, decît tipul M. 9 de la Ciumești, încît reiese că pentru obiectul de metal din mormîntul de războinic datarea lanțurilor de sabie este corespunzătoare. O încadrare tot atît de avansată în cuprinsul secolului II o au și fibulele de fier din M. 13 și 11. În Slovacia și Boemia, forme similare se constată adesea în așezările întărite de la sfîrșitul veacului²⁴⁸.

Fibula din M. 15 pare să fie la Ciumești cea mai tîrzie dovadă a existenței necropolei. Tipul său prelung, cu bombarea arcului slab și fațetată, cu coarda spirelor răsucită în X și petrecută sub arc, este de o modă nouă în Latênul C. Analogii chiar mai puțin evoluat apar în oppidum-ul de la Hrozány și datează acolo din ultimul sfert a secolului II î.e.n.²⁴⁹.

Concordanța acestor date, din care doar unele obținute după cronologia cehoslovacă, indică pentru necropola de la Ciumești un termen „post

²⁴⁵ J. Casparl, *Ein Gräberfeld in Neunkirchen*, p. 52; R. Pittioni, *La Tène in Niederösterreich*, p. 115—116.

²⁴⁶ Il. Hunyady, p. 59—61 și passim. Autoarea recunoaște în general cimitirului un aspect cultural tîrziu. Unele materiale de aspect germanic timpuriu îi justifică încadrarea mai recentă a complexului.

²⁴⁷ W. Krämer, *Keltische Hohlbückeringe...*, p. 34; J. Filip, *Keltové*, p. 529, atribuie brățărilor cu semiove mari epoca lanțurilor de sabie aplatizate și decorate cu adâncituri.

²⁴⁸ Jiri Bren, *Die Bedeutung der Fibeln...*, p. 266—268 (rezumat german).

²⁴⁹ L. Harakova—Jensová, *Deux phases de construction à l'oppidum de La Tène tardive à Hrozány*, în AR. VIII/1956. 1. p. 46, fig. 29.

quem non" care s-ar fixa către începutul ultimei treimi a secolului II (140—130 î.e.n.).

Epoca primelor înmormântări din cimitir este cum s-a arătat determinată de acele morminte (M. 3, 6, 7, 18, 29) în care sînt prezente obiecte de aspect mai vechi: fibule cu piciorul prevăzut cu buton, sferă alungită sau sfere turtite, neprinse pe arc, brățări cu reliefuri geometrice sau cu semiove multiple (toate acestea lipsesc la Apahida). În afară de acele două brățări din M. 7, care nu au asociate și alte obiecte, celelalte descoperiri din M. 18 și 6 conțin piese care se dovedesc a fi specifice Latênului mijlociu. Fibula cu sferă alungită din M. 6, fibulele din fier din M. 18, ca și acelea cu sferă mică sau cu buton, aparțin deja Latênului C. Vechimea tipologică a brățării fragmentare cu semiove și a fibulei cu sfere aplatizate din M. 3, este contrabalansată de forma și decorul mai recent ale vasului cu grafit din același complex. În consecință și obiectele de aspect mai vechi din cimitir nu pot fi atribuite decît Latênului mijlociu.

J. Filip, care a coborît datarea pentru fibule de tip clasic Dux, din secolul IV î.e.n. în cuprinsul veacului următor²⁵⁰, împinge automat formele miniaturale recente Dux (gen fibula din M. 6) către secolul II, asociindu-le fibulelor cu sferă la picior, cu brățările cu trei și patru semiove, cu ceramica „graphitton“ decorată cu pieptene²⁵¹. Ar urma așadar, după cronologia respectivă că și mormintele de coloratură mai arhaică de la Ciumești să se plaseze foarte aproape de acelea care constituie lotul final al înmormîntărilor din necropolă. Raționamentul ne pare însă departe de realitate, nu numai pentru că ar fi să negăm complet semnificația totuși tulburătoare a unor obiecte de caracter mai timpuriu în cimitir, dar pentru că limitele în care ar urma să fie cuprins complexul de la Ciumești ar fi anormal de restrîns, chiar dacă am socoti că numărul total al mormintelor nu ar fi depășit jumătatea unei sute. Ne pare așadar mai aproape de adevăr atribuirea acelor permanente de aspect mai vechi din contextul menționat, unor faze ceva mai timpurii în cadrul Latênului C și anume spre ultimele decade ale secolului III î.e.n. cînd obiectele de tradiție Latène timpurii se găsesc în toată Europa Centrală făcînd loc unor tipuri numeroase, de schemă caracteristică Latène C₁. Argumente suplimentare pentru datarea generală a cimitirului în discuție, pentru o perioadă de circa 100 de ani între 230—130 î.e.n., sînt numeroasele elemente comune în privința riturilor de înmormîntare și a inventarului funerar din necropolele apropiate nouă, din Slovacia, ca, de exemplu cimitirul biritual de la Horny Jotov (220—120 î.e.n.), acela ceva mai tîrziu de la Dvory nad Zitavou (170—70 î.e.n.). Ci-

²⁵⁰ J. Filip, *Keltové*, p. 523—524 și 540.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 523—524 și 540; Th. Voigt, *Bemerkungen zu Latènezeitliche Problematik, in Elbe-Saale-Gebiet und in Mitteleuropa, AM-Thüringen*, 6, 1962/63, p. 396—397; menținerea datării fibulelor Dux în cursul sec. IV î.e.n. (a doua jumătate a veacului), la K. Ludikovsky, *Akeramischer Horizont reicher Frauengräber in Mähren*, in *PA, LV*, 1964/2, p. 346—349; J. Meduna, *Zur Frage der ersten Bestattungen auf den keltischen Flachgräberfeldern in Mähren*, in *AR, XVII*, 6/1965, p. 823—825.

mitirul de la Holiare, exclusiv de incinerare în groapă, ca necropola de la Apahida, începe după B. Benadik în ultimele decade ale secolului II î.e.n.²⁵².

O ultimă problemă care ne mai reține înainte de a încheia, este încadrarea mormântului cu coif descoperit în 1961, în perioada de timp preconizată de noi pentru necropola de la Ciumești. Sîntem informați că autorii studiului ce tratează această descoperire, M. Rusu și O. Bandula, datează coiful, cămașa de zale și cnemidele de bronz din mormîntul de căpetenie de la Ciumești la sfîrșitul secolului IV î.e.n. — începutul veacului următor. Nu cunoaștem care sînt argumentele colegilor noștri de la Cluj și Baia Mare pentru această datare. În orice caz, față de necropola de la Ciumești încadrarea respectivă pare destul de ridicată, deși admitem că dat fiind valoarea pieselor oare cum în afară de modă, ar fi putut fi folosite mai multe generații pînă a fi îngropate odată cu ultimul lor posesor. Ne punem totuși întrebarea dacă nu cumva coiful cu șoim ca și celelalte piese din mormînt nu păstrează așisderea obiectelor de factură mai timpurie semnalate de noi în cimitir, unele caractere arhaice care s-au transmis la exemplarul în discuție într-o epocă mai recentă. Că astfel de piese de paradă au fost pe gustul celtilor îndelungată vreme, ne-o dovedește, ca să dăm un exemplu, și scenele de pe vasul de la Gundestrup, poate de la începutul secolului I î.e.n.²⁵³, unde printre căpeteniile celtice ce conduc pedestrașii se află un călăreț ce poartă pe cap un coif cu șoim pe creștet²⁵⁴. Reprezentarea sa din profil, evocă foarte îndeaproape casca războinicului de la Ciumești.

VLAD ZIRRA

²⁵² B. Benadik, *Zur Frage...*, p. 372 și tabela II.

²⁵³ O. Klindt-Jensen, *Foreign influences in Denmark's early Iron age*, în *ActaArch.*, XX/1949, p. 125, fig. 78/E.

²⁵⁴ Fr. Drexel, *Über der Silberkessel von Gundestrup*, în *JDI.* 1915; recent, cf. T.G.E. Powell, *Die Kelten*, în „*Alte Kulturen und Rassen*”. p. 181.

EIN KELTISCHES GRÄBERFELD IN NORDWESTRUMÄNIEN C I U M E Ş T I I.

11 km WSW-lich von der Stadt Carei (Region Maramureş), wurde in der Gemeinde Ciumeşti bereits im Jahre 1960 ein keltisches Gräberfeld entdeckt.

Das Dorfgebiet von Ciumeşti, sowie auch das der anliegenden Gemeinde Berea, liegt in der Nir-Ebene, die sich auch über die Landesgrenze, in die Volksrepublik Ungarn erstreckt. Die Gegend ist eintönig und wenig abwechslungsreich und scheint früher aber anziehender gewesen zu sein. Bereits vom Neolithikum bis zu der ersten urkundlichen Erwähnung der beiden Gemeinden im XIII—XIV. Jh. konnten hier zahlreiche Siedlungen und Gräberfelder archäologisch nachgewiesen werden. Vermutlich bildete der Limonit — ein Natureisenoxyd, das den Boden der mehreren Tausend Hektar grossen Gemeindeflur durchzieht, einen wesentlichen Grund für die Fruchtbarkeit des Bodens und den Anlass für die Besiedlung dieser Gegend. Dank der Limonitschichten speichert der Boden die nötige Feuchtigkeit auf und ist reich an Eisensalzen, also geeignet für Acker- und Obstbau, Viehzucht usw.

Während der Periode C der Latènezeit (Reinecke), liess sich eine bedeutende keltische Gruppe bei Ciumeşti und in der Umgebung davon (bei den Gemeinden Foeni und Sanislau) nieder. Die keltische Siedlung von Ciumeşti befindet sich auf dem „Kürbisfeld“ (Tökös), in einer Sanddünenzone, aber auch in der Nähe einiger kleinen Teiche und eines Flusses, der heute ausgetrocknet ist. Das Gräberfeld liegt ungefähr 400 m nordöstlich von der Ansiedlung entfernt auf einer anderen Sanddüne, die aber teilweise durch Stallbauten der LPG Ciumeşti zerstört wurde.

Die ersten in den Jahren 1958—1960 an dieser Stelle errichteten Gebäude führten zur Entdeckung des Gräberfeldes. Ein Teil der Funde aus mehreren zerstörten Gräbern wurde vom einheimischen Sammler J. Kovács geborgen und nachträglich vom Museum Baia Mare erworben. Ausser den Metallgegenständen und der Keramik aus dieser Sammlung, die zusammen mit den Ergebnissen unserer Untersuchung vorgelegt werden, wurde durch Zufall im Jahre 1961 noch ein Grab entdeckt; dieses enthielt einen prächtigen eisernen Helm mit einer Bekrönung in Form eines Raubvogels, ein Panzerhemd und einen Speer, beide aus Eisen, sowie ein Paar bronzene Beinschienen. Das Grab scheint ein Brandgrab gewesen zu sein. Die angeführten Funde sollen von M. Rusu — Cluj und O. Bandula — Baia Mare veröffentlicht werden.

In dem Friedhof begannen die Grabungen im Jahre 1962 und wurden 1964 und 1965 fortgesetzt. Die höhergelegene Hauptzone der Düne wurde ganz untersucht. Am Rande der Düne wurde auch ein Suchgraben gezogen, um einige zwischen den gestörten Geländeteilen noch nicht vernichtete Gräber zu suchen (Abb. 2). Auf der ganzen, fast 3000 m² grossen untersuchten Fläche wurden 37 Gräber entdeckt, von denen 32 der Keltenzeit und 5 der Bronzezeit (frühe Otomani-Kultur) angehören.

Die meisten keltischen Bestattungen sind Brandgräber der Variante mit nicht ausgebrannten Gruben (21 Fälle). Andere 5 Gräber sind Urnengräber. Leichenbe-

stattung wurde in 6 Fällen mit ungefähr demselben Inventar wie bei den Brandgräbern festgestellt.

In der Nekropole wurden ausserdem 3 Urnen mit Deckel entdeckt, dem Ritus und der handgearbeiteten Keramik von hallstattzeitlichem Aussehen nach müssen sie dakischer Herkunft sein.

Die Anordnung des ganzen Gräberfeldes und die Wiederholung der Grabinventare zeigt, dass die verschiedenen Grabbräuche einschliesslich des dakischen gleichzeitig geübt wurden und den gemischten Charakter des Friedhofes bestätigen. Während Leichen- und Brandbestattungen in den keltischen Gräberfeldern Mittel- und Osteuropas häufig anzutreffen sind, ist die Entdeckung von dakischen Gräbern in derselben Nekropole und aus derselben Zeit, wie die keltischen Bestattungen, ungewöhnlich. Zieht man aber in Betracht, dass in den 8 Hütten aus der teilweise ausgegrabenen keltischen Siedlung auf der Düne vom „Kürbisfeld“, dakische Keramik im Verhältnis von etwa 10 v. H. gefunden wurde, so ist diese Erscheinung weiter nicht überraschend. Nach Technik und Form ähnelt diese Keramik von hallstattlichem Aussehen einigen Urnen aus dem Grabfeld. Übrigens wurde 2 km von der keltischen Ansiedlung entfernt, in der benachbarten Gemeinde Berea, im Jahre 1965 eine der keltischen gleichzeitige dakische Ansiedlung entdeckt. Diese enthielt in den 4, bisher untersuchten Hütten, zahlreiche dakische Keramik, wie sie in der keltischen Siedlung und im Gräberfeld vorkommt. Die zumindest teilweise Gleichzeitigkeit der beiden Ansiedlungen mit verschiedener Bevölkerung zeigt ausserdem auch das Vorkommen einiger keltischer Gefässe und Gegenstände in der dakischen Siedlung. Diese Funde sind von gleicher Machart und Zeitstellung, wie in den keltischen Fundverbänden von Ciurmești.

Das gemeinsame und gleichzeitige Auftreten von dakischen Gräbern in keltischen Friedhöfen Transsilvaniens, bestätigen auch das einige Km von Ciurmești entfernte Grabfeld von Sanislău, wo die Untersuchungen noch im Gange sind, die Gräberfelder von Apahida und Dezmir, neben Cluj, bei Galații Bistriței usw.

Die Körpergräber (Gr. 7, 8, 17, 18, 22, 23, 32).

Die Gruben für die Skelettbestattungen sind bei allen keltischen Gräbern auf der Düne von dem gleichen Niveau ausgegraben worden. Dieses wird von schwachen Siedlungsresten aus dem 3. Jahrhundert u. Z. überlagert. Manchmal durchschneiden die Grabgruben eine dünne Siedlungsschicht der Baden-Pécel-Kultur vom Anfang der Bronzezeit (Abb. 3). Sie sind rechteckig, mit abgerundeten Ecken, schrägen Wänden und flachem Boden. Es wurden keine Bretterüberreste von Särgen oder Steine für den Schutz der Gruben festgestellt. Die Tiefe der Gräber schwankt zwischen 0,90—2,00 m. Die Skelette sind sehr schlecht erhalten, da die Limonitschichten dauernd Feuchtigkeit aufspeichern. Die Knochen sind daher grösstenteils zerstört und nur noch Überreste von Gliede- und Schädelknochen erhalten. Vom Skelett des Grabes 7 ist nichts mehr übriggeblieben.

Die Bestimmung der Lage der Skelette in den Gräbern und ihrer Orientierung ist daher sehr schwierig.

Berücksichtigt man alle vorhandenen Hinweise, so lässt sich annehmen, dass es sich bei den Gräbern 8, 17, 32 um Kindergräber handelt. In Gr. 22 lag ein Erwachsener, in Gr. 18 eine Person unter 25 Jahren. Das Inventar des Grabes 18 zeigt ebenfalls, dass es einer Frau angehörte. In Gr. 32 könnte das Skelett in Hockerstellung gelegen haben, da sich seine Gefässe ungefähr an der Stelle des Beckens befanden, wenn das Skelett auf dem Rücken gelegen wäre. Alle anderen Gräber scheinen nur auf dem Rücken liegende Skelette enthalten zu haben. Die Orientierung der Gräber ist, soweit man feststellen konnte, ganz verschieden.

Körperbestattungen wurden überall auf der Düne zwischen den Brandgräbern gefunden; eine bevorzugte Zone konnte nicht festgestellt werden.

Den Inventar der Gräber besteht aus Schmuck oder Trachtentellen. Die Gefässebeigaben, höchstens zwei, lagen entweder weiter von den Skeletten entfernt oder in ihrer Nähe. „Fleischopfer“ erscheint nur einmal, im Grab 18.

Gr. 7. Der Umriss der Grube ist undeutlich, das Skelett ganz zerstört. In einer Tiefe von 1,91 m wurden zwei bronzene teilweise übereinanderliegende Armringe

gefunden, die vermutlich von einem der oberen Glieder abgerutscht sind (ähnliche Lage in Gr. 18), Abb. 4/Gr. 7; Tafel 1/1. Einer der Armringe ist ein Hohlblechcharmring aus Bronze, mit erhabener geometrischer Verzierung. Ein Ende des Armringes steckt im anderen und ist mit einem Stöpselverschluss befestigt. Das Ende, welches das andere festhält, stellt einem undeutlichen Schlangenkopf dar (Abb. 4, Gr. 7/1; 31, Gr. 7/1, Taf. IX, Gr. 7/1). Der zweite Armring, besteht aus 9 Hohlbuckeln, von denen einer lose und mit Scharnier und Befestigungszunge versehen ist (Abb. 4/G. 7/II, 31, Gr. 7/II; Taf. IX, Gr. 7/II).

Gr. 8. Kinderskelett, sehr schlecht erhalten. Tiefe 0,90 m. Am oberen Teil des Brustkorbes wurde ein Eisenring gefunden (Abb. 4, Gr. 8/II).

Gr. 17. Rechteckige Grabgrube mit abgerundeten Ecken. Ausmasse 130x100 m. Tiefe 1,15 m. Schlecht erhaltenes Skelett. In der Beckengegend lag ein parallellopi-pedischer Schleifstein aus Sandstein mit einem Loch, das sich von beiden Seiten gegen die Mitte zu verengt (Abb. 4, Gr. 17/II).

Gr. 18. Grabgrube teilweise durch eine Hütte aus dem 3. Jahrhundert u. Z. zerstört. Im Grundriss hatte sie eine rechteckige Form mit den Ausmassen 1,45x1,70 m, Tiefe 2,00 m. Das Skelett in Rückenlage ist schlecht erhalten, WNW-OSO orientiert, in der Gegend des Brustkorbes befanden sich drei kleine Bronzefibeln. Bei einer endet der Fuss in zwei Kugeln, die den Bügel nicht berühren (Abb. 5/II, 28, Gr. 18/II, Taf. VII, Gr. 18/II). Der Fuss der zweiten Fibel ist mit einer kleinen plattgedrückten Kugel versehen, der Fortsatz mit dem Bügel durch eine halbe Öse verbunden (Abb. 5/III, 28/III, Taf. VII, Gr. 18/III). Bei beiden Fibeln besteht die Feder aus 6 Windungen mit aussenstehender Sehne. Der Fuss der dritten Fibel ist mit einem Knopf versehen und der Fortsatz am Bügel befestigt, der mit drei Verdickungen verziert ist (Abb. 5/IV, 28, Gr. 18/IV; Taf. VII, Gr. 18/IV). Neben dem Brustbein und in halber Höhe des rechten Oberarmes wurden noch zwei Eisenfibeln vom Mittellatèneschema entdeckt, von denen eine besser erhalten ist (Abb. 5/IV; Gr. 18/VI). Ebenfalls auf dem Brustkorb lagen die Reste einer Halskette, sechs Glieder aus gewundenem Eisendraht, die mit einem Ring für die Gliederung der Teile enden. Das siebente Glied, das vermutlich mit einem Knopfhaken versehen war, fehlt (Abb. 5/V; 35, Gr. 18/V). In der Beckengegend wurden 20 Bruchstücke eines Gürtels aus kreuzförmig verbundenen Eisenringen entdeckt (Abb. 5/VIII). An der Stelle des linken Armes befanden sich fünf Armringe, die vom Oberarm zum Handgelenk folgendermassen aufeinander folgten: Sapropelitararmring, ein Eisenring mit linsenförmigem Querschnitt, zwei innen mit Ton gefüllte, aussen durch Buckel gegliederte Bronzeblecharmringe, ein Armring mit sieben Hohlbuckeln, davon zwei beweglich (Abb. 5/IX, X, XI, XIII; Abb. 31—32/Gr. 18, IX, X, XI, XIII; Taf. IX). Am rechten Handgelenk wurde noch ein Bronzearmring mit Petschaftenden entdeckt. Das Stück ist aus acht rhombischen Gliedern zusammengesetzt. An diese sind je vier S-förmige Spiralen, die sich in der Mitte treffen, angeschweisst (Abb. 5/XIV; 32/XIV, Taf. X/XIV). Bei den Füßen befand sich je ein Armring mit Buckelverzierung, vom gleichen Typ wie derjenige vom linken Arm (Taf. X/XV). 0,30 m WSW vom Skelett wurden die Beigaben, zwei Gefässe (eine tiefe Schüssel mit bogenförmigen Wänden (Abb. 5/XVII, 42/XVII, Taf. XIX/XVII) und ein grosses doppelkonisches zerstörtes Gefäss) und einige Schweins-knochen gefunden.

Gr. 22. Grab eines Erwachsenen, fast gänzlich zerstört. Tiefe 1,40 m. Das Grab ist vermutlich jünger als das Brandgrab in Urne. Gr. 21, da sich in seiner Grube einige verbrannte, vermutlich aus der nebenstehenden zerstörten Urne stammende Knochen befanden. Der Bestattete Nr. 22 besass neben dem linken Oberschenkelbein einen Eisenring.

Gr. 23. Rechteckige Grube mit abgerundeten Ecken, 1,52x0,75 m; Tiefe 1,1 m. Das Skelett ist schlecht erhalten, die Orientierung SSW-NNO. Neben dem rechten Oberschenkel ein kleines gebogenes Eisenmesser.

Gr. 32. Die Grube befindet sich im Niveau Baden-Pécel, Tiefe 1,10 m (Abb. 4, Gr. 32; Taf. I/3). Schlecht erhaltenes Skelett, Reste eines Schädels und eines Schienbeines. Ungefähre Orientierung WSW-ONO. Bei dem Unterkiefer und unter dem Hinterkopf wurden zwei Bronzefibeln gefunden, deren Fuss am Bügel befestigt und

auf diesem mit je einer Scheibe verziert ist. Die Spiralrolle besteht aus vier Windungen mit aussenstehender Sehne (Abb. 4, Gr. 32/II, III; 28, Gr. 32/II, III, Taf. VII, Gr. 32/II-III). In der Gegend des Beckens befand sich eine Linsenflasche mit geschwungenen Wänden, die mit einer Leiste unter dem Rand und auf der Schulter verziert war. Daneben lag eine Schüssel mit einem kegeltumpfförmigen Profil und flachem Boden (Abb. 40, Gr. 32/IV; 41, Gr. 32/V; Taf. XVI, Gr. 32/IV; Taf. XVIII, Gr. 32/V;

Brandgräber in Gruben (Gr. 1—4, 6—16, 19—20, 28—29, 33—34, 36).

Die Form der Grabgruben ist oval, manchmal mit einer Stufe, auf die man die Gefässbeigaben stellte. Die Gruben sind immer ungebrannt. Gräber dieses Typus sind auf der ganzen Düne verteilt, jedoch hauptsächlich in höhergelegenen Teil. Es wurden weder Scheiterhaufen für die Verbrennung gefunden, noch Gruben, in die man die Restbestände warf. Die Brandgräber in Gruben können nach der Art, in der die Beigaben angeordnet waren, in zwei Gruppen eingeteilt werden: Gräber, bei denen die Beigaben in einem Abstand von 20—25 cm vom Leichenbrand und dem oftmals ebenfalls verbrannten Metallinventar liegen und Gräber, bei denen sich die Beigaben um die verbrannten Knochen herum und neben dem Inventar des Bestatteten befinden. Die unmittelbar zur Kleidung gehörenden Gegenstände der Bestatteten (Fibeln, Armringe, Gürtelketten, Messer, usw.) waren dem Feuer ausgesetzt. Die nicht mit der Kleidung zusammenliegenden Stücke — Waffen, Eisenwerkzeuge — zeigen keine Feuereinwirkung. Die Ergebnisse der anthropologischen Untersuchungen des Leichenbrandes sind wenig aufschlussreich, doch kann in einigen Fällen das Geschlecht der in den Gräbern Bestatteten durch das in diesen entdeckte Inventar ermittelt werden. So sind Gr. 9 und 12 Kriegergräber. Ebenfalls Männergräber sind die Gräber 13 und 14, mit Haumessern und grossen eisernen Fibeln. Die Gräber 19, 28, vielleicht auch 3 und 6, können Frauen zugesprochen werden (Hohlbuckelarmringe, Armring mit Reliefverzierung, Miniaturfibeln, Gürtel mit Anhängern).

Die Keramik aus den Gräbern wurde, abgesehen von einem dakischen Gefäss aus dem Grab 13, auf der Scheibe gearbeitet und ist spezifisch keltisch. Die Anzahl der Gefässe in den Gräbern ist verschieden (2—6 Gefässe). Die am häufigsten vorkommende Form ist die Schüssel; manchmal wurden zwei Exemplare gefunden. Ebenso häufig ist das grosse Gefäss, dessen Wände mehr oder weniger doppelkonisch sind. Terrine, in vielfältigen Formen, kommt ziemlich oft vor, jedoch erscheint sie nicht immer in den Gräbern wie die Schüssel und das grosse Gefäss. Seltener sind Krüge mit hochgezogenem Henkel. Sie wurden in nur sechs Gräbern gefunden. Noch seltener begegnet man den Gefässen in Flaschenform, einschliesslich der Linsenflasche (3 Gräber). Das einzige Gefäss aus Graphitton erscheint im Grab 3. Diese Form wurde in grosser Anzahl in den freigelegten keltischen Hütten ausgegraben und auf Grund der in diesen Gefässen gefundenen Bronze- und Eisenfibeln konnte ihre Gleichzeitigkeit mit den Gräbern im Gräberfeld nachgewiesen werden.

Fleischbeigaben kommen nicht immer vor. In 6 Gräbern fehlten sie (Gr. 2, 9, 10, 13, 16, 28). In den meisten Fällen lagen sie neben den Gefässen und bestanden aus grossen Schweine-, Schaf- und Geflügelstücken (niemals das ganze Tier). In einem einzigen Fall lag das „Fleischopfer“ in einer Schüssel (Gr. 36).

Gr. 1. Ovale Grabgrube, 0,61x0,92 m gross. Teilweise zerstörtes Grab. Tiefe 1,00 m (Abb. 6 und Taf. II/1. Der Leichenbrand im nördlichen Teil der Grube. Zwischen den Knochen befand sich eine achterartige Fibel vom Mittelatèneschema (Abb. 6/II; 28, Gr. 1/II, Taf. VII/Gr. 1/II). 0,20 m vom Knochenhaufen entfernt, befand sich eine zerstörte Schüssel und ein bruchstückweise erhaltenes grosses Gefäss mit geschwungenen Wänden, mit einer Leiste am Hals (Abb. 6/IV; 38, Gr. 1/IV).

Gr. 2. Grosse, ovale Grube, 1,50x2,50 m. Orientierung NNO-SSW. Der Grubenboden ist ungleich vertieft, im nördlichen Teil bis zu 1,80 m, im südlichen Teil bis zu 1,90 m. In der NNO-Zone der Grube befanden sich zusammen auf einem Platz einige verbrannte Knochen, daneben ein verkohlter Holzbalken. Im entgegengesetzten Teil der Grube lagen die Beigaben, ein grosses doppelkonisches Gefäss mit einem Wulst am Hals und auf der Schulter (Abb. 7/III; 39, Gr. 2/III, Taf. XVI, Gr. 2/III), daneben eine doppelkonische Terrine mit Omphalos (Abb. 7/IV, 44, Taf. XXI/IV). Neben einer zerstörten Schüssel, wurde noch ein anderes grosses Gefäss entdeckt, dieses hatte

geschwungen Wände und an der Schulter eingeritzte Linien (Abb. 7/V, 39, Gr. 2/V, Taf. XVII/V).

Gr. 3. Ovale Grube mit den Ausmassen 1,20x1,80 m. Orientierung ONO-WSW. Tiefe 2,00—2,15 m (Abb. 8). In der Grube verbrannte Knochen, Beigaben, Gefässe und Tierknochen, die in Bruchstücken in der ganzen Grube verstreut lagen. Man erkennt dennoch gegen die Mitte der Grube zu, zwei dichtere Haufen von verbrannten Knochen. Im ersten Haufen befand sich eine Bronzefibel mit abgebrochenem Fuss (Abb. 8/III: 28, Gr. 3/III: Taf. VII, Gr. 3/III). Neben den Knochen befand sich auch das Bruchstücke eines Bronzearmringe mit kleinen Hohl buckeln (Abb. 8/IV: 31, Gr. 3/IV; Taf. IX, Gr. 3/IV). Im anderen Knochenhaufen wurde noch eine Bronzefibel gefunden, deren Fuss in zwei flachgedrückten Kugeln endet, die nicht am Bügel befestigt sind (Abb. 8/V; 28, Gr. 3/V; Taf. VII, Gr. 3/V). Eine andere Fibel aus Eisen vom Mittellatèneschema wurde unweit des Knochenhaufens entdeckt (Abb. 8/VI; 30, Gr. 3/VI). Ebenfalls hier waren zwei lanzenförmige Gürtelzungen aus Eisen (Abb. 8/VII und VIIb; 35/VII-VIIb; Taf. XI/VII-VIIb). Schliesslich wurde in demselben Knochenhaufen ein Eisenring entdeckt, der durch das Feuer an eine Eisenmesserklänge angebacken war (Abb. 8/VIII). In dem WNW-Teil der Grube lagen verstreut mehrere Teile eines Graphitgefässes, das wiederhergestellt und ergänzt die Form eines mit senkrechten Rillen verzierten Fässchens ergab (8/IX). Im entgegengesetzten Teil der Grube wurden noch andere Scherben entdeckt; sie gehören zu einer Schüssel, zu einem grossen Gefäss und zu einer Flasche, die mit eingestempelten Bogen und Kreismustern verziert war (8/XII). Keines dieser Gefässe kann wiederhergestellt werden. In der Grube waren noch Schweine- und Geflügelknochen vorhanden. Im westlichen Teil derselben Grube haben sich die Reste eines verkohlten Holzbalkens erhalten (Abb. 9, Taf. II/3).

Gr. 4. Ovale Grube mit den Ausmassen 1,05x1,20 m. Tiefe 1,61 m. Verbrannte Menschenknochen in dem SSO-Teil der Grube zwischen Gefässen und Tieropfergabe. Neben den Knochen befand sich ein grosses, zerstörtes Gefäss. Unweit desselben wurde eine Terrine mit gewölbten Wänden und flachem Boden gefunden (Abb. 9/III; 43, Gr. 4/III; Taf. XX, Gr. 4/III). Östlich der Terrine lag ein grader doppelkonischer Krug mit hochgezogenem Henkel. Die ganze Gefässoberfläche ist mit eingeglätteten Streifen bedeckt; unter dem Rand und auf der Schulter, erhabene Ringe (Abb. 9/IV; 45, Gr. 4/IV; Taf. XXII; Gr. 4/IV). In der Grube befanden sich auch die Bruchstücke einer Schüssel und eines grossen Gefässes. Das „Fleischopfer“ wurde in der Nähe der verbrannten Knochen gefunden.

Gr. 5b. Fast ovale Grube, welche die Baden-Pécelschichte durchbricht und 1,10 m tief bis zum Sand der Düne reicht. Ein Häufchen verbrannter Knochen ungefähr in der Mitte der Grube. Ein Milchzahn darunter zeigt, dass der Verbrannte ein Kind unter 7 Jahren war. In der Nähe der Knochen wurde eine Fibel mit Brandspuren vom Mittellatèneschema gefunden. (Abb. 9, Gr. 5b/II: 29, 1b/II; Taf. VIII/5b/II). Neben der Fibel befand sich eine durch Feuchtigkeit zerstörte Schüssel.

Gr. 6. Ovale, schwach gefärbte Grube. Durchmesser 0,92x1,30 m. Tiefe 1,30 m. Verbrannte Knochen verstreut in der ganzen Grube und in verschiedenen Tiefen. Eine stärkere Anhäufung zwischen zwei grossen Gefässen. Die Beigaben wurden ungefähr in der Mitte der Grube übereinander gelegt, obwohl die Ausmasse derselben ihre Anordnung auf dem gleichen Niveau erlaubt hätte. In verschiedenen Tiefen wurden zwei stäbchenförmige Anhänger und ihre Kalotten aus Eisen gefunden (Abb. 16/II, 34, Gr. 6/II; Taf. XI, Gr. 6/II); eine Miniaturfibel, späterer Duxer Typ (Abb. X/III, 28, Gr. 6/III; Taf. VII, Gr. 6/III); Bruchstück von einem Hohlblecharmring aus Bronze mit geometrischer Verzierung (Abb. 10/V; 31, Gr. 6/V; Taf. IX, Gr. 6/V); ein Bruchstück von einem anderen Bronzearmring mit plastischer Spiralverzierung (Abb. 10/IV, 31, Gr. 6/IV; Taf. IX, Gr. 6/IV). Beide Armringe weisen Brandspuren auf. Es sind zwei Schüsseln mit gewölbten Wänden vorhanden (Abb. 10/VI, und X; 41, Gr. 6/VI und X; Taf. XVIII, Gr. 6/VI und X), eine doppelkonische Flasche mit erhabenen Leisten auf dem Hals und auf der Schulter (Abb. 10/VII; 40, Gr. 6/VII; Taf. XVII, Gr. 6/VII). Zwei grosse doppelkonische Gefässe, beide durch Feuchtigkeit zerstört und ein doppelkonischer Krug mit einem leicht hochgezogenen Henkel und mit einer Girlande aus konzentrischen Kreisen verziert (Abb. 10/XI; 45, Gr. 6/XI; Taf. XXII, Gr.

6/XI). Neben dem Krug befand sich das „Fleischopfer“, Schweine- und Geflügelknochen.

Gr. 9. Ovale längsgezogene Grube 0,60x1,25 m, in den Sand der Düne gegraben. Auf einer Stufe der Grube, in 0,35 m Tiefe, befand sich eine Schüssel. Der Leichenbrand auf der SSW-Seite. Einige auch auf der übrigen Grabfläche verstreut. Neben den Knochen befand sich eine Bronzefibel, deren Fuss eine flachgedrückte, schräggeriefelte Kugel trägt (Abb. 11/II; 29, Gr. 9/II; Taf. VIII, Gr. 9/II). Neben dieser Fibel befand sich ein kurzes Messer mit abgebrochenem Griff (Abb. 12/III; 36, Gr. 9/III; Taf. XIV, Gr. 9/III). An das Messer war ein Schleifstein angebacken. An beiden konnte man die Abdrücke eines doppelfädigen Gewebes erkennen. In der Nähe wurde ein Eisenschwert mit Scheide entdeckt. Unter der Scheidenmündung ist auf der einen Seite eine Öse zum Festmachen der Tragketten angebracht, auf der anderen ein Zierknopf. Die Scheidenöffnung ist glockenförmig und entspricht genau dem Heftabschluss des Schwertes. Die Spitze der Scheide endet in einem V-förmigen Ortband, dessen Enden verlängert und mittels eines Querstegs an der Scheide befestigt sind (Abb. 13, Gr. 9/V; Taf. XIII, Gr. 9/Va-b). An der Scheide klebten die zwei Ketten des Schwertes. Beide sind aus Eisen, aus gewundenen und mit dem Hammer flachgeklöpften Gliedern gearbeitet (Abb. 13, Gr. 9/Vb-c; Taf. XIII, Gr. 9/b-c). In der Nähe des Schwertgriffes war noch eine weidenblattförmige Lanzen Spitze mit Mittelrippe aus Eisen (Abb. 12/VI; Taf. XIV, Gr. 9 VI). Im entgegengesetzten-Teil der Grube befand sich ein bandförmiger Schildebuckel mit dreieckigen Seitenteilen mit Löchern für die Befestigung an der Holztafel des Schildes (Abb. 12/VII; Taf. XIV, Gr. 9/VII). Die Gefässbeigaben lagen entlang des Schwertes, gegen das Innere der Grube zu. Eine doppelkonische Terrine mit hohem Hals (Abb. 11/VIII; 43, Gr. 9/VIII; Taf. XX, Gr. 9/VIII), zwei grosse, halb zerstörte Gefässe, eine andere Terrine mit betonem Omphalos (Abb. 11/XI; 44, Gr. 9/XI; Taf. XXI, Gr. 9/XI). An der Terrine lehnte der Stiel eines Schöpflöffels aus Eisen mit eingewölbtem Boden (Giessgefäss für Metall). (Abb. 11/XII). Ausser der Schüssel, die auf der Stufe lag, befand sich in der Nähe der Fibel eine zweite. Das Gefäss konnte nicht gerettet werden.

Gr. 10. Undeutliche Grube. In einer Tiefe von 1,25 m wurde das Grab entdeckt. Es enthielt einen kleinen Knochenhaufen (Abb. 18, Gr. 10, Taf. III/I) und ringsherum zwei Terrinen und eine Schüssel. Von den Gefässen wurde nur eine Terrine gerettet (Abb. 18, Gr. 10/IV; 43, Gr. 10/IV; Taf. XX, Gr. 10/IV).

Gr. 11. Ovale Grube, 0,85x1,00 m, 1,07 m. Tiefe (Abb. 14, Taf. III/2). Der Leichenbrand liegt auf der NNW-Seite der Grube. Östlich des Haufens befand sich eine grosse Knotenfibel aus Eisen. Unter dieser befand sich eine andere bronzene, verbrannt und teilweise wie die vorhergehende zerstört (Abb. 14/II-III; 29, 30, Gr. 11/II-III; Taf. III/4). Hier wurden ebenfalls einige Bruchstücke von rechteckigen, mit Kreisen verzierten, Platten einer Bronzekette und einige ebenso verzierte stäbchenförmige Anhänger entdeckt (Abb. 14/IV; 34, Gr. 11/IV; Taf. XI, Gr. 11/IV). Bei den Knochen befanden sich noch zwei Miniatur-Fibeln, mit Brandspuren. Bei einem Stück hat der Fuss als Schlussstück einen Knopf und ist freistehend. Das andere Exemplar, welches mit einem ähnlichen Knopf am Fuss versehen ist, hat den Fortsatz am Bügel befestigt (Abb. 14-V-VI; 28, Gr. 11/V-VI). Die Gefässbeigaben befanden sich gegen die Mitte der Grube zu. Ein grosses Gefäss mit gewölbten Wänden und eine graue Terrine konnten nicht gerettet werden. Eine Schüssel mit ringförmigem Rand und ein doppelkonischer Krug mit abgebrochenem Henkel waren besser erhalten (Abb. 14/VIII, X; 42 und 45, Gr. 11/VIII, X; Taf. XIX und XXII, Gr. 11/VIII, X). Neben dem Kännchen und den zwei kleinen Fibeln befand sich das „Fleischopfer“; ein Unterkiefer und einige Schweineknochen.

Gr. 12. Oval-rechteckige Grube: 0,90x1,000 m. Tiefe 1,10 m (Abb. 15, Taf. III/3, 5). Der Haufen mit Leichenbrand am Westrand der Grube. Neben dem Grubenrand befand sich ein Schwert mit einer Scheide aus Eisen. Das Heft ist glockenförmig und entspricht der Mündung der Scheide. Diese ist vom Rost stark zerfressen, jedoch kann man auf der Schaufseite eine gravierte Verzierung erkennen, die aus zwei übereinanderliegenden Kreisen besteht und von einfachen und gegenüberstehenden S-förmigen Mustern umgeben ist. Auf der Innenseite befindet sich die schmale bandförmige Schlaufe für die

Befestigung der Tragketten. Das Ortband der Scheide ist V-förmig, mit kurzen Armen (Abb. 13, Gr. 12/II; Taf. XIII Gr. 12/IIa-b). Nördlich der Knochen wurde eine grosse, vom Feuer zerstörte Eisenfibel gefunden (Abb. 15/III; 30, Gr. 12/III). In der NNO-Ecke der Grube lagen die Gefässbeigaben: eine Schüssel und ein grosses Gefäss mit gewölbten Wänden. Die Gefässe konnten nicht gerettet werden. In OSO-Teil der Grube befand sich das Fleischopfer einige Knochen und ein Schweinskiefer.

Gr. 13. Die Form der Grube ist undeutlich. Der Boden der Grube in 1,55 m Tiefe. In 1,30 m Tiefe stand auf einer Stufe ein dakisches Gefäss (VII) (Abb. 16/VII, Taf. III/6). Der etwas kleine Haufen verbrannter Knochen befand sich in der Mitte zwischen Gefässbeigaben und dem Inventar. Eine Eisenfibel, deren Fuss mit einer länglichen Kugel versehen ist und vermutlich nicht am Bügel befestigt war (Abb. 16/II, Abb. 29, Gr. 13/II). Das zweite Exemplar, Mittellatèneschema, 0,50 m NNW von den Knochen entfernt (Abb. 16/III; Abb. 30, Gr. 13/III). Die Gefässbeigaben bestehen aus einer doppelkonischen Schüssel mit flachem Boden (Abb. 16/V, 42, Gr. 13/V; und aus einer Terrine, deren Wände und Hals gewölbt sind (Abb. 16/VI, 43, Gr. 13/VI; Taf. XX, Gr. 13/VI). Nördlich des Knochenhaufens befand sich ein grosses doppelkonisches durch Feuchtigkeit zerstörtes Gefäss. Das dakische Gefäss, das im Innern der Grube höher gestellt war, ist eine handgearbeitete Kanne mit senkrechten Kannelüren von späthallstattzeitlichem Aussehen (Abb. 16/VII, 46, Gr. 13/VII; Taf. XXIII, Gr. 13/VII).

Gr. 14. Die Grube beginnt unter dem Siedlungsniveau des 3. Jahrhunderts u. Z., durchstösst die Schichte der Baden-Pécel-Kultur und dringt in den Sand bis zu 1,90 m Tiefe vor. Der Umriss der Grube lässt sich nicht bestimmen (Abb. 17, Taf. III/7 und IV/1). Wenige und verstreute verbrannte Knochen. WSW-lich der Knochen ein Hautmesser mit zerstörten Enden (Abb. 17, Gr. 14/II; 36, Gr. 14/II). Um die Knochen herum stehen die Gefässbeigaben, zwei grosse Gefässe, eine Schüssel und eine Terrine, alle durch Feuchtigkeit zerstört. In der Terrine befand sich, mit der Öffnung nach unten, ein kleiner doppelkonischer Krug mit hochgezogenem Henkel. Bogenförmige vertiefte Verzierung auf dem Bauch (Abb. 17, Gr. 14/VII; 45, Gr. 14/VII; Taf. XXII, Gr. 14/VII). In der Nähe der grossen Gefässe befanden sich einige Schweineknöchen.

Gr. 15. Ovale, fast kreisförmige Grube, 0,82x0,96 m, 1,80 m Tiefe. Im westlichen Teil der Grube abgesondert der Leichenbrand (Abb. 18; Taf. IV/2). In 0,10 m Tiefe, eine Bronzefibel vom Ende der Mittellatènezeit (Abb. 18; Gr. 15/II; 29, Gr. 15/II; Taf. VIII, Gr. 15/II). In der Mitte der Grube waren die Gefässe niedergelegt: eine Schüssel, eine doppelkonische Terrine mit Absatz auf dem Bauch und zwei grosse Gefässe. Wegen der Feuchtigkeit konnte keines gerettet werden. Im östlichen Teil der Grube wurden einige Schweineknöchen und ein Hauer gefunden.

Gr. 16. Rechteckige Grube mit abgerundeten Ecken, Orientierung WNW-OSO, in die Baden-Pécel-Schichte eingelieft, 1,42 m Tiefe. Ausmasse: 0,68x1,04 m (Abb. 19, Taf. IV/3). Der Leichenbrand im NSW-Teil der Grube. Daneben eine doppelkonische Omphalos-Flasche (Abb. 19/II; 40, Gr. 16/II). In der Grubenmitte befanden sich Bruchstücke einer Terrine (Abb. 19/III; 44, Gr. 16/III). Östlich davon befand sich eine andere doppelkonische Flasche, mit ausgeprägten Leisten auf dem Hals und auf der Schulter (Abb. 19/IV; 40, Gr. 16/IV; Taf. XVII, Gr. 16/IV).

Gr. 19. In den Dünsand gegrabene, oval-dreieckige, unregelmässige Grube, Tiefe 2,20 m. Orientierung NNO-SSV. Ausmasse: 0,75x1,15 m (Abb. 20; Taf. IV/4—6). Ein grösserer Haufen verbrannter Knochen im westlichen Teil der Grube. Zwischen den Knochen eine Eisenfibel mit Knoten. Neben den Knochen befanden sich zwei Fibeln, deren Fuss mit je einem scheibenförmigen Schlussstück verziert ist. Der Fortsatz ist am Bügel festgemacht (Abb. 20/III-IV; Gr. 19/III-IV; Taf. VII, Gr. 19/III-IV). Westlich der Knochen wurden noch Bruchstücke einer Gürtelkette gefunden, die aus kreuzförmig verbundenen Eisenringen besteht. Östlich des Knochenhaufens neben zwei langen Schweineknöchen, befanden sich nebeneinander zwei grosse unverzierte Armringe mit vier Hohl buckeln. Einer der Buckel ist beweglich und mit Zunge und Scharnier versehen (Abb. 20/VI-VII; 33, Gr. 19/VI-VII; Taf. X, Gr. 19/VII). Gegen die Grubenmitte und deren SW-Ende befanden sich eine rote Terrine und ein grosses Gefäss. Beide Gefässe waren von der Feuchtigkeit gänzlich zerstört. Im entgegen-

gesetzten Teil der Grube, wo die Knochenreste lagen, befand sich das „Fleischopfer“, Gelenkknochen, Rippen und zwei Gliederknochen von Schweinen.

Gr. 20. Oval-längliche Grube. Tiefe 1,60 m. Orientierung: ONO-WSW. Ausmasse: 1,15x0,82 m (Abb. 17, Taf. V/I). Ein Haufen verbrannter Knochen am ONO-Grubenrand. Ungefähr 0,40 m südlich davon entfernt sind nebeneinander die Gefässbeigaben niedergelegt: eine Terrine mit verdicktem Rand, ein grosses doppelkonisches Gefäss, beide zerstört, eine Terrine mit geschwungener Wand (Abb. 17, Gr. 20/IV; 43, Gr. 20/IV; Taf. XX, Gr. 20/IV).

Gr. 28. Grubenform unbestimmt. Tiefe 0,60 m. Viele verbrannte Knochen, dazwischen eine Gürtelkette aus grossen ovalen Gliedern, die untereinander kreuzförmig durch doppelte Ringe verbunden sind (Abb. 21/II; 34, Gr. 28/II; Taf. XI, Gr. 28/II). Im Knochenhaufen befand sich ein durch Brand verbogener Glasarmring, mit dreireihiger Buchelverzierung (Abb. 21/III, 33, Gr. 28/III; Taf. III, Gr. 28/III), der Knochen lagen die Bruchstücke eines Kruges, auf dem Bauch mit kreisförmigen Rosetten verziert. (Abb. 21/V, 45, Gr. 28/V; Taf. 22, 28/V). Neben diesem war ein deformiertes Gefäss mit abgerundeten Wänden. (Abb. 21/VI; 40, Gr. 28/VI; Taf. XVII; Gr. 28/VI). Eine gelbliche Terrine und eine graue Schüssel etwa 40 cm von dem Leichenbrand entfernt, von der Feuchtigkeit gänzlich zerstört.

Gr. 29. Undeutliche Grube, Tiefe 1,35 m. (Abb. 21, Taf. V/2). Im NNV-Teil der Grube befanden sich einige verbrannte Knochen; dazwischen fand sich ein Stäbchen mit Halbkalotte, vermutlich von einer Halskette oder von einem Gürtel (Abb. 21, Gr. 29/II; 34, Gr. 29/II, Taf. XI; Gr. 29/II). 30 cm von den Knochen entfernt waren die Beigaben von ONO nach WSW angeordnet; sie bestanden aus einem grossen doppelkonischen Gefäss und einer Schale mit ringförmigem Hals, beide konnten gerettet werden. Neben und unter der Schüssel wurden zwei Bronzefibeln gefunden, deren Fuss je zwei flachgedrückte ungleiche Kugeln trug. Dass Schlussstück ist nicht mit dem Fibelkörper verbunden (Abb. 21/V-VI; 28, Gr. 29/V-VI; Taf. VII, Gr. 29/V-VI). 20 cm von der Schüssel entfernt, befanden sich einige Schweinsknochen.

Gr. 33. Undeutliche Grube; Tiefe 1,07 m; kleiner Haufen mit verbrannten Knochen. Dazwischen eine Eisenfibel, Mittellatèneschema, vom Rost angegriffen (Abb. 22, Gr. 33/II; 29, Gr. 33/II).

Gr. 34. Undeutliche Grube; Tiefe 1,30–1,50 m, sehr nahe vom Gr. 33 (Abb. 22, Taf. V/3,5); zusammenhängender Knochenhaufen und Holzkohlenreste; zwischen den Knochen fand sich eine Bronzefibel, vom Mittellatèneschema; der Fuss ist mit zwei seitlichen Vorsprüngen verziert und der Fortsatz am Bügel befestigt (Abb. 22, Gr. 34/II; 29, Gr. 34/II). Neben den Knochen befanden sich zwei zerschlagene Gefässe: eine Schüssel mit nach Innen gezogenem Rand (Abb. 22, Gr. 34/III; 41, Gr. 34/IV), und eine schlecht erhaltene Terrine. 30 cm von diesen entfernt stand eine zweite Gruppe von Gefässen: ein doppelkonisches Gefäss (Abb. 22/VI, 39, Gr. 34/VI; Taf. XVI, Gr. 34/VI), kleineres ebenfalls doppelkonisches Gefäss (Abb. 22/Gr. 34/VII; 39, Gr. 34/VII; Taf. XVII, Gr. 34/VII), eine tiefe Schüssel mit stark gewölbtem Körper (Abb. 22, Gr. 34/V; 41, Gr. 34/V; Taf. XVIII; Gr. 34/V) und ein doppelkonisches Kännchen mit hochgezogenem Henkel (Abb. 22, Gr. 34/VIII; 45, Gr. 34/VIII; Taf. XXII, Gr. 34/VIII).

Gr. 36. 0,60 m tiefe Grube, mit unbestimmtem Umriss (Taf. V/4). Verbrannte Knochen auf dem Boden neben einer Schüssel mit gewölbten Wänden (Abb. 23/IV; Taf. XVIII/IV, und einem grossen Gefäss, ebenfalls mit geschwungenem Profil (Abb. 23 V; 39, Gr. 36/V; Taf. XVI, Gr. 36/V). In der Schüssel war ein Schweinekiefer.

Brandgräber in Urnen (Gr. 21, 25, 31, 37).

Alle Brandgräber in Urnen wurden in dem höheren Teil der Düne entdeckt. Sie lagen, wie die vorhergehenden Gräbergruppen, unter dem Siedlungsniveau des 3. Jh. n. Z. Einige reichen nur bis zum Niveau der Baden-Pécel-Kultur, andere bis zur Sandschicht der Düne in 2,05 m Tiefe (Gr. 31). Der Umfang der Gruben ist ziemlich gross und erreicht den Durchmesser von 0,50 m. Vielleicht lagen deswegen alle Urnen auf einer Seite oder standen mit dem Boden nach oben (Gr. 25) vor allem, da die Wände der Gruben nicht mit Steinen verstärkt waren und der Sand sehr leicht rutscht. Die Urnen waren nicht bedeckt (ausser dem Grab 37), daher wurde das sozio-spärliche Inventar nicht in den Urnen, sondern nebenan in der Grube gefunden.

Alle Gegenstände weisen Brandspuren auf. Die Urnen enthalten wenige verbrannte Knochen, nicht mehr als ein Viertel des Inhaltes. Es kommen keine besondere Formen vor. Gebräuchlich sind das doppelkonische Gefäss, die Terrine und die Schüssel: Gefässbeigaben sind nicht vorhanden, desgleichen fehlt völlig das „Fleischopfer“.

Gr. 21. Unbestimmte Grube, 0,64 m tief im sterilen Sand der Düne. Als Urne dient eine graue doppelkonische Terrine (Abb. 24, 44, Gr. 21/I; Taf. VI/1). Darin waren wenige verbrannte Menschenknochen. Das Grab wurde wahrscheinlich von der Grube des Körpergrabes Gr. 22 zerstört, da in dieser einige verbrannte Knochen auftraten, die von der Urne des Gr. 21 stammen könnten.

Gr. 25. Runde, in eine ältere Grube der Baden-Pécel-Kultur eingetieft Grabgrube. Ein Teil der Grube des Gr. 25 war seinerseits durch einen Fund des 3. Jh. u. Z. (tiefe römische Schüssel) gestört. Der Boden der Urne lag in einer Tiefe von 0,52 m. Das Grab enthielt ein doppelkonisches, hohes Gefäss, das als Urne gebraucht wurde. Es fanden sich wenige verbrannte Knochen, da die Urne mit dem Boden nach oben umgestürzt war. Im Innern der Grube, aus der Urne stammende Knochen und eine eiserne, speerförmige Gürtelzunge (Abb. 24, 35, Gr. 25/IV, Taf. VI/3; XI, 25/IV). und das Bruchstück eines Armringes aus einem Bronzestab mit einer Platte und seitlichen Schwellungen verziert, in deren kleinen Vertiefungen vermutlich Emailenlagen waren (Abb. 24, 33, Gr. 25/III).

Gr. 31. Schwach erkennbare Grube, länglich oval mit den Ausmassen 0,50x0,30 m. Orientierung NNO-SSW. Sie durchbricht die Schicht Baden-Pécel und reicht bis 2,05 m (Abb. 25; Taf. VI/5). Die Urne hat eine hochgezogene Form mit gerundeten Wänden. Um die Schulter läuft eine Wellenlinie, auf dem Gefässkörper sind parallel eingeritzte Linien (Abb. 25, Gr. 31/I und Tafel XV/1). Das Gefäss lag auf einer Seite und enthielt den grössten Teil der verbrannten Knochen, 0,30 m vom Rand der Urne entfernt fand sich eine eiserne Messerklinge (Abb. 25 und 36, Gr. 31/III, Taf. XIV, Gr. 31/III).

Gr. 37. Die Grube war nicht abzugrenzen. Der Fund lag im sterilen Sand in einer Tiefe von 1,05 m (Abb. 25, Taf. VI/6). Als Urne diente eine gelbliche Schüssel mit abgerundeten Wänden (Abb. 25, Gr. 37/1; 41, Gr. 37/1; Taf. XVIII, Gr. 37/1). Im Innern befanden sich einige verbrannte Knochen. Eine andere Schüssel, grösser als die erste, wurde als Deckel verwendet.

Dakische Brandgräber in Urnen mit Deckel (Gr. 5, 22b, 35).

Die Gruben der Gräber beginnen vom selben Niveau wie die keltischen Gräber. Genau so wie bei den keltischen Urnengräbern, scheinen sie grösser als nötig und nicht gesichert zu sein. Mit Ausnahme des Grabes 22, das gestört war, befanden sich die anderen Urnen „in situ“ in ihrer Anfangsstellung. Die als Urnen gebrauchten Gefässe sind handgearbeitet und haben ein späthallstattzeitliches dakisches Aussehen. Die Urnenform im Grab 5 stellt eine Nachahmung der keltischen Terrine dar, der die Griffzapfen der lokalen hallstattischen Formen beigelegt wurde. Die Urne aus dem Gr. 35 ist eine einheimischen Form, die mit den skythischen doppelkonischen Gefässen verwandt ist. Die Urnen waren mit nach unten gekehrten Schüsseln bedeckt. Die Deckgefässe sind ebenfalls handgearbeitet und zeigen hallstattische Prägung. Eine kleine Schüssel aus dem Grab 22b mit einem Profil, das den Deckschüsseln ähnelt, kann als Deckel für die Urne aus demselben Grab gedient haben. Die Schüssel hat, wie die keltischen Formen, einen ausgeprägten Omphalos. In der Urne des Grabes 35 befand sich eine kleine, auf dem Bauch mit senkrechten Riefen verzierte Kanne. Das Gefäss entspricht nach Form und Verzierung dem im Grab 22b entdeckten Kännchen. Dieselbe senkrechte Riefenverzierung erscheint auf dem dakischen Krug aus dem keltischen Grab 13. Alle erwähnten Henkelgefässe sind handgearbeitet. Die gleiche stratigraphische Lage aller auf der Düne gelegenen Gräber und die Verwendung der dakischen Kruges im keltischen Grab 13 belegen die Gleichzeitigkeit der dakischen Urnen mit den keltischen Gräbern. Die gleiche Feststellung ergibt sich bei der Ausgrabung der keltischen Hütten, in denen häufig Formen auftreten, die den dakischen Gefässen aus dem Gräberfeld gleichen.

Gr. 5. Grube mit unbestimmtem Umriss. Das Grab lag in 0,68 m Tiefe (Abb. 26; Taf. VI/2). Die Urne war zu Dreiviertel mit Leichenbrand gefüllt, der schwächer gebrannt war als bei dem keltischen Gräbern. Das Gefäss hat eine doppelkonische, den

lichen keltischen Terrinen ähnliche Form. An der unteren Hälfte des Gefässen vier gegenständige, nach unten gerichtete Lappen. Der Ton des handgearbeiteten Gefässes ist mit zerstoßenen Scherben gemagert (Abb. 46, Gr. 5/II; Taf. XXIII). Als Deckel diente eine tiefe Schüssel mit profiliertem Schulter: Diese ist ebenfalls mit der Hand aus einem mit zerstoßenen Scherben gemagerten Ton gearbeitet (Abb. 46, Gr. 5/III).

Gr. 22b. Gestörtes Grab. Die Grube konnte erst im Niveau des Grabes, 0,55 m tief, in der Schichte der Baden-Pécel-Kultur festgestellt werden. Das Grab enthielt drei umgeworfene, teilweise in Bruchstücken erhaltenen Gefässe. Ein Teil der verbrannten Knochen, der wahrscheinlich aus der Urne herausgefallen war, lag zwischen den Gefässen verstreut (Abb. 27, Taf. VI/4, 7). Die Urne hat die Form eines gedrungenen Kruges mit geschwungenen Wänden und Bandhenkel; Bauch und Hals sind kanelliert (Abb. 27/I; 46, Gr. 22 b/I). In einer Entfernung von 0,20 m befand sich ein anderes Henkelgefäß mit geschwungenen Wänden, die mit senkrechten Kanellüren und Knubben verziert sind (Abb. 27/II; 46, Gr. 22 b/II). Neben diesem Gefäß war noch eine kleine Schüssel, deren Profil der Deckelschüssel aus dem Grab 5 ähnlich ist, aber einen betonten Omphalos aufweist. (Abb. 27/III; 46, 22 b/III).

Gr. 35. Ovale Grube, deren grosser Durchmesser 0,55 m beträgt, 1,55 m tief, bis zum sterilen Sand. Die Urne hat eine birnenförmige Gestalt mit hohem Hals, 10 cm über dem Gefässboden gegenständige Griffklappen und am Beginn der Schulter eine vertiefte waagerechte Linie. Das Gefäss ist handgearbeitet, aus mit zerstoßenen Scherben gemagertem Ton. (Abb. 26, Gr. 35/I; Taf. XXIII). Die Urne war bis über die Hälfte mit Leichenbrand gefüllt. Zwischen den Knochen befand sich ein kleiner Krug, der dem aus dem Gr. 22b ähnelt und ebenfalls senkrechte Kannellüren auf dem Bauch trägt (Abb. 26, Gr. 35/III; 46, Gr. 35/III; Taf. XXIII). Die Urne war mit einer grossen, handgearbeiteten Schüssel bedeckt, deren Ton mit zerstoßenen Scherben gemischt ist (Abb. 26, Gr. 35/IV; 46, Gr. 35/IV). Ungefähr 50 cm von der Urne entfernt befand sich eine gebrannte eiserne Messerklinge.

* * *

Ausser den während unserer Ausgrabungen entdeckten Gräbern, werden hier die von I. Kovács zwischen 1959 und 1962 geretteten Funde aus mehreren zerstörten Gräbern aufgezählt. Unter den geretteten Gegenständen befindet sich auch ein prächtiger Eisenhelm mit einem Bronzefalken mit ausgebreiteten Flügeln als Helmzier, ein Paar Beinschienen aus Bronze und ein aus Eisenringen gearbeitetes Panzerhemd. (Taf. XII). Die genannten Stücke werden in einer gesonderten Untersuchung von M. Rusu von Cluj und O. Bandula aus Baia Mare veröffentlicht werden. Die übrigen Funde sind folgende:

1) eine Bronzefibel, deren Fuss mit zwei flachgedrückten Kugeln versehen ist. Der Forststz ist nicht am Bügel befestigt (Abb. 28/pass; Taf. VII/pass.).

2) ein konischer eiserner Lanzenschuh (Abb. 13/2—1963).

3) eine Bronzefibel mit sechs Spiralrollen und nach vorne gerichteter Sehne am Fibelkopf (Abb. 28/7537; Taf. VIII/7531).

4) eine Bronzefibel vom Mittellatèneschema. Der Nadelhalter ist an der Stelle, wo der Fuss am Bügel gefestigt wird, abgebrochen (Abb. 29/7536; Taf. VIII/7536).

5) eine Bronzefibel vom Mittellatèneschema mit verbogenen Bügel; in seiner Mitte drei Windungen, mit denen der Fibelfuss befestigt war (Abb. 28/7538; Taf. VII/7533).

6) Eisenfibel vom Mittellatèneschema, die 1961 in einem Brandgrab gefunden wurde. Der Fuss ist mit einer kleinen Kugel versehen (Abb. 29/1961; Taf. VIII-Covacs).

7) ein aus fünf Bronzespiralen gebildeter Armring (Abb. 33/7542; Taf. X/7542).

8) ein bronzerner Armring, dessen Stab Tarsien nachahmt und dessen Enden petschaftförmig enden. (Abb. 33/7533; Taf. X/7533).

9) ein aus geflochtenem Bronzedraht gearbeiteter Ring, auf dem liegende S. Spiralen befestigt sind (Abb. 33/9—1961; Taf. X, 9/1961).

10—12) doppelkonische Terrinen (Abb. 43/7524; 7311, Taf. XXI/7524; 7311).

13—14) 2 doppelkonische Gefässe (Abb. 44/7523; 7531; Taf. 7523; 7531).

15—19) 5 tiefe Schüsseln (Abb. 41/7516 und Taf. XVIII; 42/7525; Taf. XIX;

42/7530; Taf. XIX, 42/7520; Taf. XIX; 42/7064, Taf. XIX; 20—21). 2 doppelkonische Krüge mit halbmondförmigen Verzierung (Abb. 45/7062—7063).

22—25. Vier hohe doppelkonische Gefässe (Abb. 38/7523, Taf. XV; Abb. 38/4312, Taf. XV; Abb. 37/7528, Taf. XV; Abb. 37/7501, Taf. XV).

Die Typologie des Grabinventars

Auf dem ganzen untersuchten Gräberfeld wurden 19 Bronze- und 9 Eisenfibeln festgestellt. (Abb. 28—30; Taf. VII—VIII. Obwohl alle der Latène C-Periode angehören, haben manche ein älteres Aussehen vom Frühlatèneschema, während andere, die meisten für die mittlere Latènezeit kennzeichnend sind. Bei den Bronzefibeln kann man 6 Gruppen unterscheiden: a) Fibeln von kleinen Ausmassen, mit stark gebogenem Körper, der fast 2/3 ihrer Grösse ausmacht. Der Fuss ist nicht am Bügel befestigt und mit einer kleinen Kugel oder mit einem Knopf verziert (Gr. 6/III; Gr. 11/V; Gr. 3/III, keltische Hütte 1/1964). Analogien in Andelfingen—Schweiz (Gr. 5, eine Fibel, ähnlich der aus dem Gr. 6 Ciumești und Torques mit Petschaftenden noch Giessler-Kraft, Wiedmer Ic, bzw. Reinecke B, bzw. Krämer B₂ (16—17). Die Fibel aus dem Grab 6; Ciumești besitzt jedoch ein gutes Gegenstück in einem frühen Dux-Exemplar aus dem von J. Filp in das 2. Jh. u. Z. datierten, Gr. 2 von Kosice-Slowakei (19). Die übrigen Stücke dieser Gruppe gehörten in die Reihe der frühen Duxer Fibeln.

b) Fibeln mit weniger gebogenem Bügel, deren Fuss mit zwei kleinen ungleichen flachgedrückten Kugeln versehen ist, von denen die letzte den nach am Bügel festgemachten Fortsatz bildet. Analogien ebenfalls in Andelfingen (Gr. 27), gemeinsam mit Latène C-Fibeln (22). In Ciumești finden sich die Fibeln dieser Art ebenfalls zusammen mit kennzeichnenden Latène C-Fibeln (Gr. 18).

c) Fibeln mit verlängertem Bügel und einem Fuss, der mit einer Schmuckscheibe versehen ist. Der Fortsatz ist an dem Bügel mit einer Hülse befestigt (Gr. II/V; Gr. 19/III—IV; Gr. 32/II—III. Die Fibeln von diesem Typ aus dem Grab 19 kommen zusammen mit zwei vierbuckeligen Armringen vor, die W. Krämer (28) für die spätesten Stücke der Nussarmringe hält.

d) Fibeln, deren Fuss mit einem Schlusstück oder mit einer Kugel verziert sind und deren Fortsatz am Bügel befestigt ist (Gr. 18/III-IV; Gr. 9/II). Das späteste Stück stammt aus dem Kriegergrab 9, wo es zusammen mit abgeflachten Schwertketten vom Ende des 2. Jhs. gefunden wurde (32).

e) Fibeln mit länglichem Bügel, deren Fuss mit kleinen seitlichen Buckeln (Gr. 34/II) oder mit Kreisen (Gr. 15/II) verziert ist. Datierung in C₂ Pittioni, in Neunkirchen (33), bis gegen Ende des 2. Jh. v. u. Z. (36).

f) Fibeln mit Achter, Latène C-Schema (Gr. 1/II; Hütte B/1962, Hütte Kovács, 1960). Stücke aus den späten Serien, wahrscheinlich 2. Jh.

Die Eisenfibeln sind ziemlich schlecht erhalten, so dass man sie schwer in eine Gruppe einreihen kann. Die besser erhaltenen lassen sich in zwei Gruppen einteilen:

a) Fibeln mit länglichem Bügel, leicht eckigem Nadelhalter, mit an oder über der Bügelmittel befestigtem Fuss (Gr. 3/VI; Gr. 12/III; Gr. 13/III; Gr. 13/VI) (Abb. 30).

b) Fibeln, die auf dem Bügel, auf Bügel und Fuss oder nur auf dem Fuss mit Schwellungen oder Kugeln verziert sind (Gr. 5b/II, Gr. 33/II, Gr. 13/II; Gr. 11/II. Beide Gruppen gehören in einen späten Abschnitt der Mittellatènezeit und sind bis an das 2. Jh. v. u. Z. bekannt (29—30).

Armringe und Ringe. In dem Grabfeld wurden 19 Armringe entdeckt; davon sind 16 aus Bronze, einer aus Eisen, einer aus Sappropelit und einer aus Glas. Einige Armringe ebenso wie die oben erwähnten Fibeln, weisen ältere Latène B Kennzeichen auf ihre entgemeine Datierung entspricht aber den übrigen mittellatènezeitlichen Funden aus dem Grabfeld.

Rippenverzierte Hohlarmsringe mit Stöpselverschluss (Gr. 7/I; Gr. 6/V), (Abb. 31 und Taf. IX). Nahe Übereinstimmungen in Preissnitzberg bei Ranis und Köditz (Thüringen), wo sie in Latène B (43) datiert sind. Das zerbrochene Exemplar aus dem Grab 6 in Ciumești wird durch die frühe Duxer Fibel aus dem gleichen Fundzusammenhang in Latène C datiert.

Hohlbuckelscharnierringe. (Gr. 7/II; Gr. 18/XIII; Gr. 3/IV Abb. 31; Taf. IX) Obwohl die Armringe, rein typologisch genommen, ein älteres Aussehen haben, das Krämers (50) Untergruppe B₂ entsprechen würde, gehören die Funde aus Ciumești in der Tschechoslowakei in C₁-Zusammenhänge (54).

Sechsbuckeliger zweiteiliger Ring mit reicher plastischer spiralartiger Verzierung. Das in Bruchstücken erhaltene Exemplar, welches aus dem Gr. 6 stammt, (Abb. 31, Taf. IX), gehört vermutlich zu der Serie der sechsbuckeligen Armringe. Zu dem beweglichen, mit einer Befestigungszunge versehene Hohlbuckel gehören entweder ein zweiter Hohlbuckel in der Art des Hohlbuckelarmringes aus dem Grab 18, oder noch zwei Hohlbuckel so dass der Armring in zwei Hälften geteilt war. Beide Arten kommen in den Gräberfeldern aus der Tschechoslowakei oft vor (55), wo sie nach J. Filip in die zweite Hälfte des 2. Jhs. und an den Beginn des folgenden Jahrhunderts datiert werden, ebenso wie die Fibeln mit grosser Kugel am Fuss; die Armringe mit Hohlbuckeln und Armringe aus Lignit oder Glas, die Gürtelketten usw. (57). Wegen der frühen Duxer Miniaturfibel und dem Bruchstück des rippenverzierten Armringes ist der Armring mit Spiralen aus dem Gr. 6 früher, an das Ende des 3. Jhs. anzusetzen. (Abb. 10).

Hohlarmsringe mit Buckelverzierung. Alle Stücke stammen aus dem Grab 18 und wurden an Händen und Füßen getragen (Abb. 32, Taf. X). Von den Ausmassen abgesehen, sind die Armringe, nach Verzierung und der Verwendung des Stöpselverschlusses gleich. Die Fibeln und Nussarmringe aus dem Grab sichern die Datierung in Latène-C, die auch zahlreiche Funde aus Zentraleuropa, Österreich, Ungarn, der Tschechoslowakei aus dem 3.—2. Jh. v. u. Z. bestätigen (58—61).

Lignit — (Sapropelit) — Armringe. Das einzige Stück wurde im selben Gr. 18 (Abb. 32) gefunden. Zahlreiche Bruchstücke kamen in den Hütten der Siedlung zum Vorschein. Die Datierung des Armringes aus dem Gr. 18 entspricht der Zeitstellung der Fibeln und der anderen erwähnten Armringe. In der V. R. Ungarn sind Lignitarmringe in Latène C₂ (62) häufig und in der Tschechoslowakei entsprechen sie dem späten Duxer-Horizont, den Fibeln mit Kugel am Fuss und sind auch in der Zeit der Fibeln mit am Bügel befestigten Fuss, der Armringe mit erhabener Spiralverzierung, der Speerspitzen mit breitem Blatt und der besenstrichtverzierten Graphitgefässe im 2.—1. Jh. v. u. Z. (63) anzutreffen.

Eiserne Armringe. Ein einziges Stück stammt aus Gr. 18 (Abb. 32). Der im Querschnitt linsenförmige Armring mit erhobenen Enden ist vom Rost stark angegriffen. Seine Datierung ergibt sich aus dem restlichen Grabinventar.

Durchbrochener Bronzearmring mit Petschaftenden. Das Stück ist sowohl durch die Ausführung, als auch durch die Verzierung bemerkenswert. Die Verbindung der in Handarbeit aufgelegten vielfachen S-Spiralen mit den gegossenen Rhomben der Unterlage ist ein Beweis für die Geschicklichkeit der keltischen Bronzeschmiede in der Mittellatènezeit (Abb. 32; Taf. X). Die Datierung des Armringes entspricht dem übrigen Grabinventar. Nähere Analogien sind nicht bekannt. Etwaige Ähnlichkeiten für die Art wie die den Reif bildenden „Rhomben“ gegossen wurden, bietet ein geschlossener Armring in Macovice, in der Tschechoslowakei (64).

Vierbuckelige Bronzearmringe. Beide Stücke stammen aus dem Gr. 19 (Abb. 33; Taf. X). Die Funde haben je einen mit Scharnier- und Befestigungszunge versehenen Hohlbuckel. Typologisch stehen beide Armringe am Ende der Entwicklung der Hohlbuckelarmringe und werden in das 2. Jh. v. u. Z., in der Tschechoslowakei sogar an den Beginn des 1. Jhs. v. u. Z. datiert (66). In Transsilvanien sind 9 Funde von vierbuckeligen Armringen bekannt (67).

Geschlossener Bronzearmring mit Zierplatte. Der Fund stammt aus dem Gr. 25 (Abb. 33). Er ist nur in Bruchstücken erhalten. Die Zierplatte, welche von vier erhobenen Tropfen eingefasst wird war wahrscheinlich mit emaille ausgelegt. Sie ist wegen der im Grab gefundenen Eisengürtelzunge ziemlich spät in Latène C anzusetzen.

Armring mit nachgeahmter Tordierung und mit Petschaftenden. (Abb. 33; Taf. X). Typologisch kann das Exemplar, nach M. Jahn, früher, bzw. in die Frühlatènezeit, datiert werden. In Ungarn gibt es eine Gruppe von Armringen mit Petschaftenden im 4. Jh., und eine andere, spätere Gruppe, welche Latène C, entspricht (71). In der Tschechoslowakei sind solche Reifen mit dem Duxer Horizont gleichzeitig, jedoch be-

dem Gr. 12 ist herzförmig und schliesst in einem V mit langen Ortbandenden ab. Oben bildet den Schluss ein einfacher, erhobener Quersteg. Das betreffende Ortband besitzt einen älteren Latène-Charakter (96). Dagegen ist das Ortband von der Scheide des Schwertes aus dem Gr. 9 herzförmig in V-Form, aber mit kurzen Armen und stellt latène C₂ kennzeichnend ist (109—110).

Die Schwertkette, von dem Schwert aus dem Gr. 12 scheint einem jüngeren Typus anzugehören (Abb. 13, Taf. XIII) und steht zwischen Jucul de Sus (108) und Neunkirchen (109), der abgesehen davon, dass er so wie unser Exemplar abgeflacht ist, eine kleine Delle als Verzierung aufweist, was für einen späten Abschnitt von latène C₂ kennzeichnend ist (109—110).

Die einzige Lanzenspitze aus dem Grabfeld stammt aus dem Gr. 9. Sie ist nicht zu kennzeichnend, ihre Datierung ist jedoch durch ihren Fundzusammenhang gesichert (Abb. 12, Taf. XIV).

Der Schildbügel aus dem Gr. 9 gehört zu den späten Stücken, die manchmal mit Exemplaren mit trapezförmiger Befestigungsplatte gleichzeitig sind (117), (Abb. 12, Taf. XIV) Gute Analogien bei Neunkirchen, Iwanovice, Szob (118—120), entsprechend der Zeit der flachen und gedellten Schwertketten (121).

Eisenmesser. Aus dem Gr. 14 stammt ein Haumesser, dessen Typus zu den gewöhnlichen Serien von Latène C gehört (Abb. 36, Taf. XIV). Eine genauere Datierung ist nicht möglich, weil die Spitze und teilweise der Griff abgebrochen sind. Die restlichen Messer zum täglichen Gebrauch (Gr. 9, Gr. 28) sind mittelgross oder klein (Gr. 17, 23, 25, Abb. 36, Taf. XIV). Ähnliche Typen wie aus dem Gr. 9 begegnet man auch in Latène D, bei Gallishegy, Kuprinovo, usw. (124). Ein Stück, das dem aus Gr. 5 ähnelt und ebenfalls einen mit Knochenplatten belegten Griff hat, jedoch von grösseren Ausmassen, stammt aus Kamenin (Kéménd) (125).

Schleifsteine. Es wurden nur zwei Exemplare gefunden. (Abb. 36). Ausser einigen Stücken aus Kamenin (Kéménd) (126, 128) kann noch ein Schleifstein aus Tótkamlás (127) erwähnt werden, der denen von Ciumești ähnlich ist.

Die Keramik. Wegen ihres schlechten Erhaltungszustandes konnten von den 90 in den Gräbern festgestellten Gefässen nur 48 Formen ganz oder teilweise wiederhergestellt werden. Andere 16, vom Sammler I. Kovács vor 1962 geborgene Gefässe, erhöhen die Zahl der Gefässe aus dem Grabfeld auf 64 Stück.

A. Grosse Gefässe (Nr. 7528; Gr. IX 31/I; Nr. 7501; Abb. 37, Taf. XV).

Schlanke Formen mit gerundeten Wänden, der grösste Durchmesser liegt in der oberen Hälfte. Die Verzierung auf der Schulter besteht aus waagerechten Leisten. Bei der Urne Gr. 31 erscheinen zwischen den Leisten auch doppelte, eingeritzte und eingeglättete Wellenlinien. Diese Formen kommen in dem unserem Land benachbarten Gebieten in keltischem Fundzusammenhang seltener vor. Ungefähre Analogien erscheinen in Békásmegyer, Surcin in der V. R. Ungarn (131—132).

B. Grosse Gefässe mit stark gerundeten, fast kugelförmigen Wänden (Gr. 36/V; Gr. 9/IX; Abb. 39; Taf. XVI). Der grösste Gefässdurchmesser liegt in der oberen Hälfte. Die Verzierung befindet sich auf der Schulter. Diese Formen sind seltener. Einige ähnliche Exemplare gibt es in Apahida (133) (Abb. 47/1—2), andere aus Ungarn, in Alsot und Győr (134) aus Latène C₁-C₂.

C Grosse doppelkonische Gefässe mit geschwungenen Wänden (Nr. 4312, Gr. 1/IV, Gr. 3/X, Nr. 7523; Abb. 38, Taf. XV). Die Form ist den Flaschengefässen verwandt. Die Verzierung befindet sich gewöhnlich auf der Schulter. Die Formen sind häufig, in Apahida kommen sie in vier Gräbern vor; andere ähnliche 12 Gefässe sind aus der Sammlung Orósz bekannt (135) (Abb. 47/3). In Ungarn wurden sie in Kéttornyúat Alsógéller (136), in der Slowakei in Hurbanovo-Bacherov Majer, Horný Jatov, Ondrochov und Ipelské Predmost (137) festgestellt.

D. Grosse und mittlere Gefässe mit betont doppelkonischem Profil (Gr. 2/III, Gr. 34/VI; Abb. 39, Taf. XVI). Die Verzierung befindet sich auf der Schulter; gewöhnlich mit Omphalos. Eine in Latène C häufige Form. Diese erscheint in älterem Zusammen-

hang in Kéménd (Kamenin), Hurbanovo, Bacherov Majer (138—139), aber auch später in Untergoritschitz, Horny Jatov, oder Balsa (140—141). Aus Apahida kennt man nur ein einziges Gefäß aus dem Gr. 2 (142).

E. Grosses Gefäß mit ausgesprochen doppelkonischen Profil (Gr. 25, Abb. 39, Taf. XVII). Gemeinsame Elemente mit den Flaschenformen. Ähnliche Formen erscheinen schon in der Übergangszeit Reinecke B-C, sind aber häufiger in Latène C, anzutreffen und besonders in C₂ wie zum Beispiel in Kosd, Horny Jatov, Dvory nad Zitavou (144—145). Aus Apahida, aus spätem Latène C₂-D, sind 4 Stücke bekannt (146) (Abb. 47/4, 6). Die Urne von Ciumești kann in Latène C₂ gesetzt werden, nach der in dem Grab gefundenen Riemenzunge.

F. Mitteltgrosse doppelkonische Gefäße (Gr. 16/IV, Gr. 6/VII, Abb. 40, Taf. XVII). Schlanke Formen. Der grösste Durchmesser der Gefäße liegt in der Mitte oder in der unteren Hälfte. Auf der Schulter oder auf dem Hals der Gefäße, Leisten als Verzierung. Der Boden ist mit einem stark ausgeprägten Omphalos versehen. Die Form ist selten, in Kozlany und Apahida aus spätem Latène C belegt (147). Das Gefäß aus dem Gr. 6 von Ciumești kann gegen Ende des 3. Jhs. v. u. Z. entsprechend der späten Duxer Fibel und dem Armring mit erhabener geometrischer Verzierung datiert werden.

G. Linsenflasche (Gr. 32/IV, Gr. 28/VI, Gr. 16/II, Abb. 40, Taf. XVI—XVII). Entwickelte Formen, die der Mittellatènezeit entsprechen. Analogien für das Gefäß aus dem Gr. 32 in Gáva und Kéménd, in C₁-C₂-Zusammenhang (148—149). Das deformierte Gefäß aus dem Gr. 28 wird in die Zeit der Vierbucklerringe und der Glasarmringe, bzw. in das 2. Jh. v. u. Z. datiert (150). Das Gefäß aus dem Gr. 16 mit einem übertriebenen doppelkonischen Profil besitzt Analogien in Szöreg, Kamjaltice, oder in Apahida (151—153).

H. Tiefe Schüsseln mit geschwungenen Wänden, Fünf Varianten (A-F) (Gr. 6/VI, Gr. 34/III und V, Nr. 7516, Gr. 37/I, Gr. 36/IV, Gr. 32/V, Gr. 18/XVII, Gr. 11/VIII, Nr. 7530, Nr. 7064), die sich durch das vollständige Fehlen des Halses oder durch einen ganz kurzen Hals unterscheiden. Der runde oder schräge Gefäßrand ist nach innen gezogen oder nur leicht ausladend (Abb. 41—42; Taf. XVIII—XIX). Analogien aus Latène C₁-C₂ in der Tschechoslowakei, Ungarn und in Apahida (154—160).

I. Schüsseln mit S-förmigem Profil (Nr. 7520; Gr. 13/V, Abb. 42, Taf. XIX). Gefäße mit geschwungenen Wänden, aber fast doppelkonisch profiliert, der Hals ist klarer abgesetzt. Analogien im späten Latène C in Ocsa und Krenovice (161—162).

J. Schüsseln mit ausladenden Wänden (Nr. 7525, Abb. 42, Taf. XIX). Kegelschlumpfförmiges Profil bis zum grössten Durchmesser, gegen den Rand zu erweitern sich die Wände. Eine ähnliche Form in Surcin und in Apahida, ebenfalls in einer späten Phase von Latène C.

K. Terrinen. Vier Varianten (A-D), nach der Halsform unterschieden, eine höhere, stärker geschwungene oder mehr linsenförmige (Gr. 9/VIII, Gr. 4/III, Nr. 7527, Gr. 20/IV, Gr. 13/VI, Gr. 10/IV, Nr. 7524, Nr. 7311, Abb. 43, Taf. XX—XXI). Ausser einigen Exemplaren, die Analogien im frühen Latène C₁ in Kéménd (Kamenin) und Szob (163, 168), besitzen, werden die übrigen Formen meistens in Latène C₂ oder sogar D (165—167, 169—173) angesetzt.

L. Doppelkonische Terrinen mit geschwungenem Hals (Gr. 9/XI, Gr. 16/III, Abb. 44, Taf. XXI). Bei diesen Formen ist das Missverhältnis zwischen der übertriebenen Weite des Bauches und dem sehr schrägen Profil der Bodenlinie auffallend. Nahe Analogien in C₁ und C₂ in der Slowakei, in Ungarn und in Apahida (174—176).

M. Doppelkonische Terrinen mit flachem Boden und doppelkonische hohe Terrinen (Gr. 21/I, Nr. 7531, Nr. 7523, Gr. 2/IV, Abb. 44, Taf. XXI). In Ungarn, gewöhnlich im späten Latène C, oft anzutreffende Formen. (177—182).

N. Niedere Kännchen mit Halbmondverzierung (Nr. 7062, Nr. 7063, Abb. 45, Taf. XXII). Ähnliche Formen, aber mit stärker betontem doppelkonischem Profil im Nord-Osten Ungarns. Im allgemeinen werden sie in den zweiten Abschnitt von Latène C datiert (184—186). In Transsilvanien erscheint Halbmondverzierung auf Kännchen in Dezmir, Blaj und Bandu (186—188).

O. Niedere Kännchen, mit Bändern oder konzentrischen Kreisen verziert oder unverziert (Gr. 4/IV, Gr. 6/XI, Gr. 34/VIII, Abb. 45, Taf. XXII). Analogien in Ungarn, in der Slowakei (189—190) und in Transsilvanien (191).

P. Kännchen mit gerundeten Wänden, Kreisverzierung (Gr. 28/V, Abb. 45, Taf. XXII). Die gewöhnliche Form der niederen Kännchen, aber mit ausgeprägtem Standring und Omphalos. Die Verzierung ist für die gestempelte Keramik üblich und in Latène C gleichzeitig mit dem Muster der konzentrischen Kreise (192).

Q. Hohe Kännchen mit symmetrischem Körper (Gr. 14/VII, Gr. 11/X, Abb. 45, Taf. XXII). In Vergleich zu den oben angeführten Formen, die niedriger sind und im allgemeinen ein auf der dem Henkel entgegengesetzten Seite stärker ausgeprägtes Profil besitzen, sind die zwei Krüge schlanker und eleganter; was die Form und sogar die Verzierung betrifft, erinnern sie ungefähr an griechische Überlieferung (Kanne aus dem Gr. 14). Zum Unterschied von West- und Mitteleuropa, sind die Kännchen in den keltischen Gräberfeldern in Ungarn, in der Slowakei und in Transsilvanien oft anzutreffen. Es könnte sein, dass die Kelten diese Formen von der einheimischen thrako-skythischen Bevölkerung dieser Gebiete übernommen haben. Diese benützte auf der Drehscheibe gearbeitete Krüge schon im 6.—5. Jh. v. u. Z. (196). Sie können nur aus dem Gebiet südlich der Donau stammen oder pontisch sein (197).

R. Graphittongefäß (Gr. 3/IX, Abb. 8). Die Form und die Verzierung entsprechen einem späteren Abschnitt von Latène (200—201), doch sind sie auch früher anzutreffen, wie bei diesem Gefäß, das in Latène C zu datieren ist, nach der im gleichen Grab gefundenen Fibel mit Kugeln am Fuss.

S. Handgearbeitete dakische Keramik (Urnen, Gr. 5/II und Gr. 35/I, Abb. 46, Taf. XXIII). Die Form der Urne aus dem Gr. 5 ist von den hallstädtischen, niederen Gefäßen mit geschwungenen Wänden abzuleiten, die mit Kanellüren und Griffzapfen verziert sind. Das Gefäß ahmt offensichtlich auch die Form der keltischen Terrinen (siehe die Terrine aus Gr. 20 und Nr. 7523, Abb. 43) nach. Die andere birnenförmige Urne aus Gr. 35, hat einen stärker ausgeprägten hallstädtischen Charakter und schließt sich eher an die dakische Keramik aus Hallstatt D, als an die skythische Tonware an.

T. Deckschüsseln (Gr. 5 und 35, Gr. 22/b, Abb. 46). Die Form zeigt noch hallstädtische Tradition, besitzt aber auch keltische Merkmale, wie z. B. den Omphalos der kleinen Schüssel aus Gr. 22.

U. Niedere Kännchen mit kanelliertem Körper (Gr. 35, 22b, Gr. 13, Abb. 46; Taf. XXIII). Formen von offensichtlich hallstädtischem Aussehen, die sich noch länger, bis in die zweite Eisenzeit, erhalten haben.

Die Aufstellung einer selbständigen Chronologie für die dakischen Gräber aus dem keltischen Friedhof von Ciumeşti ist nicht möglich. Die Urne aus Gr. 5 könnte typologisch jünger sein, da sie den keltischen Terrinen ähnelt. Die Datierung der dakischen Gräber stimmt im allgemeinen mit derjenigen der keltischen Gräber aus dem 3.—2. Jh. v. u. Z. überein. Dieses ist nicht verwunderlich, da im Gräberfeld von Apahida, das teilweise sogar noch später ist als das aus Ciumeşti, gleichfalls keltische Gräber mit dakischer Keramik hallstädtischen Charakters entdeckt wurden. Die gleiche Feststellung wurde kürzlich auch im Gräberfeld von Sanislău gemacht.

* * *

Die Beschreibung der Grabinventare aus Ciumeşti und ihre Typologie bieten einen ziemlich klaren Einblick in die Zeit, in der das Grabfeld in Verwendung stand. Einige Ergebnisse der Ausgrabungen in den Hütten der benachbarten Siedlung ergänzen unsere Kenntnisse über die keltische Gruppe von Ciumeşti. Bis zu den dortigen Ausgrabungen war das einzige und grösste untersuchte keltische Gräberfeld aus Siebenbürgen das aus Apahida, mit 21 Brandgräbern in Gruben (205). Der Grabbrauch des Verbrennens mit der ihn kennzeichnenden Variante weist für das Grabfeld von Apahida auf einen späten Abschnitt von Latène C hin, da früher bei den Kelten vorwiegend Körperbestattung üblich war. Erst durch die Berührung mit der einheimischen verbrennenden Bevölkerung gingen sie in den von ihnen ererbten oder beherrschten Gebieten, vor allem während der Mittellatènezeit, zur Brandbestattung in Urnen,

seitener in Gruben, über (206). Das Gräberfeld von Ciumești, in der Mehrzahl mit Grubenbrandgräber, ähnelt demjenigen aus Apahida, hat jedoch einen früheren Charakter, da auch Skelettgräber und Urnengräber vorkommen, wobei die letzteren hier einen Einfluss der Thrako-Skythen darstellen könnten. Andere Friedhöfe mit gemischtem Grabbrauch wurden in der Nähe von Ciumești, in Sanislău und Dendest, entdeckt (1965).

Eine interessante Sondergruppe bilden in Ciumești die dakischen Deckelurnen. Obwohl sie unmittelbar zum keltischen Gräberfeld gehören und in manchen Fällen die Urnen sogar keltische Formen nachahmen, bewahren sie ihren hallstädtischen einheimischen Charakter. Das Auftreten dieser Gräber stimmt mit dem häufigen Vorkommen eines beschränkten, jedoch kennzeichnenden Prozentsatzes von dakischer Keramik in allen untersuchten keltischen Hütten (Taf. XXIV/2—5) überein. Es ist anzunehmen, dass zu der keltischen Gruppe von Ciumești auch eine Anzahl von einheimischen Familien gehörten, die einige Rechte besaßen, darunter auch das ihre Toten auf dem gemeinsamen Gräberfeld, nach eigenem Ritus zu bestatten. Die beiden verschiedenen Bevölkerungsgruppen scheinen gleichberechtigt gewesen zu sein, besonders da sich nur 2 km von Ciumești entfernt in der Gemeinde Berea (Abb. 2) eine bedeutende dakische Siedlung befindet, die mit der keltischen gleichzeitig ist (in den vier ausgegrabenen Hütten fand sich dakische Keramik von hallstädtischem Aussehen, zusammen mit keltischer Keramik und dem Bruchstück einer Fibel, vermutlich aus dem 3.—2. Jh. v. u. Z. Die Bewohner der dakischen Siedlung, die mit den einheimischen, in der keltischen Gemeinschaft verbliebenen Familien, verwandt waren, sicherten diesen mittelbar eine günstige Lage. Es ist jedoch möglich, dass zwischen den Dakern von Berea und den benachbarten Kelten hin und wieder sich die Beziehungen verschlechterten, wenn ein in der dakischen Ansiedlung entdecktes Massengrab mit sechzehn Skeletten einigen von den Einheimischen besiegten und gefolterten Kelten zugeschrieben wird (Taf. XXIV/1). Das Auftreten von Dakern in keltischer Umgebung wurde in Transsilvanien auch in anderen Gegenden festgestellt. Ausser den vor kurzem entdeckten Gräbern von Sanislău, wo bis jetzt zwei dakische Gräber bekannt sind, können noch die Gräber der einheimischen Bevölkerung aus Blaj, Hărman und Dezmir erwähnt werden (217). In den Ausgrabungen von A. Orósz in dem keltischen Gräberfeld von Apahida wurden ebenfalls dakische Funde gemacht (Abb. 48).

In einer Untersuchung über keltische Gräber bei Mediaș, vertrat I. Nestor die Ansicht, dass in Siebenbürgen südlich des Mureș sich durch Einheimische nachweisen lassen (218). Dergleiche Forscher wies vor kurzen darauf hin, dass in Südtranssilvanien keine geschlossenen keltischen Gruppen, wie sie im Norden des Landes vorkommen, festgestellt wurden (220). Diese Tatsache liesse sich vielleicht durch Wanderungen der Kelten aus dem Mureș - in das Someșbecken erklären, wegen der im Süden Transsilvaniens vorhandenen geschlossenen einheimischen Gruppen. Eine andere Erklärung wäre, dass sich die Kelten anfangs gleichzeitig im Mureș- und im Someșbecken in dem westlichen Teil des Landes niederliessen (einige Entdeckungen von Reinecke B-C-Charakter wurden in letzter Zeit im Norden und Nord-Westen Transsilvaniens gemacht). Von hier aus drangen sie zu verschiedenen Zeiten, vor allem während des 3. Jhs. v. u. Z. in die vom Gebirge umgebenen Gegenden der Provinz vor. In diese Gebiete unternahmen sie entweder kriegerrische Streifzüge oder liessen sich hier vorübergehend nieder.

Die grosse einheitliche Keltengruppe blieb aber diejenige im Nord-Westen des Landes. Sie dehnte sich in Nordungarn und in der Südslowakei aus. Hier gibt es eine geschlossene Gruppe, die auch eine gewisse kulturelle Einheit besitzt. So z. B. trifft man in den Gräberfeldern von Ciumești, Sanislău, Apahida, Galații Bistriței dieselben Gefässformen an (Schüsseln, Terrinen, grosse Gefässe, Kannen), wie in den Gräberfeldern von Balsa, Berkesz, Nyíregyháza, Nyírgyulaj im nord-westlichen Ungarn. Auch die Schmuokgegenstände, wie z. B. Armringe mit mehreren oder mit 3—4 Hohlbackeln, Bronze- und Eisenfibeln mit einer Kugel am Fuss, erscheinen im Nord-Westen Transsilvaniens bei Diosig, Valea lui Mihai, Ciumești, Dendest, ebenso wie in Rozo-

vágy, Gáva, Balsa. Desgleichen erscheinen Latène CI Schwerter, Haumesser, Schildbuckel, Helme, Lanzen spitzen in Transsilvanien, ebenso wie in den unseren westlichen Grenzen benachbarten Teilen.

Diese gemeinsamen Züge, die auf ein auch geographisch ähnliches Gebiet beschränkt sind, beweisen, dass besonders in der Ebene zu beiden Seiten der oberen Theiss, besonders, in den Mittellatènezeit, starke Keltenstämme ansässig waren. Ptolemäus lokalisiert im nordwestlichen Dazien die Anarten (223), keltische Stammesbünde, die auch in Nord-Ungarn wohnten und mit den Ossi benachbart waren (224). V. Párvan verlegt den Grund der Angaben von Caesar und Ptolemäus die Wohngebiete dieser Bevölkerung in die gleiche Gegend ausserhalb des Gebirgs- und Hügellandes Nordtranssilvaniens und spricht von „den Anarten aus der Gegend von Satu Mare“ (225). Dass die Anarten ein Völkergemisch bildeten, wie Mühlhoff annimmt (226), ist sehr wahrscheinlich, da zumindest auch eine dakische und skythische Komponente in unseren und in den gegen die Theiss zu liegenden Gebieten angenommen werden muss.

Aus der Beschreibung der Gräber mit verschiedenem Ritus und der Typologie ihrer Inventare in Ciamești, war ersichtlich, dass einige Gräber Gegenstände von älterer Latèneüberlieferung, andere unzweifelhaft neuere Formen enthalten. Die Frage erhebt sich, ob diese Inventare älteren Charakters früheren Abschnitten zuzuweisen sind oder ob sie eine längere Lebensdauer vorausgesetzt, mit gewissen jüngeren Formen gleichzeitig sein können (227). In der Tschechoslowakei beweisen die Tatsachen, dass die zweite Möglichkeit zutrifft (228). Folglich bildet die gemeinsame Verwendung der Fibeln vom Latène B-Schema zusammen mit Stücken vom Latène C-Typus der Armringe mit mehreren Hohl buckeln zusammen mit Armringen mit drei oder vier Hohl buckeln, oder mit Hohl ringen mit erhabener geometrischer oder Buckelverzierung auch im Gräberfeld von Ciamești keine Besonderheit, die auf zwei chronologisch verschiedene Kulturhorizonte schliessen liesse.

Wenn also von mangelnder Übereinstimmung gesprochen wird, so ist diese nur scheinbar und ergibt sich aus der Fortdauer einiger älterer Elemente, die nicht vollständig aus dem Inhalt der früheren Latène C-Phase verschwunden sind. Vielleicht versuchen auch deswegen die verschiedenen Verbesserungen an dem System von P. Reinecke (229—235) eine feinere chronologische Gliederung der keltischen Latènezeit im Hinblick auf einige spezifische Erscheinungen aus Mitteleuropa und dem Karpatenbecken vorzunehmen.

In ihren Gesamtzügen behält die Chronologie Reineckes für unsere Gebiete ihre Bedeutung. Sie wird allgemein angewendet und stellt die Grundlage aller lokalen Chronologien der dakischen Latènezeit dar. Trotzdem lässt sich nicht übersehen, dass Latènezeit besser lösen können. Was das keltische Latène anbelangt ist die Lage schwieriger, da die wenigen, bei uns unternommenen Untersuchungen bisher nicht erlauben, gewisse Mängel, die sich aus der Anwendung der Reinecke-Chronologie ergeben, genauer zu fassen. Daraus ergibt sich die Notwendigkeit einer gesonderten Anwendung dieser Chronologie für die keltischen Funde Rumäniens und, bis eine solche Systematisierung möglich ist, die Verwendung eines Systems, das genauere Aussagen über die Funde unseres Landes und der benachbarten Gebiete ermöglicht. Dieses scheint das in den letzten 15 Jahren von Jan Filip aufgestellte System zu sein. Die neue Chronologie wurde in erster Reihe für die Gebiete der Tschechoslowakei ausgearbeitet, findet aber zahlreiche Anwendungsmöglichkeiten für die keltischen Funde aus Polen, Ungarn und Österreich. Im Vergleich zur klassisch gewordenen Chronologie P. Reineckes, hat die von J. Filip den Vorteil, dass sie sich auf ein umfangreiches Fundmaterial gründet, das aus einem Gebiet stammt, wo die Vielfalt und Verbreitung der Funde geringer ist; folglich können diese ein genaueres und getreueres Bild der keltischen Welt Mitteleuropas zwischen dem 5.—1. Jh. v. u. Z. geben.

Die ausschliessliche Benutzung der Chronologie J. Filip für die keltische Latènezeit in Transsilvanien und in unserem ganzen Land, ist aber offensichtlich nicht

möglich, da auch andere historische Gegebenheiten, die dakische, skythische und griechische Komponente in Betracht gezogen werden müssen, die unserem Latène eigen sind. Sie kann aber angewendet werden und sehr nützlich sein, wenn sie zusammen mit der allgemeinen Chronologie für die europäische Latènezeit und mit der spezifisch lokalen getodakischen benützt wird. Nach diesen Gesichtspunkten soll versucht werden, die relative und absolute Zeitbestimmung des keltischen Grabfeldes von Ciumești vorzunehmen.

Die relative Chronologie der Gräber von Ciumești kann nach dem Grabbrauch, dem Auftreten einiger nicht keltischer, aber mit diesen gleichzeitigen Funden und schliesslich auf Grund des Vorkommens älterer oder jüngerer Gegenstände in den Gräbern vorgenommen werden. So sind die spätesten Gräber Kriegergräber, Gr. 9 und 12, Gr. 13 mit Eisenfibeln und dakischer Kanne, Gr. 11 mit Gürtelkette und Eisenfibel mit Knoten, Gr. 19 mit den beiden Vierhohlbuckelarmringen. Noch jünger vielleicht als die angeführten Gräber könnte Grab 15 sein, dessen Bronzefibel mit fazzettiertem Bügel einen sehr späten Zeitpunkt in der Latène C-Periode anzeigt.

Dagegen gehören die Skelettgräber 18 und 7 an den Beginn des Grabfeldes, ungefähr in dieselbe Zeit, als die Bestattungen in Gr. 6 und Gr. 29 vorgenommen wurden. Innerhalb dieser Grenzen liegt die Gruppe der zeitlich schwerer zu bestimmenden Gräber, wie Gr. 31, Gr. 33, Gr. 36, Gr. 37 und diejenigen mit spärlichen Hinweisen auf eine jüngere Etappe, wie Gr. 1, Gr. 3, Gr. 5, Gr. 25, Gr. 28, Gr. 34. Die übrigen, nicht erwähnten Gräber enthalten ein nicht genügend kennzeichnendes Inventar, um genauer datiert werden zu können.

Die besten „Leitfossilien“ für die Bestimmung des spätesten Abschnittes des Grabfeldes von Ciumești sind die abgeflachten Schwertketten aus Gr. 9, die Fibel mit Kugel aus demselben Grab, die Eisenfibeln aus Gr. 13 und 11, schliesslich die Fibel aus Gr. 15. Alle Analogien für die abgeflachten, mit kleinen Dellen verzierten Schwertketten (240–244), weisen auf das Ende des 2. Jhs. v. u. Z. hin. Unser abgeflachtes, jedoch ungedelltes Exemplar könnte an den Beginn der zweiten Hälfte des 2. Jhs. v. u. Z. gesetzt werden. Die Fibel aus Gr. 9 hat gute Analogien in Gr. 5 des Friedhofes von Apahida, welches von Il. Hunyady an das Ende von Latène C und den Anfang von Latène D (246) datiert wird. Die Fibel aus Gr. 15 ist im Rahmen der Mittelatènezeit ziemlich jung. Analogien erscheinen im Oppidum von Hrozany und stammen dort aus dem letzten Viertel des 2. Jhs. v. u. Z. (249).

Die Übereinstimmung dieser Daten zeigt für das Grabfeld von Ciumești einen Zeitpunkt „post quem non“, an welchen man gegen das letzte Drittel des 2. Jhs. v. u. Z. (140–130) festsetzen könnte.

Den Beginn der Bestattungen geben jene Gräber an, welche ausser den Gegenständen, die sie im allgemeinen in Latène C datieren, auch Materialien enthalten, die typologisch noch frühlatènezeitlich sind (Armringe mit mehreren Hohlbuckeln, mit erhabener geometrischer Verzierung, Fibeln mit einem Knopf oder mit flachgedrückten Kugeln am Fuss, welcher noch am Bügel befestigt ist. Diese gehören noch dem 3. Jh. v. u. Z. an, einer Zeit, in der die Gegenstände älteren Typs seltener werden, da sie anderen Typen vom Latène C₂-Schema Platz machen. (230–220 v. u. Z.). Ungefähr in dieser Periode erscheinen in der Slowakei die Grabfelder mit gemischtem Grabbrauch (Horný Jatov, Bajc Vlkano, 220–120 v. u. Z.), mit denen der Friedhof von Ciumești grosse Ähnlichkeit hat, sowohl was den Grabritus als auch das Inventar anbelangt. Für den späten Abschnitt des Grabfeldes von Ciumești lassen sich nahe Beziehungen zu dem Grabfeld von Apahida oder von Holiare in der Slowakei (130 bis gegen 50 v. u. Z.) feststellen, wo man ausschliesslich die in Ciumești so häufigen Brandgräber in Gruben antrifft.

Das noch vor Beginn der Grabungen in Ciumești entdeckte Heimgrab wird von Mircea Rusu und Octavian Bandula veröffentlicht werden (Taf. XII). Wir sind unterrichtet worden, dass nach Angaben dieser Archäologen das Grab gegen Ende des IV., Anfang des folgenden Jhs. v. u. Z. zu datieren ist. Wir wissen nicht, welches die Beweisgründe unserer Kollegen aus Cluj und Baia Mare sind, doch scheint eine solche

Datierung in Anbetracht der von uns gegebenen zeitlichen Begrenzung des Grabfeldes etwas zu hoch zu sein, obwohl man zugeben muss, dass angesichts des Wertes der Funde diese mehrere Generationen hindurch benutzt werden konnten, die sie mit ihrem letzten Besitzer begraben wurden. Andererseits ergibt sich aber die Frage, ob nicht etwa der Helm mit dem Falken und die anderen Gegenstände aus dem Grab, sowie andere frühere Funde aus unserem Grabfeld, gewisse altertümliche Merkmale bewahren, die auch in späterer Zeit auf die besprochenen Exemplare übertragen wurden. Solche Prunkgegenstände entsprachen lange Zeit dem Geschmack der Kelten, wie, um ein Beispiel zu nennen, die Szenen auf dem Kessel von Gundestrup, wahrscheinlich vom Ausgang des 1. Jhs. v. u. Z. beweisen (253), wo unter den keltischen Befehlshabern der Fusskämpfer ein Reiter dargestellt ist, der auf dem Kopf einen Helm mit Falken trägt (254). Seine seitliche Darstellung erinnert stark an den Helm des Kriegers aus Ciurmești.

VLAD ZIRRA

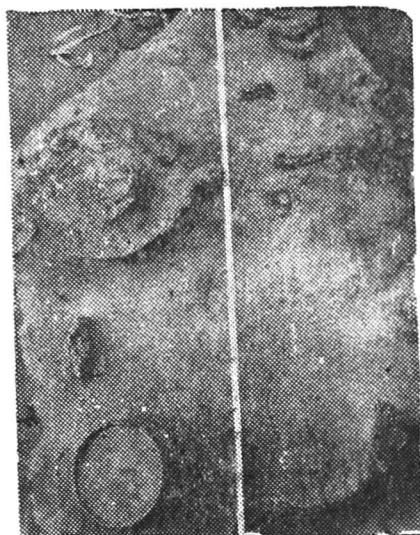
1

2

3

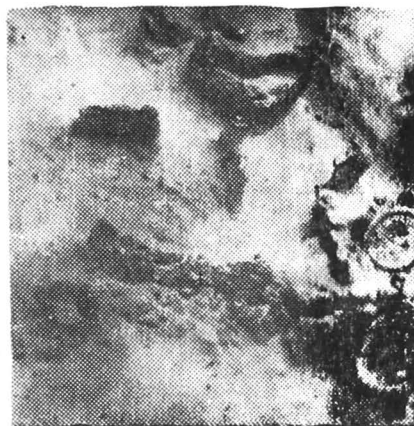
4

5

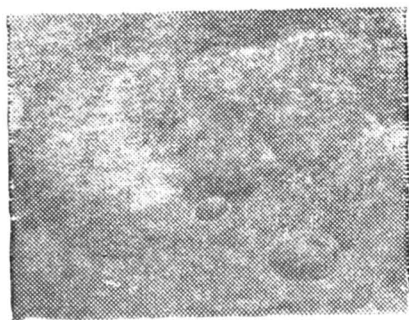
6

7

1

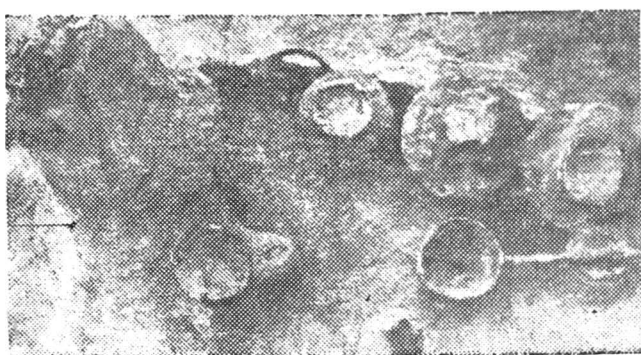
2

3

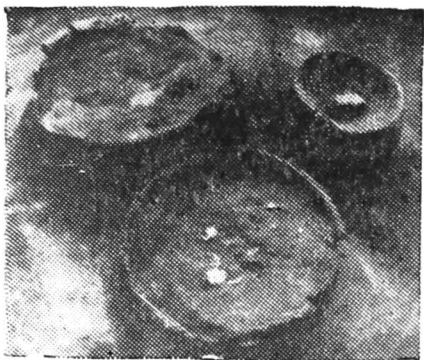

4

6

Planşa II.

1

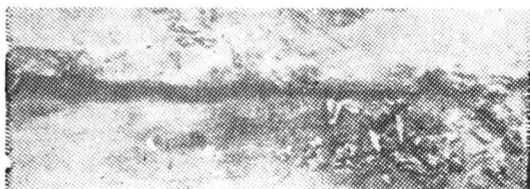
2

3

4

5

6

7

Planşa III.

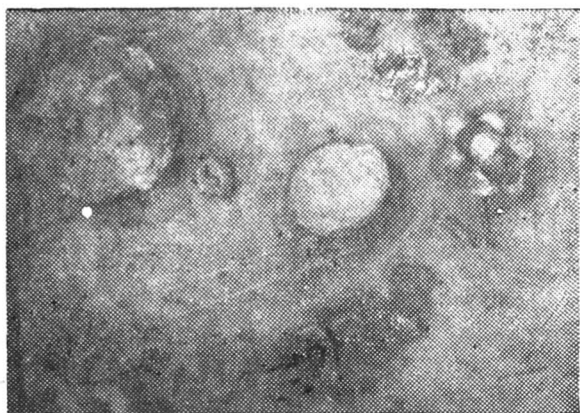
1

2

3

4

5

6

1

2

3

4

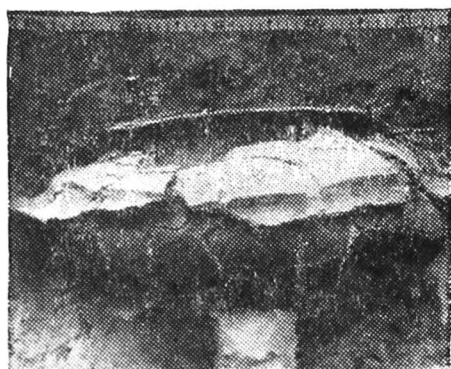
5

5

Planşa V.

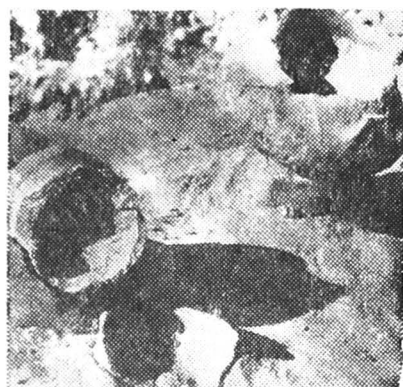
1

2

3

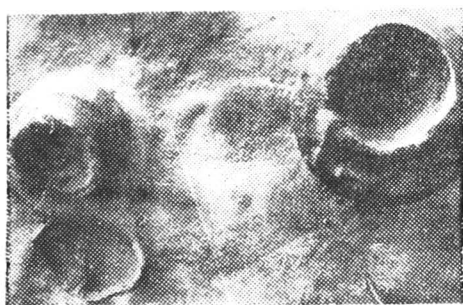
4

5

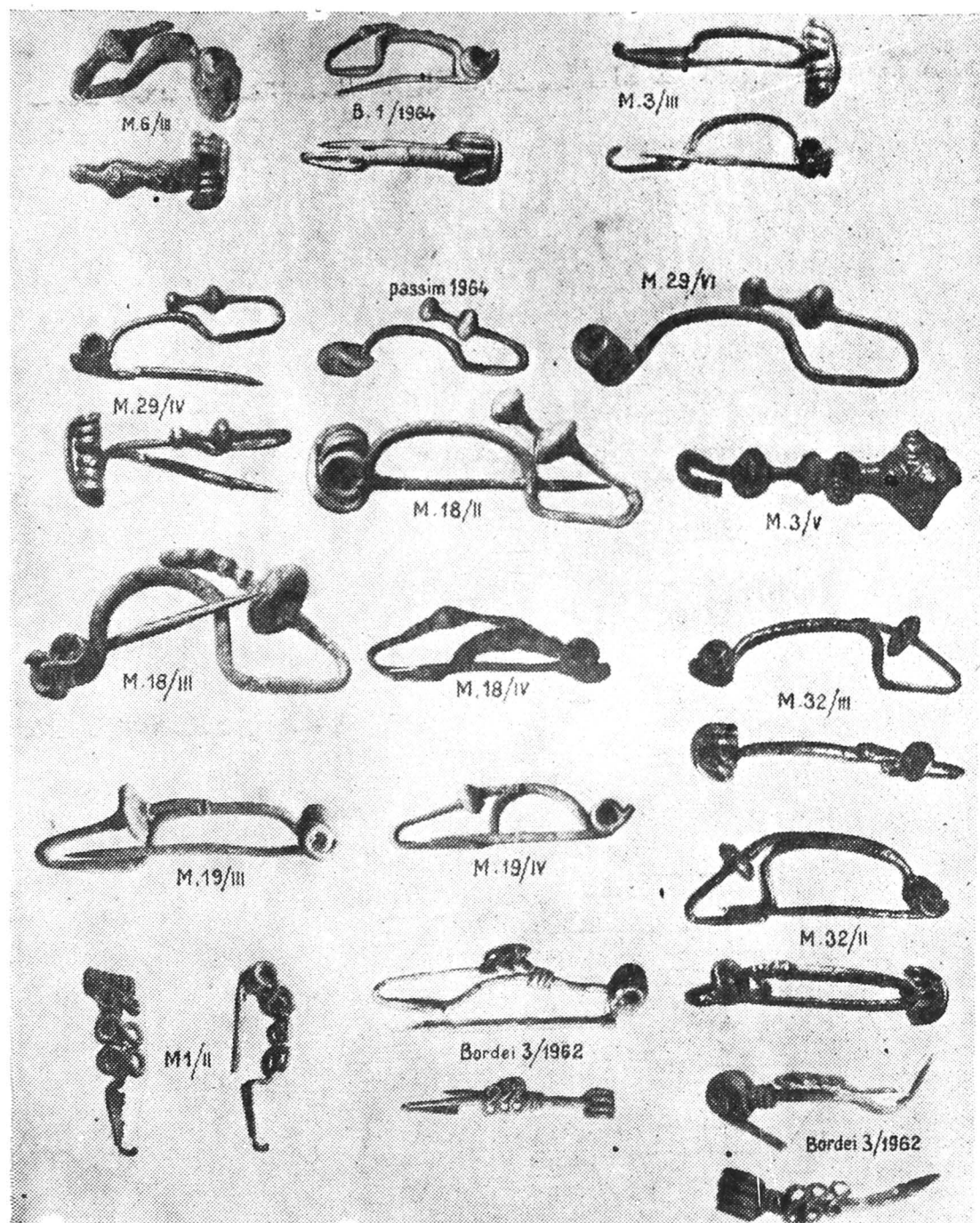

7

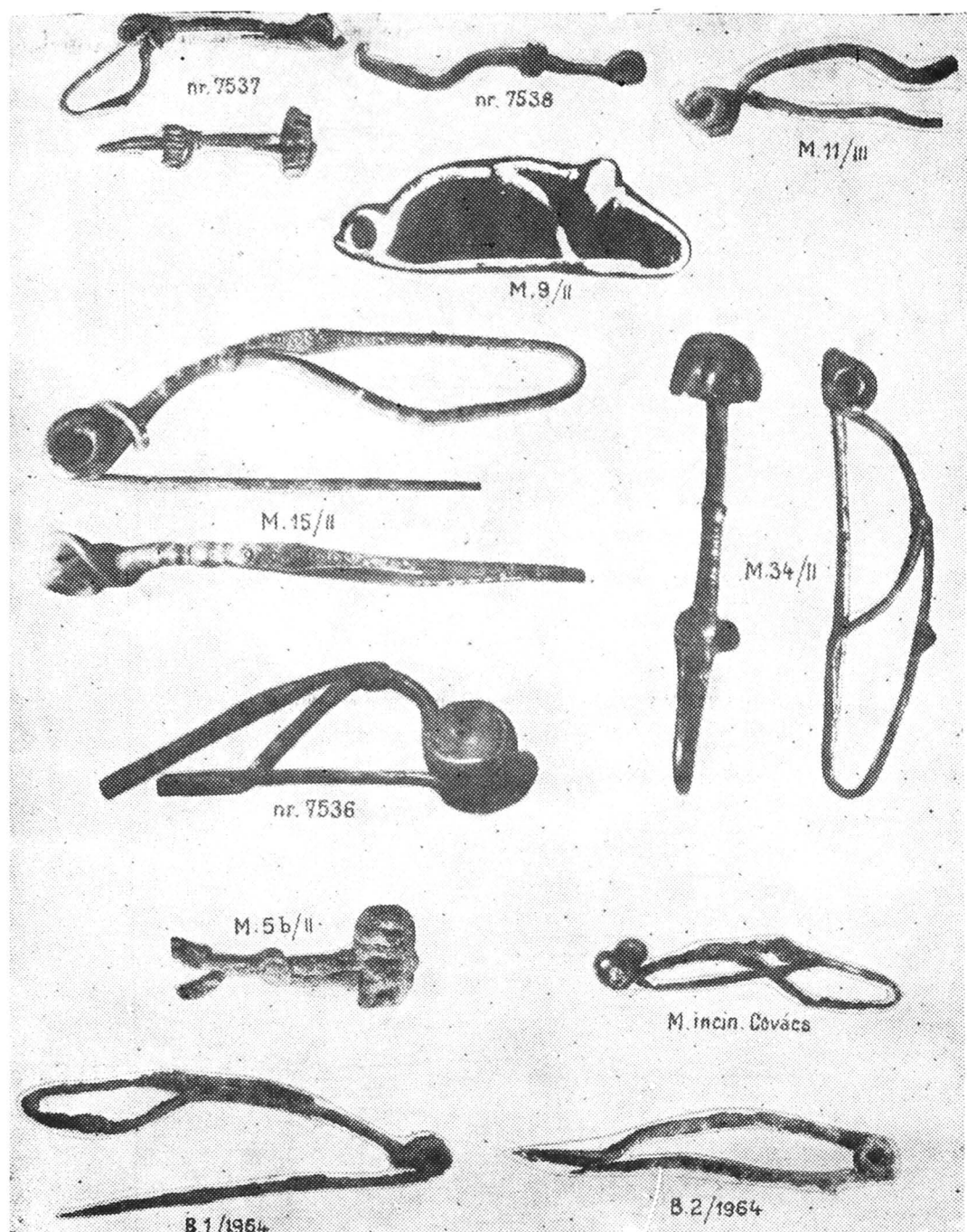

6

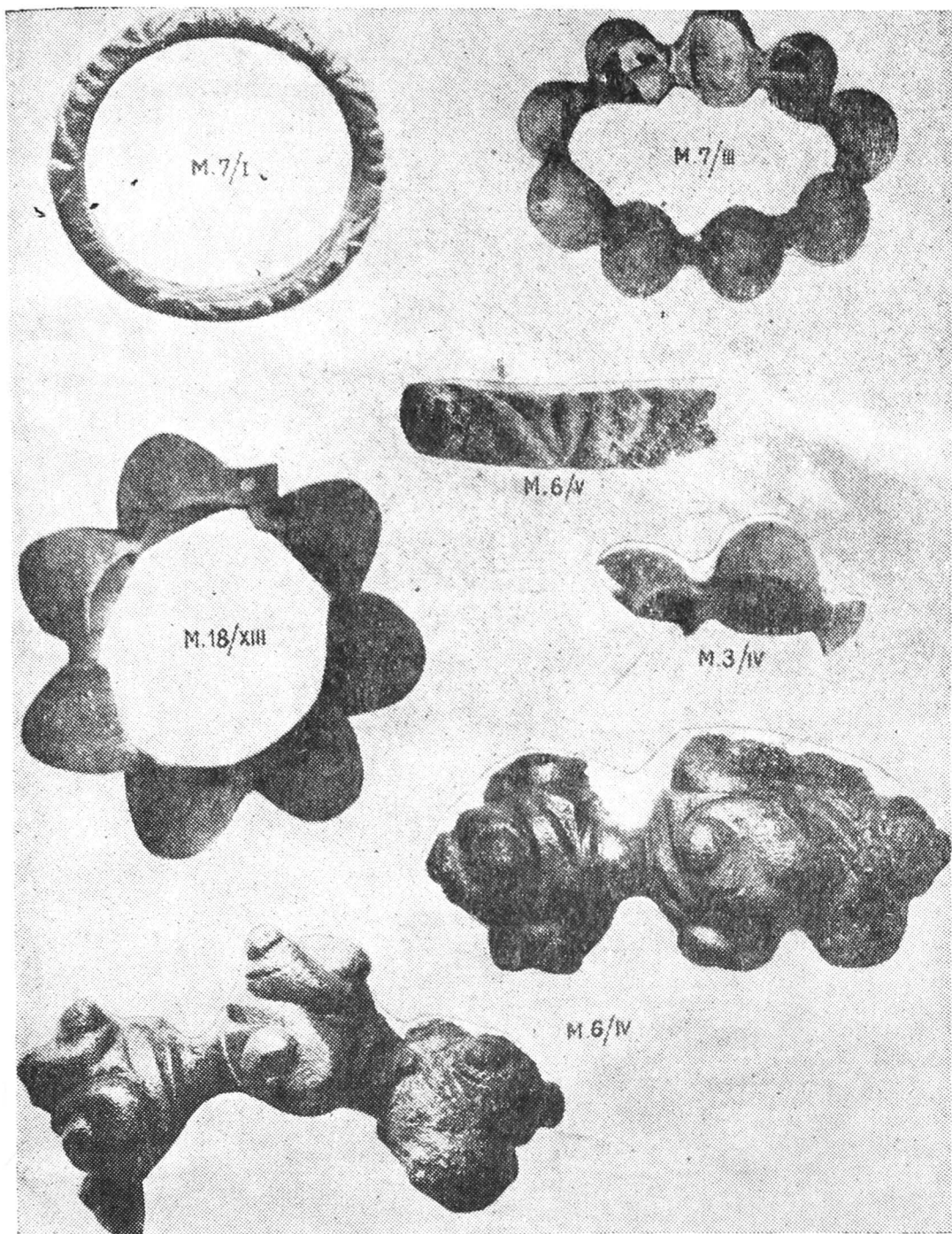
Planşa VI.

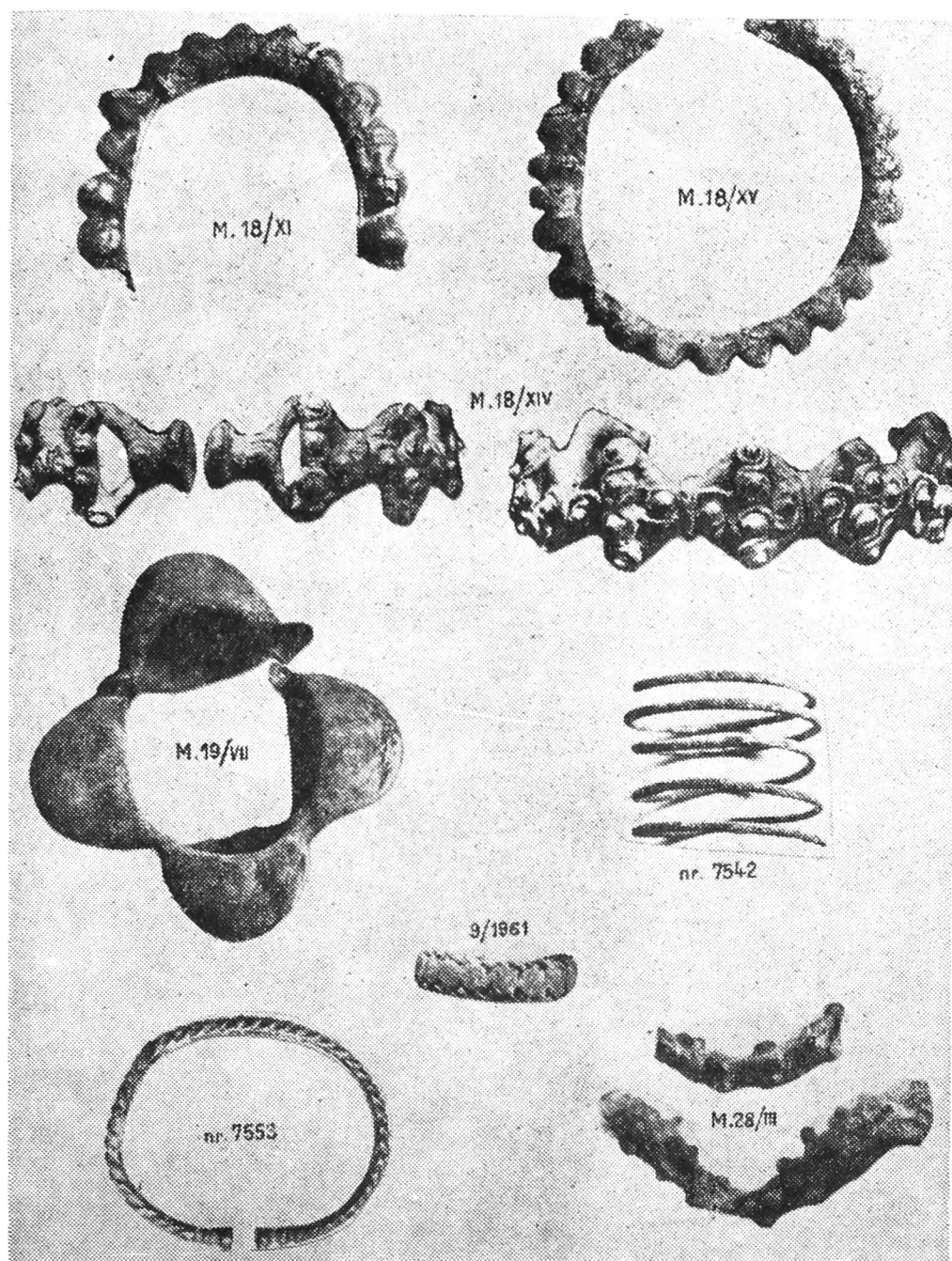
Planşa VII.

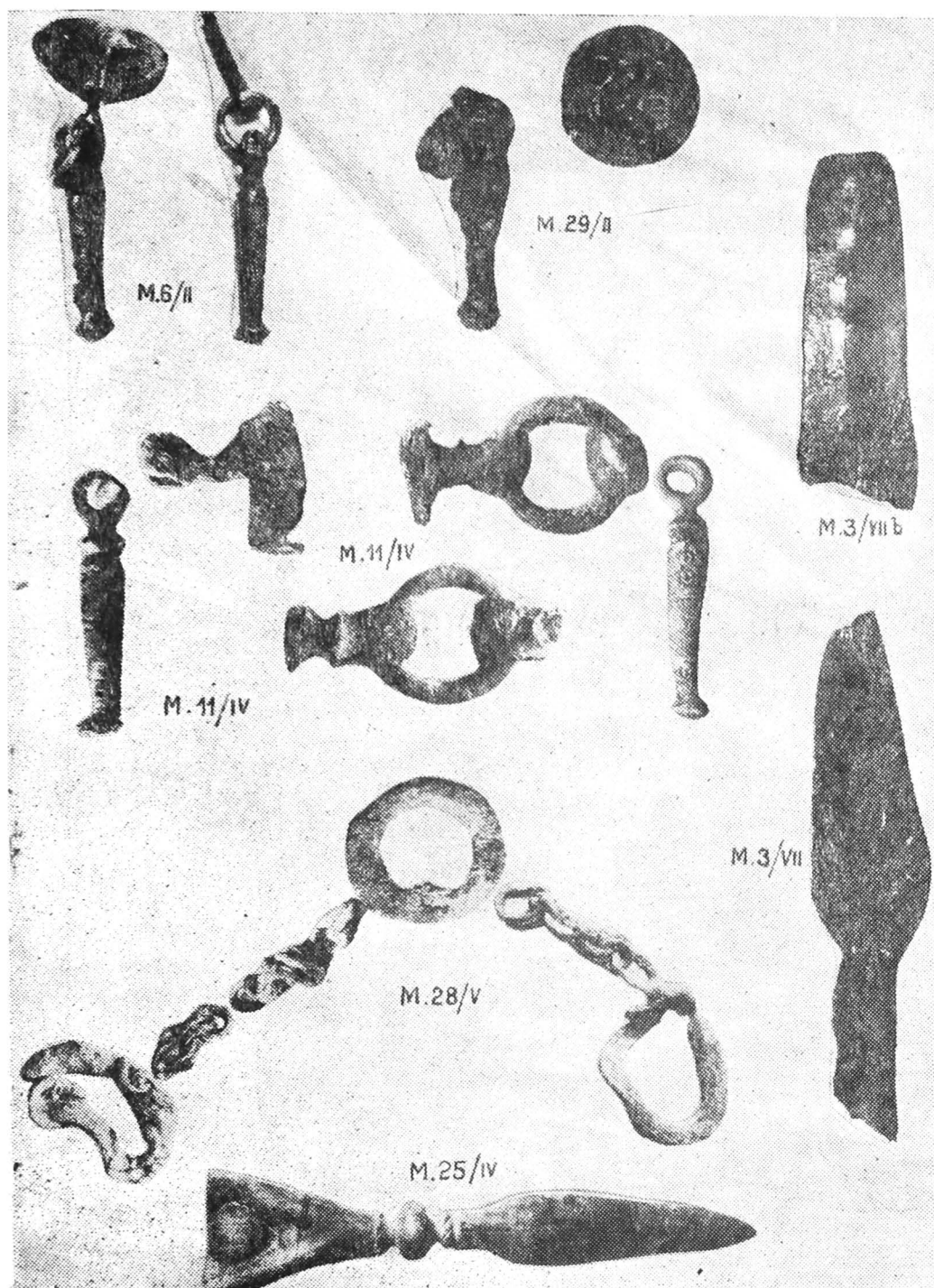
Planşa VIII.

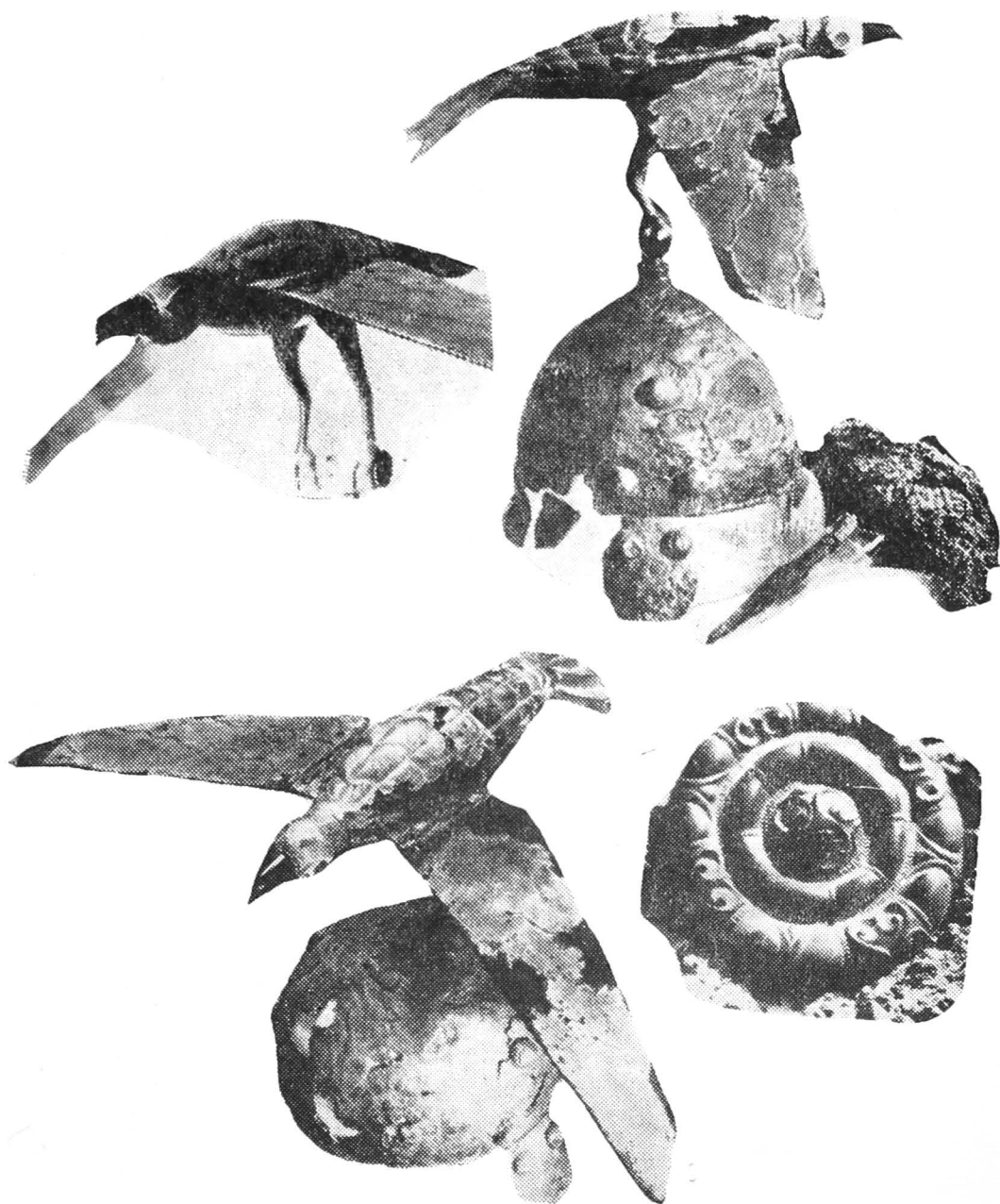
Planşa IX.

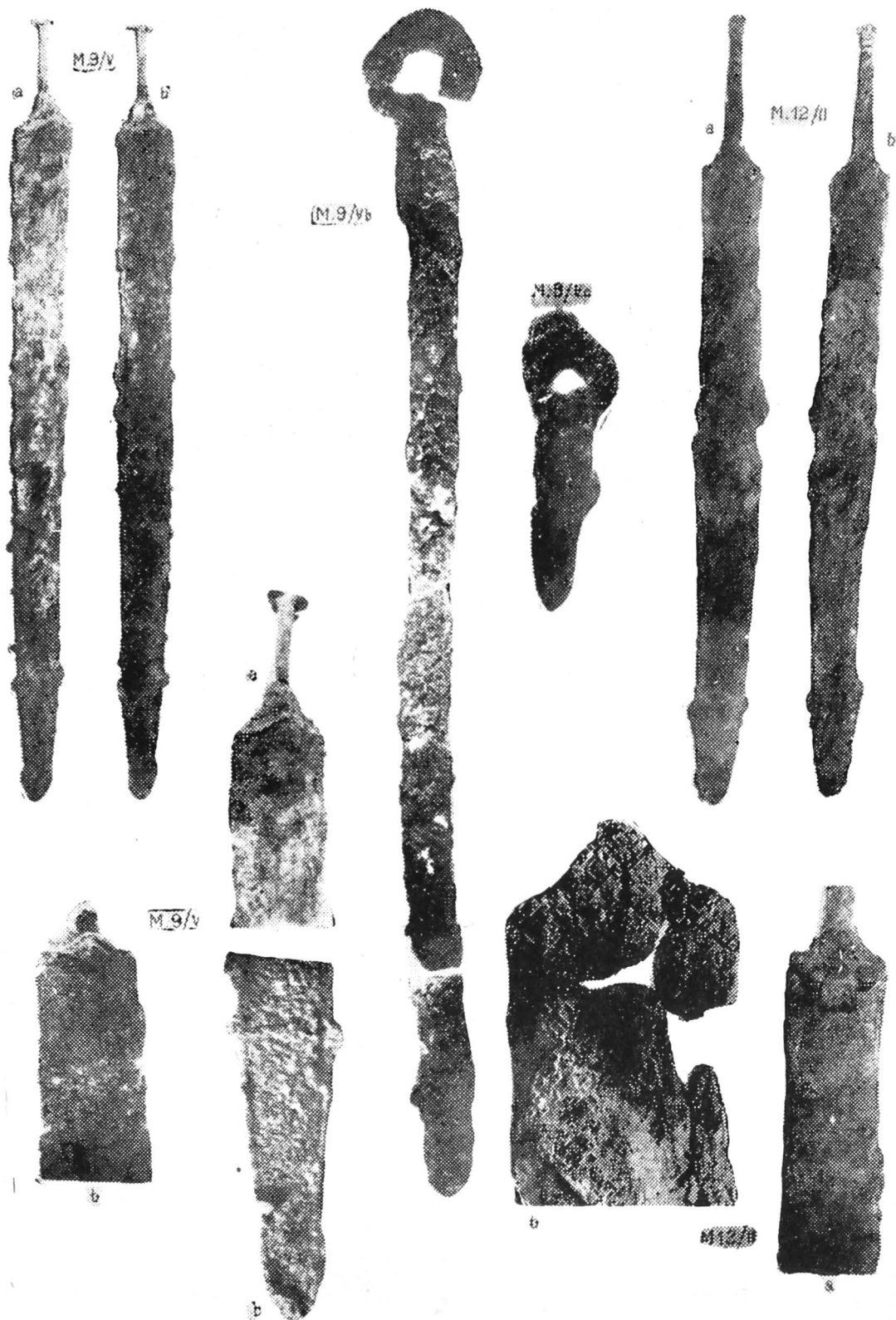
Planşa X.

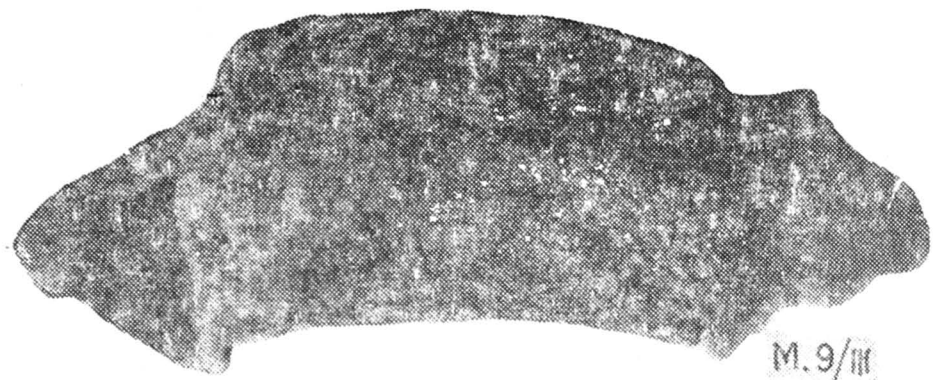
Planşa XI.

Planşa XII.

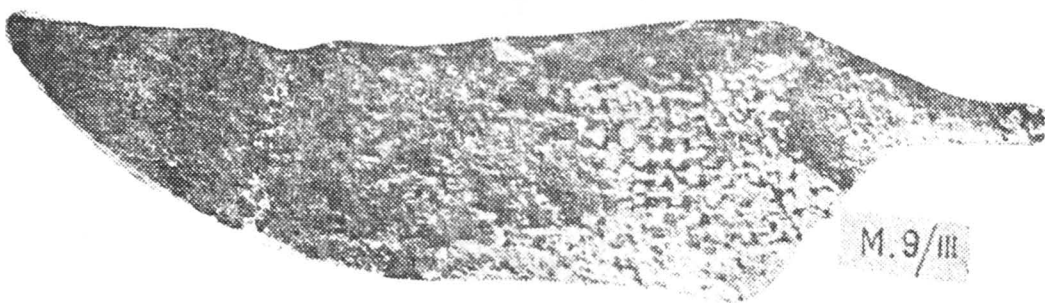
Planşa XIII.

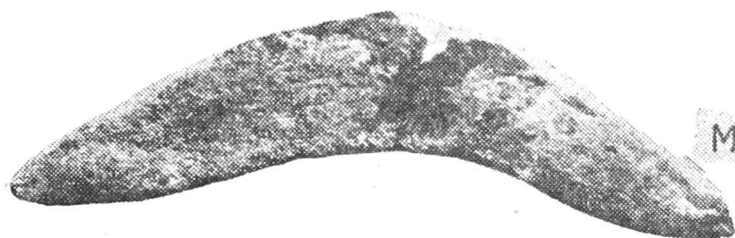
M. 9/III

M. 9/VI

M. 9/III

M. 28/IV

M. 31/III

nr. 7322

M.31/1

nr. 7501

nr. 7523

nr. 4312

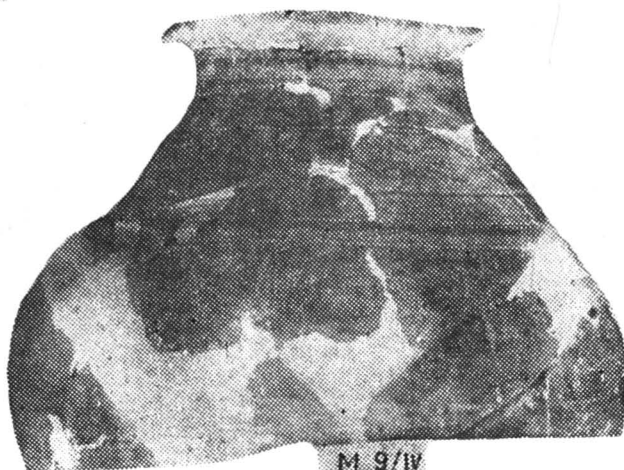
Planşa XV.

M.32/v

M.36/v

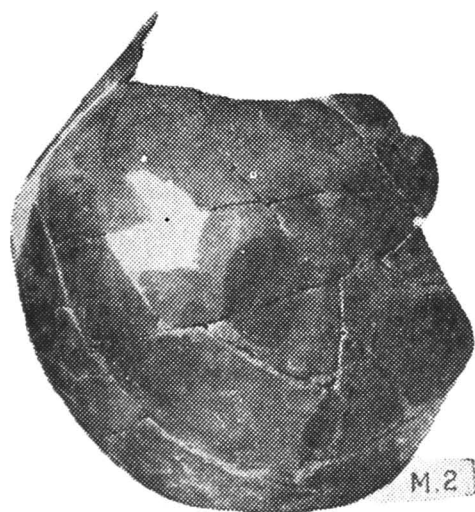
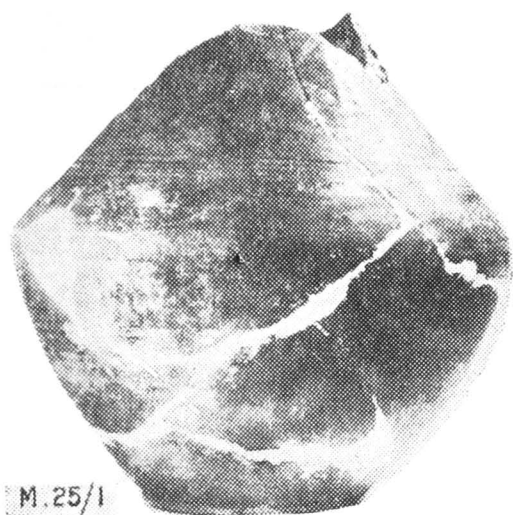
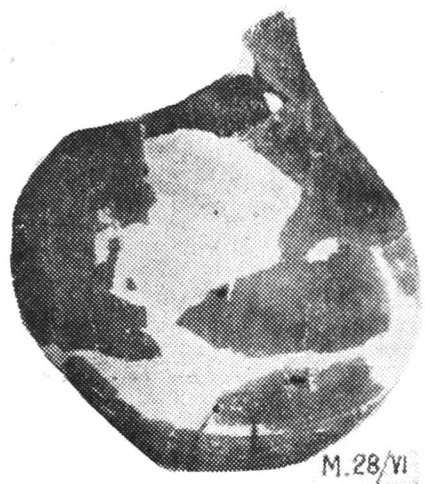
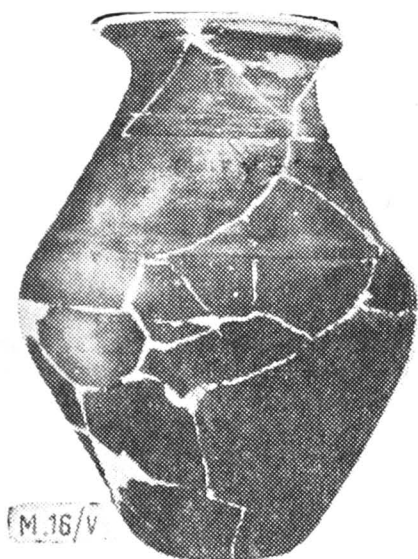
M.9/iv

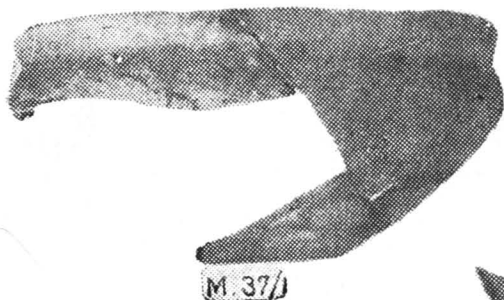
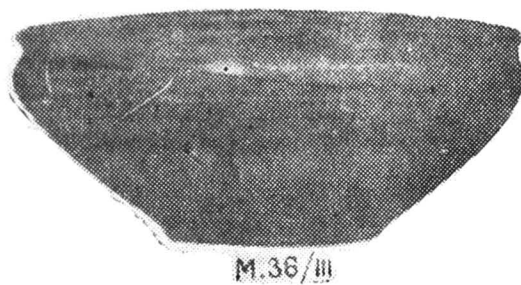
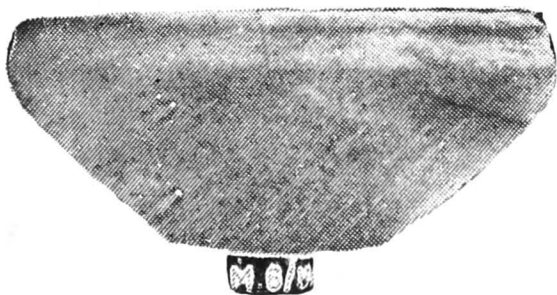
M.2/iii

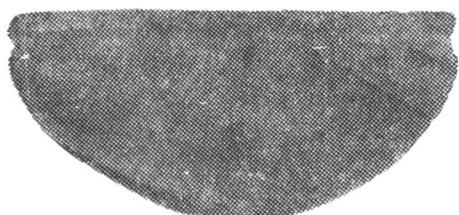

M.34/vi

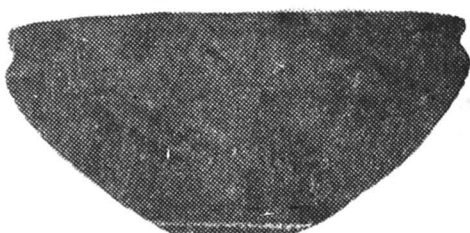

Planşa XVII.

M. 18/XVII

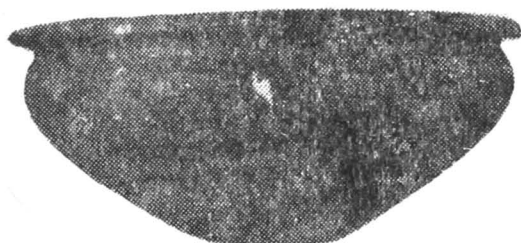
M. 11/VIII

nr. 7530

nr. 7520

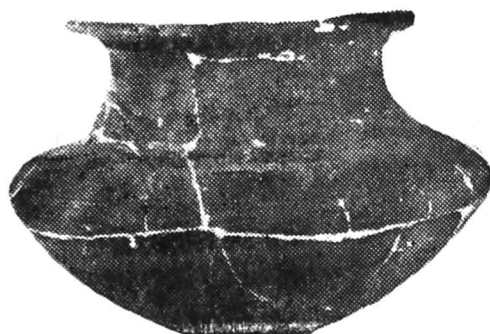
nr. 7064

nr. 7525

M. 4/III

M. 9/VIII

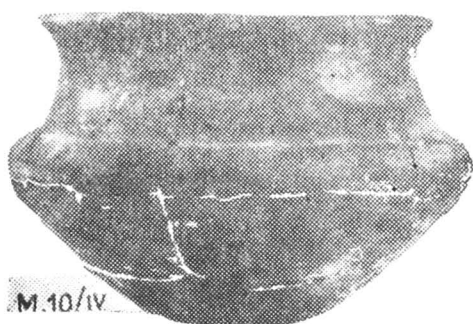
nr. 7527

M. 20/IV

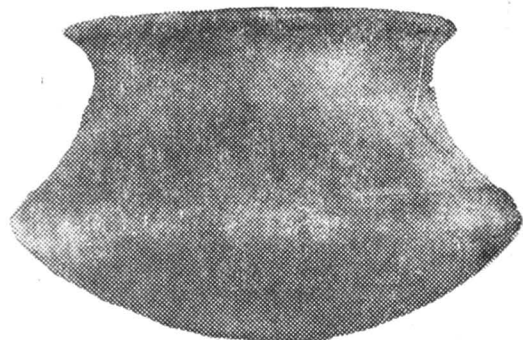
M. 13/VI

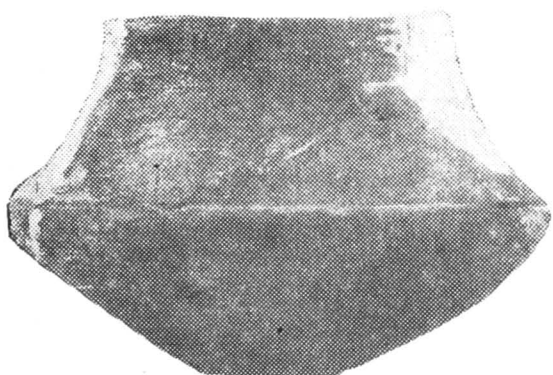
M. 10/IV

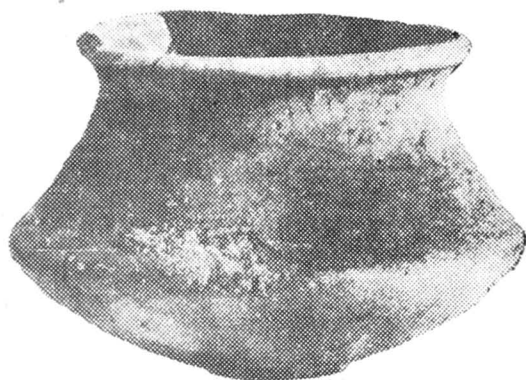
nr. 7524

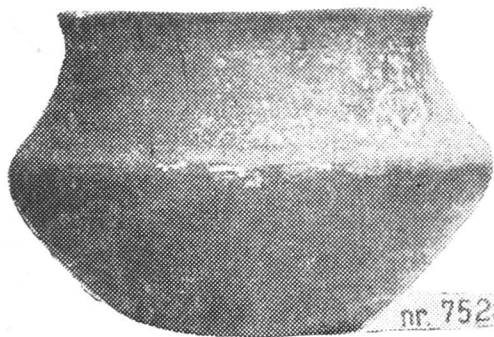
nr. 7311

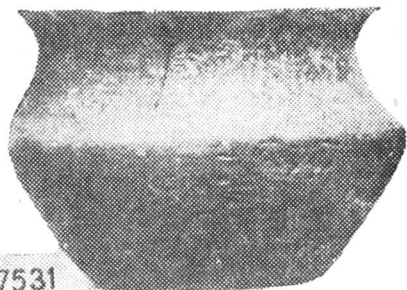
M. 9/XI

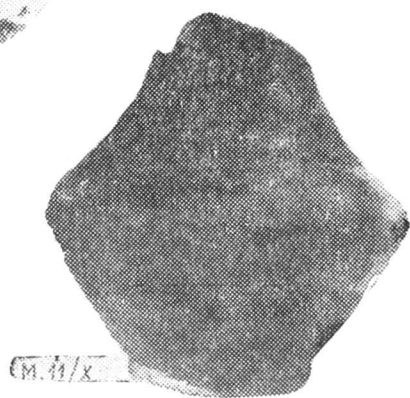
M. 2/IV

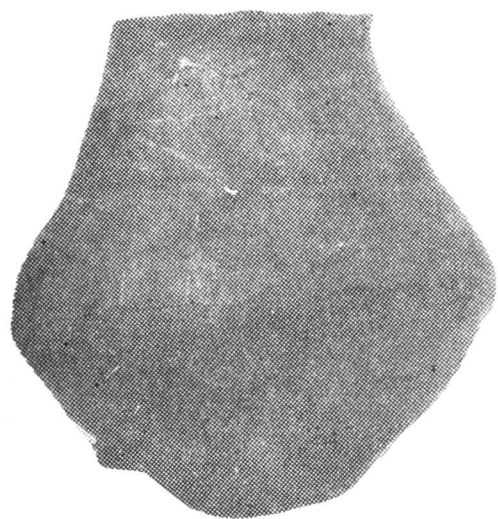
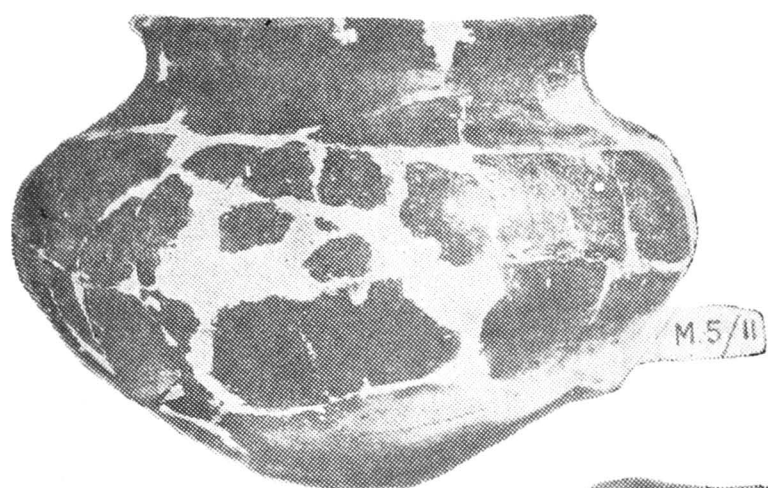
nr. 7523

nr. 7531

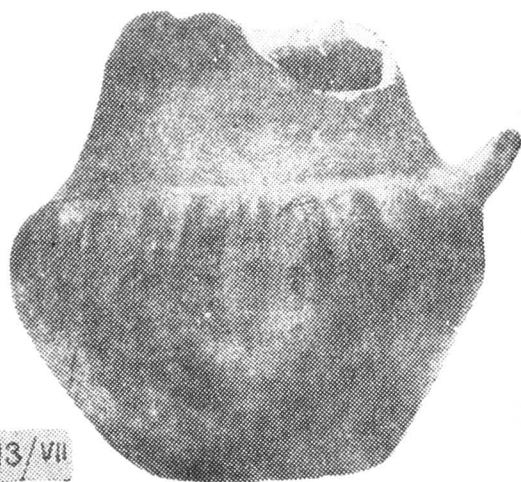
Planşa XXII.

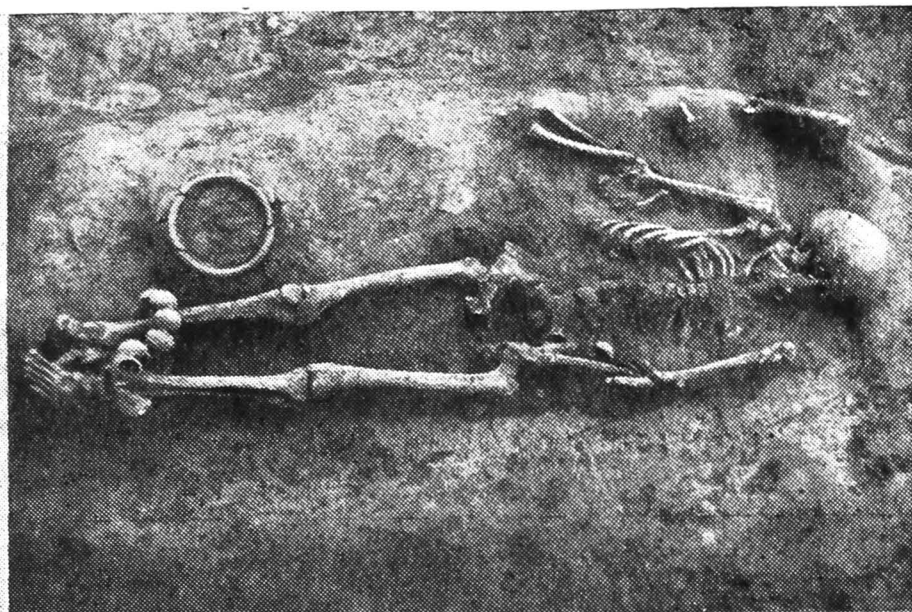
M. 35/I

M. 35/III

M. 13/VII

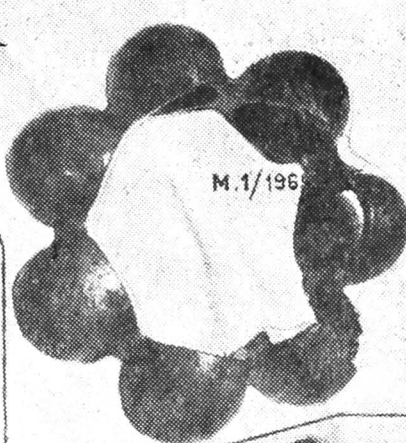

M.1/1965

DENEȘTI
1965

M.3

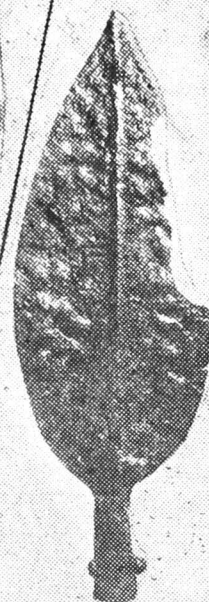
M.1/196

M.7

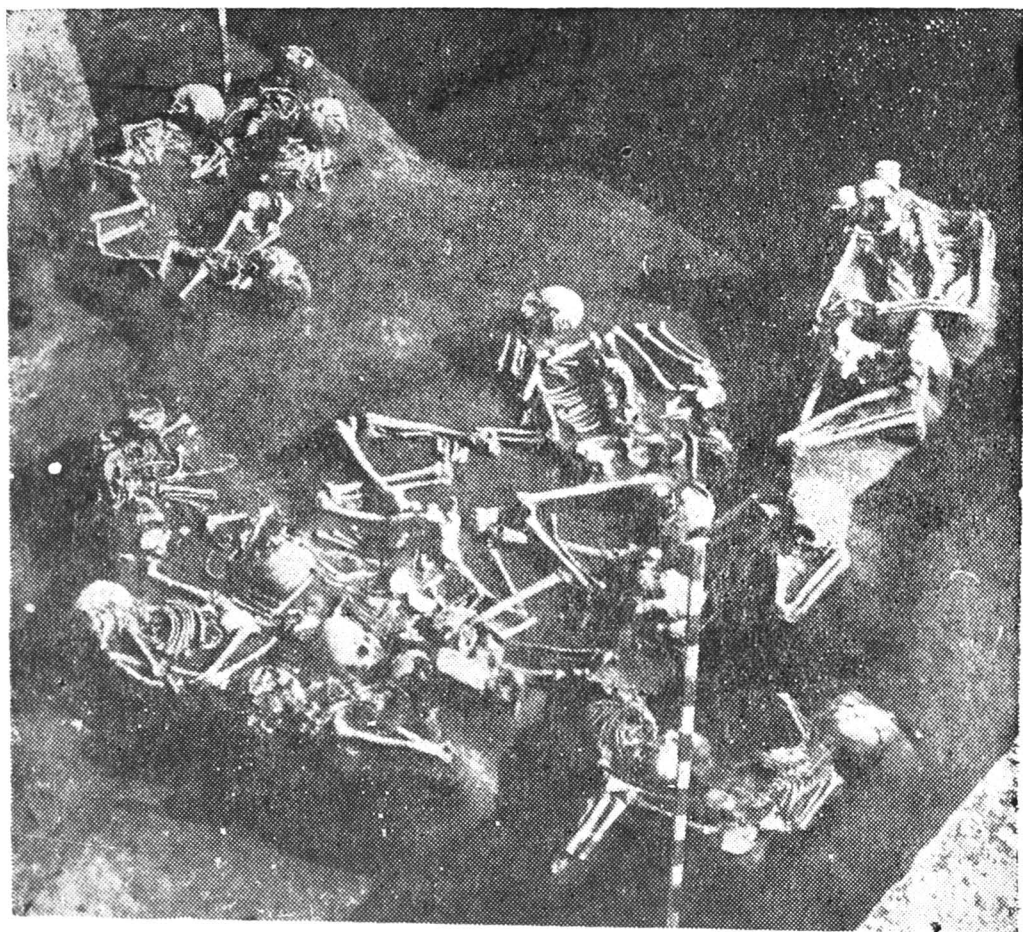

M.1

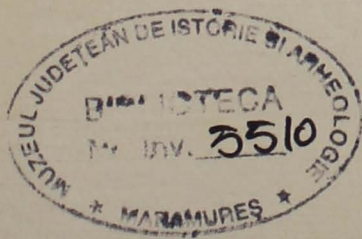

M.19

SANISLĂU/1965

Planşa XXV.

12 lei

